

**«Flamigadante la fajron»: La esperantistaj arĥivoj kiel
lingvokomunumaj arĥivoj**

Màster en Arxivística i Gestió Documental

Treball Final de Màster

«Mantenint el foc encès»:

**Els arxius esperantistes com a arxius comunitaris
lingüístics**

Autor: Rubèn Fernández Asensio

Dirigit per Joan Pérez Ventayol i Dolors Grau Ferrando

Data de defensa: 07/09/2023

Com citar aquest article: Fernández Asensio, Rubèn (2024) «Mantenint el foc encès»: *Els arxius esperantistes com a arxius comunitaris lingüístics*. Treball Final de Màster del Màster d'Arxivística i Gestió de Documents de l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents.. [Http://...](http://...) (consultat el ...)

Obra sota la llicència Creative Commons Reconeixement-SenseObraDerivada 4.0 Internacional (<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>). Es permet la reproducció total o parcial, la distribució, i la comunicació pública de l'obra, fins i tot per ús comercial, sempre i quan es reconegui l'autoria de l'obra original. No es permeten obres derivades.

Resum

Andrew Flinn i el Community Archives and Heritage Group britànic han popularitzat el concepte d'arxiu comunitari, que ha estat criticat tant pel caràcter híbrid i inorgànic d'aquests conglomerats patrimonials com per la indefinició del concepte mateix de 'comunitat'. L'estudi aprofundit de la bibliografia pertinent des d'un punt de vista postmodern revela que, per una banda, el concepte de comunitat lingüística és totalment absent en aquestes discussions, que no han tractat mai cap arxiu dedicat a la documentació i la identitat d'una comunitat lingüística; a més, tampoc no han tractat mai la justícia lingüística encara que la funció activista i contestatària d'aquests arxius ha esdevingut la seva característica fonamental. D'altra banda, els teòrics de l'arxivística s'han mostrat insensibles al problema de la discriminació lingüística fins al punt d'expressar obertament prejudicis que la sociolingüística definiria com a 'lingüïcisme', i també insensibles al caràcter construït de les terminologies arxivístiques, a la seva variabilitat d'una llengua a l'altra, al seu ús de termes anglesos vernacles i polisèmics com ara «collection» i «community», a l'arbitrarietat de dicotomies suposadament essencials com ara 'fons/col·lecció' o «archives/manuscripts», i al caràcter essencialista de la mateixa definició d'arxiu.

Per tal d'eixamplar la teoria dels arxius comunitaris i fer-la aplicable al problema de la diversitat lingüística, aquest estudi recorre a la deconstrucció del filòsof Jacques Derrida i a conceptes de la teoria dels arxius comunitaris com ara 'anorreament simbòlic' i 'estructures de pausa' per a analitzar els arxius d'un col·lectiu que té el doble caràcter de comunitat lingüística i moviment social per la justícia lingüística: l'esperantisme. Concretament, emprèn un estudi de cas descriptiu del desenvolupament, l'organització i les activitats d'un arxiu esperantista ubicat a Suïssa mitjançant l'anàlisi de documents publicats i d'arxiu, entrevistes semiestructurades amb informants rellevants, i observació participant, per tal d'identificar els serveis que proporciona a la seva comunitat. Els resultats són comparats amb un altre arxiu comunitari lingüístic, el Yiddish Book Center. Tots dos tenen característiques comunes, com ara la important funció didàctica, el predomini de materials bibliogràfics, i la funció implícita de descentrar i relativitzar la identitat nacional majoritària. En canvi, una característica dels arxius esperantistes que no encaixa amb la definició dels arxius comunitaris com a 'independents' és la nul·la resistència a cedir la custòdia física de les seves col·leccions a arxius públics. Malgrat tot, són 'contraarxius' en el sentit de vehicular un projecte de reforma de tota la societat com en el cas dels arxius de moviments socials. L'estudi acaba amb preguntes de recerca que podrien guiar la col·laboració dels arxius públics amb la comunitat esperantista i de retruc amb altres arxius comunitaris.

Paraules clau: arxius comunitaris, arxius lingüístics, sociologia dels arxius, postcustodialisme, provenença, teoria arxivística, terminologia comparada, semiologia, deconstrucció,

postmodernitat, psicoanàlisi, epistemologia, perspectiva de gènere, minories socials, justícia social, ètica professional, sociolingüística, relacions internacionals, Suïssa, esperanto

Título: «Manteniendo el fuego encendido»: Los archivos esperantistas como archivos comunitarios lingüísticos

Resumen

Andrew Flinn y el Community Archives and Heritage Group británico han popularizado el concepto de archivo comunitario, que ha sido criticado tanto por el carácter híbrido e inorgánico de estos conglomerados patrimoniales como por la indefinición del concepto mismo de 'comunidad'. El estudio intensivo de la bibliografía pertinente desde un punto de vista postmoderno revela que, por un lado, el concepto de comunidad lingüística está totalmente ausente en estas discusiones, que no han tratado nunca ningún archivo dedicado a la documentación y la identidad de una comunidad lingüística; además, tampoco han tratado nunca la justicia lingüística aunque la función activista y contestataria de tales archivos se haya convertido en su característica fundamental. Por otro lado, los teóricos de la archivística se han mostrado insensibles al problema de la discriminación lingüística hasta el punto de expresar abiertamente prejuicios que la sociolingüística definiría como 'lingüicismo', y también insensibles al carácter construido de las terminologías archivísticas, a su variabilidad de una lengua a otra, a su uso de términos ingleses vernáculos y polisémicos como «collection» y «community», a la arbitrariedad de dicotomías supuestamente esenciales como 'fondo/colección' o «archives/manuscripts», y al carácter esencialista de la misma definición de archivo.

A fin de ensanchar la teoría de los archivos comunitarios y hacerla aplicable al problema de la diversidad lingüística, este estudio recurre a la deconstrucción del filósofo Jacques Derrida y a conceptos de la teoría de los archivos comunitarios como 'aniquilación simbólica' y 'estructuras de pausa' para analizar los archivos de un colectivo que tiene el doble carácter de comunidad lingüística y movimiento social por la justicia lingüística: el esperantismo. Concretamente, emprende un estudio de caso descriptivo del desarrollo, la organización y las actividades de un archivo esperantista ubicado en Suiza mediante el análisis de documentos publicados y de archivo, entrevistas semiestructuradas con informantes relevantes, y observación participante, para identificar los servicios que proporciona a su comunidad. Los resultados se comparan con otro archivo comunitario lingüístico, el Yiddish Book Center. Los dos tienen características comunes, como por ejemplo la importante función didáctica, el predominio de materiales bibliográficos, y la función implícita de descentrar y relativizar la identidad nacional mayoritaria. En cambio, una característica de los archivos esperantistas que no encaja con la definición de los archivos comunitarios como

'independientes' es la nula resistencia a ceder la custodia física de sus colecciones a archivos públicos. Pese a todo, son 'contraarchivos' en el sentido de vehicular un proyecto de reforma de toda la sociedad como en el caso de los archivos de movimientos sociales. El estudio acaba con preguntas de investigación que podrían guiar la colaboración de los archivos públicos con la comunidad esperantista y por añadidura con otros archivos comunitarios.

Palabras clave: archivos comunitarios, archivos lingüísticos, sociología de los archivos, postcustodialismo, procedencia, teoría archivística, terminología comparada, semiología, deconstrucción, posmodernidad, psicoanálisis, epistemología, perspectiva de género, minorías sociales, justicia social, ética profesional, sociolingüística, relaciones internacionales, Suiza, esperanto

Título: «Flamigadante la fajron»: La arĥivoj esperantistaj kiel lingvokomunumaj arĥivoj

Resumo

Andrew Flinn kaj la brita Community Archives kaj Heritage Group popularigis la koncepton de komunumaj arĥivoj, kiu estas kritikita kaj pro la hibrida kaj neorgana naturo de tiuj heredaĵkonglomeraĵoj kaj por la nedifino de la koncepto mem de 'komunumo'. La profunda studo de la koncerna bibliografio el postmoderna vidpunkto malkovras, ke, unuflanke, la koncepto de lingva komunumo tute forestas en tiuj diskutoj, kiuj neniam traktis iun ajn arĥivon dediĉitan al la dokumentado kaj identeco de lingva komunumo; krome ili neniam konsideris ankaŭ lingvan justecon, kvankam la aktivula kaj protesta funkcio de tiuj arkivoj fariĝis ilia ĉefa karakterizo. Aliflanke, arĥiv-teoriistoj montris sin nesentemaj al la problemo de lingva diskriminacio ĝis la malkaŝa esprimo de antaŭjuĝoj, kiujn socilingvistiko difinus kiel 'lingvismon', kaj ankaŭ nesentemaj al la konstruita naturo de arĥivaj terminologioj, al iliaj diferencoj inter lingvoj, al ilia uzo de popolaj polisemaj anglaj esprimoj kiel ekzemple «collection» kaj «community», al la arbitreco de supozite esencaj dikotomioj kiel ekzemple «fonds/collection» aŭ «archives/manuscripts», kaj al la esencismeco de la difino mem de la difino mem de 'arĥivo'.

Por vastigi la teorion de komunumaj arkivoj kaj igi ĝin aplikebla al la problemo de lingva diverseco, ĉi tiu studo ĉerpas konceptojn el la malkonstruismo de la filozofo Jacques Derrida kaj el la teorio pri komunumaj arĥivoj kiel ekzemple 'simbolan neniigon' kaj 'paŭzostukturojn' por analizi la arĥivojn de kolektivo kiu havas la duoblan karakteron de lingva komunumo kaj socia movado por lingva justeco: la esperantistaro. Specife, ĝi entreprenas priskriban kaz-esploron de la evoluo, organizado kaj agadoj de Esperanto-arĥivo situanta en Svisujo per la analizo de publikigitaj kaj arĥivaj dokumentoj, duonstrukturitaj intervjuoj kun koncernaj

informantoj, kaj partoprenanta observado, por identigi la servojn kiujn ĝi provizas al sia komunumo. La rezultoj estas komparitaj kun alia lingvokomunuma arkivo, la Yiddish Book Center. Ambaŭ havas komunajn trajtojn, kiel la gravan instruan funkcion, la pligravecon de bibliografiaj materialoj, kaj la implican funkcion decentri kaj relativigi la nacian identecon. Aliflanke, karakterizo de Esperantaj arĥivoj, kiu ne kongruas kun la difino de komunumaj arĥivoj kiel 'sendependaj', estas la nerezisto al cedo de la fizika gardado de siaj kolektoj al publikaj arĥivoj. Malgraŭ ĉio, ili estas 'kontraŭ-arĥivoj' en la senco de vehikloj de reformprojekto por la tuta socio kiel en la kazo de arĥivoj de sociaj movadoj. La studo finiĝas per esplordemandoj kiuj povus gvidi la kunlaboron de publikaj arĥivoj kun la Esperanto-komunumo kaj krome kun aliaj komunumaj arĥivoj.

Ŝlosilvortoj: komunumaj arĥivoj, lingvaj arĥivoj, sociologio de arĥivoj, post-gardismo, deveno, arĥivistika teorio, kompara terminologio, semiologio, malkonstruismo, post-modernismo, psikoanalizo, epistemologio, genrostudo, sociaj malplimulto, socia justeco, profesia etiko, socilingvistiko, internaciaj rilatoj, Svisujo, Esperanto

Titre: « Entretenant le feu »: Les archives esperantistes comme archives communautaires linguistiques

Résumé

Andrew Flinn et le British Community Archives and Heritage Group ont popularisé le concept d'archives communautaires, critiqué à la fois pour le caractère hybride et inorganique de ces conglomerats patrimoniaux et pour le manque de définition du concept même de « communauté ». L'étude approfondie de la bibliographie pertinente d'un point de vue postmoderne révèle que, d'une part, le concept de communauté linguistique est totalement absent de ces discussions qui n'ont jamais traité d'archives dédiées à la documentation et à l'identité d'une communauté linguistique. Ils n'ont d'ailleurs jamais abordé la justice linguistique, même si la fonction militante et contestataire de ces archives est devenue leur caractéristique fondamentale. D'autre part, les théoriciens des archives se sont montrés insensibles au problème de la discrimination linguistique au point d'exprimer ouvertement des préjugés que la sociolinguistique définirait comme du linguicisme, et insensibles également au caractère construit des terminologies archivistiques, à leur variabilité d'une langue à une autre, à leur utilisation de termes anglais vernaculaires et polysémiques tels que « collection » et « community », au caractère arbitraire de dichotomies supposées essentielles telles que « fond / collection » ou « archives / manuscrits », et au caractère essentialiste de la même définition d'archives.

Pour élargir la théorie des archives communautaires et la rendre applicable au problème de la diversité linguistique, cette étude recourt à la déconstruction du philosophe Jacques Derrida et des concepts caractéristiques de la théorie des archives communautaires tels que « l'annihilation symbolique » et les « structures de pause » pour analyser les archives d'un collectif qui a le double caractère de communauté linguistique et de mouvement social pour la justice linguistique : l'espérantisme. Plus précisément, ce travail entreprend une étude de cas descriptive du développement, de l'organisation et des activités d'une archive espérantiste située en Suisse à travers l'analyse de documents publiés et d'archives, d'entretiens semi-structurés avec des informateurs concernés et l'observation participante, pour identifier les services qu'elle fournit à sa communauté. Les résultats sont comparés à ceux d'une autre archive linguistique communautaire, le Yiddish Book Center. Tous deux ont des caractéristiques communes, telles que l'importante fonction didactique, la prédominance du matériel bibliographique et la fonction implicite de décentrement et de relativisation de l'identité nationale majoritaire. D'un autre côté, une caractéristique des archives espéranto qui ne correspond pas à la définition des archives communautaires considérées comme « indépendantes » est le manque de résistance à céder la garde physique de leurs collections à des archives publiques. Ce sont malgré tout des « contre-archives » dans le sens où elles véhiculent un projet de réforme pour l'ensemble de la société comme c'est le cas des archives des mouvements sociaux. L'étude se termine par des questions de recherche qui pourraient guider la collaboration des archives publiques avec la communauté espérantiste et en complément avec d'autres archives communautaires.

Mots clés: archives communautaires, archives linguistiques, sociologie des archives, postcustodialisme, provenance, théorie archivistique, terminologie comparative, sémiologie, déconstruction, postmodernité, psychanalyse, épistémologie, perspective de genre, minorités sociales, justice sociale, éthique professionnelle, sociolinguistique, relations internationales, Suisse, espéranto

Title: «Keeping the fire stoked»: Esperantist archives as language community archives

Abstract

Andrew Flinn and the British Community Archives and Heritage Group have popularized the concept of community archives, which has been criticized both on account the hybrid and inorganic nature of these heritage conglomerates and for the lack of definition of the very concept of 'community'. The in-depth study of the relevant bibliography from a postmodern point of view reveals that, on the one hand, the concept of linguistic community is totally absent in these discussions, which have never dealt with any archive constituted for the

documentation and identity of a linguistic community. Furthermore, they have never addressed linguistic justice either, although the activist and protest function of these archives has become their fundamental characteristic. On the other hand, archival theorists have shown themselves to be insensitive to the problem of linguistic discrimination to the point of openly expressing prejudices that sociolinguistics would define as 'linguicism', and also insensitive to the constructed nature of archival terminologies, to their variability between languages, to their use of vernacular and polysemic English terms such as 'collection' and 'community', to the arbitrariness of supposedly essential dichotomies such as 'fond/collection' or 'archives/manuscripts', and to the essentialist character of the very definition of 'archives'.

To expand the theory of community archives and make it applicable to the problem of linguistic diversity, this study resorts to philosopher Jacques Derrida's deconstruction and to concepts drawn from the theory on community archives such as 'symbolic annihilation' and 'abeyance structures' to analyze the archives of a collective that has the double nature of a linguistic community and a social movement for linguistic justice—Esperantism. Specifically, it undertakes a descriptive case study of the development, organization and activities of an Esperanto archive located in Switzerland through the analysis of published and archival documents, semi-structured interviews with relevant informants, and participant observation, to identify the services it provides to its community. The results are compared to another linguistic community archive, the Yiddish Book Center. Both have common characteristics, such as the important didactic function, the predominance of bibliographic materials, and the implicit function of decentering and relativizing the mainstream national identity. On the other hand, a feature of Esperanto archives that does not fit with the definition of community archives as 'independent' is the lack of resistance to relinquishing physical custody of their collections to public archives. Nonetheless, they are still 'counter-archives' in the sense of embodying a reform project for the entire society as in the case of social movement archives. The study ends with research questions that could guide the collaboration of public archives with the Esperanto community and in addition with other community archives.

Keywords: community archives, language archives, sociology of archives, postcustodialism, provenance, archival theory, comparative terminology, semiology, deconstruction, postmodernity, psychoanalysis, epistemology, gender studies, social minorities, social justice, professional ethics, sociolinguistics, international relations, Switzerland, Esperanto

Sumari

Introducció

Tema i justificació.....	1
Objectius.....	4
Mètode.....	4
Recollida de dades.....	7

Estat de la qüestió

Cerca bibliogràfica: del gran silenci a l'aire de família.....	9
Teoria dels arxius comunitaris.....	11
«A rose, by any other name, would smell as sweet»... or wouldn't it?.....	13
La vida secreta de l'arxiu comunitari.....	23
La incomoditat d'un nom: 'comunitat'.....	27
Arxius lingüístics?.....	32
Esperantisme contra lingüicisme.....	36
El 'mal d'arxiu' dels esperantistes.....	42
Una llengua sense comunitat?.....	47
L'arxiu derridà i la comunitat hermenèutica.....	50
Epistemologia i posició.....	55

Presentació i anàlisi

CDELI com a espai.....	61
El context suís i local.....	64
CDELI com a arxiu disciplinari i arxiu comunitari.....	69
L'arxivament d'una comunitat.....	74
L'arxiu com a cartografia en el temps.....	78
Serveis a la comunitat: les virtuts del materialisme.....	84
Serveis a la comunitat: mausoleu familiar i torre de guaita.....	87
Serveis a la comunitat: biblioteca, llibreria, ràdio.....	91
Serveis a la comunitat: ensenyament.....	95

La connexió raumista.....	98
El problema de la (in)dependència.....	100
Compromisos legals.....	103
El preu de la dependència i el jou de la professionalitat.....	108
Concentrar o escampar?.....	111
L'agulla al paller.....	116
La descripció arxivística i el problema de la llengua.....	119
L'altre costat de la dependència.....	122
El repte del futur.....	126
<i>Conclusions</i>	
Característiques dels arxius lingüístics.....	130
Peculiaritats dels arxius esperantistes i preguntes obertes.....	132
Retorn a Subirats.....	134
Rellevància de l'estudi.....	135
<i>Bibliografia</i>	140
<i>Annexos</i>	
Annex I Inventari del fons del HEM.....	151
Annex II Declaració sobre l'Essència de l'Esperantisme (Declaració de Boulogne).....	151
Annex III Manifest de Rauma.....	153
Annex IV Carta a Kofman.....	155
Annex V Estatuts de l'Associació d'Amics de CDELI (AACDELI, 2008).....	155
Annex VI Estatuts de CDELI (1967).....	159
Annex VII La desagradable i memorable aventura ginebrina (1967).....	160
Annex VIII Tasques de CDELI.....	162
Annex IX Sigles.....	162
Annex X Elenc de personatges.....	163
Annex XI Índex de fotografies.....	164

Introducció

Tema i justificació

El juny del 2021, la revista mensual *TotSubirats* (p. 4) informava els 3.241 veïns de Subirats, municipi de l'Alt Penedès, de la «cessió gratuïta del fons documental, hemerogràfic, bibliogràfic i del conjunt de peces que formen l'actual Museu d'Esperanto de Subirats», i especificava que durant l'any pasat s'havien fet «els treballs de catalogació de tot l'arxiu del Museu amb l'objectiu que aquest fons tan important sigui propietat de l'Ajuntament i el municipi compti amb tots els fons documentals». La notícia era sobtada però no massa inesperada, ja que des del 2010 s'havia parlat de fer una biblioteca pública amb un fons especialitzat en esperanto, cosa que requeria el canvi de titularitat privada a pública. Per això potser va causar més sorpresa un titular del número de setembre (p. 24): «Trasllat de 1.200 caixes del fons esperanto a l'arxiu municipal».

El nombre de caixes dona la mesura de la grandària del fons, que abasta més de 134 metres lineals.¹ A tall de comparació, sumant les dades disponibles el juny del 2023 al WikiXam, la wiki que publica la informació bàsica de tots els arxius municipals adherits al Programa de Manteniment de la Diputació de Barcelona (Taulé Tello s.d.), el contingut anterior de l'arxiu municipal incloent-hi no sols el fons del mateix ajuntament sinó també tots els altres fins als privats no passava dels 194 ml. Gairebé duplicar la mida d'un arxiu municipal en uns pocs mesos ja és un repte considerable, però s'hi afegeixen dos més. Primer, la immensa majoria de documents estan escrits en la llengua esperanto, amb parts de poc volum però gran valor històric per la seva raresa en altres llengües construïdes com l'Ido, el Volapük, Interlingua, Occidental, etc, mentre que els documents en català, castellà i altres llengües més habituals hi són escassos. L'equivalent podria ser duplicar un fons municipal amb un altre de documents en llatí, judeoalemany o hebreu. Segon, el nou fons és d'una varietat extrema i no correspon gaire als continguts típics d'un arxiu municipal: 566 caixes contenen publicacions periòdiques; 352, llibres i monografies; 52, fullets i prospectes diversos; la resta del fons mostra una varietat extrema, incloent fotografies, documents audiovisuals, cartells, segells, quadres, medalles, i els objectes més diversos, i finalment una part més pròpiament arxivística però difícil de separar i quantificar, que inclou correspondència i altres documents originals (Ajuntament de Subirats 2020).

1: Segons l'inventari annex al conveni de cessió (Ajuntament de Subirats, «Fons del Museu d'Esperanto. Contingut», i Annex I) es tracta d'«aproximadament» uns 1154 arxivadors més 19 caixes, 26 àlbums, 2 carpetes i 14 quadres.

L'originador del fons (més que no productor) era en Lluís Hernández Yzal (1917-2003), apotecari del poble subiratenc Sant Pau d'Ordal, que ja l'any 1968 havia fundat a la seva farmàcia l'anomenat Hispana Esperanto-Muzeo o museu espanyol d'esperanto, traslladat el 1974 a un edifici de nova planta construït expressament per a allotjar-lo. Com que l'anomenat museu, malgrat contenir documents personals, era fruit sobretot de la seva activitat col·leccionista, no es tractaria ben bé d'un fons personal, i el conveni de cessió ho reconeix en identificar-lo a tots els efectes com a «Fons del Museu de l'Esperanto de Subirats» (Ajuntament de Subirats 2021). Tanmateix, com que en vida del fundador el nom públic era Hispana Esperanto-Muzeo i no va ser anomenat Museu de l'Esperanto de Subirats fins al 2010 (Hernández Alòs 2023), en aquest treball m'hi referiré com a HEM.

Per la seva demografia, Subirats no disposa de servei d'arxiu propi amb un tècnic i és la Diputació de Barcelona qui li dona suport per complir les seves obligacions legals tal com requereix la Llei 10/2001 d'arxius i documents (art. 31 i 7), a través del Programa de Manteniment de la Xarxa d'Arxius Municipals, al qual l'ajuntament s'hi va adherir el 2011. Gràcies a aquest programa, un arxiver itinerant de la Diputació dona suport i assessorament tècnic a una administrativa local, que és qui gestiona la consulta interna i externa. Resulta doncs de gran interès llegir l'informe aportat per l'arxiver a l'expedient d'acceptació de la cessió, dins l'acta del Ple municipal que va aprovar l'acceptació el 26 de maig del 2021: l'arxiver recomanava l'acceptació amb la condició de fer la gestió del fons de manera independent del conveni. Per tant, la Diputació hauria de trobar una altra fórmula per proveir el coneixement específic lingüístic i temàtic i no sols arxivístic, imprescindible per a la descripció i catalogació del fons, sense la qual no es pot exercir cap dret d'accés de forma efectiva.

L'arxiver no especificava les característiques del fons que el feien aconsellar aquest tractament, però en podem suposar dues de principals: d'una banda, la barrera que la llengua presenta a la tasca de descripció; de l'altra, la importància del component bibliogràfic (9.000 llibres i 15.000 periòdics corresponents a 4.000 capçaleres) contrastant amb «la poca rellevància de la resta del fons» (Oficina del Patrimoni Cultural 2014, 4). Davant la dificultat, podríem témer que el fons quedarà aparcat i oblidat dins de l'arxiu, si no fos pels senyals que demostren l'interès que els subiratencs tenen en aquest patrimoni que la mateixa Diputació de Barcelona ha qualificat com «una de les millors biblioteques en esperanto del món» (Oficina del Patrimoni Cultural 2014, 4). Durant el debat al Ple de la proposta, que s'aprovà per unanimitat, els regidors s'expressen en termes com ara «avui és un dia històric pel municipi de Subirats» o «la paraula que més s'ha repetit a la proposta d'alcaldia és l'oportunitat, i per aquest motiu cal aprofitar-la». En el text del conveni, les dues parts declaren considerar convenient permetre que els documents del fons «compleixin una funció

social d'acord amb el seu interès», i de fet, a dia d'avui el consistori està ampliant l'edifici de l'ajuntament per fer-hi espai per a una exposició permanent i una sala polivalent que permetrà fer difusió d'aquest patrimoni. El conveni també diu explícitament que l'ajuntament «es compromet a... efectuar una classificació i descripció del fons que en faciliti la identificació i localització» i a «facilitar la consulta pública del fons» (Ajuntament de Subirats 2021).

Clarament, el text no tracta d'un fons històric en una llengua morta que només consultaran alguns investigadors ultraespecialitzats ni d'una funció merament acadèmica; el nou equipament no és un dipòsit per allotjar físicament el fons, que ha cabut en la sala d'arxiu ja existent, sinó un espai per a usos socials més enllà de la consulta documental. Tanmateix, recorre tota l'acta de la sessió el fantasma d'una absència, que només traspua en moments determinats quan un regidor saluda el donant en esperanto, o una altra regidora recita un poema en versió bilingüe. Són encara més reveladores les múltiples mencions a «la llengua esperantista», quan el terme lògic i ortodox seria «llengua Esperanto»: implícitament, els regidors subiratencs insinuen que veuen l'esperanto com la llengua pròpia d'un determinat col·lectiu humà igual que la llengua catalana és la pròpia dels catalans, però cap d'ells no es declara esperantista i, en tot cas, esmenten «coneguts». Fer incursions ràpides i reversibles en una altra llengua és el que els sociolingüistes anomenen *language crossing*; aquest comportament, primer descrit en la parla d'adolescents que imiten les llengües dels immigrants, implica un reconeixement de l'existència de l'«Altre» però també visibilitza una frontera i «no comporta, necessàriament, el naixement de noves formes de relació interètnica més positives» (Ruiz i San Pascual, Sanz i Ribelles, i Solé i Camardons 2001, 83). Deixant ara de banda la qüestió espinosa de qui és el productor d'aquest fons, els col·lectius socials que hi tenen interès són dos de ben diferents i delimitats, pràcticament sense intersecció ni solapament: d'una banda els subiratencs que el posseeixen i custodien, i de l'altra els parlants d'esperanto, que des del punt de vista arxivístic (i no pas museístic) n'haurien de ser els usuaris i beneficiaris, ja d'entrada per la simple raó que són els que entenen la llengua dels documents. En aquest context tant dividit, quines són les diverses i potser contradictòries funcions socials d'un fons tan peculiar? Com es poden harmonitzar les prioritats dels dos col·lectius evitant que les d'un arraconin les de l'altre?

Les preguntes precedents deixen ben clar que aquesta recerca s'insereix en el camp, encara força inexplorat, de la sociologia dels arxius, un àrea d'estudi que s'intueix tot associant alguns dels descriptors de l'heterogènia llista alfabètica de temes de recerca a Gilliland i McKemmish (2018, taula 4.1): col·leccions antropològiques i repatriació d'arxius, activisme arxivístic, justícia social, arxius comunitaris, arxius participatius, arxivística crítica, arxius diaspòrics, etnografia dels arxius, etc. Aquest camp ha estat cultivat a Catalunya

sobretot pel que fa a la inclusió i representació de les minories als arxius, i en particular des de la perspectiva de gènere i LGTBI, però no s'han tractat mai els problemes d'accés de minories lingüístiques com els esperantistes. Els esperantistes tenen arxius propis? Si en tenen, com funcionen? Com haurien de tractar els fons esperantistes els arxius públics per satisfer les necessitats de tots els usuaris potencials? Quins casos d'èxit hi ha en la col·laboració entre arxius públics i la comunitat esperantista a Catalunya o a l'estranger que puguin servir de models? Què podem aprendre els arxiviers professionals dels arxius esperantistes, tant pel que fa als nostres models teòrics com a les nostres pràctiques? Ningú no s'ha fet mai aquestes preguntes, i com a resultat els arxius públics catalans tenen bastants fons esperantistes tractats com si només fossin d'interès per als historiadors professionals, completament separats dels seus productors (Rubèn Fernández Asensio 2022). En resum, el potencial d'aplicabilitat depassa de bon tros el cas concret del HEM.

Objectius

El propòsit d'aquest treball és, en primer lloc, identificar un marc teòric i conceptual que pugui il·luminar les peculiaritats dels arxius esperantistes i que, recíprocament, pugui ser ampliat, refinat i perfeccionat gràcies a les dades empíriques proveïdes per aquests arxius. La teoria triada és la dels *arxius comunitaris*, per raons que es palesaran després. S'ha aplicat una cura especial a aconseguir que les mateixes dades dictin la tria de la teoria i del mètode i no obligar-les a encaixar en un llit de Procust. L'anàlisi interna de la teoria a la llum del fenomen dels arxius esperantistes, abans i tot d'endinsar-se en l'anàlisi de les dades empíriques, ha identificat mancances que, al seu torn, revelen inconsistències més fonamentals en l'aparat teòric, terminològic i ètic de l'arxivística. En segon lloc, aquest treball es proposa descriure en profunditat un fenomen mai analitzat fins ara, els arxius comunitaris lingüístics i, específicament, els arxius esperantistes, a la llum del marc conceptual esmentat abans, investigant les seves possibles diferències amb altres arxius comunitaris. Específicament, l'estudi vol descriure un arxiu comunitari lingüístic prototípic, amb prou profunditat i distingint les característiques essencials de les circumstancials, per tal de donar un model viable per a la constitució dirigida d'arxius esperantistes semblants, per exemple a Subirats.

Mètode

El mètode triat per a aquest treball és l'estudi de cas, principalment perquè ha estat el més popular en la recerca sobre arxius comunitaris. Un estudi de cas és «una recerca empírica que investiga un fenomen contemporani (el cas) en profunditat i dins del seu context en el món real, especialment quan les barreres entre el fenomen i el context poden no ser evidents» (Yin 2014, 16). Aquesta definició reflecteix les afinitats entre aquest mètode i

l'estudi històric, que també es proposa la identificació i descripció d'una unitat d'anàlisi particular a base de separar-la del seu context per tal de distingir factors interns i externs. Mentre que l'experiment també aïlla un fenomen del seu context, la història i l'estudi de cas són més apropiats quan el fenomen no pot ser manipulat ni alterat. L'estudi de cas s'aplica a fenòmens contemporanis i «utilitza les mateixes tècniques que la història, però hi afegix dues fonts més d'evidència»: l'observació directa i entrevistes de persones implicades (ibid. 12). Igual que la història, l'estudi de cas pot incloure dades quantitatives i no ha de ser necessàriament qualitatiu. A diferència de mètodes purament qualitatius com l'etnografia i la *grounded theory*, que operen inductivament i elaboren la seva pròpia teoria, l'estudi de cas és apropiat quan ja existeix un cos teòric de certa entitat, però sense prou poder predictiu per formular hipòtesis deductives que es puguin comprovar empíricament amb un experiment o un qüestionari; la teoria d'un estudi de cas pot ser simplement «una història hipotètica sobre com s'esdevenen actes, esdeveniments, estructures o pensaments» (ibid. 38) i pot adoptar la forma d'una proposició en comptes d'una hipòtesi. A més, en estudis de paradigma interpretatiu la teoria pots ser aplicada a *posteriori* només en l'anàlisi de dades «com una lent explicativa» (Shanks i Bekmamedova 2018, 196). També hi ha estudis de cas purament inductius i exploratoris que no tenen teoria ni proposició (Yin 2014, 30). La proposició adoptada per a aquest estudi es pot formular així: *Les institucions patrimonials esperantistes poden organitzar-se en una forma anàloga als arxius comunitaris, però amb característiques pròpies.*

Encara que l'estudi de cas pot formular preguntes, aquestes no tenen el caràcter d'hipòtesis i es limiten a guiar la recollida de dades. A diferència dels qüestionaris, en un bon estudi de cas les preguntes no poden constreynir el protocol d'observació ni d'entrevista com si es tractessin d'una 'llista de la compra', ja que hi hauria el perill d'obviar informació rellevant no prevista pel marc teòric. L'estudi de cas no es limita a una sola tècnica de recollida de dades com l'etnografia, la fenomenologia, els experiments o els qüestionaris, sinó que «es basa en múltiples fons d'evidència amb dades que han de convergir i triangular-se» (Yin 2014, 17). Si una recerca conté preguntes de tipus 'com' i 'per què' més que no 'quants', l'estudi de cas és un mètode apropiat perquè «aquestes preguntes tracten de lligams operatius que cal resseguir a través del temps, més que no simples freqüències o incidència» (ibid. 10). Si predominen les preguntes de tipus causal, tenim un estudi de cas explicatiu semblant als experiments i la historiografia; si predominen les preguntes de tipus 'com', l'estudi serà descriptiu. Les preguntes temptatives triades per a aquest estudi són aquestes:

- Com es diferencien els arxius esperantistes dels arxius comunitaris descrits fins ara?
- Com es diferencien dels arxius institucionals?
- Com s'originen?
- Com es desenvolupen en el temps?

- Com col·laboren amb arxius institucionals i amb arxivers no esperantistes?
- Com custodien els seus materials?
- Com defineixen els seus objectius?
- Com s'organitzen jurídicament?
- Com organitzen els rols dels seus participants?
- Com es pot definir la seva independència?
- Com descriuen, cataloguen i tracten els materials d'arxiu?
- Com resolen la multiplicitat de materials?
- Com veuen els seus membres la diferència entre biblioteques, arxius i museus?
- Com els contacten els investigadors?
- Com mantenen contacte i relacions amb la resta de la comunitat esperantista?
- Com col·laboren amb altres arxius esperantistes?

Tot estudi de cas ha de triar un cas i justificar la tria. En un primer moment vaig considerar la possibilitat de fer un estudi comparatiu a partir dels arxius als quals podia tenir més accés: el HEM (Subirats), la Biblioteca-Arxiu Petro Nuez (Sabadell), i el Centre de Documentació i Estudi de la Llengua Internacional o CDELI (La Chaux-de-Fonds, Suïssa). Aviat es va fer evident, però, que la quantitat d'informació que caldria reproduir topava amb els límits d'extensió d'aquest treball. Encara que vaig limitar-me llavors a Subirats i a La Chaux-de-Fonds, recollint prou informació per fer un informe exhaustiu sobre tots dos, en últim terme el límit d'extensió ha obligat a triar-ne un, que ha estat l'arxiu suís, per raons tant metodològiques com específiques a aquest estudi. En principi, un estudi de cas no s'ha de preocupar sobre la representativitat del cas triat: Yin (2014, 40) adverteix que «més que no pensar sobre el teu cas com una mostra, hi hauries de pensar com una oportunitat d'il·luminar empíricament alguns conceptes o principis teòrics». Els estudis de cas, igual que els experiments i a diferència dels qüestionaris, no necessiten ser estadísticament generalitzables i «de fet, les generalitzacions en ciència rarament es basen en un sol experiment; normalment es basen en experiments múltiples que han replicat el mateix fenomen sota condicions diferents» (ibid. 20). Com s'ha dit abans, una de les raons per triar el mètode d'estudi de cas és precisament que ha estat el més habitual en la recerca sobre arxius comunitaris, de manera que ja existeix un corpus de casos que permet la comparació amb arxius no lingüístics; aplicar-lo als arxius d'esperanto és llavors una replicació que permet la generalització analítica del model teòric, a condició que el cas sigui realment comparable als precedents.

L'anàlisi preliminar va indicar que, si la Biblioteca-Arxiu Petro Nuez pot ser definida com un arxiu comunitari en procés de formació, el HEM és en canvi un arxiu comunitari difunt d'ençà de la mort del seu fundador (si és que ho va arribar a ser), o bé en estat de pausa i en procés de refundació, de manera que descriure'l en el seu estat actual conduiria a rebutjar la proposició indegudament, quan sabem *a posteriori* que CDELI és un exemple més prototípic i comparable, ja que ha funcionat de manera ininterrompuda com a arxiu des del 1954.

Recordem que l'objectiu d'aquest estudi no és examinar qualsevol arxiu esperantista, sinó específicament els que puguin contribuir a desenvolupar el concepte d'arxiu comunitari. En aquest sentit, CDELI és el que Yin (2014, 51) anomenaria un cas «crític» que pot proveir la prova crítica d'una teoria o proposició. És també un cas «revelatori» (ibid. 52), és a dir, dona l'oportunitat d'observar un fenomen fins ara inaccessible a la recerca, però en un doble sentit: encara que la descripció de qualsevol arxiu esperantista seria una novetat, en principi qualsevol arxiver català podria investigar el HEM, mentre que CDELI només és accessible a l'arxivística catalana gràcies als meus contactes personals amb la comunitat esperantista suïssa. És també un cas «longitudinal» (ibid. 53) amb una llarga vida que ha estat prou documentada i permet anàlisis diacròniques. Finalment, com a prototip de tota una categoria (arxius comunitaris lingüístics) CDELI, a més de refinar la teoria dels arxius comunitaris, també podria proveir un model per a la constitució d'arxius esperantistes semblants, per exemple a Subirats, a condició que la descripció sigui prou rica i detallada.

Hi ha un motiu addicional per elegir CDELI: contrarestar la tendència tàcita de veure en el patrimoni esperantista a Catalunya tan sols un fenomen local i una simple part del patrimoni cultural nacional català que només interessa i cal fer accessible als catalans, en comptes del patrimoni d'una comunitat internacional. De fet, la comparabilitat essencial entre arxius esperantistes de qualsevol país és la *conditio sine qua non* per acceptar que CDELI podria servir de model a arxius catalans, i es podria justificar empíricament argumentant que el HEM formava part d'una xarxa internacional d'arxius amb què feia intercanvis regulars, entre els quals precisament CDELI amb especial assiduïtat, però ben mirat és la posició contrària, la localista, la que incorre en una petició de principi injustificada. Evidentment, l'esperantisme sempre és alhora un fenomen local i part d'una xarxa global, però el costum del nacionalisme ens sol arrossegar a privilegiar el primer aspecte i negligir el segon. Obviar l'internacionalisme d'un moviment que fonamenta la seva existència precisament en la creació d'una cultura mundial no és més que una forma subtil de domesticar-lo i assimilar-lo ocultant la seva característica més notable. Estudiar el HEM de manera aïllada no contribuiria a combatre aquesta mutilació.

Recollida de dades

L'inconvenient principal de triar CDELI ha estat la distància geogràfica i per tant la limitació en l'accés a les fonts de dades. D'altra banda, en un estudi de cas la varietat i contrastabilitat de les fons és més important que no la quantitat, de manera que no era necessària una estada prolongada ni una immersió en el camp d'estudi, que haurien estat procediments més afins a l'etnografia. En canvi, part del meu mètode de recerca ha estat actuar com un investigador estranger típic que visita CDELI amb un temps limitat per fer-hi la

seva recerca. La meua primera estada a La Chaux-de-Fonds va ser del 14 al 19 d'abril del 2022 com a conferenciant convidat pel Centre Cultural Esperantista i va incloure una visita a CDELI. Un cop elegit CDELI com a objecte de recerca, la recollida de dades va consistir en els procediments següents:

1. Anàlisi aprofundida de la pàgina web de la biblioteca municipal de La Chaux-de-Fonds, incloent-hi els informes de gestió anuals del 2006 al 2022.
2. Anàlisi aprofundida de la pàgina web de CDELI i de tots els documents que conté.
3. Anàlisi aprofundida de la pàgina web personal del fundador de CDELI.
4. Lectura de tota la bibliografia publicada i disponible sobre CDELI i el seu fundador.
5. Entrevistes semiestructurades enregistrades amb el fundador i tres esperantistes locals relacionats amb el CDELI, tres d'elles a La Chaux-de-Fonds durant la meua segona visita del 26 d'abril al 3 de maig del 2023, la quarta en línia el 14 de juny.
6. Entrevista no enregistrada amb una investigadora catalana que ha fet recerca ocasional a CDELI.
7. Observació participant com a investigador visitant, observant el treball dels voluntaris i analitzant el tractament d'un fons de CDELI durant la meua visita personal el 28 d'abril del 2023.
8. Consulta de documents originals de l'arxiu propi de CDELI durant la mateixa visita.
9. Consulta dels originals dels informes de gestió anuals de la biblioteca del 1963 al 2004 durant visita a la biblioteca el 3 de maig.
10. Presa de fotografies de la sala de CDELI, el dipòsit i la biblioteca.
11. Redacció d'un diari de recerca durant tot el procés de recollida de dades.

Estat de la qüestió

Cerca bibliogràfica: del gran silenci a l'aire de família

La cerca de precedents per a aquest estudi va començar per la bibliografia específica de l'arxivística. Es van consultar revistes internacionals individuals (*Gazette des archives*, *Archives & Manuscripts*, *Der Archivar*, *Archives*, *Comma*), el Catàleg Col·lectiu d'Universitats Catalanes, els catàlegs REBIUN, Recercat, Temaria, Dialnet Plus, ÍNDICES CSIC, e-Lis, Directory of Open Access Journals, JSTOR, «Library, Information Science and Technology Abstracts» (LISTA) del proveïdor EBSCOhost, Web of Science Core Collection, ProQuest Library & Information Science Collection, ProQuest Dissertations & Theses Global, DART-Europe E-theses Portal, Open Access Theses and Dissertations, Networked Digital Library of Theses and Dissertation i Google Scholar. Totes les cerques van utilitzar el mot clau «esperanto» (truncat a «esperant*» quan era possible), primer als encapçalaments de títol i matèria, després als resums i altres camps de cerca, i finalment al text complet si estava disponible. Si la base de dades permetia restringir la cerca a categories de revistes, es va limitar primer a l'específica d'arxivística, si n'hi havia, incloent-hi després les altres ciències de la informació (per exemple «Diplomatics. Archives. Seals» i «Bibliography. Library Science. Information Resources» a DOAJ). També es va provar de limitar la cerca a revistes arbitrades allà on fos possible abans de fer una cerca sense filtres.

Els resultats van ser decebedors. En les revistes i bases de dades més específiques, o hi havia zero resultats, o corresponien a un ús genèric del mot 'esperanto'. N'és un bon exemple un article de Michel Duchein del 1985, molt citat, sobre el diccionari multilingüe del Consell Internacional d'Arxius, queixant-se de la manca d'«un *espéranto* archivistique» (Duchein 1985), o un altre article sobre la CDU, «cette sorte d'*espéranto* de la classification», i més de semblants com ara «an Esperanto of records creation». Una altra font de soroll documental són les referències a fons esperantistes en catàlegs i llistes, els estudis històrics de personalitats relacionades amb l'esperanto, i rarament alguna notícia més detallada d'un fons esperantista —per exemple a l'arxiu de Cassà de la Selva—(Grau Ferrando 2016). Ampliar la cerca amb revistes i bases de dades de la biblioteconomia i les ciències de la informació generals només incrementa la quantitat i varietat de soroll documental, igual que incloue revistes no arbitrades. Queda clar que l'esperanto i l'esperantisme han estat objecte d'estudis acadèmics en camps diversos però mai des del punt de vista arxivístic o àdhuc bibliotecari; això és especialment evident en bases de dades com Dialnet Plus que permeten filtrar els resultats mitjançant categories i descriptors de matèria. Les úniques troballes útils eren estudis o notícies d'arxius o institucions particulars;

així van aparèixer articles sobre col·leccions a Viena, Budapest, Massa (Itàlia), Oregon (Estats Units) i Dortmund (Alemanya). Aquests resultats, en la majoria dels casos, estan en llengües poc accessibles com l'alemany, el suec, el polonès o l'hongarès i en revistes d'abast local, sovint no arbitrades. En resum, els estudis teòrics o que almenys contemplin més d'un fons o arxiu semblen inexistent.

Davant d'aquest gran silenci, caldrà examinar alguns dels resultats de la cerca «arxiu esperanto», en concret el dossier dedicat per la *Revista de Girona* a la història de l'esperanto a les comarques gironines el 2016.² Un detall revelador del dossier és el contrast entre l'estudi del passat a partir de fons esperantistes en arxius públics d'una banda, i de l'altra les dues entrevistes a esperantistes actuals i l'article d'una de les autores, esperantista declarada. És evident que els editors veuen una connexió entre aquests tres esperantistes de carn i ossos i els de les velles fotos d'abans de la guerra, connexió que no es pot definir amb el terme clàssic de *productor arxivístic*: no es tracta d'una família, però tampoc d'una organització; encara que tots tres siguin membres de l'Associació Catalana d'Esperanto (Kataluna Esperanto-Asocio o KEA), que en la seva web declara reprendre «el fil de la Federació Esperantista Catalana d'abans de la guerra»,³ hi ha una completa discontinuïtat legal i generacional entre la dissolució d'una el 1939 i la fundació de l'altra el 1982. D'altra banda, les definicions de productor sempre han depès de la de *fons*, que ha anat evolucionant. L'elasticitat potencial del concepte de productor no és gaire recordada, però es palesa en examinar la història de l'admissió de les famílies en aquesta categoria. El manual holandès que va establir els fonaments de la disciplina negava que les famílies poguessin ser productors arxivístics:

Els documents en una col·lecció familiar no formen un 'tot'; sovint han estat agrupats de la manera més estranya i no tenen el vincle orgànic d'un arxiu en el sentit aplicat en aquest manual. Les regles per a arxius ordinaris, per tant, no es poden aplicar als arxius familiars. (Muller, Feith i Fruin [1898] 1940, 20)

Aquesta exclusió no va ser abolida formalment fins a temps recents. Així, mentre que el diccionari del Consell Internacional d'Arxius definia com a fons la producció d'«una persona física o moral o una institució» (Walne i International Council on Archives 1988, 72), i la Llei catalana d'arxius i documents també es refereix a «una persona física o jurídica, pública o privada»,⁴ fins a la redacció de la norma ISAD(G) no va quedar clar i explícit que també una família pot ser un productor al mateix nivell que un individu o una organització.

Lluny d'haver quedat fixat per l'ISAD(G) i l'ISAAR(CPF), el concepte de productor continua eixamplant-se, especialment en la bibliografia anglosaxona, on és més fàcil de resseguir

2: Dolors Grau Ferrando i Dolors Godoy, «Dossier - L'esperanto a les comarques gironines», *Revista de Girona* 294 (2016): 72-95.

3: <https://www.esperanto.cat/lassociacio/qui-som/>

4: Llei 10/2001, de 13 de juliol, d'arxius i documents, art. 2.b.

sota l'etiqueta de *provinença*, molt més comuna que no la de 'fons' o 'productor'. En aquests països, les reivindicacions dels pobles colonitzats com a 'co-productors' dels documents escrits pel colonitzador sobre ells han donat llum a conceptes com el de 'provinença social' (Nesmith 2006) o el de 'comunitat d'arxiu' (Bastian 2006) o l'etnicitat com a provinença (Wurl 2005). A més de reexaminar els documents del passat, les noves tendències qüestionen també el futur dels conceptes de provinença i productor. Per bé que als anys 60 els arxivers australians ja van afirmar l'origen múltiple dels documents administratius (Nesmith 2015) i modernament han contraposat la idea de 'provinença paral·lela' a la de 'fons' (Hurley 2005), l'arribada del document electrònic sembla augurar la desaparició del concepte mateix de productor únic: justificat tan sols per la necessitat pràctica d'arranjar els documents físics als arxivadors, no té gaire sentit en els sistemes de gestió documental digitals, que poden assignar múltiples orígens a un document (Gilliland 2018, 30). L'arxivística moderna, almenys l'anglòfona, sembla doncs oberta a acceptar nous productors. En resum, per tractar adequadament els arxius d'esperanto cal anar més enllà de la pràctica rutinària heretada del passat i examinar un dels conceptes més innovadors en el camp dels estudis de provinença: els *arxius comunitaris*. En fer-ho, però, constatarem que tots dos termes d'aquest sintagma, 'arxius' i 'comunitaris', tenen els seus detractors, que negarien la realitat de l'un i l'altre i la consistència del concepte mateix. Tot seguit discutirem si els arxius comunitaris, tal com han estat descrits en la bibliografia, són realment arxius, i què cal entendre com a 'comunitat'. Això ens obligarà a revisar la definició mateixa d'«arxiu».

Teoria dels arxius comunitaris

L'origen del concepte d'arxiu comunitaris no és teòric sinó sorgit de la pràctica del Community Archives and Heritage Group (CAHG), una associació britànica fundada el 2009 i grup d'interès especial de l'associació d'arxivers britànics. Segons la seva web, tota «col·lecció» o «projecte» pot ser un arxiu comunitari si, a més de tractar sobre una comunitat, la seva creació ha implicat voluntaris d'aquesta comunitat més que no arxivers professionals (Latimer 2006; Gilliland i Flinn 2013, 7). El vicepresident del CAHG, Andrew Flinn, és més explícit: es tractaria d'un projecte iniciat i mantingut per voluntaris per tal de recollir i preservar materials d'arxiu i d'altres tipus que expliquin les històries de la seva *comunitat*, definint aquesta «en relació a un lloc o localitat però també per altres identitats úniques o múltiples i creuades, incloent-hi ètnia, sexualitat, gènere, religió, llengua, nacionalitat, classe social, discapacitat i professió» (Flinn 2015, 147), una definició prou àmplia per aplicar-se tant a Subirats d'una banda (comunitat local) com a l'esperantisme (comunitat lingüística) de l'altra.

D'entrada, el tret d'aquesta definició que xocarà més un arxiver català és la completa indiferència vers el procediment de producció o recepció d'aquests materials—tot i que algunes d'aquestes agrupacions mereixen l'epítet de «creades» més que no d'«artificials», ja que els projectes d'història oral creen els documents resultants d'una manera deliberada però orgànica (Flinn 2007, 153)—i sobretot la gran varietat dels materials mateixos. Aquesta diversitat la trobem ja en els orígens de l'anomenat «moviment» dels arxius comunitaris; el Community Access to Archives Project que va precedir el CAHG va publicar al 2004 un informe que definia els arxius comunitaris com a «col·leccions» que poden contenir «fotos personals, documents, materials efímers i història oral, documents 'no oficials' que normalment no serien conservats» (Mander 2009, 32). Flinn (2015) afegia a la barreja llibres, publicacions, obres d'art i roba, i reconeixia els esculpols d'arxivers més conservadors a anomenar aquests fenòmens 'arxius'. L'Arxiu Gai Canadenc ofereix un assortiment encara més variat: «eròtica gai i pornografia, botons, pancartes de manifestacions contra la sida, trofeus i uniformes d'equips esportius gais, jocs de taula com ara el Monopoli Gai, i fins una llàntia del St. Charles Tavern, abans un notori bar gai de Toronto» (Barriault 2009, 101). Moltes d'aquestes col·leccions no són anomenades arxius pels seus promotors sinó biblioteques, museus, centres de documentació, i encara altres noms, però a diferència d'una associació d'història local que només fa publicacions pròpies, la característica comuna de tots seria la recollida i conservació de materials i documents rars i fugissers; en aquest sentit i en el cas de publicacions de circulació limitada o impresos efímers, la diferència entre original o còpia fóra irrellevant, ja que sovint la còpia recollida acaba sent l'únic exemplar localitzable (Flinn 2010, 149). De fet, cada vegada més qualsevol llibre imprès adreçat a un públic minoritari entra en aquesta categoria, com remarca una donant de l'Arxiu Gai i Lèsbic al Centre Schomburg de Recerca de Cultura Negra de la biblioteca pública de Nova York: «Vull veure els meus títols conservats de forma duradora, ja que els llibres físics s'estant convertint cada vegada més en productes efímers. ... La societat empeny les editorials al llibre electrònic, que redueix l'eficàcia de l'experiència lectora» (Fullwood 2009, 244).

Difuminant encara més la barrera amb el que a Catalunya entenem com a col·lecció, Flinn constata en la seva recerca que per als arxius comunitaris el paper del fundador és cabdal, ja que «una proporció significativa d'aquests materials sol sorgir del col·leccionisme personal d'un o dos individus centrals», i que la vitalitat de l'arxiu normalment prové «d'un petit nombre d'activistes clau» (Flinn, Stevens, i Shepherd 2009, 79). A més dels fons personals, també els associatius són sovint límitrofs amb els arxius comunitaris per la promiscuïtat de les seves col·leccions, la negativa a segregar-ne els components bibliogràfics o publicacions, i la preferència per ordenacions temàtiques i cronològiques d'acord amb un principi d'accessibilitat radical; n'és un bon exemple el cas de Maison d'Haïti, una

organització per a immigrants haitians a Montreal (Rochat et al. 2018). L'heterogeneïtat dels materials dels arxius comunitaris és de fet una de les raons de la seva existència mateixa, ja que la visió holística que la comunitat té del seu patrimoni xoca amb la divisió artificial entre arxius, biblioteques i museus, que només n'acceptarien una part i rebutjarien la resta (A. Gilliland i Flinn 2013, 9): «La gran varietat de materials que es consideren portadors d'informació cultural important suggereix que les distincions entre materials custodiats en museus, biblioteques i arxius haurien de ser vistes com cada vegada més artificials i mancades de sentit, sobretot en entorns digitals» (Flinn 2010, 165). Paradoxalment, un dels escrúpols de l'estament arxiver davant els arxius comunitaris és el caràcter suposadament 'fragmentari' d'una col·lecció en contrast amb l'acumulació orgànica completa que anomenem 'fons'. Flinn (ibid. 159) objecta que els vestigis de grups i moviments marginals són per definició fragmentaris: «És la raresa mateixa del vestigi i la falta de reconeixement convencional donat a la persona, activitat o organització a la qual es refereix allò que dona a aquests objectes efímers el seu valor històric i arxivístic». Pel que fa als valors convencionals del document d'arxiu com ara l'originalitat i l'autenticitat, davant les definicions professionals excloents Flinn dona primacia a la interpretació que en fa la mateixa comunitat d'usuaris, que poden privilegiar altres valors com ara els culturals i afectius i que seran, en definitiva, els qui autenticaran aquests valors; equiparant aquesta resistència a la d'arxivers conservadors com Maher a considerar 'arxius' els primers repositoris digitals acadèmics (Maher 1998, 254-55), Flinn (2010, 164-65) adopta una posició radicalment postmoderna, relativista i ancorada en la societat:

Un document o objecte té estatus arxivístic quan algú (un individu, una comunitat o un empleat dels arxius nacionals) li dona aquest estatus d'acord amb qualsevol valor (informatiu, legal, cultural, personal) que aquest individu, grup o institució considera significatiu o vàlid. ... En darrer terme nocions de permanència, originalitat, arxivitat i cadenes de custòdia són menys importants que significat i context. ... Al final tant en el cas de fons personals, com fons d'empresa o fons comunitaris, l'arxiu d'una persona o un grup és allò que ells diguin que és, i sembla força absurd i contraproductiu per a qualsevol altre, incloent-hi els arxivers, de dir-los el contrari.

«A rose, by any other name, would smell as sweet»... or wouldn't it?

A la posició diguem-ne 'nominalista' de Flinn pel que fa a la definició d'*arxiu* li podem fer una objecció: atesa la poca visibilitat popular dels arxius en comparació a les biblioteques, museus i altres institucions patrimonials i de memòria, si una comunitat d'usuaris no identifica els seus centres de patrimoni amb el nom d'arxiu, quines funcions i característiques objectives tanmateix permetrien identificar-lo com a arxiu comunitari? El problema es complica quan aquest patrimoni és ingressat en un arxiu públic, cosa que en el cas català requereix un canvi de nom que implica superar el filtre de les definicions de la NODAC, derivades de l'ISAD(G): es tracta d'un conjunt orgànic ('fons') o inorgànic i «artificial»

(‘col·lecció’)? Com hem vist en els exemples anteriors, a Catalunya les característiques materials dels arxius comunitaris farien identificar-los amb les col·leccions, cosa que implica una baixa prioritat en el tractament i l’accés o, més sovint, denegar-los directament l’ingrés en l’arxiu. Tanmateix, el filtre és tan sols lingüístic, igual que el català ens obliga tirànicament a distingir el gènere gramatical, mentre que l’anglès ignora aquest binarisme (però en revenja obliga els seus parlants, almenys els nord-americans, a distingir *archives/records*). El concepte de fons és aliè a la tradició arxivística anglosaxona: sir Hilary Jenkinson (1937, 18), tractant problemes terminològics, ja es preguntava: «Qui traduirà com cal en anglès, per exemple, el mot *fonds*?»; la traducció de l’ISAD(G) va empeltar artificialment aquest concepte francòfon en l’arxivística anglesa per crear la ficció d’una terminologia internacional unificada, bo i amagant el fet que els arxivers anglosaxons ni l’utilitzen ni l’entenen gaire (excepte potser al Canadà). Schellenberg (1951) deia que *record group* «no és exactament el mateix que *fonds*», encara que més tard Duchein (1985, 109) els entengués com equivalents i es queixés que el nou diccionari del Consell Internacional dels Arxius no traduís l’un per l’altre. És ben simptomàtic que els editors de l’*Encyclopedia of Archival Science* encarreguessin l’article *fonds* a unes francòfones, però fins i tot elles es rendeixen a l’evidència: «Jenkinson, com Muller, Feith i Fruin abans d’ell, no creia que un arxiu privat tingués un caràcter orgànic, al contrari que Duchein» (Banat-Bergère i Nougaret 2015, 51). Tan *records group* com el britànic *archives group* tenen doncs un sentit més restringit que *fonds*, ja que només es poden aplicar a documents d’institucions públiques entesos col·lectivament com *archives*. El terme tradicional anglès per allò que nosaltres entenem com a ‘fons personal’ és *manuscripts*, com il·lustra el títol de la revista australiana *Archives and Manuscripts*. En són equivalents més moderns *papers*, *personal records*, o sobretot, per a la nostra sorpresa, *collection*: «The term usually refers to an organic set of documents (that is, with a unified provenance) and/or records created by a private entity—whether individual, family, organization, or business—and acquired (collected) by a repository not legally conjoined to the creator» (Greene 2015, 32). L’ús indiscriminat de *collection* per referir-se a qualsevol agrupació arxivística no és pas un abús recent sinó el significat original d’un terme vernacle manllevat de la parla popular pels arxivers anglòfons, tal com es plany el mateix Jenkinson (1948, 4): «Els arxius no són col·leccionats. Tant de bo el terme *collection* pogués ser bandejat del vocabulari de l’arxiver, ni que fos tan sols per establir aquest fet important.»

Encara que Greene faci esforços per distingir *archival collection* i *artificial collection*, l’anglès col·loquial parlat també pels arxivers no obliga a fer distincions subtils segons la provenença percebuda dels fons personals i en diu simplement «collections», cosa que ajuda a explicar l’èxit relatiu del concepte d’arxiu comunitari en els països anglosaxons en comparació a la resta del món. Greene mateix remarca que l’organicitat, el context i l’ordre original són més

importants per als historiadors d'institucions a l'antiga que no per a certs historiadors socials, que preferirien ordres temàtics, i també confessa que per la mateixa raó els arxius comunitaris poden ser inorgànics i tanmateix valuosos per als investigadors (ibid. 33). Curiosament, la difusió del terme 'arxiu comunitari' a Nord-Amèrica topa amb l'oposició d'arxivers conservadors com Luciana Duranti no pas perquè esborri la diferència entre fons i col·leccions, sinó perquè amplia el significat d'*archive* als fons personals i privats en general:

El terme *archive* ha començat a utilitzar-se a Nord-Amèrica per referir-se a materials privats generats per tot tipus de comunitats, moviments, o individus i tot. Això ha passat perquè l'inventor del terme és un professor britànic, Andrew Flinn. Per tant, hi ha un significat per a «archive» i un significat per a «archives», i un enteniment tàcit que aquest darrer només es refereix als arxius públics i d'organitzacions, corporacions o empreses. . . . Joestic molt preocupada per tot això. (Alberch i Fugueras i Ponce Almeida 2021, 157; el meu subratllat)

El caràcter institucional d'un arxiu, per tant, seria el més important, a manca d'un terme com 'fons' que estableixi com un acte de fe l'organicitat dels documents produïts per un particular. D'altra banda, la comparació entre la terminologia arxivística catalana i l'anglesa, que divideixen el món de manera diferent, hauria de fer insostenible el purisme essencialista de Duranti en demostrar que la diferència és arbitrària i per tant no pot ser natural. Tanmateix, parem atenció a la manera com aquest mateix text acaba de fer servir el terme 'natural' connotant 'fix, etern, essencial, universal' i oposant-lo implícitament a allò creat, artificial, variable. Davant la dissolució lingüística i semàntica del mot 'arxiu', convé preguntar-se com els noms poden arribar a significar.

Ferdinand de Saussure ([1915] 1990, 168) ja va establir que «en la llengua no hi ha més que diferències ... sense termes positius» i, per tant, sense una existència substantiva. De fet, la mera oposició binària entre 1 i 0, és a dir, entre presència i absència, es pot convertir en signe lingüístic. El llenguatge només permet organitzar l'experiència a través d'aquesta trama de significants binaris en flux constant, que tan sols tenen significat en la mesura que són diferents i que l'un no és l'altre, però a condició que existeixi un significat transcendental, un punt de referència últim que lligaria tot el sistema al món objectiu i dotaria de significat tots els altres significants, un centre autosuficient per ancorar la xarxa de signes en la realitat i per evitar que el llenguatge quedi reduït a un sistema de referències circulars entre signes en flux lliure i constant. Un exemple paradigmàtic de significat transcendental és el terme *physis*, que els grecs oposaven tant a *nomos*, la llei instituïda per la societat, com a *tekhné*, les arts i la tècnica. Més endavant els romans van traduir *physis* com a 'natura' (de *nascor*, 'néixer') i van encunyar-li l'antònim 'cultura' (relacionat amb 'cultivar' d'acord amb la mateixa metàfora vegetal). El filòsof postestructural francoalgerià Jacques Derrida (1995, 11) aplica el nom grec *arkhé* als significats transcendents (del grec *árkhō*, 'encapçalar', 'començar' o 'manar') per emfasitzar-ne el doble caràcter de 'principis' cronològics o mites d'origen i

ahora 'ordres' o 'manaments'. Segons Derrida (1967b, 415), l'oposició Natura/Cultura «ens ha pervingut a través d'una cadena històrica que oposa la 'natura' a la llei, a la institució, a l'art, a la tècnica, però també a la llibertat, a l'arbitrari, a la història, a la societat, a l'esperit, etc.». Derrida (1967a) anomena *logocentrisme* aquesta fe en els significats transcendents, ja que és una condició per creure que els significats són originaris i els significants són derivats, és a dir, per creure que el llenguatge com a sistema de signes (*logos*) té un fonament objectiu.

Pel privilegi atorgat a la Natura, i també pel gran desenvolupament experimentat per les ciències 'naturals' des del segle XIX, el terme 'ciència' s'ha arribat a oposar a les humanitats tradicionals, fins al punt que van aparèixer noves disciplines que aspiraven a l'estatus 'científic' a còpia de pretendre que el seu objecte d'estudi també és natural. La lingüística, per exemple, es va separar de la filologia tot reivindicant l'estatus natural i no pas cultural del llenguatge, com es demostraria gràcies al caràcter inapel·lable i cec de les regles etimològiques descobertes per la gramàtica històrica. Igual que els fundadors de l'arxivística van dogmatitzar sobre l'organicitat dels fons, els filòlegs comparatistes del segle XIX van bastir el mite de l'origen orgànic de les llengües mitjançant la metàfora vegetal de l'arbre genealògic. El fundador de la indoeuropeística Rasmus Rask (1787-1832) va dir que «la llengua és un objecte natural i el seu estudi s'assembla a la història natural» (citat per Otto Jespersen, 1922, 65). Un altre gramàtic històric, Franz Bopp (1791-1867), va afirmar que «cal considerar les llengües cossos orgànics naturals, que es formen d'acord amb lleis fixes» (ibid.). Ja al segle XX, el lingüista Jespersen (ibid, 66) va apuntar retrospectivament que «l'ús constant de termes com ara 'orgànic' i 'inorgànic' en parlar de formacions en llengües, i d'organisme' sobre la llengua sencera, tendia a eixamplar l'abisme entre el punt de vista filològic i el lingüístic».

Segons Derrida, en Saussure el logocentrisme pren la forma de *fonocentrisme*, és a dir, la denigració de l'escriptura com a simple derivació «parasitària» de la llengua parlada, més antiga i original, contra els principis de la mateixa semiologia saussuriana que tot signe és arbitrari i que no té substància material sinó tan sols diferències. Privilegiar l'anàlisi del so apartava la nova ciència dels seus orígens filològics: «La fonologia comunica la seva científicitat a la lingüística, que serveix de model epistemològic a totes les ciències humanes» (Derrida 1967a, 39). Avui dia la premissa naturalista de la lingüística continua més vigent que mai, ja que Noam Chomsky (1965) va convertir el fonament biològic del llenguatge en un postulat essencial de la lingüística generativa basant-se tan sols en arguments filosòfics; obtenir proves empíriques del caràcter innat i universal de la gramàtica és de fet el Sant Graal de l'agenda de recerca generativista, encara no assolit. Tanmateix, aquest pretès fonament en fets biològics permet a la lingüística reivindicar l'estatus de

ciència natural i alhora, gràcies al paper que té la llengua dins les 'ciències socials' com ara l'arxivística, erigir-se en model d'aquestes.

També els fundadors de l'arxivística moderna la van bastir sobre l'axioma de la formació natural dels fons i arxius i damunt la denigració de l'artificialitat de les col·leccions, pròpies dels mètodes arbitraris i filològics de les biblioteques. El dogma de l'arxiu ancorat en l'objectivitat de les ciències naturals ja ocupa un lloc preeminent en el manual holandès de Muller, Feith i Fruin ([1898] 1940, 19): «Un arxiu⁵ és un tot orgànic, un organisme vivent, que creix, pren forma, i experimenta canvis d'acord amb regles fixes.» Jenkinson (1948, 4) va continuar reblant el clau: «[Els arxius] es van consolidar, i van assolir la seva ordenació final, per un procés natural; són un acreixement gairebé tan orgànic, podríem dir, com un arbre o un animal». La metàfora biològica persisteix en enciclopèdies ben recents: «El fons és un organisme viu» (Banat-Bergère i Nougaret 2015). La funció de significat transcendental que té aquest mite fundador de la disciplina arxivística, i el seu caràcter històricament contingent, no s'ha escapat a teòrics d'orientació postmoderna com Terry Cook (2013, 103): «Penseu com principis arxivístics clàssics com provenença o '*respect des fonds*' estan imbuïts de metàfores darwinianes sobre l'acumulació natural de documents, i referències al caràcter orgànic dels arxius. ... Penseu en Jenkinson referint-se a 'la soca original' de la classificació arxivística 'traient noves branques' mentre d'altres 'es marceixen', o comparant l'arxiver ... a un paleontòleg». Ningú no ha expressat la pretensió arxivística tradicional de seguir el mètode experimental de les ciències naturals tan clarament com Elio Lodolini (1984, 128), però no consta en cap cas que es basés en experiments reals:

La reconstitució de l'ordre originari té caràcter objectiu; qualsevol que sigui l'arxiver que l'aplica a un determina arxiu o fons, el resultat és el mateix. Si es desordenés deu o cent cops un fons i se'n confiés l'ordenació a deu o cent arxivers diferents, el resultat final hauria de ser sempre idèntic. Podem comparar aquest mètode d'ordenació dels arxius al mètode galileà de les ciències exactes, segons el qual un experiment, repetit per qualsevol en les mateixes condicions i amb el mateix mètode, ha de donar sempre el mateix resultat.

Si revisem ara la qüestió dels arxius comunitaris, podem comprendre per què el logocentrisme de l'arxivística tradicional no permet anomenar-los 'arxius' (i en català tampoc 'fons') sense el risc de soscar el significat transcendental que fonamenta tota la disciplina. Com mostra la comparació entre els parells 'fons/col·lecció' i *archives/papiers*, el significat precís dels dos termes en l'oposició varia d'una llengua a una altra i és doncs irrellevant, perquè allò que construeix el significat és el contrast mateix entre ells, un contrast establert necessàriament mitjançant la valoració d'un i la denigració de l'altre, que sovint es correspon a la frontera entre el Jo i l'Altre. Fins i tot quan el signe lingüístic sembla constituït per les

5: Resulta irònic que el traductor anglès es vegés obligat a canviar el singular *archief* de l'original neerlandès per *archival collection*, bo i notant que el plural anglès *archives* no s'hi prestava i que la versió francesa l'havia traduït com *fonds d'archives*.

fronteres de termes múltiples, com en el cas d'«arxius/museus/biblioteques» o «espanyol/francès/italià», una anàlisi més propera revela que el contrast continua essent binari, ja que la identitat professional o nacional en privilegia només un. Els objectes liminars com ara «arxius comunitaris» o «català» que no encaixen en aquesta trama lingüística són vistos com travestits ambigus dignes d'escàndol i sospita, com es veu en els escrúpols de Duranti, i acusats de falsificar artificiosament una veritat «natural». En efecte, l'atribució d'un valor desigual als termes de l'oposició és la condició mateixa de l'existència de significats transcendents. Derrida va portar la deconstrucció del logocentrisme a les seves darreres conseqüències revelant el caràcter jeràrquic dels binarismes que structuren la metafísica occidental des del temps de Plató, en els quals un terme, com a significat transcendent, sempre és privilegiat (sí, presència, raó, dia, blanc, home, llengua, parla, lingüística, fons...) mentre l'altre és subordinat (no, absència, emoció, nit, negre, dona, dialecte, escriptura, filologia, col·lecció...). Pensant en el rol del fal·lus com a significat transcendent en la psicoanàlisi lacaniana, Derrida (1972, xvii) va encunyar el terme *fal·logocentrisme* per subratllar la connexió estructural de tots aquests binarismes.

Naturalment⁶, la transcendentalitat de l'arxiu és una pura convenció atès que, tot i pretendre ser científica, no s'ha basat mai en l'estudi de dades empíriques com procediria efectivament una ciència natural, sinó en les definicions apriorístiques d'autoritats i textos canònics. De fet, el mite de l'organicitat de l'arxiu, respectat estrictament, entraria en conflicte amb la pràctica arxivística real, ja que l'hem heretat d'un període teoritzador anterior al desenvolupament d'una funció arxivística ara tan bàsica com l'avaluació. En efecte, l'eliminació selectiva de documents obliga l'arxiver a violar la integritat d'aquest suposat cos natural que seria l'arxiu. Lodolini (ibid., 237) va reconèixer a contracor aquesta contradicció entre teoria i pràctica:

Si l'arxiu és un conjunt de documents lligats per un vincle originari, necessari, determinat, qualsevol selecció, qualsevol elecció, qualsevol conservació parcial dels documents constitueix una ferida etzibada a aquest conjunt, una ruptura d'aquell vincle, és a dir, constitueix un fet antiarxivístic. Sobre el pla pràctic, dissortadament, cal seleccionar, perquè no és materialment possible conservar-ho tot. ... Però aquesta consideració pràctica no minva la reprobació que, sobre el pla científic, hem d'adreçar a la institució mateixa de la «selecció» o «tria».

A més, la simple constatació d'aquesta necessitat pràctica conjura la molt probable possibilitat que també el productor de l'arxiu hagi aplicat la mateixa lògica destructora, i que per tant l'arxiu no hagi estat mai una totalitat orgànica ni una *arkhé* indivisible i atòmica sinó un conglomerat fragmentat ja des del principi, molt abans de la intervenció de l'arxiver, per bé que l'arxiver prefereixi suprimir conscientment aquesta sospita. Derrida (1995, 155)

6: Utilitzo aquest terme amb tota la ironia possible per exemplificar fins a quin punt el logocentrisme ha amarat el llenguatge mateix i la parla popular, i no sols la filosofia o la terminologia científica, i fins a quin punt és difícil sostreure's a la seva influència.

mateix, conferenciant al Museu Freud que conserva l'arxiu de Sigmund i Anna Freud, especula sobre els papers que el pare de la psicoanàlisi podria haver cremat, i també sobre tot allò no suprimit deliberadament sinó reprimit inconscientment «sense un nom, sense el menor símptoma, i sense cap cendra».

L'arxivística no és l'única disciplina que la dicotomia Natura/Cultura acaba conduint cap a paradoxes sense sortida: si l'hebreu ha 'ressuscitat' després d'haver estat tècnicament 'mort' durant dos mil anys, llavors la metàfora de la 'vida' de les llengües no ens ajuda gaire a entendre-les. La premissa naturalista, i la complicitat dels lingüistes amb el mite romàntic segons el qual les llengües serien encarnacions de les nacions i forces biològiques fora de la planificació i el control humans, han produït una restricció molt considerable de l'agenda de recerca. Chomsky i els gramàtics generativistes continuen el mite postulant un «instint del llenguatge» amb base biològica que es perdria en l'adolescència (Pinker 2000), un model en què l'esperanto és anatema ja que un adult com Zamenhof⁷ no hauria estat capaç de crear una llengua que respectés les regles de la imaginada gramàtica universal. Els comentaris de Chomsky (2018) afirmant que l'esperanto «no és cap llengua» i que «parasita altres llengües» palesen la limitació deliberada i agressiva del seu camp de recerca, i són també sorprenentment afins al fonocentrisme saussurià, segons el qual l'aparició d'un sistema de signes després d'un altre necessàriament indica la dependència ontològica del posterior respecte del preexistent i la seva falta d'autonomia: «L'escriptura, com totes les llengües artificials que es volien fixar i sostreure a la història viva de la llengua natural, participa de la monstruositat. És una separació de la natura. La Característica de tipus leibnizià⁸ i l'esperanto serien el mateix» (Derrida 1967a, 50). Com els dialectes, l'esperanto dependria ontològicament de les llengües, però mentre que els dialectes tenen connotacions d'autenticitat popular i naturalitat, l'esperanto pervertiria la natura: seria una sodomia lingüística. Negar que l'esperanto sigui una llengua l'exclou de l'estudi lingüístic i evita fer massa evidents les limitacions del mètode chomskyà, basat en l'estudi psicolingüístic del 'parlant ideal', és a dir del natiu monolingüe. De fet, l'esperanto no és l'única llengua que no encaixa en la teoria generativista. El marc teòric de Chomsky no és gaire aplicable al bilingüisme ni a llengües mixtes i de contacte gairebé mancades de parlants nadius—els anomenats 'pidgins', encara que siguin fenòmens coneguts des de fa més d'un segle i que un d'aquests, el Tok Pisin, sigui la llengua oficial de Papua Nova Guinea. Els 'pidgins' o llengües de contacte només interessin els generativistes en la mesura que la seva formació espontània permeti inferir detalls sobre la gramàtica universal.

7: Ludwik Lejzer Zamenhof o Ludoviko Lazaro Zamenhof (1859-1917), iniciador de l'esperanto.

8: El filòsof i polígraf alemany Gottfried Leibniz (1646-1716) va projectar una llengua filosòfica internacional anomenada *lingua characteristica universalis*, inspirada en els ideogrames o caràcters xinesos, però també en l'art combinatòria de Ramon Llull i les matemàtiques, destinada a ser alhora un mitjà de comunicació i una mena d'àlgebra mental.

Trobem renúncies i llacunes semblants en altres ciències humanes. L'estructuralista Claude Lévi-Strauss (1949, 43) va aplicar a l'antropologia la premissa logocèntrica que tot allò universal és natural i espontani, mentre que les normes socials (*nomos* en dirien els grecs) són relatives i particulars i pertanyen a la cultura, però ja abans de començar va topar amb un «escàndol» epistemològic, un problema insoluble: «La prohibició de l'incest poseeix, alhora, la universalitat de les tendències i dels instints i el caràcter coercitiu de les lleis i de les institucions. D'on prové?» Aquesta *arkhé* universal, alhora origen i mandat, que no és instint reprimat ni llei repressora, que l'antropologia no pot dividir, analitzar ni reduir a altres principis, esdevé l'àtom fonamental de totes les estructures familiars i socials conegudes, el significat transcendent que fixa tota una xarxa de relacions. Considerant precedents com aquests, Cook (2001, 24) conclou que la dicotomia clàssica 'orgànic/artificial' ja no fa intel·ligible el món dels arxius ans el distorsiona i ha de ser deconstruïda a la llum de crítiques postmodernes com la de Derrida: «Els postmoderns cerquen de desnaturalitzar allò que la societat assumeix inqüestionablement com a natural. ... El postmodern pren aquests fenòmens 'naturals' ... i els declara 'construïts' socialment o culturalment». La teoria dels arxius comunitaris, per tant, és intrínsecament postmoderna, ja que prescindeix de l'oposició 'orgànic/artificial'.

D'altra banda, Cook no especifica gaire com podem desnaturalitzar els significats transcendentals ni escapar de la influència d'un logocentrisme mil·lenari profundament inscrit en el llenguatge mateix, que és la nostra eina per parlar i pensar. Podem evitar realment les trampes de la llengua heretada i la sobredeterminació imposada per termes com 'orgànic/artificial' o 'fons/col·lecció' creant noms de zero? Un tall tan radical requeriria la creació d'una llengua sencera totalment nova, com l'esperanto, i fins en aquest cas l'èxit seria relatiu, perquè l'esperanto es basa en les llengües nacionals i no pas en una anàlisi prèvia de la realitat com la llengua del filòsof Leibniz. Derrida, esmentat sovint per Cook, és escèptic en aquest respecte, tot negant l'oposició proposada per Lévi-Strauss ([1962] 1971, 14-22) entre dos arquetips: l'«enginyer» que encarnaria la ciència moderna i que treballaria amb conceptes, i el *bricoleur* que representa el pensament màgic primitiu i opera amb signes:

Si anomenem 'bricolatge' la necessitat de manllevar conceptes del text d'una herència més o menys coherent o arruïnada, cal dir que tot discurs és bricolatge. L'enginyer, que Lévi-Strauss oposa al *bricoleur*, hauria de construir la totalitat del seu llenguatge, sintaxi i lèxic. En aquest sentit l'enginyer és un mite. ... L'enginyer és un mite produït pel *bricoleur*. (Derrida, 1967b, 418)

Tot i negar-li aquest principi teòric, Derrida lloa l'estratègia pràctica seguida per Lévi-Strauss de negar la realitat ontològica de la vella terminologia tot i retenir-la només com a eina purament metodològica, actuant implícitament com a *bricoleur*:

Ja no els atribuïm [als vells conceptes] cap valor de veritat, ni cap significat rigorós, i estaríem disposats a abandonar-los si cap altre instrument semblés més còmode. Mentrestant, n'explotarem l'eficàcia relativa i els utilitzarem per destruir l'antiga màquina a la qual pertanyen i de la qual són peces. Així es critica *ell mateix* el llenguatge de les ciències humanes. (ibid., 417).

Derrida (1995, 51), en el seu conegut text *Mal d'archive* sobre l'arxiu Freud, aplica aquest tractament als conceptes en general i al d'arxiu en particular: «No tenim cap concepte, tan sols una impressió, una sèrie d'impressions associades a un mot. ... 'Arxiu' és tan sols una *noció*, una impressió associada a un mot i per a la qual ni Freud ni nosaltres no tenim cap concepte.» Per a Derrida, l'arxiu és «un concepte en formació ... sempre inadequat a allò que hauria de ser, dividit» (ibid.). La fluïdesa inevitable de la noció d'arxiu obliga els arxivers a deixar d'apel·lar a la Natura i a confessar la seva responsabilitat en l'aplicació del terme, a deixar d'ocultar l'*arkhé*-govern rere l'*arkhé*-origen. La interacció dels dos sentits d'*arkhé*, el nomològic i l'ontològic, l'operació del primer a l'ombra del segon, explica l'aparent paradoxa que l'arxiu sigui alhora «instituidor i conservador, ... revolucionari i tradicional» (ibid., 20). Com l'autoritat dels governants o 'arconts' grecs, la residència dels quals era l'*arkheîon* d'on deriva el mot 'arxiu', l'autoritat dels arxivers no resulta de la mera custòdia de documents sinó també de l'estatus d'intèrprets oficials i legítims d'aquests documents. El poder hermenèutic dels arconts/arxivers, que Derrida anomena funció o principi arcòntic, s'exerceix de manera dissimulada a través de la *consignació*, és a dir, de con-sagnar o reunir signes en un arxiu: «La *consignació* tendeix a coordinar un sol corpus, en un sistema o sincronia en la qual tots els elements articulen la unitat d'una configuració ideal» (ibid., 14). La *consignació* estableix uns límits dintre dels quals l'usuari de l'arxiu podrà interpretar cada document a la llum dels altres, o més aviat estarà de fet obligat a harmonitzar-los en un tot coherent, mentre que els documents que quedin fora del límit podran ser ignorats. Derrida mateix, en el cas de l'arxiu Freud, exemplifica algunes de les preguntes que s'aixequen inevitablement quan deconstruïm el poder arcòntic:

Què depèn de la teoria o de la correspondència privada, per exemple? Què depèn del sistema? De la biografia o de l'autobiografia? De l'anamnesi personal o intel·lectual? En les obres dites 'teòriques', què és digne d'aquest nom i què no ho és? Cal fiar-se del que diu Freud per classificar les seves obres? Cal per exemple creure'l literalment quan presenta el seu *Moisès* com una «novel·la històrica»? (ibid., 16)

Certament pot semblar que aquí Derrida qüestiona i pulveritza la unitat dels fons personals. De fet, la divisió freudiana del jo en id, ego i superego, la descoberta del subconscient i l'inconscient, fan que l'individu mateix deixi de ser una unitat transcendental, una *arkhé* indivisible, de manera que fins i tot els arxius personals poden perdre la seva coherència primigènica i l'ordre originari basat en la racionalitat sense fissures. La perspectiva psicoanalítica també és anàloga a nous corrents de crítica literària que neguen la funció

hermenèutica de l'autor i la importància interpretativa de les seves intencions o la seva biografia. D'altra banda, l'èmfasi de Derrida en la funció hermenèutica de l'arxiu i en l'ús (o abús) de documents privats i biogràfics per tal d'interpretar la teoria freudiana de fet expandeix els límits de l'arxiu més enllà de la frontera que l'arxivística tradicional marca entre documents únics i obra publicada o entre arxiu i bibliografia. Encara que Derrida no gosi definir l'arxiu, el seu neologisme *arxivació* clarament inclou la publicació i totes les possibilitats de la impressió i l'escriptura, no tan sols la producció i recepció de documents únics. En resum, l'aplicació generalitzada del terme 'arxiu' per la teoria derridiana, a més d'encabir sense problemes el caràcter híbrid dels arxius comunitaris, pot ajudar a entendre millor que no la tradicional els efectes de l'arxiu en la societat i a bastir una arxivística més general i completa. Aquest canvi està a l'abast del poder arcòntic dels arxivers, que ja no es poden escudar en el rol de naturalistes: «Una ciència de l'arxiu ha d'incloure la teoria d'aquesta institucionalització, és a dir, alhora de la llei que comença per inscriure-s'hi i del dret que l'autoritza» (Derrida 1995, 15).

A més de les nocions de consignació i arxivació, una altra estratègia útil en la panòpia de la deconstrucció derridiana és el que Derrida (1967, 73) anomena *arxiescriptura* o «escriptura generalitzada», una teoria i pràctica general de la llengua que superaria el fonocentrisme de la lingüística tradicional negant el caràcter derivat i secundari de l'escriptura en favor d'una semiologia no jerarquitzant. El terme està afaïçonat sota el model del concepte d'*arxifonema* de l'escola lingüística de Praga, que no es veia obligada a precisar en tot detall quin fonema apareix en aquelles posicions on l'oposició entre dos fonemes normalment contrastants queda neutralitzada, limitant-se a fer-ne una representació convencional en majúscula. Per exemple, les erres del català contrasten entre vocals ('mira'/'mirra') però es neutralitzen a principi de mot ('ric'), on sembla sonar la erra múltiple però per raons purament etimològiques escrivim la simple; els lingüistes estructuralistes de Praga, en aquest cas, escriurien la representació fonològica de 'ric' com a /Rík/. La necessitat de neutralitzar certes oposicions sobredeterminants que hem heretat de la llengua tradicional es palesa en ortografies del castellà contemporani com ara «tod@s» o «todXs» en comptes de *todos/todas*, ortografies reminiscents de la crítica derridiana del fonocentrisme. Els desavantatges de la hiperprecisió també s'evidencien quan examinem la terminologia arxivística d'altres llengües i ens desconcertem davant la tirania amb què l'anglès obliga els seus parlants a distingir entre *documents* i *records*, o entre *archivist* i *records manager*, dividint la professió arxivística en dos gèneres irreductibles. De la mateixa manera que els lingüistes estructuralistes, doncs, aquest text recorrerà a l'arxiescriptura i escriurà «fons/col·lecció» en tots aquells contextos en què la diferència es neutralitzi. Malgrat la inefabilitat de la barra inclinada, l'hiperònim proposat és potser menys rupturista i més

fonocèntric que la possible alternativa *arxiarxiu*, més econòmica i plaent a la vista però inevitablement cacofònica a l'oïda.

La vida secreta de l'arxiu comunitari

La crítica precedent ha demostrat per què el filtre lingüístic 'fons/col·lecció' no hauria de dificultar l'ingrés d'arxius comunitaris dins d'arxius públics, però no ha examinat la qüestió si aquesta dificultat teòrico-terminològica ha tingut un efecte pràctic; caldria preguntar-se fins a quin punt els arxius públics catalans efectivament han exclòs els fons/col·leccions esperantistes. Els exemples ja esmentats de la *Revista de Girona* i els apareguts recentment a *La Dada* (Rubèn Fernández Asensio 2022) donen fe que l'esperanto, com a llengua, ja té certa presència en els nostres arxius públics, essent part integrant de fons personals i associatius i també, malgrat tot, algunes col·leccions. Tanmateix, com que l'esperanto només és considerat una llengua dels materials i no un productor, és molt difícil localitzar-lo, cosa que fa gairebé impossible cap recerca més enllà d'una localitat o un productor determinats, excepte si els productors són identificats com a esperantistes. Per entendre que els fons/col·leccions esmentats deuen ser tan sols la punta de l'iceberg només cal recordar la dificultat de localitzar fons segons característiques a nivell del productor individual (per exemple, el gènere en el cas dels fons/col·leccions personals, o encara més l'orientació sexual). Per tant, la mera presència de documents esperantistes en els arxius catalans no ens pot acontentar si a causa de les convencions de descripció la trobabilitat i l'accessibilitat són tan limitades. Davant d'aquests obstacles, és comprensible que moviments socials com l'LGTTBI+, el feminista i l'esperantista hagin tendit a crear els seus propis centres de documentació i arxius, uns arxius sovint denominats 'temàtics' (terme de mal definir) però que, a la llum de la teoria ja comentada, caldria més aviat anomenar comunitaris. La denominació d'arxiu comunitari permetria posar l'èmfasi on toca, que és l'accessibilitat i l'usuari més que no el contingut dels documents. Més encara, la teoria i la pràctica dels arxius comunitaris poden fer una contribució molt valuosa en eixamplar la gamma dels usuaris dels arxius, ja que tradicionalment ens hem orientat a un tipus d'usuari extremadament limitat: l'historiador professional més o menys especialitzat segons època i geografia, i a tot estirar el sociòleg per a períodes contemporanis, l'historiador local aficionat i el genealogista. Tota la teoria i la pràctica arxivística des dels orígens de la disciplina al segle XIX està orientada a aquest tipus d'usuari, sobretot pel que fa a la descripció, sense que hi hagi hagut cap posada al dia amb els interessos dels moviments socials sorgits a mitjan segle XX. Els arxius públics, creats per sostenir la creació d'identitats i històries nacionals, no s'han adaptat gaire a l'explosió recent d'interès en altres identitats i altres històries.

L'èmfasi dels arxius comunitaris en l'accés va més enllà de la descripció, i contrasta fortament amb el focus absorbent en la custòdia i conservació que tenen els arxius tradicionals i que es pot percebre en la mateixa separació entre dipòsits restringits i zones de consulta de lliure accés, que és la diferència amb les biblioteques més visible des de fora. Segons Gilliland i Flinn els arxius comunitaris són «arxius vivents» en el sentit que no es dediquen tan sols a investigar el passat o conservar per al futur, sinó per a un ús actiu en el present, per construir solidaritats i donar suport a lluites d'ara mateix ni que sigui donant testimoni de l'existència del grup amb la simple visibilitat dels materials; per tant els documents que acullen solen estar en la seva fase activa. En canvi, l'arxiu típic recull documents inactius: «Aquest paradigma tradicional es basa en la mort del document, i l'arxiu és 'on els documents van a morir' ..., no en mantenir la relació orgànica entre la comunitat i el seu arxiu, vital i central per al benestar de la comunitat» (2013, 17). Naturalment, res d'això no vol dir que els arxius comunitaris siguin negligents en la conservació dels materials, sinó tan sols que no permeten que aquesta preocupació anul·li la funció prioritària de l'arxiu: en aquest sentit són arxius postcustodials. El postcustodialisme és una filosofia iniciada als anys 80 per F. Ham (1981) davant els reptes dels documents electrònics, que relativitza el rol tradicional dels arxius com a custodis únics i centrals dels documents i emfasitza la necessitat d'acceptar l'existència de repositoris distribuïts i de col·laborar amb els creadors de documents, però ha estat aplicada retrospectivament als documents en paper i en general a la relació entre arxius i societat. Els arxius comunitaris són postcustodials en el sentit de privilegiar l'accés, fins al punt que sovint la custòdia física dels materials és innecessària. N'és un bon exemple l'Arxiu Digital Sud-Asiàtic-Americà (South-Asian American Digital Archive o SAADA), fundat el 2009, que no té seu física, existeix només en línia i retorna els originals als seus propietaris després d'escanejar-los, descriure'ls i publicar-los, sota el principi que «una comunitat diaspòrica necessita arxius dispersos» (Caswell 2014c, 33).

D'altra banda, els arxius comunitaris creats abans d'Internet sovint mostren l'orientació contrària al SAADA per l'extrema importància que hi pot arribar a tenir l'espai físic: primer, l'arxiu com a edifici ajuda tant o més que els documents que conté a visibilitzar externament col·lectius sovint marginats o ignorats; segon, l'espai interior no sols és un recurs per a la recerca sinó sobretot un lloc de trobada, socialització i organització, ja que constitueix «un espai de seguretat i autonomia ... separat de forces externes hostils o tendencioses» (A. Gilliland i Flinn 2013, 10). En resum, els arxius comunitaris han estat des de sempre els centres culturals que molts arxius tradicionals anhelen esdevenir. Naturalment, això és impossible sense fer pràcticament tots els materials de lliure accés; a Maison d'Haïti, per exemple, l'arxiu es troba en una sala d'ordinadors multiús per facilitar-ne la consulta per part

de tothom i l'ús en tot tipus d'activitats educatives (Rochat et al. 2018, 119). Com que els arxius comunitaris sovint s'originen en col·leccions privades, han estat anomenats «espais semipúblics» (Cvetkovich 2003, 130); de fet, poden ser encara la residència del fundador o d'un custodi/arxiver resident, com el Lesbian Herstory Archives (LHA) de Nova York. La informalitat i la domesticitat impregnen aquests espais sovint dotats de cuina, on activitats tabú en un arxiu típic com menjar i beure són acceptables i l'investigador amb un objectiu clar de recerca no és privilegiat sobre el simple curios que vol tafanejar els fons/col·leccions per familiaritzar-s'hi: l'LHA «és un arxiu, una llar, una biblioteca; és un lloc per esdeveniments públics i per trobar-hi velles i noves amigues; aquí una pot llegir asseguda en un sofà, i dues dones poden festejar sense vergonya» (Beins 2015, 40). En el moviment esperantista, sovint l'arxiu comunitari s'origina a la residència privada del secretari o president d'alguna organització i, en certa manera, representa un retorn a l'*arkheion* del temps de les polis gregues en què les comunitats es constituïen en estats: «en primer lloc una casa, un domicili, una adreça, l'estatge dels magistrats superiors, els arconts, els qui manaven» (Derrida 1995, 12-13).

La confiança i llibertat de moviments atorgada als visitants i la falta de divisió entre espais de consulta i d'emmagatzematge es correspon amb la fluïdesa dels rols de col·leccionista, productor-donant, visitant, investigador i arxiver, «amb els individus prenent aquests rols en moments diversos o fins al mateix temps» (Gilliland i Flinn 2013, 12). Un altre símptoma de la fluïdesa de rols és el paper clau dels voluntaris, que sovint constitueixen el motor de l'arxiu atesa l'habitual falta d'arxiviers professionals (en el sentit de remunerats); mitjançant el voluntariat, qualsevol membre de la comunitat pot participar en la gestió de l'arxiu i el tractament de materials: «A l'LHA una no ha de ser una Arxivera per ser arxivera, i les llegendes poden ser productores de coneixement» (Beins 2015, 39). A més de contribuir-hi temps, treball i documents propis, la comunitat sol ajudar econòmicament la sostenibilitat de l'arxiu: el 87% del finançament del SAADA prové de donacions individuals (Caswell 2014c, 32).

El paper actiu del públic general i dels aficionats és ben característic dels arxius comunitaris, però encara és més significativa la fusió dels rols d'investigador i arxiver, ben altrament de l'arxiver típic, que es dedica a custodiar materials per a l'ús dels altres. En els arxius comunitaris, qualsevol rol semblant al d'arxiver requereix un coneixement especialitzat sobre tot allò concernent al tema, és a dir, a la comunitat mateixa; aquesta familiaritat íntima i enciclopèdica contrasta amb la imparcialitat professional desinteressada que requeria Hilary Jenkinson de l'arxiver: «L'arxiver no hauria de ser un historiador» (1937, 123). De fet, els arxius comunitaris solen originar-se a partir del fons/col·lecció personal d'un investigador, normalment aficionat més que no universitari, que comença a agregar altres fons/-

col·leccions i acaba posant el seu arxiu a la disposició d'altres investigadors i de la comunitat en general, esdevenint així arxiver. L'Arxiu Transgènere de la Universitat de Victòria (Canadà) va ser el resultat de dècades de recerca i activisme per part del fundador Aaron Devor (Wilson i Devor 2015). L'Institut George Padmore de Londres va ser fundat el 1991 per John La Rose, un «activista-organitzador-intel·lectual» provinent de Trinidad (Stevens i Flinn 2009, 9). En el cas de Steven Fullwood (2009), la creació de l'Arxiu Gai i Lèsbic Negre va ser el resultat d'una decisió i un col·leccionisme personals deliberats que ell mateix ha narrat en detall. James Kepner, fundador dels Arxius Nacionals Gais i Lèsbics ONE de Los Angeles i un pioner dels estudis *queer* malgrat no tenir cap títol universitari, va crear el seu propi arxiu de fonts primàries LGBTI davant la tendència dels arxius tradicionals a invisibilitzar-los en les seves descripcions, i la seva vida il·lustra com «en el camp de la història gai, sovint hi ha una línia molt fina entre la conservació arxivística i la recerca històrica» (Loftin 2015, 53). El mateix Loftin explica com la transició del rol d'historiador al d'arxiver, constatable en la fundació dels arxius comunitaris, continua en el present, ja que els materials sense descriure hi abunden molt i obliguen l'investigador a ajudar a processar-los per tal d'utilitzar-los (ibid.).

Finalment, l'aspecte més determinant en aquesta íntima fusió de rols és que la majoria dels investigadors, fins i tot els universitaris, acudeixen a l'arxiu comunitari com a membres de la comunitat i no pas amb la identitat acadèmica distanciada i pretesament objectiva d'un historiador, ja que l'objecte de recerca—la comunitat mateixa—no és un fenomen del passat mort sinó una entitat viva, essent la recerca una manera de cultivar aquesta identitat i la pertinença a la comunitat. Kepner, per exemple, va començar la recerca i la recollida de documents «com a manera d'entendre's ell mateix... Com més informació trobava sobre gent gai en la història ... més acceptava la seva homosexualitat» (Loftin 2015, 53). Gilliland i Flinn també esmenten una investigadora vietnamita-americana i un investigador chamorro com a «exemples de *relacions intracomunitàries*, en el sentit que tots dos són acadèmics que provenen de les comunitats que estudien, i que es basen en documentació d'aquestes comunitats» (19) davant la falta de documents als arxius majoritaris. Aquesta relació orgànica i especial amb un col·lectiu concret separa totalment els arxius comunitaris dels anomenats 'arxius temàtics' amb què sovint se'ls confon, com per exemple l'Arxiu Gavín: «L'usuari de l'Arxiu Gavín és molt heterogeni, segurament també per la diversitat dels fons i col·leccions que preserva» (Porta i Roigé i Borralló Llauredó 2021); mentre que l'Arxiu Gavín, a la manera dels arxius tradicionals, vol ser un reflex de la nació sencera amb la seva col·lecció exhaustiva de fotos d'esglésies catalanes, en un arxiu comunitari un col·lectiu sovint menystingut pel nacionalisme s'arxiva ell mateix, esdevenint així un arxiu postnacional.

Ateses les múltiples funcions dels arxius comunitaris i el seu conflicte amb les restriccions dels arxius típics, és comprensible que Gilliland i Flinn (2013, 17) aconsellin als arxivistes tradicionals que vulguin absorbir un arxiu comunitari d'«acceptar que no són l'única autoritat rellevant»; de fet, són molt escèptics respecte a l'encert de tals adquisicions i vaticinen que «la natura vivent d'un arxiu comunitari probablement morirà si és integrada en un arxiu tradicional» (ibid.). Per això recomanen aproximacions híbrides de finançament o suport tècnic des de fora, i de fet l'anomenat 'moviment' britànic dels arxius comunitaris es fonamenta en una política d'abstenir-se a adquirir-los i fomentar-ne l'autonomia. Així mateix, Ruiz Gómez (2019, 21) insisteix que «l'arxiver, com a professional nodal entre administració i comunitat, ha de saber transformar la seva expertesa en mecanisme d'acompanyament i confiança». També en aquest sentit els arxius comunitaris són postcustodials.

Vistes tantes peculiaritats, el potencial revolucionari del concepte d'arxiu comunitari no ha passat desapercbut a altres teòrics, sobretot a Terry Cook. Segons ell, aquest concepte marca un canvi profund de paradigma i una nova època o marc mental, comparable al pas de l'arxivística de l'evidència (Hilary Jenkinson) a la de la memòria (Theodore Schellenberg), i després a la de la identitat (representada per Hugh Taylor, ell mateix i altres teòrics postmoderns), abans d'entrar en la de la comunitat, en què l'arxiver professional ja no té el monopoli dels arxius ni de l'expertesa:

En aquest nou univers digital, polític i plural, els arxivistes professionals hem de transformar-nos d'experts elitistes rere murs institucionals en mentors, facilitadors, entrenadors, que treballen a la comunitat per encoratjar l'arxivatge com un *procés* participatiu compartit amb molts a la societat, en comptes d'adquirir necessàriament els *productes* arxivístics en els nostres arxius. Hem d'escoltar a més de parlar, esdevenint aprenents per aprendre maneres molt noves (o, de vegades, molt antigues) que tenen les comunitats per crear i autenticar proves, fer memòria, contar històries i documentar relacions, que sovint són molt diferents de les nostres. (Cook 2013, 114)

La incomoditat d'un nom: 'comunitat'

Malgrat les grans esperances que s'hi han posat, el nou paradigma no acaba de generalitzar-se. El terme 'arxiu comunitari' amb prou feines ha irromput en el vocabulari arxivístic català: la referència gairebé única és Vicenç Ruiz Gómez (2016; 2019), que citant teòrics com Andrew Flinn ha tractat els «arxius independents i comunitaris» breument. Segons ell, encara que els materials d'aquests centres no mostrin les característiques tradicionals dels documents d'arxiu, sí que són «prova d'una identitat comuna, potser no sempre legal, però sí entesa com a legítima i objecte de reivindicació»; tanmateix la seva proposta resta en un nivell teòric, ja que no precisa cap d'aquestes identitats i només al·ludeix a «moviments veïnals, socials i de gènere» (2019, 38-40). Una mica més específica ha estat Remei Perpinyà i Morera (2020), que ha donat l'exemple de Ca la Dona com a «arxiu de la comunitat», però les referències s'acaben aquí. Tampoc a França no ha fet forat

el terme 'arxiu comunitari', sense que se sàpiga ben bé si és perquè el fenomen no existeix o perquè els francesos no l'identifiquen (Soum-Paris 2021). En ubicacions més remotes com és Tailàndia el concepte només sembla aplicable si s'accepta l'etnicitat com a productora (Simionica 2018). Aquesta falta d'universalitat no ha passat desapercebuda a les teòriques Anne Gilliland i Tamara Štefanac (2018b), que l'han volgut explicar adduint limitacions legals i lingüístiques. D'una banda han suggerit que potser les jurisdiccions de dret romà posen massa limitacions als arxius privats com perquè aquests es puguin constituir en arxius comunitaris en comparació a les jurisdiccions anglosaxones, argument que requeriria una recerca en dret comparat que no emprendrem aquí. Més aviat seguirem el fil del raonament lingüístic:

S'ha encunyat terminologia arxivística significativament nova i lingüísticament matisada en anglès, una llengua ricament expressiva (*'a richly expressive language'*), com a resultat de les activitats i la teorització dels arxius comunitaris, però no està clar com aquests conceptes i les paraules que els expressen es podrien traslladar en altres llengües d'altres països amb experiències arxivístiques molt diferents. De seguida topem amb dificultats quan traduïm conceptes complexos i socio-políticament contingents de l'anglès al croat, una llengua minoritària lingüísticament menys rica (*'a linguistically less rich minority language'*), però en la qual ja existeixen conceptes professionals ben diferents utilitzant terminologia semblant. Una traducció directa d'arxius comunitaris al croat només es referiria a comunitats religioses. (Gilliland i Štefanac 2018a, 210-11; subratllat meu)

Els incisos subratllats es poden eliminar sense afectar l'argumentació lògica que interrompen: en termes psicoanalítics, serien *lapsus calami*, parapraxis, actes fallits o errors freudians, bombolles que emergeixen del subconscient traint processos mentals suprimits. Derrida (1995, 53), en la seva anàlisi de l'arxiu Freud, nega que es pugui parlar de memòria, d'arxiu i d'història de les idees sense reconèixer la marca deixada per Freud: «En qualsevol disciplina ja no es pot, ja no s'hauria de poder, parlar d'això sense haver estat marcat abans, d'una manera o una altra, per aquesta impressió freudiana». Més endavant, per tant, examinarem aquest «escàndol», com en diria Lévi-Strauss; abans, cal interpretar la resta del fragment de manera literal i racional. Les autores semblen suggerir que l'obstacle per a la generalització de la teoria i pràctica dels arxius comunitaris és el no reconeixement de la seva realitat ontològica, causada al seu torn per una dissimetria semàntica entre l'anglès *community* i el seu equivalent croat. *Community*, un mot de la llengua anglesa general, seria també un terme arxivístic, que hauria estat creat com postula la terminologia, per onomasiologia, és a dir, fixant primer una definició específica de l'arxivística i només després elegint o encunyant un significant per dotar-lo de cos fònic i visual. Una pàgina abans, les autores (ibid., 209) citen Gilliland i Flinn (2013) per apuntar que «els termes 'arxius comunitaris' i la noció 'moviment d'arxius comunitaris' han estat majorment imposat pels arxivistes acadèmics ... mentre que els arxius comunitaris sovint es denominen amb qual-

sevol etiqueta ... que sembli més intel·ligible per a la seva comunitat». El problema seria només, doncs, la discrepància entre el terme especialitzat i la diversitat de denominacions popular en anglès mateix, que impedirien reconèixer la unitat essencial del concepte. Però tot seguit les autores fan una cita literal que contradiu directament la suposada fermesa del terme en qüestió:

La incomoditat sobre l'ús de 'comunitat' és comuna i es relaciona amb una falta de definició clara, el seu ús omnipresent en la parla governamental i el seu potencial de ser usat d'una manera imprecisa pels mitjans i les institucions per tal de connotar l'alteritat i la separació d'un grup determinat (com ara la comunitat negra, l'asiàtica o la gai) amb interessos que per tant poden ser ignorats per no ser representatius de la majoria. (Gilliland i Flinn 2013, 3; citat a Gilliland i Štefanac 2018, 209; subratllat meu).

Convé acarar aquesta cita amb Flinn, Stevens, i Shepherd (2009, 75), que conté una definició primerenca de comunitat:

Mentre que el llenguatge d'«arxius comunitaris» ens imposa aquest terme, entenem que engloba tot tipus d'autoidentificacions col·lectives incloent-hi localitat, etnicitat, religió, sexualitat, ocupació, interès comú, o una combinació dels anteriors. Una comunitat, en resum, és tot grup de gent que s'uneix i es presenta a si mateixos com a tal, i arxiu comunitari és el producte dels seus intents de documentar la història d'aquesta afinitat. (subratllat meu)

Per tant Flinn mateix, l'acadèmic fundador del moviment d'arxius comunitaris, desmenteix Gilliland i Štefanac i renega aquí l'autoria del terme dient que li va ser imposat, sense dir per qui, però la cita anterior suggereix que va ser pels polítics i els mitjans de comunicació. Cal recordar que, com vaig apuntar al començament, el moviment britànic dels arxius comunitaris es va gestar a partir de la pràctica, quan la classe política britànica va començar a finançar les activitats de l'Archive Task Force que van donar origen al CAHG (Mander 2009). Stevens i Flinn (2009) narren com l'emergència del «moviment» es va deure, paradoxalment, a la iniciativa d'agències públiques com el Heritage Lottery Fund que a partir de l'any 2000 van emprendre una política sistemàtica de subvencionar centres culturals de minories ètniques per tal de pal·liar el racisme institucional de la societat britànica. En definitiva, el terme va ser manllevat de la llengua general i, com tot mot de la llengua general, sense cap definició teòrica al darrere. Des del principi Flinn (2007, 153) havia emfasitzat l'autodefinició com a característica fonamental; la seva posició nominalista en la definició d'arxiu s'aplicava també a la de comunitat, doncs. Ara bé, si el mateix nom 'comunitat' pot ser aplicat a un mateix o a un altre de manera arbitrària i subjectiva per incloure o excloure, el nom té una funció tan d'íctica com 'nosaltres' o 'aquí' i per tant no té significat sinó tan sols ús.

Fugint de la buidor semàntica de 'comunitat', poc després Flinn va rebatejar els arxius comunitaris com *arxius independents* o almenys *arxius comunitaris independents* tot

argumentant que «allò realment significatiu és l'activitat mateixa (i les motivacions que la inspiren) més que no la terminologia» (Flinn 2010, 4). El rebateig és prou confusionari: d'una banda la definició—«cossos substancialment inspirats, posseïts i controlats pel grup o comunitat la història de la qual intenten representar» (ibid., 150)—no elimina el terme 'comunitat'; de l'altra, malgrat el qualificatiu d'«independent» el model de custòdia no és important i pot incloure el dipòsit o la cessió a un arxiu convencional. A més el canvi de nom entra en conflicte amb l'ús desacomplexat del terme 'comunitat' i 'arxiu comunitari' per un nombre creixent de nord-americans, centrats sobretot a Los Angeles al voltant de Michelle Caswell (Caswell 2012; 2014a; 2014b; 2014c; Caswell, Cifor, i Ramirez 2016; Caswell et al. 2017; Punzalan i Caswell 2016; Zavala et al. 2017). També Caswell, que al principi va adoptar la custòdia autònoma com una característica definitòria dels arxius comunitaris, l'ha acabat abandonant, no trobant cap diferència significativa entre arxius comunitaris independents i arxius comunitaris ubicats en universitats però controlats per membres de la comunitat pel que fa a l'avaluació, descripció i ús (Caswell et al. 2017, 17). De fet, l'inici de l'anomenat 'moviment' britànic dels arxius comunitaris es pot datar en el moment mateix que les subvencions públiques van començar a erosionar la independència originària d'aquestes iniciatives populars. Stevens i Flinn (2009), en el mateix article on intenten rebatejar els arxius comunitaris com a arxius independents, també narren els dilemes morals i la suspicàcia dels activistes davant la cooptació efectiva que patien en acceptar finançament públic. Caswell informa que la meitat dels arxius comunitaris britànics rebien subvencions del Heritage Lottery Fund (Caswell et al. 2017, 19), i encara que ella afirmi que els equivalents americans sí que són independents, Benoit i Roeschley (2019, 161) revelen que als Estats Units el programa Common Heritage del National Endowment for the Humanities segueix una política semblant, cosa que els fa negar el nom i el concepte mateix d'arxiu comunitari en favor d'*arxiu participatiu*.

Davant la cooptació pública dels arxius comunitaris, Flinn (2011, 9) ha desplaçat el focus del concepte lluny del caràcter 'comunitari' i cap a la detecció d'«una agenda política en què la conservació i ús de materials històrics puguin servir un conjunt d'objectius polítics (siguin educatius, commemoratius, apoderadors o transformatius)». El requisit transformador s'ha accentuat arran de la fusió de la teoria d'arxius comunitaris amb la teorització arxivística sobre 'justícia social', iniciada pel mateix Flinn (Flinn 2011; Duff et al. 2013), i aprofundida als Estats Units per Anne Gilliland (Lau, Gilliland, i Anderson 2012; Gilliland i Flinn 2013; Gilliland 2018, 21-29) i sobretot per Caswell. Un recull monogràfic recent sobre arxius i justícia social la defineix així:

Justícia social. La visió que cada humà és de valor igual i incalculable, amb dret a uns estàndards compartits de llibertat, igualtat i respecte. Aquests estàndards s'apliquen també a agregats socials més amplis com comunitats i grups culturals.

Violacions d'aquests estàndards han de ser reconeguts i confrontats. Això requereix atenció i acció contra desigualtats de poder i com es manifesten en organitzacions institucionals i la dominació i opressió sistemàtiques que afavoreixen els interessos d'alguns a expenses dels d'altres en la distribució de béns materials, beneficis socials, drets, proteccions i oportunitats. (Wallace i Saucier 2020, 10)

Sobre la base d'una definició més polititzada d'arxiu comunitari, Ruiz Gómez ha interpretat que els arxius comunitaris poden ajudar l'estament arxiver català a «desterrar la idea que el patrimoni documental és, en essència, un fet 'cultural'». Convertint l'activisme polític i contracultural en el tret definidor dels arxius comunitaris, el concepte s'ha acabat fonent, doncs, amb el més antic de *contraarxiu* (Cvetkovich 2003). Nogensmenys, la confluència amb aquest terme mostra com podem arribar a una definició adhoc d'arxiu comunitari com a producte d'una activitat sense analitzar el sintagma *community archives* ni haver definit *community* en cap moment. Per tant, l'afirmació de Gilliland i Štefanac es demostra falsa: *community* no ha estat mai un terme arxivístic sinó popular, manllevat de l'anglès vernacle i col·loquial, que després s'ha intentat definir per semasiologia (del significat al significat). Parafrasejant Lévi-Strauss, no seria un cas d'enginyeria sinó de bricolatge, de reciclatge de signes preexistents, però cal ser indulgents i recordar que segons Derrida el terminòleg-enginyer no existeix.

Si *community* no ha tingut mai una definició arxivística, cal concloure que la seva contingència geogràfica, la falta d'universalitat, la dificultat de traduir-la al croat (i al català), no es deuen a raons legals, sociopolítiques o arxivístiques, a un conflicte entre definicions, sinó a causes purament lingüístiques que només els lingüistes podrien explicar adequadament, perquè cal buscar-les en la llengua general. Els lingüistes explicarien que en la llengua general el significat dels mots va més enllà de la definició de diccionari i que ve donat més aviat per l'ús, i analitzarien corpus lingüístics amb milers de pàgines de textos i milions de paraules per mostrar les diferències d'ús entre paraules superficialment equivalents en anglès i català. Com que no vull recórrer a autoritats alienes a l'arxivística ni a proves empíriques i estadístiques que com a arxivers ens costaria avaluar metodològicament, només apel·laré a l'experiència dels lectors bilingües perquè corroborin la meua impressió, que l'anglès *community* és molt més freqüent en l'anglès general que no el seu equivalent català, fins al punt que segons el context es podria traduir al català com 'veïnat', 'barri', 'poble', 'població', 'societat', o fins i tot 'gent' o 'colònia'. (Incidentalment, passa el mateix en castellà: la asimetria no té res a veure amb l'estatus «minoritari» del català o el croat.)

Hem sortit de l'examen de la teoria dels arxius comunitaris amb les mans buides: no hi ha cap concepte sòlid i universal de 'comunitat' que faciliti la seva acceptació com a producte arxivístic a Catalunya. La redefinició de *community* com a moviment polític, o eufemisme per

'proletariat' i tot, xoca amb l'ús normal català de 'comunitat', que rarament s'aplica a moviments socials o col·lectius com per exemple el feminisme i l'anarquisme (o l'esperantisme)⁹. La hipotètica funció política dels arxius comunitaris pot atreure arxivers amb inclinacions marxistes, però no bastarà perquè la seva existència sigui acceptada per l'arxivística tradicional, ja que l'obstacle real continua essent la falta d'una definició prou clara de 'comunitat' que permeti expandir la categoria dels productors arxivístics. Atès que l'arxivística majoritària conservadora difícilment adoptarà la deconstrucció derridiana del concepte d'arxiu, per donar carta de naturalesa als arxius comunitaris cal doncs investir l'altre terme del sintagma, la comunitat, amb una ontologia més sòlida. L'extensió dels llaços familiars és molt variable d'una societat a un altra, però el concepte i nom de 'família' són universals, com ja vam veure tot discutint el tabú de l'incest, i sens dubte això ha facilitat que la família sigui ara acceptada com a productor. En canvi, el mot 'comunitat', tan popular en països anglosaxons, és molt desusat en països llatins i en la major part del món.

Arxius lingüístics?

Cal recordar, però, que l'estudi d'arxius esperantistes no requereix una definició general de 'comunitat' que cobreixi tota la gamma imaginable d'arxius comunitaris, ja que el tret característic dels esperantistes és la llengua. Mentre que la definició donada per Flinn, Stevens i Shepherd el 2009 exclouïa la llengua, la de Flinn (2015) citada abans sí que la incloïa. A més, el concepte de 'comunitat lingüística' és fonamental en la lingüística i sobretot la sociolingüística, d'on l'arxivística potser podria haver manllevat definicions satisfactòries i universals. Ja al segle XIX W. D. Whitney (1872, 22) constata que el terme 'llengua' no pot ser definit sense referir-se al de 'comunitat', de manera que la idea de comunitat és tant generalitzable com la de llengua. La idea també rau a l'arrel mateix de la distinció entre *langue* i *parole* sobre la qual Ferdinand de Saussure (*opus cit.*, 53) va establir la lingüística moderna, essent el primer concepte «una mena de contracte establert entre els membres d'una comunitat». El seu deixeble, l'estructuralista americà Leonard Bloomfield ([1933] 1978, cap. 2.5) va definir comunitat lingüística com a «grup de persones que usen el mateix sistema de senyals verbals». Quan Chomsky (1965, cap. 1.1) va fundar l'escola generativista contemporània, va proposar-ne com a objecte d'estudi «el parlant-oient ideal, en una comunitat lingüística del tot homogènia». La pertinença a una comunitat lingüística, sense ser binària, també té l'avantatge metodològic de poder ser una dada relativament objectiva, observable i quantificable, depenent molt poc de l'autodefinició.

9: De fet el terme majoritari entre esperantistes per referir-se al conjunt de les seves organitzacions és *movado*, 'moviment', sobretot quan es vol emfasitzar l'activisme en favor de la llengua. D'aquest substantiu es pot derivar l'adjectiu *movada* (*movada biblioteko*, *movada arĥivo*, i.e. 'biblioteca/arxiu del moviment'). *Komunumo* ('comunitat') també és usat però de manera minoritària i amb un sentit més cultural.

Sorprèn doncs constatar que la bibliografia sobre arxius comunitaris, rica en estudis sobre comunitats migrants i diaspòriques, ha ignorat totalment la variable de la llengua tant en el rol de marcador d'identitat com en el de causa de discriminació, ja que el factor operatiu sempre hi és l'etnicitat o la raça. Ni tan sols en un estudi comparatiu de 17 arxius comunitaris a Los Angeles, incloent-ne d'hispanos, japonesos, coreans i xinesos, la llengua no ha merescut cap menció (Caswell et al. 2017; Zavala et al. 2017). En un volum sencer dedicat al tema de la justícia social i els arxius, la llengua és esmentada superficialment una sola vegada com a factor de jerarquització social (Wallace 2020, 22), mentre que llargues llistes de temes relacionats que van del genocidi a la segregació escolar silencien totalment la discriminació lingüística (Wallace i Saucier 2020, 6). Tot i adoptar el prisma de la justícia social, els teòrics s'han limitat a la definició de 'comunitat' del 2009, que silencia la llengua com a tret identitari i només inclouria els esperantistes al mateix nivell que els amants de la música *heavy metal*, que de fet han merescut un estudi en el marc teòric dels arxius comunitaris com a «comunitat d'interès imaginada» (Long et al., 2018). Més encara, segons Flinn i Sexton (2019, 176) els arxius que celebren una localitat, una regió, una professió, una religió o una llengua se situen al pol «políticament menys carregat» i menys activista en l'espectre dels arxius comunitaris, implicant que les reivindicacions lingüístiques tenen poc potencial transformatiu. Tanmateix, els arxius lingüístics també s'escapen del radar de la versió 'apolítica' dels arxius comunitaris que representa el CAHG: dels centenars d'arxius britànics censats a la seva web, no n'hi ha pràcticament cap amb un focus lingüístic explícit.

És ara evident que l'arxivística ha envoltat de silenci no sols l'esperanto, sinó totes les llengües en general, fins al punt que Štefanac i White (2015), en tractar el tema del gitanos a Croàcia amb una perspectiva clarament emancipatòria, poden oblidar consignar la dada fonamental que el poble gitano té una llengua pròpia. Només una autora estatunidenca, davant els obstacles en fer un projecte d'història oral amb immigrants llatinoamericans, ha constatat aquest desinterès: «La llengua és una dimensió important que encara ha de rebre l'atenció que mereix en discussions sobre justícia social i estratègies inclusives als arxius» (Ceja Alcalá 2018, 159). Un silenci tan selectiu i alhora complet és anòmal i significatiu. Escric aquí 'significatiu' deliberadament: recordem que en la semiologia de Saussure el simple contrast binari 1/0, presència/absència, pot constituir un signe. Més encara, segons la semiòtica del filòsof C.S. Peirce, els signes poden ser *índexs*, lligats al seu significat per relacions causa-efecte més enllà de les convencions socials deliberades i arbitràries dels *símbols* lingüístics, i del mateix desig conscient de comunicar. Aquest silenci que no pot no significar, aquest fum connectat a un foc subjacent, què ens pot dir del subconscient dels arxivistes? Què ha estat suprimit aquí? És el moment de revisar els estranys exabruptes de Gilliland i Štefanac sobre la riquesa lingüística.

Les dues autores afirmen que l'anglès és més ric que el croat, quan en realitat el seu problema terminològic és la vaguetat d'usos d'un terme tan indefinit i polisèmic com *community* davant la precisió del possible equivalent croat. 'Riquesa' en nombre de paraules implica una precisió més gran del vocabulari, però la possibilitat que l'anglès sigui massa pobre i li faltin paraules per subdividir un concepte massa difús no les inquieta: si hi ha discrepàncies semàntiques, la manera anglosaxona de veure i dividir el món ha de ser la correcta. Fins no fa gaire era habitual sentir afirmar que tal o tal llengua africana, asiàtica o ameríndia (o europea i tot) és inferior a les llengües 'civilitzades' i massa primitiva, o ni tan sols una llengua sinó un dialecte, o que les llengües gestuals dels sords són una crua mímica incapaç d'abstracció. Aquest prejudici ja no és políticament gaire correcte, no perquè hagi estat refutat amb proves empíriques que només els lingüistes entendrien, sinó simplement perquè ens alarma la seva proximitat evident a ideologies que com a societat hem declarat inacceptables per raons no tan científiques com morals: el racisme i el colonialisme. Des de fa 30 anys aquest prejudici té un nom: *lingüïcisme*, encunyat per la sociolingüista i activista Tove Skutnabb-Kangas; la semblança del terme amb 'racisme', 'sexisme' o 'classisme' és totalment deliberada. El terme ha estat definit, de manera un tant marxista, com a «ideologies i estructures utilitzades per legitimar, efectuar i reproduir una divisió desigual de poder i mitjans (tant materials com no materials) entre grups definits d'acord amb la llengua» (Skutnabb-Kangas 1988, 13; Phillipson 1988; Skutnabb-Kangas i Phillipson 1990), però també és possible una definició més general com a creença en la desigualtat intrínseca de les llengües independent dels seus efectes socials i materials, igual que el racisme és fonamentalment una creença en la desigualtat de les races abans de materialitzar-se en formes diverses de racisme institucional (Miles 1989; Fernández Asensio 2014). Avui dia abunden els exemples del que podríem anomenar lingüïcisme institucional (per exemple l'ús efectiu d'una sola llengua malgrat l'oficialitat formal de moltes altres en el mateix context) mentre que la creença explícita en la desigualtat intrínseca de les llengües ha quedat silenciada, amb una notable excepció: en tractar la qüestió de la llengua internacional, en panegírics de l'anglès que proven de justificar o explicar el seu estatus anòmal sobre les altres llengües, i en els atacs a l'alternativa, l'esperanto.

Podríem doncs caracteritzar les afirmacions de Gilliland i Štefanac sobre la pobresa del croat com a lingüïcisme. L'extraordinari del cas és que la mateixa Gilliland sembla conscient dels efectes perniciosos de l'hegemonia de l'anglès com a llengua internacional de l'arxivística. Un és donar una imatge incompleta i distorsionada del panorama mundial de recerca:

Mentre que l'anglès s'està fent cada cop més dominant com a *lingua franca* acadèmica en l'Europa septentrional i central i parts d'Àsia, això oculta recerca publicada en una gran part de la resta del món no anglòfon. Les tradicions francesa i iberohispànica,

històricament influents, la rica recerca publicada per acadèmics xinesos en revistes xineses, sense esmentar les bibliografies del món àrab, Àfrica, altres parts d'Àsia i moltes altres regions, per manca d'un bon programa de traduccions, són de fet invisibles a la comunitat anglòfona i viceversa. (Gilliland, McKemmish i Lau 2016, 27-28)

Un altre efecte igual de greu és l'estratificació interna de l'estament arxiver i el conflicte d'interessos que provoca entre investigadors i professionals de base:

La pressió perquè els acadèmics publiquin en anglès i en revistes internacionals també pot causar ruptures en allò que sostenim que hauria de ser una relació orgànica entre el camp acadèmic i la pràctica professional, on els professionals cada cop més no llegeixen la mateixa bibliografia, ni assisteixen als mateixos congressos i organitzacions, ni treballen i publiquen en les mateixes llengües. (ibid., 28)

La cita il·lumina el rol intermedi, ambivalent i conflictiu d'acadèmics perifèrics com Štefanac, una croata col·laborant amb una acadèmica estatunidenca en una revista eslovena que només publica en anglès. El lingüicisme no és un mer xovinisme que exalça la llengua pròpia, i Štefanac i altres acadèmics de països no anglòfons que publiquen en anglès no representen tan sols un grup subaltern víctima de l'hegemonia cultural de l'imperialisme anglosaxó: la situació és més complexa i menys binària. L'anglès obre la participació privilegiada en xarxes internacionals, però sempre en posició subordinada a acadèmics anglòfons: una elit bilingüe local amb més o menys privilegis acadèmics s'incardina en una estructura internacional com a subaltern encarregat de la difusió obedient de teories produïdes en el centre anglòfon. La consciència d'aquesta doble desigualtat ha de ser suprimida perquè la col·laboració internacional sigui possible, i una manera de fer-ho és adduir la superioritat intrínseca de l'anglès, com ja hem vist en Gilliland i Štefanac; una altra és culpar la víctima pel desori terminològic internacional, acusant-la d'ineptitud:

Tal com demostra el ventall de definicions per als mateixos termes i conceptes expressats en anglès i usats pels autors d'aquest volum, els matisos culturals i les resonàncies dels termes i conceptes poden confondre autors que escriuen fora de la seva llengua. També poden causar traduccions errònies de termes clau i de semàntica utilitzats en la bibliografia i en la normativa en anglès en altres llengües. (Gilliland, McKemmish, i Lau 2016, 28; subratllat meu).

Reinvidicar un estatus privilegiat dels parlants nadius d'anglès té unes implicacions que s'aprecien millor en comparar-les amb l'anàlisi que fa Derrida (1995, 73-74) de les tesis del rabí i acadèmic Yosef Hayim Yerushalmi, qui defensava que la psicoanàlisi era «una ciència jueva»

El dia que de manera absolutament excepcional, inaudita, única i inaugural, és a dir incompatible amb la tradició i idea mateixa de ciència, d'*epistémē*, d'*istoría* o de *theoría*, és a dir de filosofia d'Occident, el dia i l'instant que una ciència que es presentés com a tal i sota aquest nom es lligués intrínsecament ... al nom i la llei d'una nació, d'un poble o d'una religió [o d'una llengua!], aquí la psicoanàlisi com a ciència jueva, això tindria com a conseqüència, entre d'altres, de transformar radicalment la

relació d'una tal ciència amb el seu propi arxiu... Es tracta aquí de no altre que de prendre seriosament la qüestió de saber si una ciència pot dependre de quelcom com ara una circumcisió.

Derrida no intenta aquí ridiculitzar la tesi de Yerushalmi. La noció derridiana d'arxiu pot anar més enllà dels documents escrits, abraçant també «l'arxiu biològic, ... la memòria de l'experiència de generacions anteriors, el temps de la formació de les llengües i d'una simbolicitat que transcendeix les llengües determinades i la discursivitat com a tal» (ibid., 57); un tal arxiu pot en efecte incloure marques inscrites al cos que es transmeten entre generacions igual que els mots, de manera que la llengua anglesa podria ser l'arxiu de l'arxivística. Ara bé, una ciència que es pretén fonamentada en fets naturals i universals no té cap necessitat d'un arxiu que la interpreti i la limiti revelant la seva contingència històrica, geogràfica i personal; més encara, hauria de rebutjar i deslegitimar el seu arxiu:

L'estructura de l'enunciat teòric, filosòfic, científic, fins quan concerneix la història, no té, no hauria de tenir en principi una necessitat intrínseca i essencial de l'arxiu, i del que lliga l'arxiu en totes les seves formes a un nom propi o un cos propi, a una filiació (familiar o nacional), a aliances, a secrets. (Derrida 1995, 73-74)

En definitiva, la pretensió d'exclusivitat privilegiada d'un 'poble elegit' és incompatible amb la definició clàssica i positivista de ciència. Ara bé, mentre que en cas jueu la contradicció és evident i sembla inacceptable dir que la circumcisió és un requisit per ser psicoanalista, ja no ho és tant si la pretensió ve d'un grup lingüístic/nacional hegemònic i majoritari. Llavors sí que pot semblar que cal haver nascut en el país correcte per cultivar l'arxivística més acadèmica. El corol·lari inevitable de la incapacitat de manipular i reciclar termes vernacles anglesos com a *bricoleurs* és que els anglòfons no nadius s'haurien de limitar a imitar i aplicar les teories produïdes per acadèmics que tenen l'anglès com a llengua pròpia amb la màxima fidelitat i sense modificar-les: implícitament se'ls desautoritza per crear teoria de valor universal. L'arxivística seria una ciència anglosaxona en un sentit molt més evident que en la tesi de Yerushalmi sobre el nexa entre psicoanàlisi i judaisme. És especialment remarcable que tals racionalitzacions puguin coexistir en la mateixa persona amb una avaluació força equànime del problema. Dissonàncies cognitives així suggereixen que els arxivistes tenim alguna cosa a aprendre dels esperantistes i dels seus arxius.

Esperantisme contra lingüicisme

El 1905, el primer Congrés Mundial d'esperanto reunit a la ciutat francesa de Boulogne-sur-Mer va proclamar la Declaració sobre l'Essència de l'Esperantisme, que el definia així:

L'esperantisme és l'activisme per la difusió a tot el món d'una llengua neutral que, sense entremetre's en la vida interna dels pobles ni provar de supplantar les llengües nacionals existents, donaria a la gent de nacions diferents la possibilitat de comprendre's, que podria servir com a llengua pacificadora de les institucions en els

països on diverses nacions batallen per la llengua, i en què es podrien publicar totes les obres que interessin a tots els pobles. (Zamenhof 1991, 33)

Aquesta definició, encara acceptada pels mateixos esperantistes i considerada 'oficial', és perfectament compatible amb la definició de justícia social reproduïda abans: el valor de neutralitat correspondria a l'exigència d'igualtat i respecte. Més que comparable a la filatèlia o a l'afició pel *heavy metal*, l'esperantisme és doncs un activisme polític, i els seus arxius tindrien la funció transformadora que ara s'atribueix als arxius comunitaris. El problema ve de l'anomalia insospitada i sorprenent que, quan es tracta de la comunicació internacional, i només en aquest cas, la societat majoritària ni desitja ni espera igualtat. Hi ha quelcom d'excepcional en la llengua com a categoria identitària i sobretot en el paper inqüestionat, inevitable i àdhuc invisible de l'anglès com a llengua internacional. Al capdavant, el lideratge i la legitimitat de les nostres classes dirigents es fonamenta en el projecte emancipador de la humanitat que professen, en la proclama d'igualtat heretada de la Il·lustració i la Revolució Francesa, en l'alliberament del proletariat, de la dona, dels pobles colonitzats, de les minories nacionals i de les sexualitats no heteronormatives. L'esperantisme va aparèixer com a part d'aquest projecte emancipador a finals del segle XIX, quan les llengües francesa, alemanya, anglesa i russa competien per l'hegemonia mundial, i es basava en la premissa lògica que l'exigència fonamental d'igualtat conduiria inevitablement a l'adopció d'una llengua neutral. Avui dia, en canvi, no sols estem lluny d'assolir aquest ideal, sinó que fins i tot l'hem oblidat i no en reconeixem la necessitat ni la motivació: mentre que hem guanyat en tots els altres fronts, en aquest hem retrocedit. L'experiència esperantista, doncs, és en certa manera distòpica i orwelliana.

Com pot ser que l'hegemonia de l'anglès, tot i contradir de manera tan radical el principi d'igualtat que legitima la nostra societat i trobar-se a plena vista de tothom, com el proverbial elefant al mig de l'habitació, hagi estat naturalitzada fins al punt de passar desapercibuda? Com es manté i s'actualitza cada dia aquesta conspiració de silenci en què hi participa tothom i no sols les elits, que tenen més accés a l'anglès i més interès a mantenir l'*statu quo*? Una de les raons podria ser la dificultat de reduir l'anglès internacional a una categoria binària. Mentre que categories com home/dona, heterosexual/gai, burgesia/proletariat, blanc/negre o metropolità/colonitzat ens ceguen a molts fenòmens intermedis i molts matisos de gris, dividir la realitat en antònims té la virtut de facilitar la construcció de solidaritats i antagonismes selectius i la mobilització política, procés anomenat *essencialisme estratègic* per la pensadora postcolonial i comentarista de Derrida Gayatri Spivak (1988). L'activisme col·lectiu obliga a fer pinya i serrar files, per la qual cosa fins i tot conceptes que podien qüestionar les divisions binàries de la societat com és la sexualitat en el cas de la categoria LGTBI+ també han acabat essencialitzats, naturalitzats i convertits en identitats amb base

tan biològica com les categories racials. La mateixa agenda de 'justícia social' que ara domina el debat sobre arxius comunitaris es fonamenta sobre un binarisme essencialista opressor/oprimit que elideix tota categoria intermèdia. Duff, Flinn, Suurtamm i Wallace sostenen que aquesta agenda «posa en relleu desigualtats de poder i com es manifesten en organitzacions institucionals i injustícies sistemàtiques que promouen els interessos d'un grup a expenses d'uns altres en la distribució de béns materials, beneficis socials, drets, proteccions i oportunitats» (Duff et al. 2013, 324-25), en termes ben semblants a la definició de lingüicisme de Skutnabb-Kangas. En aquest model, el poder seria quelcom de monolític que pot ser monopolitzat o arrabassat, de manera que es pugui dir d'un grup social que està 'apoderat' o 'desapoderat', més que no un conjunt de forces diverses que circulen per tota la societat penetrant-la en direccions diferents.

La mateixa lògica binària s'ha volgut aplicar al lingüicisme i a la crítica de l'anglès internacional, notablement en la teoria de l'imperialisme lingüístic (Phillipson 1992). La proposta, però, ha tingut escàs èxit. Encara que moltes objeccions d'ordre teòric han remarcat la poca consistència de la dicotomia natiu/no-natiu, en l'ordre pràctic pot tenir més importància la dificultat de concebre la llengua com a categoria excloent, que seria la *conditio sine qua non* per desplegar-hi un essencialisme estratègic: al capdavant, un pot ser fàcilment catalanoparlant i anglòfon alhora, simultaneïtat força més difícil en els contrastos home/dona o cristià/jueu, per exemple. Més encara, prendre consciència de la pròpia subordinació (i superar la vergonya que causa en primer terme aquesta descoberta, abans que comenci a alimentar primer el victimisme i després l'acció concertada) és molt més difícil quan un es troba alternativament en posicions de sotmetiment i privilegi segons el context. Per això, en comptes d'adoptar la identitat de l'oprimit, els acadèmics anglòfons no nadius que segueixen l'esquema opressor/oprimit se situen sempre fora d'aquesta oposició tot i solidaritzar-se amb 'el subaltern' que voldrien redimir, subaltern víctima de qualsevol opressió que s'articuli en qualsevol eix (raça, gènere, etc.) excepte el de la llengua. La proverbial pregunta '*Quis custodet ipsos custodes?*' es podria doncs modernitzar així: '*Quis salvabit ipsos salvatores?*'.

Explicar l'aversion dels acadèmics no anglòfons a tractar temes lingüístics, però, no il·lumina la raó d'aquest silenci en el moviment d'arxius comunitaris que, com hem vist, s'ha originat i desenvolupat en països anglòfons per causes internes, determinades per l'actitud vers les minories locals més que no l'ús internacional de l'anglès. Si adoptem literalment les tesis dels partidaris de la justícia social sobre la «distribució de béns materials, beneficis socials, drets, proteccions i oportunitats», cal preguntar-se sobre les subvencions del Heritage Lottery Fund a arxius comunitaris i la motivació ulterior per subvencionar arxius suposadament 'contraculturals'. Flinn confessa des del principi que l'objectiu del 'moviment' d'arxius

comunitaris és demostrar «que aquestes històries comunitàries no estan separades de la majoritària, sinó que són part íntegra d'una història nova i més inclusiva de tots nosaltres, de la Gran Bretanya com a 'comunitat de comunitats'» (Stevens i Flinn 2009, 161). Ens trobaríem doncs davant un programa d'enginyeria social benintencionada per part de les institucions patrimonials públiques, dirigida a integrar identitats potencialment dissidents en el cos de la nació britànica bo i entomant la queixa d'haver-les esborrat del registre històric. No es tractava de regals graciosament desinteressats per un mer sentiment de culpa: una d'aquestes institucions, el UK Arts and Humanities Research Council, va finançar la recerca etnogràfica de Flinn i els seus col·legues durant dos anys en tres d'aquests arxius per tal de comprovar que l'impacte i els efectes de les subvencions públiques en arxius comunitaris eren els desitjats, és a dir, «contribuir a la cohesió i apoderament de la comunitat, la inclusió digital i un sentiment de lloc», malgrat la dificultat d'investigar una cosa tan subjectiva com la construcció de la identitat (Flinn, Stevens, i Shepherd 2009, 75-76). També és ben significatiu l'èmfasi que Flinn, Duff, Suurtamm i Wallace posen en l'avaluació objectiva de l'impacte social dels arxius en l'article amb què obren la discussió sobre justícia social i arxius (Duff et al. 2013), un èmfasi quantitatiu i tecnocràtic que més endavant un dels autors moderaria distanciant-se d'«'escales' de mesura» (Wallace i Saucier 2020, 10).

En qualsevol cas, aquest mecenatge públic i la teoria acadèmica que el justifica privilegien unes formes determinades de diversitat i n'elideixen una altra de molt particular, la lingüística, sense que es pugui atribuir la causa d'aquesta selectivitat més que al nacionalisme. És cosa sabuda que durant els darrers dos-cents anys la unitat de les nacions com a 'comunitats imaginades' s'ha predicat sobre la seva unitat lingüística (Anderson 2005); no cal doncs recórrer a la ingent bibliografia sobre el nacionalisme per entendre que s'inviti les comunitats immigrants britàniques a abandonar les seves llengües d'origen igual que abans es va exigir el mateix a irlandesos, gal·lesos i escocesos. A causa d'aquesta aversió nacionalista a la diferència lingüística, el conreu d'una llengua pròpia seria vist com a irremeiablement divisiu i incompatible amb la integració social d'una minoria desavantatjada, precisament perquè tanmateix amb el bilingüisme deixaria de ser desavantatjada. Armada amb una llengua pròpia i un coneixement propi a més de la llengua i la cultura majoritàries, ja no podria ser definida per les seves mancances en drets i oportunitats socials; en canvi, podria mantenir una conversa amb si mateixa que els no-membres no podrien espiar, escapant així al seu control. Una llengua pròpia exclouria radicalment l'autoproclamat i condescendent 'expert' extern, ja fos polític, acadèmic o arxiver, i en revelaria la ignorància, a més de plantar una barrera contra l'apropiació i comercialització de la seva cultura per part de la majoria.

Les mateixes forces d'assimilació lingüística han intentat convèncer els jueus que no constitueixen una nació sinó que només hi ha francesos, alemanys o estatunidencs de religió jueva, mentre que els intents de definir una identitat jueva laica han acabat gravitant entorn de dues llengües, el ídix i l'hebreu. Precisament el Yiddish Book Center (YBC), creat als Estats Units per salvaguardar els llibres i la llengua ídix (Lansky 2005; Bromberg 2020; Gasztold 2015; «Yiddish Book Center» s.d.), és l'exemple més paradigmàtic d'arxiu comunitari lingüístic fora dels arxius esperantistes, i és ben simptomàtic que els teòrics dels arxius comunitaris l'hagin ignorat. També és significatiu que, per justificar la importància dels arxius comunitaris, Flinn rematés el seu article fundacional del 2007 citant no altre que el mateix Jenkinson, qui afirmava el 1953 «que la història del poble jueu a Anglaterra, encara que sigui una part de la història jueva global, també és part de la història anglesa» (Flinn 2007, 171). Els jueus, però, sempre han pogut finançar els seus propis arxius com l'YBC sense recórrer a subvencions externes que els imposarien una agenda i unes prioritats alienes als seus interessos; potser per això no han tornat a aparèixer en la bibliografia sobre arxius comunitaris. En tot cas, el caràcter internacional del judaisme (i d'altres diàspores com la gitana i l'esperantista) el fa impenetrable a la missió atribuïda als arxius comunitaris de cohesionar la identitat nacional (i de fet el 2010 l'YBC va descartar l'epítet 'Nacional' del seu nom).¹⁰ En resum, mentre que l'estat-nació pot digerir la diversitat racial, ètnica i sexual, no mostra la mateixa tolerància davant la diversitat lingüística, de manera que un arxiu lingüístic seria l'exemple més clar de 'contraarxiu' en el sentit de proposar una alternativa als valors majoritaris com ara l'homogeneïtat lingüística i el nacionalisme. L'excisió de la diversitat lingüística per l'arxiu també exemplifica en quin sentit l'arxiu pot ser alhora instituïdor i conservador, il·luminant allò que Derrida (1995, 19) ha anomenat «violència arxival» o «violència arcòntica» i que ha assenyalat en les tesis de Yerushalmi sobre el caràcter extraordinari del poble jueu:

En les frases que acabem de llegir, els mots que (em) fan tremolar són només els qui diuen l'U, la diferència de l'U sota la forma d'unicitat («*dramatic difference*», «*unique vision*», «*specific hope*», «*Only in Israel and nowhere else*») i l'U sota la figura de la reunió totalitzadora («*to an entire people*»). L'arreglament sobre si de l'U no s'esdevé mai sense violència, ni l'autoafirmació de l'Únic, la llei de l'arcòntica, la llei de *consignació* que ordena l'arxiu. ... Des que hi ha l'U, hi ha assassinat, ferida, traumatisme. *L'U es guarda de l'altre. ... L'U es fa violència.* Es viola i es violenta però també s'institueix en violència. Esdevé allò que és, la violència que és—la que es fa també. Autodeterminació com a violència. *L'U es guarda de l'altre per fer-se violència (perquè es fa violència i per a fer-se violència).* Això no es pot dir ni per tant arxivar-se de manera tan econòmica com en francès. (ibid., 123-125, cursives de l'original, subratllat meu)

El darrer comentari de Derrida sobre l'economia del francès il·lustra amb claredat inusual com la identitat lingüística ha heretat la violència arcòntica abans vehiculada per la religió,

¹⁰: <https://lccn.loc.gov/no2011169190>.

tot moderant-la. En una societat monoteïsta on només hi pot haver una religió autèntica i un poble escollit, la diferència religiosa és intrínsecament conflictiva. En canvi, la diferència lingüística pot ser interpretada com a resultat inevitable de l'arbitrarietat del signe lingüístic i buidada de sentit jeràrquic, fent que la violència sovint ben real causada per la religió es faci purament semiòtica. En nota al peu, Derrida respon a la reacció del seu públic anglòfon davant d'aquest comentari d'estar «repetint el gest que semblava qüestionar en un altre, és a dir, l'afirmació de l'únic i de l'idioma» (una acusació implícita de lingüicisme), recordant que economia no equival a intraduïbilitat, i aclarint que havia volgut donar un exemple irònic i pràctic d'una «unitat diferent (*différent*), és a dir, impura»: «Allò que després se'n faci, d'aquesta afirmació i aquesta impuresa, és on rau tota la política» (ibid.). En efecte, la diferència lingüística, sense haver de ser inevitablement (almenys en potència) vista de manera fal·logocèntrica i jerarquitzant, pot satisfer la «fatal necessitat» (ibid.) d'afirmar l'U per exclusió de l'Altre. En tot cas, no hi pot haver «cap arxiu ... sense una certa exterioritat. Cap arxiu sense enfora» (ibid., 26). Cap arxiu, doncs, sense violència arcòtica, sense diferència ni frontera ni sense alguna exclusió. Ni tan sols la inclusió no està exempta de violència arcòtica si és unilateral i no consentida, com la circumcisió que marca un nounat com a jueu, o els ritus amb què els mormons bategen els seus ancestres difunts:

La violència d'aquesta dissimetria *comunitària* resta alhora extraordinària i, precisament, molt *comuna*. Origen d'allò *comú*, s'esdevé cada cop que ens adrecem a algú, que l'anomenem *suposant*, és a dir, *imposant*, un 'nosaltres', i per tant inscrivint així l'altre en aquesta situació de lactant espectral i patriàrquic alhora. (ibid., 68)

També les subvencions a arxius comunitaris poden ser vistes com un suborn que en soscava l'autonomia i un exercici de violència arcòtica. Nogensmenys, i malgrat que els paràgrafs precedents semblin retratar el 'moviment dels arxius comunitaris' com un pla polític ordit des de dalt, cal deixar ben clar que en molts casos aquesta agenda ha comptat amb l'adhesió entusiasta dels afectats, o almenys de la segona generació d'immigrants. Enlloc això no és tan evident com en l'abundant literatura publicada per Caswell sobre l'«orgullosament independent» SAADA. Per tal de construir solidaritats davant l'onada xenòfoba arran dels atemptats de l'11 de setembre del 2001, i donant un bon exemple d'essencialisme estratègic, SAADA fa virtut de la mirada racialitzadora projectada per la majoria sobre l'immigrant i d'una identitat prefabricada («sud-asiàtic») que no té res a veure amb les identitats d'origen basades en la religió, la llengua i la nacionalitat. SAADA va ser creat per alleujar el sentiment d'alienació dels americans d'origen indi, bengalí, pakistanès, i altres 'sud-asiàtics' que comparteixen un fenotip particular: «No vam aprendre sobre gent que tingués el meu aspecte a l'assignatura d'història americana de l'escola. ... Des de petit em sentia incòmode en la meua identitat d'americà» (Caswell 2014c, 27). La prioritat és doncs recuperar la història de gent que tingui un determinat aspecte, i la vista té total

primacia sobre l'oïda i la llengua. La dependència de la identitat sud-asiàtica respecte de l'americana és ben visible en la teoria de la 'pertinença representativa' (*representational belonging*), que atribueix als arxius comunitaris un impacte ontològic («*I am here*»), epistemològic («*we were here*») i social («*we belong here*») (Caswell, Cifor, i Ramirez 2016; Caswell et al. 2017). Caswell, Migoni, Geraci i Cifor pretenen que l'«aquí» explotat tant intensament en aquesta definició «no ha de ser un espai físic. Similarment, la noció de 'pertinença' pot referir-se a una comunitat o a una nació o al món, depenent de la perspectiva de l'individu» (Caswell et al. 2017, 17); aquesta pretensió, però, xoca amb l'observació que «un es fa sud-asiàtic als Estats Units» (Caswell 2014a, 42), i la falta d'exemples que contradiguin aquesta dependència. En resum, SAADA no és cap contraarxiu ja que té l'objectiu d'enfortir la identitat estatunidenca dels seus membres, sobretot si es compara amb la «dimensió internacionalista, diaspòrica» d'un arxiu com el George Padmore Institute de Londres (Stevens i Flinn 2009, 9).

D'altra banda, l'exemple de SAADA complica la interpretació i aplicació del concepte de lingüicisme. Si els mateixos immigrants de segona generació són culpables de lingüicisme contra la generació dels seus pares i accepten la premissa de la cultura majoritària que han d'abandonar les llengües d'origen, resulta fàcil entendre per què la bibliografia sobre arxius comunitaris no en registra cap de lingüístic: serien extremadament rars, tant rars que les autoritats no n'haurien trobat cap per subvencionar. Si apliquéssim la terminologia freudiana com fa Derrida, potser podríem dir que no hi ha hagut supressió, censura ni violència arcòntica, sino més aviat repressió inconscient.¹¹ En tot cas, els arxius comunitaris lingüístics com l'YBC tindrien més possibilitats d'existir en el domini internacional, on estarien fora de l'abast de la ideologia monolingüe de l'estat-nació. Aquest és precisament el domini de l'esperantisme.

El 'mal d'arxiu' dels esperantistes

Si un arxiu comunitari esperantista existís, seria sens dubte l'arxiu polititzat, activista i contracultural per excel·lència, i el menys culpable de promoure interessos particulars d'un grup en comptes dels comuns, però no hem identificat cap motivació per fer-ne un. D'entrada, no sembla existir cap identitat col·lectiva que pugui utilitzar greuges històrics per mobilitzar-se ni plantejar reivindicacions. Per contra, una motivació per no constituir cap

¹¹: Una aplicació sistemàtica de la psicoanàlisi o de la «impressió freudiana», igual que una consideració seriosa de les diferències terminològiques entre llengües, tot i les seves promeses, requeriria ajustaments profunds de la teoria arxivística, com adverteix Derrida (1995, 50): «Com haurien de tenir en compte els arxivers o els historiadors clàssics en la seva epistemologia, historiografia i operacions, igual que en els seus objectes, aquesta distinció entre *refoulement* [repressió] i *répression* [supressió], entre *repression* ['repressió' en anglès] i *répression* ['supressió' en francès], entre *Verdrängung* i *Unterdrückung*, entre *repression* i *suppression*? Si aquesta distinció té cap pertinència, fóra suficient per capgirar el paisatge tranquil de tot saber històric, de tota historiografia, i fins de tota *scholarship* conseqüent.»

arxiu esperantista és que, des del punt de vista majoritari, l'esperantisme és un fenomen del passat i no del present, de manera que subratllar la seva historicitat no contribueix gens a reforçar-lo ans el fa semblar encara més obsolet. En canvi, els arxius comunitaris estan destinats a revelar un passat ignorat pels arxius institucionals, restaurant la història de comunitats que semblaven existir només en el present, mancades de legitimitat històrica per culpa de l'anorreament simbòlic.

Anorreament simbòlic és un terme encunyat als anys 70 per la teoria feminista sobre els mitjans de comunicació de masses per referir-se a la manera com les minories en general i les dones en rols no tradicionals en particular eren absents, tergiversades, ridiculitzades o representades amb connotacions negatives pels mitjans de comunicació (Tuchman 1978; 1979; Caswell 2014c; Caswell et al. 2017). Com ja hem vist, Caswell aplica aquesta teoria als arxius per demostrar la importància de veure's i trobar-se en el registre històric en el cas del SAADA. Abans de l'adopció del concepte, altres activistes ja s'havien expressat de manera semblant; a Londres, per exemple, l'Arxiu Cultural Negre es va originar «d'un descontentament general sobre la manera com la història ensenyada a les escoles feia escassa o cap referència a la història negra, marginant la contribució dels negres al desenvolupament de la societat britànica i la civilització occidental» (Stevens i Flinn 2009, 12). En la mateixa línia es justificava Nestle: «La raó més forta per crear aquest projecte de base va ser acabar amb el silenci de la història patriarcal sobre nosaltres» (Thistlethwaite 1991). El motiu primordial per constituir un arxiu comunitari és per tant compensar l'anorreament simbòlic causat pel silenci dels arxius oficials. Els investigadors d'arxius comunitaris britànics han adoptat un concepte afí derivat del de justícia social, *injustícia cultural*, exemplificada així:

Dominació cultural (ser sotmès a patrons d'interpretació i comunicació associats a una altra cultura i aliens o hostils a la pròpia); no-reconeixement (ser invisibilitzat per les pràctiques autoritatives representacionals, comunicatives i interpretatives d'una altra cultura); i falta de respecte (ser difamat i menystingut habitualment en representacions culturals públiques estereotipades i/o en interaccions de la vida quotidiana). (Fraser 2020)

Aquest concepte, allunyat d'interpretacions marxistes clàssiques que només prenen en consideració desigualtats materials, s'ha aplicat als col·laboradors de l'arxiu musical digital *Home of Metal*, una 'comunitat d'interès imaginada' que, com els esperantistes, no està limitada geogràficament i és víctima de la marginació de la música popular pel sector patrimonial oficial (Long et al. 2018). Tanmateix, en el cas de l'esperantisme la rellevància d'aquests conceptes ha de ser necessàriament diferent, ja que el problema no es troba en l'arxiu, o almenys en els seus silencis: com demostra el dossier de la *Revista de Girona*, els arxius catalans conserven prou traces del moviment esperantista. De fet, el problema

d'aquesta representació és que arriba a ser exagerada i excessiva produint l'efecte contrari de l'esperat: l'anorreament simbòlic i el no-reconeixement. N'és un exemple palmari la pregunta que M. Dolors Godoy fa a Pedro M. Martín Burutxaga: «—Quina penses que va ser la causa perquè l'esperanto desaparegués de Catalunya, i concretament de Girona?» (Godoy 2016b, 92). Aquesta és una pregunta ben estranya de fer a un esperantista català de carn i ossos, ja que implícitament nega la seva mateixa existència o almenys l'autenticitat com a esperantista. I encara és més estranya si la fa una esperantista gironina, que en la mateixa revista publica una nota autobiogràfica (Godoy 2016c). Implícitament, Godoy dona a entendre que cap dels dos no dona la talla dels esperantistes del passat, aparentment perquè la sobreabundància de l'esperantisme antic els converteix a ells en un residu irrellevant. L'arxiu, per tant, no exerceix l'anorreament simbòlic sobre el registre històric sinó sobre el present mateix, en fer-lo irreconeixible i radicalment discontinu.

La possibilitat d'anorreament simbòlic per sobrerepresentació arxivística no ha estat discutida fins ara però sembla donar-se també en el cas de pobles indígenes de les colònies, on els colonitzadors, pel bé de la ciència, van documentar exhaustivament 'races moribundes' en la seva puresa més fugissera mentre ignoraven els descendents mestissos com a bastards irrellevants. En trobem un cas en el poble Noongar d'Austràlia, tingut per desaparegut a causa de l'assimilació i l'aculturació fins que els seus drets van ser reconeguts pels tribunals gràcies a proves d'arxiu (Kelly 2009). Deixant l'arxivística, en són un exemple més clar els tasmanians: la *Gran Enciclopèdia Catalana* encara afirma que els aborígens tasmanians es van extingir al 1876 amb la mort de la darrera tasmaniana 'pura-sang' Truganini (MDLI s.d.), l'esquelet de la qual va acabar exposat en un museu durant dècades, mentre que els aborígens actuals ataquen el requisit de 'puresa' que justifica el mite de la seva extinció (ABC News 2009; «Tasmanian Aboriginal People» 2023). En el cas esperantista, la mitificació del passat també deslegitima el present, que n'esdevé una ombra pàl·lida i degradada. Aquest anorreament perpetrat cada dia en el present, en què la loquacitat selectiva de l'arxiu es confabularia amb el silenci dels mitjans de comunicació, és més semblant al descrit originàriament en la recerca feminista que no l'habitual en la teoria d'arxius comunitaris. Des del punt de vista de l'experiència viscuda seria anorreament simbòlic, doncs, qualsevol menció de problemes de política lingüística i comunicació internacional que silenciés l'alternativa esperantista. Més encara, l'anorreament simbòlic es produeix també en el tracte interpersonal i en formes que la teoria feminista anomena 'microagressions', per exemple l'eterna pregunta «Però quanta gent parla l'esperanto?» que rarament es fa a un parlant d'islandès, eslovè, maltès o ídix i que codifica el menyspreu i la negativa a tractar la llengua com a real.

Aquesta forma d'anorreament simbòlic no seria possible sense una certa dicotomia dintre mateix de l'esperantisme des dels seus orígens. La definició d'esperantisme a la Declaració de Boulogne-sur-Mer sembla obrir la possibilitat de considerar esperantista qualsevol que treballi per la difusió d'aquest projecte de comunicació igualitària sense parlar la llengua. Nogensmenys, el darrer paràgraf de la Declaració defineix 'esperantista' en termes que contradiuen la definició anterior: «Esperantista és tota persona que coneix i usa la llengua Esperanto amb indiferència dels seus objectius. Pertànyer a una associació esperantista és recomanable però no obligatori.» Per tant, des del 1905 hi ha dues definicions d'esperantisme fonamentalment diferents, l'una com a moviment sociopolític, d'origen anterior a l'esperanto i datable en la creació del Volapük el 1879, i l'altra com a comunitat de parlants de l'esperanto. Qualsevol pregunta sobre la vitalitat relativa de l'esperantisme haurà de distingir doncs entre l'estructura associativa i l'ús lingüístic. Les fotos antigues de les fontades i reunions multitudinàries de les associacions del passat no permeten saber quants hi anaven tan sols per socialitzar, quants sabien la llengua i quants l'utilitzaven realment en contactes amb l'estranger o amb altres esperantistes catalans. Atesa la dificultat dels viatges en aquella època, sobretot per als esperantistes de classe popular d'abans de la guerra, no és tan evident que l'ús efectiu de la llengua fos superior a l'actual. El turisme de masses va començar a permetre el conreu de l'esperanto fora de la mediació de les organitzacions esperantistes, que en l'era d'Internet i amb la facilitat de comunicacions immediates semblen haver entrat en una decadència definitiva, mentre que la llengua floreix en el món virtual. Tanmateix, la pràctica arxivística ortodoxa requereix productors legalment constituïts i ignora tota la resta, cosa que ens porta a preguntar-nos si la desaparició de l'esperantisme del registre històric recent no és més que un artifici arxivístic.

Vist l'efecte opressiu de l'anorreament simbòlic, ens podem preguntar com hi reaccionen els esperantistes. Un mecanisme de defensa que sembla bastant habitual és negar tant el passat com el present i refugiar-se en el futur, com es veu en el diàleg entre Godoy i Martín Burutxaga: «—Creus que aquesta llengua té futur? —Quan em fan aquesta pregunta sempre responc mig en broma que l'esperanto el que no té és passat: de fet, 125 anys en la història d'una llengua no són res, un obrir i tancar d'ulls.» L'esperantisme tradicional espera un món futur en què l'esperanto per fi serà l'opció predeterminada i majoritària per a la comunicació internacional, una visió tradicionalment anomenada 'victòria final' (*fina venko*), encara que la majoria dels esperantistes vegin aquesta possibilitat cada vegada més remota i el terme hagi esdevingut irònic. En principi, aquesta orientació gairebé messiànica cap al futur i la devaluació del present i el passat no haurien d'afavorir un impuls arxivístic sinó més aviat «anarxívic» o «arxiviolític», com diu Derrida (1995, 25), ja que l'aplicació pràctica de l'ideal esperantista en l'ús actual de la llengua seria tan sols una ombra imperfecta i lleu

d'aquest món futur millor, igual que per al públic general l'esperantisme actual és tan sols una ombra del passat. D'altra banda, quan els esperantistes gosen contemplar la seva pròpia extinció com a comunitat, les romanalles escrites de la llengua adquireixen un valor inusual, com registra aquest comentari privat recollit per Fians: «Fins i tot si no queda ningú que parli esperanto, no haurà fracassat ni haurà mort necessàriament. Tots aquests materials, llibres i literatura que s'han escrit, tots seran aquí i, en el futur, algú podrà trobar aquests materials, descobrir la llengua, i tornar a fer-la servir» (2019, 228). Aquesta frase informal es fa eco d'una idea ja expressada per ideòlegs de l'esperantisme:

Fins i tot ara, si morissin tots els esperantistes, la llengua no desapareixeria per això. Es troba en massa biblioteques, hi ha massa gent que s'interessa per les llengües i la lingüística, la necessitat de comunicació internacional és massa gran, com perquè la seva inexistència duri gaire. Algun estudiant, algun investigador d'història, algun periodista retrobaria aquesta meravella i la rellançaria. (Piron 1997, 69).

No és difícil apreciar aquí la ironia i el capgirament del prejudici habitual que acusa l'esperanto d'artificialitat: si no ha estat mai una llengua viva, tampoc no morirà mai, perquè com l'hebreu podrà ressuscitar en una època més propícia. L'arxiu esdevé així una llavor o una espora en la sorra del desert esperant la pluja. Tanmateix aquesta idea d'arxiu, que podríem anomenar 'Arca de Noè', té ben poc a veure amb els models d'arxius comunitaris que hem vist fins ara. No és un model postcustodial, ja que es preocupa ben poc per l'accés i es limita a construir una càpsula del temps per a les generacions futures, sense gaire consideració per l'ús actual o la investigació del passat. Si els esperantistes necessiten un arxiu per travessar el desert, podrien trobar un model millor en l'aplicació de la teoria de l'organització de moviments socials, segons la qual els moviments socials declinen quan assoleixen el seu objectiu i ja no són útils o quan pateixen repressió. Verta Taylor (1989), estudiant el període entre les dues primeres onades del feminisme, va concloure que hi havia continuïtat i que moviments socials basats en identitats culturals i objectius altruistes més que en objectius materials experimenten cicles vitals amb períodes de 'pausa' (*abeyance*), durant els quals es concentren a mantenir la seva identitat col·lectiva per preparar una ressurgència quan les circumstàncies tornin a ser favorables. Per la seva banda, Mander (2009) i Gilliland i Flinn (2013) van constatar que des dels anys 70 hi havia hagut almenys dues onades en el desenvolupament dels arxius comunitaris. Rebecka Sheffield va concloure que els arxius comunitaris són 'estructures de pausa' que mitjançant la recerca creen una memòria col·lectiva que es transmet a la generació següent i proveeixen un espai per mantenir xarxes socials i conservar el coneixement de la història, l'estratègia i els objectius del moviment. Els articles de Godoy, que remarquen dues onades esperantistes a Catalunya, la primera a principis del segle XX i la segona als anys 80, donen

fe de l'aplicabilitat a l'esperantisme d'aquest model, en què passat, present i futur són igual d'importants:

Els conceptes de moviment en pausa i estructures de pausa ajuden a entendre les circumstàncies actuals dels arxius comunitaris, és a dir, els que van emergir en el context de moviments socials que han entrat en un període de declivi, i com els practicants, acadèmics i membres de la comunitat poden reviscolar aquestes organitzacions com a estructures vitals per mantenir la continuïtat social del moviment —el que alguns activistes en dirien 'mantenir el foc encès'. (Sheffield 2017, 369)

Una llengua sense comunitat?

A banda de l'escapisme mil·lenarista, però, hi ha una altra reacció possible davant l'anorreament simbòlic de l'esperantisme, una que ni tan sols no accepta que estigui en una fase de declivi, i que s'evidencia en la resposta de Lluís Batlle a la pregunta de Godoy sobre si és optimista quan a la difusió futura de l'esperanto: «—És un tema que no m'interessa, al revés. Si comença a fer-se estudiar a les escoles, instituts, acadèmies i universitats, per la seva facilitat pot posar en perill l'ús de les llengües vernacles» (Godoy 2016a). Tot seguit afirma que l'anglès és una llengua franca acceptable pel simple fet que no és vista com a imposada, que la seva dificultat és, paradoxalment, un avantatge perquè protegeix les llengües vernacles, i que espera que sigui substituït no per l'esperanto sinó pel xinès, que és encara més difícil. La redefinició de la raó d'ésser de l'esperanto no pot ser més radical i desafiant però no és pas una raresa idiosincràtica, ja que es pot relacionar clarament amb la tendència ideològica anomenada *raumisme*, apareguda el 1980 en un congrés esperantista a la ciutat finlandesa de Rauma. El Manifest de Rauma publicat llavors (vegeu S'ha produït un error: no s'ha trobat la font de referència) proclamava que l'esperantisme no ha de competir amb l'anglès pel rol de mera llengua auxiliar, ja que té valors alternatius més importants, sobretot possibilitar contactes internacionals igualitaris entre gent corrent i crear «una cultura internacional d'un tipus nou», arribant a definir l'esperantisme com a «pertinença voluntàriament escollida a una minoria lingüística diaspòrica». El raumisme va ser aprofundit el 1998 pel Pacte per la Ciutadania Esperanta (*Pakto por Esperanta Civito*), que definia la comunitat esperantista com a «realitat amb destí comú» manifestada en la seva literatura original i els trets culturals comuns. Un col·lectiu que es defineix en aquests termes té més probabilitats de necessitar arxius comunitaris que no un moviment de propagandistes utòpics, i és ben simptomàtic que segons el text del Pacte «els centres culturals i les cases d'esperanto (*Esperanto-domoj*) tenen un significat especial i una missió específica».¹² Retrospectivament, els raumistes han justificat la seva posició en la 'carta a Kofman' (vegeu Annex IV) en què Zamenhof sembla advocar la creació d'un «poble neutral» amb l'esperanto com a llengua pròpia, precisament per tal d'assegurar-ne la continuïtat en el

12: Pakto por la Esperanta Civito: 5ª tezo (<https://www.esperantio.net/index.php?id=13>).

temps amb independència de modes passatgeres i evitar així que acabi com el Volapük. En aquest sentit, el raumisme pot ser vist com essencialisme estratègic però també com una 'estructura de pausa' en si mateix, i per tant malgrat les aparences no seria intrínsecament incompatible amb l'esperança d'una generalització ulterior de l'esperanto.

Una comunitat com l'esperantista tindria encara més necessitat d'arxius que no la típica minoria lingüística. Per començar, cal remarcar la similitud amb la comunitat LGTBI+ en raó al fet que la transmissió cultural no es fa normalment per via familiar, fent necessària una institució diferent de la família: «Al contrari que molta gent que s'identifica primordialment amb una comunitat determinada (ètnica, cultural o religiosa), els membres de la comunitat *queer* normalment no hereten dels seus pares un sentiment de la identitat o la història *queer*. Sovint aquesta educació ha de venir de fora de la unitat familiar» (Barriault 2009, 104). Un cas potser més pròxim a l'esperanto ha estat precisament la fundació de l'YBC per rescatar la cultura, literatura i llengua ídix de la desaparició davant el desinterès dels jueus joves assimilats i la ruptura de la transmissió familiar: «Estàvem acomplint un ritu de transmissió cultural. Ell em donava no sols els seus llibres sinó el seu món, el seu *yerushe*, el llegat que els seus propis fills havien rebutjat. Jo era un estrany, però ell no tenia elecció: llibre a llibre, posava totes les seves esperances en mi» (Lansky 2005, 45). Segons el càlcul més recent l'esperanto té uns dos milions de parlants a tot el món (Wandel 2015), incloent-hi unes 350 famílies (Corsetti 1996) o un miler de parlants nadius (Lindstedt 2009). Atesa la desproporció, és evident que la immensa majoria dels esperantistes no aprenen la llengua dels seus pares, i que els fills d'esperantistes rarament continuen la pràctica de l'esperanto; la falta de transmissió biològica i la seva substitució per la cultural equipararien l'esperantisme i la identitat LGTBI+. Els contenidors de deixalles on solen acabar llibres i documents quan mor un esperantista trobarien llavors un reflex en les queixes de Joan Nestle, fundadora de l'LHA, sobre «com les famílies cremaven cartes i diaris, com els nostres artefactes culturals acabaven sovint en piles de deixalles o en taules d'encants» (Stevens i Flinn 2009, 19), o en la manera com Allan Bérubé recollia cartes trobades a les escombraries per a la seva recerca sobre vides gais durant la Segona Guerra Mundial (Stone i Cantrell 2015, 6). D'altra banda, mentre que la identitat jueva i l'orientació sexual preexisteixen la cultura ídix i la *queer* respectivament, els esperantistes no tenen cap identitat preexistent innata que la cultura pugui ajudar a aprofundir i reforçar, sinó que aprenen l'esperanto de manera lliure i arbitrària (encara que el proverbial avi esperantista i les connexions familiars indirectes de vegades siguin un element inspirador). Això fa que la voluntat de considerar-se membre de la comunitat i hereu del seu patrimoni sigui també lliure i arbitrària, no pas dictada per la violència arcòntica de l'estat o dels pares, cosa que explica que els raumistes siguin minoria dintre de l'esperantisme.

Només una petita minoria ha conduït el raumisme a la seva conseqüència lògica de fundar un cos polític amb constitució i govern propis (la Ciutadania Esperanta o *Esperanta Civito*) i demanar reconeixement de la seva sobirania segons el dret internacional. Aquesta minoria és vista amb suspicàcia per la majoria d'esperantistes o directament condemnada com una mena d'heretgia defetista que trairia l'esperit de l'esperantisme tal com el defineix la Declaració de Boulogne i l'aspiració d'una segona llengua per a tothom. Tanmateix, com a corrent de fons ha impregnat profundament l'esperantisme actual.¹³ Una enquesta sociològica recent ha trobat que només la meitat dels entrevistats havia après esperanto perquè pensés que pot esdevenir «la» llengua internacional, mentre que una proporció força més gran ho havia fet per «participar en els seus ideals» (Caligaris 2021, 265); la diferència suggereix que molts esperantistes han redefinit la funció de l'esperanto però encara no es defineixen tan sols com a parlants d'una llengua, ja que només un terç donava per bona la definició d'esperantista de la Declaració de Boulogne, mentre que la majoria considera que un esperantista també s'ha d'identificar «amb els ideals que van originar l'esperanto» (ibid., 273). Tanmateix, la formulació d'aquesta resposta implica que els ideals s'han de trobar en una història i una literatura comunes i particulars del 'poble esperantista', ja que sense un coneixement d'aquest patrimoni cultural comú cadascú interpretarà aquests suposats ideals comuns segons el seu criteri personal i no hi haurà col·laboració possible malgrat la comunitat de llengua. De fet, el qüestionari de Caligaris era una referència deliberada a la «idea interna» de l'esperantisme, esmentada per Zamenhof al Congrés de Ginebra del 1906 i familiar a qualsevol esperantista expert (ibid. 389-390). Sense una cultura pròpia que penetri la llengua i l'ancori, en resta només l'ús instrumental per difondre ideologies diverses i l'esperantisme es converteix en una cacofonia de propagandismes inconnexos i antagònics, com ara els nacionalismes català i espanyol. Batlle, per exemple, es refereix als «ideals semblants» que l'uneixen als altres esperantistes, però també expressa rebuig a l'ús de l'esperanto per informar sobre el catolicisme. Perduda la missió que els unia de construir un futur alternatiu, els esperantistes han deixat de ser una «comunitat de destí», com hauria dit el socialista austrohongarès Otto Bauer, i hauran de recórrer a la construcció d'un passat comú igual que les nacions, passat encara més necessari per a un col·lectiu sense govern ni territori propis. Aquí sí que podríem trobar un «mal d'arxiu» com el defineix Derrida (1995, 142): «un desig compulsiu, repetitiu i nostàlgic, un desig irreprimible de retornar a l'origen, una enyorança, una nostàlgia del retorn al lloc més arcaic del començament absolut». En resum, a la proposició inicial avançada en la introducció, hi podem afegir una segona que guiarà aquest estudi: *El raumisme és l'essencialisme estratègic de l'esperantisme i serveix de motor dels arxius esperantistes.*

13: De fet, el meu coneixement personal de Lluís Batlle em fa creure que la seva declaració a Dolors Godoy és alhora una provocació, una paròdia del raumisme i un homenatge tàcit d'aquest.

L'arxiu derridà i la comunitat hermenèutica

Per bé que el raumisme pugui validar l'esperantisme malgrat la seva marginalitat i motivar-lo (almenys en teoria) a constituir arxius, no ens proporciona allò que hem buscat fins ara: una definició sòlida de 'comunitat' que en faciliti l'acceptació com a agent productor d'arxius dins la teoria arxivística i que contraresti l'anorreament simbòlic i la injustícia cultural. Per una banda, ja hem vist que la teoria rebuda sobre arxius comunitaris manca de tota definició de comunitat, excepte pel fet d'excloure de manera implícita precisament les comunitats lingüístiques. Per l'altra, el raumisme és minoritari i desacreditat per molts esperantistes: difícilment ens pot servir una definició de 'comunitat' rebutjada per moltes de les persones que l'haurien de reivindicar. Més encara, aquests disconformes acusen el raumisme de traïr la missió especial de l'esperanto, que seria superar i deconstruir les barreres nacionals i lingüístiques, i d'haver-les reinscrit en el si mateix del moviment, instituint un binarisme logocèntric entre l'esperantista i el *gaĝo*¹⁴.

Deixant de banda qüestions de puresa ideològica i representativitat, hi ha un problema més gran. Per a la seva legitimació, el raumisme adopta de la societat majoritària un principi que interpreta com a incontrovertible i que podríem anomenar *cuius lingua, eius natio*: cap llengua sense poble. El principi transcendental seria doncs la llengua, però també hem vist que la lingüística majoritària nega precisament l'estatus de llengua de l'esperanto. Vam dir que 'comunitat lingüística' és un terme fonamental en lingüística: tan fonamental, tant transcendental, de fet, que mai no se n'ha pogut fer una definició satisfactòria que l'arxivística i altres disciplines poguessin manllevar. Whitney, Saussure, Bloomfield i Chomsky, ja citats, defineixen 'llengua' a partir de 'comunitat' però no defineixen mai el segon terme si no és amb una referència circular al primer: les comunitats lingüístiques, en plural, expliquen la diversitat lingüística i expliquen la llengua sense poder ser explicades al seu torn. Per això la lingüística descriptiva tendeix a relegar al rerefons el concepte de 'comunitat' després d'utilitzar-lo com a axioma autoevident.

Mentre que el terme 'comunitat' ocupa, per raons lògiques, una posició molt més central en la sociolingüística, també s'hi ramifica amb definicions i qualificatius diversos com ara «comunitat de llengua», «comunitat lingüística» o «comunitat de parla» (Ruiz i San Pascual, Sanz i Ribelles, i Solé i Camardons 2001, 73-76); la mateixa diversitat de definicions adhoc palesa la indefinició fonamental del terme. Emili Boix i F. Xavier Vila (1998, 120) han aconsellat als sociolingüistes catalans «recórrer a proves de les altres ciències socials que donin suport a la nostra hipòtesi sobre l'existència d'una determinada comunitat lingüística». Tanmateix, un sociòleg ha criticat que la deferència cap a la sociologia és tan sols aparent,

14: *Gaĝo*: 'no esperantista', en el sentit de persona que no sap esperanto, en la parla dels membres d'*Esperanta Civito*. Etimològicament, prové d'un mot de la llengua romaní utilitzat per designar els no gitanos; és un terme més descriptiu que despectiu.

ja que els sociolingüistes treballen sota la premissa implícita que «llengua i societat són el mateix, més que no tenir la llengua com a reflex de la societat» (Williams 1992, 181); per tant, la idea de comunitat de parla és «subjectiva i èmica» (ibid.,75). En definitiva, no és la comunitat allò que defineix la llengua sinó al revés: la llengua, i no pas la comunitat, és l'*arkhé* particular de la lingüística. Mentre que això seria una bona notícia per al raumisme en el sentit que la llengua bastaria per constituir la comunitat, sense una definició de llengua, però, ens veiem obligats a donar la raó a l'estudiós del ídix Max Weinreich, qui deia que una llengua és «un dialecte amb exèrcit i flota»; i l'esperanto, evidentment, manca tots dos atributs.

En definitiva, encara que els arxius esperantistes siguin arxius lingüístics, la seva legitimitat com a arxius comunitaris, i la legitimitat de l'esperantisme com a comunitat, no pot basar-se només en la llengua. I recordem que, a més de no haver pogut definir 'llengua', encara no tenim ni tan sols una definició general de 'comunitat'. Potser caldrà donar la raó a Derrida i abandonar la cerca d'un terme últim que defineixi tots els altres, un *primum movens* o causa no causada, una *arkhé* que ancori i arrelli els arbres de definicions de la terminologia ortodoxa en una realitat transcendental: «Hi ha raons essencials per les quals un concepte en formació resta sempre inadequat a allò que hauria de ser, dividit, disjunt entre dues forces» (Derrida 1995, 51-52). Adoptar la llengua anglesa com a *arkhé*, i l'ús popular que els seus parlants nadius fan del mot *community*, és una caiguda inacceptable en el fal·logo-centrisme i el lingüicisme. Arribats a aquest punt, i privats de manllevar un concepte de comunitat de la lingüística, podríem preguntar-nos si Derrida té alguna noció o precomprensió equivalent; i en efecte, la discussió de l'arxiu Freud utilitza el mot 'comunitat', en estreta relació amb el problema de la consignació. Ja hem vist que la deconstrucció psicoanalítica del jo i la consciència de la funció arcòntica obliguen a relativitzar l'individu com a significat transcendental que delimitaria els fons personals, els dotaria d'unitat i n'organitzaria la interpretació: «On fer passar el límit? Què és aquesta nova ciència l'arxiu institucional i teòric de la qual hauria de contenir, de ple dret, els documents més privats, potser secrets?» (Derrida 1995, 39-40). També l'aplicació de la família com a principi organitzador dels fons ha estat criticada per Derrida per patriarcal i fal·logocèntrica, donant per exemple la interpretació que Yerushalmi fa de documents de Jakob i Anna Freud, pare i filla de Sigmund Freud. Semblaria doncs que no es poden posar límits a l'arxiu ni donar-li coherència. Per això Derrida recorre a l'arxiescriptura i encunya hiperònims que permetin diferir l'elecció entre arxiu personal, familiar o comunitari:

Diguem-ne de moment *signatura freudiana* per no haver de decidir entre Sigmund Freud, el nom propi, d'una banda, i de l'altra banda la invenció de la psicoanàlisi: projecte de coneixement, de pràctica i d'institució, comunitat, família, domiciliació,

consignació, 'casa' o 'museu', en l'estat present de la seva arxivació. L'entrellat del nostre problema se situa precisament *entre els dos*. (ibid., 17)

Tanmateix Derrida marca un límit quan critica la pretensió de Yerushalmi d'haver escrit com a historiador «ordinari», com a subjecte que «pretén mantenir-se deliberadament a l'exterior del seu objecte» (ibid., 86) i no pas com a jueu ni encara menys com a psicoanalista:

Fins un historiador clàssic de les ciències ha de conèixer des de l'interior el contingut de les ciències de les quals fa la història. ... Voler parlar de la psicoanàlisi, pretendre fer la història de la psicoanàlisi des d'un punt de vista purament a-psicoanalític, pur de tota psicoanàlisi, fins al punt de creure esborrar tot vestigi de la impressió freudiana, és com si un reivindicqués el dret de parlar sense saber de què parla, sense voler ni tan sols sentir-ne parlar. (ibid., 87-88)

L'escisió entre subjecte i objecte de coneixement prové en darrer terme del positivisme d'Auguste Comte, que va importar en les ciències humanes el rol fonamental que l'observació té en les ciències naturals. La contrapartida del recurs a dades empíriques és el rebuig complet de la introspecció i fins l'experiència personal com a fonts de coneixement, cosa que impossibilitaria disciplines com la psicoanàlisi. Derrida denuncia la institució arcòntica d'un fora i un dins, o més aviat la tabuïtzació del segon, com un exercici de logocentrisme totalment contraproductiu en les ciències socials: «Cap objectivació no és pura, ni en veritat rigorosament possible, és a dir completa i terminable» (ibid.). Val a dir que la crítica del positivisme estricte no és exclusiva de Derrida, sinó força comuna des del mitjà del segle passat, amb representants com ara el teòric de la historiografia Edward Carr (2011, 119): «En les ciències socials subjecte i objecte pertanyen a la mateixa categoria i interactuen recíprocament, l'un amb l'altre». Atès l'origen colonial de disciplines com ara l'antropologia, la pretensió d'objectivitat en ciències socials ha estat atacada també com a intent d'objectivar subjectes humans, de representar-los esbiaixadament, de manipular-los i d'anorrear-los simbòlicament.

Cal remarcar que Derrida no reclama una immunitat a la crítica exterior exclusiva de la psicoanàlisi: «Aquesta estructura no val tan sols per a la història de la psicoanàlisi o per a tot discurs sobre la psicoanàlisi, val almenys per a totes les ciències dites socials o humanes» (ibid.). Més encara, la necessitat d'una perspectiva interna ja opera de manera implícita i subreptícia en totes les ciències, tant naturals com socials, com remarca Derrida tot observant que la crítica que Yerushalmi fa del suposat lamarckisme de Freud es basa inevitablement en la confiança cega en premisses i proves que no pot avaluar ni criticar, les de la biologia:

[El lamarckisme de Freud] Seria una antigalla condemnada per l'estat de la ciència, d'una ciència que no és la de Yerushalmi i de la qual invoca els resultats com ho faria, des de l'exterior, un historiador que s'acontentaria a enregistrar els resultats validats

en un moment donat per una comunitat científica en la qual no participa activament ni en comparteix les competències. (ibid)

La implicació immediata és que la mateixa idea d'una sola 'ciència' unificada pel mètode experimental de les ciències naturals no és més que un significat transcendental amagant una multiplicitat de ciències locals, a les quals potser escauria més el nom de 'disciplines' en tots els sentits del terme: branques del coneixement, però dotades també d'un vessant pràctic que cal conrear metòdicament, i també obligació de familiaritzar-se amb els seus principis per criticar-los i desenvolupar-los des de dins, amb coneixement de causa. Cercant comunitats basades en llengües i sistemes de signes, hem trobat en canvi comunitats d'interpretació i validació, el que potser podríem anomenar *comunitats hermenèutiques*. Aquesta noció és anàloga a la de 'comunitat de pràctica' de la psicologia educativa (Lave i Wenger 1991) i, en darrer terme, al model de 'comunitat d'indagació' (*community of inquiry*) descrit per Peirce sobre la base, paradoxalment, de les ciències naturals. Ens trobem ja lluny del *cogito ergo sum* cartesià, del pretès accés individual a la veritat natural i dels cent arxivers de Lodolini reconstruint el mateix fons per separat. La noció de comunitat hermenèutica es pot generalitzar tant a la psicoanàlisi com a la lingüística i l'arxivística: l'autonomia de l'arxivística com a 'ciència' o disciplina ja no es basaria en la mitològica naturalitat de l'arxiu com a concepte general sinó en el pes d'un cos doctrinal i metodològic propi, és a dir, de l'arxiu propi, com en diria Derrida. Així cobra ple significat també la seva insistència que la funció arcòntica, a més del poder de consignació, inclou el d'interpretació; l'arcont/arxiver és també productor de l'arxiu, que n'incorpora els textos i les interpretacions: «No hi ha cap metaarxiu. ... L'arxiver produeix arxiu, i per això l'arxiu no es tanca mai. S'obre des del futur» (ibid., 108-109).

Aquesta noció d'arxiu, que podríem anomenar justament *arxiu disciplinari* més que arxiu comunitari, es pot aplicar als arxius esperantistes en la mesura que facin servei als especialistes d'una disciplina autònoma, que resulta existir: la *interlingüística*. Segons l'interlingüista alemany Detlev Blanke, la interlingüística és l'«estudi de llengües planificades en teoria i pràctica» (2015). La majoria dels interlingüistes entenen les llengües planificades, també dites universals, artificials, internacionals auxiliars o construïdes, com a llengües dissenyades deliberadament per facilitar la comunicació internacional, cosa que en principi exclouria les invencions amb objectius artístics com ara les llengües de Tolkien, el Klingon, l'Europanto o altres llengües fictícies de la literatura i el cinema, incloent en canvi l'Esperanto llançat el 1887, però també Volapük (1879), Ido (1908), Occidental (1922) rebatejat el 1949 com Interlingue, Interlingua (1951), i el reguitzell de projectes publicats en els darrers 400 anys que no van adquirir mai una comunitat d'usuaris. La interlingüística és pròxima a la semiologia, la lingüística descriptiva i la sociolingüística, però també té molts punts de

contacte amb la història de la filosofia i de les idees. A partir d'aquest nucli, la interlingüística s'ha estès en dues direccions diferents. Per una banda, es pot entendre en sentit ampli com a «estudi de l'optimització de la comunicació lingüística internacional» (Blanke 2003), en estret contacte amb la terminologia, la planificació lingüística i la política lingüística. D'altra banda, com que l'esperanto és pràcticament l'únic projecte interlingüístic que va passar a l'aplicació pràctica i que ha desenvolupat una comunitat de parlants i una literatura, l'*esperantologia* és de lluny la branca més important de la interlingüística i l'única que recentment ha depassat els límits de la lingüística tot endinsant-se en la sociologia i la filologia—i amb aquesta tesi també en l'arxivística. En tot cas, des de la seva fundació per Louis Couturat i Léopold Leau en 1903, la interlingüística ha acumulat una bibliografia amb la qual un simple especialista en sintaxi anglesa s'hauria de familiaritzar abans d'opinar, per no parlar del coneixement teòric i pràctic de l'esperanto, igual que un bon cardiòleg s'abstindria de pontificar sobre malalties infeccioses. La modèstia, però, no caracteritza Chomsky, que no ha tingut prou a fundar una escola lingüística d'enorme èxit i s'ha fet també teòric de la política.

Com que les connexions de la interlingüística amb la lingüística general són més fortes que no amb la història, la majoria dels usuaris potencials dels seus arxius no seran historiadors com estem acostumats els arxivers sinó lingüistes. És per tant lògic que, segons Blanke (2015), la millor base de dades per cercar bibliografia acadèmica sobre l'esperanto sigui Modern Language Association International Bibliography. Jo mateix ho vaig poder comprovar executant la mateixa cerca abans intentada en fonts arxivístiques. Les cerques 'esperanto AND (archiv* OR ar?iv*)' i 'esperanto AND (librar* OR bibliotek*)', abans tant infructuoses, van donar-hi 22 i 80 resultats respectivament. Els resultats també permetien constatar un fet digne de comentari: gairebé tots eren textos en esperanto. De fet, l'estudi bibliomètric de Blanke (ibid.) revela que el 72% de la literatura rellevant indexada fins al 2008 per MLA-IB és en esperanto; en alemany se'n publica el 10%, en rus un 5,7% i en anglès un mer 5'2%. La tria lingüística dels interlingüistes té efectes en l'accessibilitat que de seguida vaig comprovar jo mateix. Essent MLA-IB una base purament bibliogràfica, havia de buscar els textos complets sobre arxius i biblioteques esperantistes que m'interessaven en revistes i llibres en esperanto de circulació limitadíssima que no es troben en biblioteques universitàries i en la gran majoria dels casos tampoc no es publiquen en línia. Més encara, va resultar que en alguns casos l'únic exemplar localitzable a Espanya d'alguns textos es troba ara precisament a l'arxiu de Subirats.¹⁵ Aquest exemple confirma que un arxiu disciplinari és inseparable del seu metaarxiu, però també il·lustra per què tot arxiu

15: Ho sé perquè posseeixo una còpia completa del catàleg final en Microsoft Access. A més el mateix catàleg va ser bolcat, amb molts errors, al catàleg col·lectiu en línia de KEA (<http://biblioteko.esperanto.cat/>).

esperantista sol ser també un centre de documentació híbrid amb una biblioteca, ja que han de suplir el fracàs de les biblioteques universitàries a recollir bibliografia en esperanto.

Ja hem vist que precisament per ser una anomalia en la teoria lingüística l'esperanto pateix un fort tabú en aquesta disciplina, fins al punt que els lingüistes interessats són vistos automàticament com a esperantistes¹ (activistes per una llengua neutral) més que no esperantistes² (coneixedors de l'esperanto)¹⁶. Per tant la relació dels interlingüistes amb l'esperanto és 'intracomunitària' com dirien Gilliland i Flinn, tan si els agrada com si no, apartant els arxius esperantistes dels arxius disciplinaris de Derrida i acostant-los als comunitaris de Flinn. En tot cas, els interlingüistes publiquen majoritàriament en esperanto, ja sigui perquè en efecte són esperantistes¹ convençuts, perquè suposen que només els esperantistes² s'interessen pel tema i són la seva audiència gairebé exclusiva, o per dissimular sota una llengua secreta davant el món el 'vici' que comprometria les seves carreres acadèmiques, una mena d'"armari" lingüístic com diria la teoria *queer*. Desafortunadament, aquesta estratègia també alimenta el cercle viciós del silenciament i l'anorreament simbòlic de l'esperanto.

Epistemologia i posició

Tenim ara, si no conceptes o definicions, almenys una certa noció d'arxiu i una certa noció no fal·logocèntrica ni lingüicista, per preliminar que sigui, de comunitat i arxiu comunitari, encara que no coincideixin del tot amb la teoria esbossada per Flinn, Gilliland i Caswell ni amb totes les característiques dels arxius que han descrit. Va arribant el moment d'acabar aquestes nocions amb dades empíriques d'un arxiu esperantista per examinar la similitud entre unes i altres. Abans de continuar, però, cal adreçar dues qüestions que l'epistemologia esbossada aquí suscitarà de manera inevitable. Primer, quina és l'experiència i competència d'aquest autor que el/em capacita per portar a terme aquesta recerca? Segon, i encara més important, si aquestes competències només s'adquireixen participant assíduament en una comunitat hermenèutica, com és possible el treball interdisciplinari, en aquest cas entre l'arxivística i la interlingüística?

La discussió precedent sobre el problema de l'objectivitat ja deixa clar que l'elisió sistemàtica del 'jo' en el discurs acadèmic és digna de sospita, perquè pot fer passar un coneixement situat, personal i experiencial com si fos universal. Per tal d'evitar-ho tota recerca hauria de ser reflexiva i declarar el seu punt de vista, com faré en aquesta darrera secció. Aquest treball final de màster representa la meua iniciació en la comunitat de pràctica de

16: A partir d'aquí distingiré gràficament els dos significats d'"esperantista" numerant-los segons l'ordre en què apareixen citats a la Declaració de Boulogne, que és també l'ordre en què van aparèixer històricament. Malgrat semblar-s'hi, això no és pròpiament un cas d'arxiescriptura derridiana perquè la diferència no queda neutralitzada sinó emfasitzada.

l'arxivística. D'altra banda, a hores d'ara ja s'ha fet evident que tinc un coneixement actiu de la llengua esperanto, de la cultura dels esperantistes i de la seva perspectiva; sóc per tant esperantista². La meua perspectiva personal es basa en més de vint anys d'ús actiu de l'esperanto, oral i escrit, d'haver-lo ensenyat durant bona part d'aquest temps, i d'haver-me relacionat amb esperantistes en congressos locals i internacionals i també durant residències de llarga durada a Corea, Japó, Hawaii i Alemanya, sense incloure el contacte diari a través d'Internet. Aquesta perspectiva inclou l'experiència habitual de l'anorreament simbòlic fins i tot per part d'amics—«I en quina llengua parlaves amb la teua amiga? —En esperanto. Ja t'he dit que també és esperantista». Per això la demanda d'objectivitat acadèmica sona a les meves oïdes com demanar a les arxiveres aborígens australianes Kirsten Thorpe i Shannon Faulkhead (Faulkhead i Thorpe 2016) que facin el favor d'escriure com si fossin homes blancs. D'acord amb el positivisme científic clàssic més estricte, aquest simple coneixement en principi m'incapacitaria per fer recerca vàlida i 'objectiva'. Tanmateix, els criteris positivistes són una mica més complexos i selectius. No tindria cap credibilitat, per exemple, estudiar filologia catalana només en anglès i sense aprendre català, per por que saber-ne ens fes 'subjectius', ni dictar *ex cathedra* si el català (o el gascó, o el gallec) és una llengua o un dialecte sense demostrar un bon coneixement d'aquestes llengües i de la teoria lingüística. Totes aquestes llengües o dialectes són vistos com a fets pertanyents al reialme dels objectes reals, que cal conèixer a partir de dades empíriques. Ara bé, ni els lingüistes ni la resta dels acadèmics ni el públic en general no es representen l'esperanto com una llengua amb una comunitat de parlants, una literatura i una història, sinó tan sols com un 'projecte' o més aviat com un repte ètic, o una acusació, de la qual cal defensar-se amb l'atac. La simple menció de l'esperanto fa emergir en la consciència la injustícia lingüística i el lingüicisme institucional que la societat prefereix reprimir, per la qual cosa ha de ser suprimit, silenciats o almenys ridiculitzats, sovint amb una agressivitat sorprenent. Com que l'esperanto no seria una llengua 'real' que pugui ser parlada com qualsevol altra, des d'aquest punt de vista l'esperantista no és el parlant d'una llengua—esperantista²—sinó un esperantista¹, és a dir, l'adepte d'una determinada ideologia, l'esperantisme.¹⁷ D'aquí ve l'anomalia que no saber esperanto acabi semblant un requisit per parlar-ne amb 'objectivitat', fins al punt que també intel·lectuals equànimes i favorables a l'esperantisme han de participar en la conjura de silenci i evitar d'associar-s'hi per no tacar la seva reputació (Caligaris 2021, 379). «Saber esperanto és ser vist com a entusiasta i per tant partidista» (Tonkin i Fettes 1996).

17: Es tracta també d'una limitació de la llengua catalana. El francès permet distingir amb naturalitat entre *espérantiste* i *espérantophone*. En esperanto el terme *esperantoparolanto* permet precisar *esperantisto* però no és tan habitual com aquest. També existeix *esperantistaro* (amb el sufix de col·lectiu -aro) que evita la connotació d'ideologia comuna d'*esperantismo*.

Cal recalcar aquí que tant la teoria dels arxius comunitaris com el mateix raumisme operen sota la premissa que la identitat és autoassignada, en el que en podríem dir un essencialisme estratègic de primer grau. La possibilitat de ser assignat involuntàriament a un grup no desitjat—la violència arcòntica del ‘nosaltres’ i el ‘vosaltres’, diria Derrida—només ha estat esmentada per Rebecka Sheffield (2017, 359): «La comunitat pot ser autoassignada o els individus poden ser atribuïts a una comunitat per una altra agència—per exemple, el govern o els mitjans de comunicació, i els membres poden ni tan sols reconèixer que formen part d’una comunitat». Val a dir que l’heteroassignació és evident en el cas del SAADA, en què la mirada racialitzadora dels blancs ha estat apropiada i reciclada amb fins de solidaritat i autoprotecció—un essencialisme estratègic de segon grau. En qualsevol cas, ni un interlingüista ni un raumista no poden presentar-se com a simples parlants d’una llengua (esperantistes²): inevitablement seran vistos com a esperantistes¹, és a dir, somiatruites ridículs o bé dissidents que cal desmentir i neutralitzar, depenent de la reacció psicològica de l’interlocutor. En aquest sentit podríem dir, doncs, que a banda de ser una ideologia l’esperantisme és una ‘identitat contaminant’, igual que ho era la identitat gai abans dels anys 80: «Qualsevol exploració de l’homosexualitat com a tema biogràfic o social només aixecava sospites sobre la sexualitat de l’historiador, sospites que podrien acabar amb la seva carrera» (Loftin 2015, 52). La sospita de parcialitat se suma a la repugnància gairebé metafísica que en molta gent provoca la suposada artificialitat de l’esperanto, és a dir, la seva antinaturalitat, la seva aurèola mecànica i sodomítica, de barreja d’idiomes promiscua i corrupta, de dissolució de l’organicitat interna de la llengua viva, associada a l’impuls de mort.¹⁸

Tanmateix, tota heteroassignació o autoassignació és consignació i violència arcòntica, una ficció fundadora que unifica elements dispars, tant si és per atribuir característiques positives com negatives. Cal conjurar el perill, força habitual en la literatura sobre arxius comunitaris, del romanticisme que idealitza la cohesió interna de la comunitat, exotitzant-la així com a ‘Altre’ monolític. Al·ludint a experiències d’immigrants indocumentats en arxius chicanos i de transsexuals en arxius gais, Caswell et al. (2017, 12) han advertit que «els arxius comunitaris poden anorrear simbòlicament aquells que perceben al marge de les seves comunitats»: recordem, no hi ha arxiu sense exterior ni sense exclusió. El contrast ideològic irreductible entre raumisme i esperantisme tradicional hauria d’alertar d’aquest perill, però sense fer oblidar que no es tracta d’una ruptura recent. Dintre de Catalunya mateix l’oposició entre catalanistes i esperantistes d’obediència espanyola és antiga i constant, i a escala internacional abans del cisma actual entre finvenkistes i raumistes ja n’hi va haver un altre als anys 70 entre l’Associació Esperantista Universal (Universala Esperanto-Asocio o UEA) i

18: El psicòleg esperantista Claude Piron (1995) ha escrit sobre les reaccions psicològiques a l’esperanto.

el Moviment Esperantista Neutral d'Ivo Lapenna, als anys 40 entre l'UEA ginebrina i l'UEA londinenca, als anys 20 entre UEA i el moviment obrer encapçalat per Eugène Lanti (que encara existeix) i ja al 1907 entre el 'homaranisme' de Zamenhof, l'idisme i l'esperantisme majoritari. En tractar amb l'esperantisme els arxius institucionals, per tant, sempre haurien de tenir en compte que el moviment per la llengua internacional neutral no ha estat mai unitari i no pot ser representat per un sol interessat. Cal evitar l'error d'intentar col·laboracions exclusives amb un sol grup—recordem-ho de nou per trencar els vells costums arxivístics: no es tracta d'implicar una associació particular sinó una comunitat, entitat d'un ordre ben diferent. És fàcil caure en l'exclusivisme perquè els mateixos esperantistes sobrevaloren la unanimitat, cometen violència arcòntica i tendeixen a silenciar les disputes internes, que sovint han estat utilitzades per deslegitimar-los: «pocs i mal avinguts». Ben al contrari, aquesta diversitat ideològica és una gran riquesa de l'esperantisme.

El paràgraf precedent em condueix a un aclariment addicional sobre la meva posició com a participant-observador en aquest estudi. La missió de l'Associació Catalana d'Esperanto és «promoure l'esperanto ... com a llengua internacional auxiliar neutral» i «difondre la cultura catalana arreu del món i el coneixement d'altres cultures per mitjà de l'esperanto».¹⁹ Aquests objectius 'finvenkistes' no deixen gaire espai a una cultura esperantista autònoma digna de promoció i difusió. A diferència dels líders de l'esperantisme català, no crec que l'esperanto pugui tenir cap paper en l'enfortiment de l'estatus del català, ni ara ni en el futur previsible, i que l'adhesió a l'esperanto no hauria de ser extrínseca i utilitària sinó assumir incondicionalment el seu estatus actual de llengua minoritària. Com que la meva posició és coneguda públicament, l'afinitat a postulats raumistes i l'associació amb Ciutadania Esperanta m'han guanyat hostilitat i desconfiança, tant a Catalunya com a Suïssa, on m'han arribat a preguntar si era «un espia». No sóc per tant percebut com a esperantista¹, sinó tan sols esperantista². Nogensmenys, la meva posició ambigua i liminar, estant ni totalment dins ni totalment fora, pot haver beneficiat la recerca en forçar-me a mantenir una certa distància amb la institució estudiada, guanyant malgrat tot en allò que els positivistes anomenarien 'objectivitat'. D'aquesta manera, he pogut concentrar-me en una preocupació que em sembla fonamental en l'arxivística: l'accés. Si els arxius comunitaris són «semipúblics», quin grau d'accés hi ha per a visitants i investigadors que estiguin fora de les xarxes de contactes personals que solen articular la comunitat esperantista, fins i tot per a visitants percebuts com potencialment hostils?

Abans de passar a l'anàlisi de dades, resta només intentar respondre la qüestió de les integracions i col·laboracions interdisciplinàries, per dubitatiu i provisional que sigui l'intent.

19: <https://www.esperanto.cat/lassociacio/principis-i-estatuts/>

Com a membre d'una minoria immers en la majoria sóc bilingüe i bicultural, i conec també la realitat i perspectives majoritàries. Aquest biculturalisme encaixa en una epistemologia interpretativa o interpretista (*interpretivist*), segons la qual el món social és diferent del real i es construeix a través del llenguatge i l'experiència; de fet, el marc teòric precedent ja ha donat exemples de com diferents llengües construeixen significats diferents de difícil traducció. Per a l'interpretista, «la gent sempre té perspectives diferents, cosa que significa que els investigadors han d'aprendre a tractar amb el que és anomenat com 'múltiples realitats'» (Williamson 2018, 10). Si s'accepta aquesta premissa, la mesura de l'èxit de la recerca no és una objectivitat impossible, sinó ser capaç d'interpretar i traduir una experiència i realitat en termes de l'altra que siguin intel·ligibles sense que es perdi massa en la traducció. Malgrat que l'esperanto és acusat regularment de mancar de cultura, la meua pròpia experiència és que, al contrari, la cultura esperantista és massa densa i específica, tan saturada d'autoreferències creuades que la comunicació fora del grup és complicada. D'altra banda, la recerca amb perspectives i grups marginats i simbòlicament anorreats no s'hauria d'aturar aquí i s'hauria de proposar un objectiu transformador. Simplement assumir que vivim tots en realitats diferents i que totes són igual de vàlides ens pot arrossegat a un relativisme estèril i èticament irresponsable, que negaria l'existència de desigualtats socials que restringeixen la manera com podem construir la nostra realitat, i com certes representacions mentals, per exemple el lingüicisme, poden ocultar la distribució desigual de recursos materials. Per això aquesta recerca vol anar més enllà de l'interpretisme i adoptar una perspectiva crítica. Neuman defineix així el que anomena 'ciència social crítica': «Un procés de recerca crítica que va més enllà de les il·lusions superficials per descobrir estructures reals en el món material per tal d'ajudar la gent a canviar les seves condicions i construir-se un món millor» (1997, 110). La meua expectativa és que posar en contacte dues perspectives tan allunyades (l'arxivística acadèmica i l'esperantista) contribueixi a curtcircuitar el lingüicisme dirigit no sols contra l'esperanto, sinó contra totes les llengües.

Biblioteca municipal de La Chaux-de-Fonds

Roland Zumbuehl, CC BY 3.0 <<https://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>>, via Wikimedia Commons

Presentació i anàlisi

CDELI com a espai

La Chaux-de-Fonds és una ciutat suïssa d'uns 37,843 habitants (una mica menys que Vilafranca del Penedès), a unes dues hores en tren de Ginebra. Situada al cantó de Neuchatel, és però més gran que no la capital cantonal, i també la quarta ciutat més gran de la Suïssa francòfona. Creada per i per a rellotgers, el seu inusual urbanisme de carrers rectilinis li ha merescut ser declarada Patrimoni de la Humanitat per la Unesco, i és també la ciutat natal de l'arquitecte Le Corbusier. Té a més una llarga tradició esperantista que remunta als orígens de la llengua, quan el rabí local va rebre el primer manual d'esperanto enviat des de Varsòvia; l'esperanto s'hi va popularitzar sobretot entre els rellotgers jueus, que van crear marques comercials en aquesta llengua: la marca *Movado*, comprada per una empresa americana, encara existeix («La Chaux-de-Fonds (urbo)» 2006; «Wolf, familio» 2006). Pot ser anomenada la capital de l'esperantisme suís, ja que hi ha la seu legal de l'Associació Esperantista Suïssa (Svisa Esperanto-Societo o SES) i hi viu la presidenta, Mireille Grosjean. En una escola privada, *La Grande Ourse*, s'hi ensenya esperanto des de la seva fundació el 1983. Hi ha també el Centre Cultural Esperantista (Kultura Centro Esperantista o KCE), una casa d'esperanto que ofereix cursos i seminaris durant gairebé tot l'any, amb cuina i allotjament propis. També hi té seu legal el PEN Esperanto, organització d'escriptors en esperanto i filial reconeguda de l'associació PEN International des del 1993. Una altra organització esperantista radicada a la ciutat és la cooperativa LF-Koop, editorial que publica la revista cultural *Literatura Foiro* des del 1970, potser la més important en esperanto, i *Heroldo de Esperanto*, la més longeva (des del 1920). La Chaux-de-Fonds és, en tot cas, la capital mundial de Ciutadania Esperanta, ja que tant KCE com PEN Esperanto i LF-Koop en són establiments consorciats (*establoj*). A la ciutat hi viu també Giorgio Silfer, un dels autors del Manifest de Rauma i dels cofundadors de Ciutadania Esperanta, que té càrrecs diversos en totes tres organitzacions. I, finalment, hi ha també CDELI.

A uns vint minuts a peu des de l'estació, prop del centre, s'alça un ampli i massís edifici de sis plantes amb grans finestrals, sostres alts i aspecte de fortalesa o ministeri: és l'antiga Escola Industrial, construïda el 1876. L'ala est continua essent un aulari; de fet, també els edificis més a l'est, molt més moderns, són escoles primàries i secundàries amb el seu poliesportiu, i al darrere hi ha una escola d'arts aplicades: tota la zona és un campus educatiu que abasta tres illes de cases. L'ala oest de l'Escola Industrial conté ara la biblioteca de la ciutat, fundada el 1838 i instal·lada a l'edifici des del 1976. L'entrada principal, a l'ala central, mostra un gran plafó, que informa que l'edifici també alberga la biblioteca de la Societat Espeleològica Suïssa i una institució de nom enigmàtic, però ben

coneguda a tot el món entre els esperantistes: el *Centre de Documentation et d'Étude de la Langue Internationale*. Malgrat que només els finestrals siguin visibles des de fora, des del 2004 la sala de treball de CDELI ocupa la segona planta de l'ala central, per sobre de les estàtues que flanquegen l'entrada principal i de la sala d'exposicions Charles-Humbert i directament sota la torre-rellotge, com una tribuna d'honor.

Vaig visitar La Chaux-de-Fonds per primera vegada el 2022 per participar al Col·loqui Lingüístic (*Lingva Kolokvo*) que hi organitza KCE cada primavera, i quan vaig ser invitat a visitar CDELI no m'hi vaig pensar dues vegades. Amb Perla Martinelli, redactora de *Literatura Foiro*, i Lorena Bellotti, representant d'esperanto a ALTE (Associació Europea d'Examinadors d'Idiomes), vam trobar-nos a la

Timbre de CDELI a la porta nord

porta del darrere de l'Escola Industrial amb Claude Gacond, nonagenari nascut el 1931 però encara molt actiu i màxim responsable de CDELI. El dia era festiu per la Setmana Santa i la biblioteca era tancada, però Gacond em va informar amb orgull que CDELI no ha de seguir les hores regulars de la biblioteca i que ell té les claus per entrar-hi sempre que un esperantista ho necessiti; a més, CDELI té a la porta un timbre propi. Vam pujar per una

Vista parcial del saló principal de CDELI

escala molt àmplia fins a un vast replà al segon pis, on un plafó al costat d'una porta d'aspecte massís anunciava el nom complet de CDELI.

Un cop traspasat el llindar, hi ha una sala quadrada d'uns vuit o deu metres de llargada per cada costat, amb sostre alt i tres finestres grans i alts al davant mateix que hi deixen entrar molta llum. Totes les altres parets estan tapades fins a dos metres d'alçada per armaris i prestatgeries, i a la part descoberta de dalt hi pengen quadres de personalitats destacades en la història de les llengües internacionals, des de René Descartes fins a Edgar de Wahl. Just en entrar hi ha una gran prestatgeria a la dreta i dues més a l'esquerra que gairebé toquen el sostre i fan una mena de curt passadís abans d'arribar a l'àrea oberta de la sala, on hi ha dos escriptoris amb ordinadors, tres taules i moltes cadires. La primera prestatgeria aïllada de l'esquerra, amb un expositor adossat, està plena a vessar amb els llibres del '*libroservo*' de CDELI; '*libroservo*' o 'servei de llibreria' és el nom habitual per als llibres en esperanto que les associacions esperantistes venen directament perquè, com gairebé tota la producció literària en esperanto, estan fora dels circuits editorials habituals. La prestatgeria transversal de la dreta conté els '*brokantaĵoj*', llibres vells que es venen més barats. Totes les altres prestatgeries contra les parets i la segona transversal de l'esquerra estan plenes no de llibres sinó d'arxivadors de mides i colors diversos, alguns d'aspecte molt vell. A les taules hi ha teteres, tasses i pastes per rebre els hostes com cal. I allà vam seure tots quatre a departir plàcidament sota la llum tamisada per les cortines. CDELI és també una editorial, i Gacond em va regalar dues de les mostres més recents i brillants de la seva producció: una

Amb Perla Martinelli (fons), Claude Gacond i Lorena Bellotti

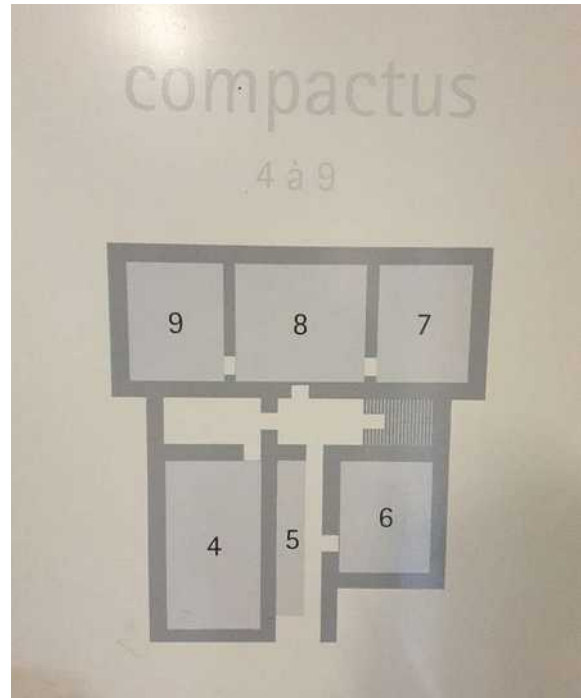
antologia d'articles periodístics en francès i alemany d'Hector Hodler (1887-1920), ginebrí fundador de l'Associació Universal d'Esperanto (Universala Esperanto-Asocio o UEA), i *Universalaj Lingvoj en Svislando*, un volum de més de mil pàgines en forma d'enciclopèdia alfabètica sobre la història de les llengües planificades a Suïssa, des del Volapük fins a Interlingua, fruit de més d'una dècada de recerca sobre l'arxiu i les fonts primàries contingudes a CDELI per l'esperantista i interlingüista Andreas Künzli.

Davant la meva curiositat, Gacond em va confirmar que aquella sala no conté tot el CDELI, i tornant a les escales vam baixar fins al soterrani de l'edifici a veure el dipòsit principal. Darrere una

porta blindada hi ha un llarg passadís amb una quinzena de compactus a un costat, plens de llibres i documents de cap a cap. Aquest no és, però, l'únic dipòsit del soterrani, ja que hi ha vuit sales més plenes de compactus; totes elles pertanyen a la biblioteca municipal, que és també una institució d'arxiu amb la qual CDELI viu en una relació simbiòtica com la flora microbiana en un hoste humà.²⁰ Per entendre aquesta relació cal examinar la tradició arxivística suïssa.

El context suís i local

Ja als anys setanta i encara avui la situació és de descentralització total: els arxius federals només custodien els documents del govern federal des del 1848 i fins al 1998 no hi va haver cap llei d'arxius federal, que tanmateix només s'aplica al govern federal. Tampoc no hi havia cap escola d'arxivística ni formació especialitzada a banda dels cursos de l'associació d'arxiviers, que fins al 1981 no es va emancipar totalment de l'associació d'historiadors suïssos. Encara avui els arxius són una competència dels cantons; els arxius cantonals solen custodiar els fons més diversos, des dels feudals i religiosos fins al notariais, però segons el cantó les comunitats o municipis també poden gestionar els seus propis fons de qualsevol antiguitat, fins els medievals, especialment en el cas de ciutats grans, sense transferir res a l'arxiu cantonal, que llavors només hi té competències de suport. El problema més greu és la falta d'infraestructures i arxius grans per la fragmentació legal, el cost immobiliari, i la dificultat d'assignar pressupost per a la creació de nous centres d'arxiu, ja que normalment aquest tipus de despesa s'ha d'autoritzar per referèndum amb l'aprovació expressa dels ciutadans, que tenen poc coneixement de la funció dels arxius (Helfenstein i Weilenmann 1974). Tampoc no hi ha cap control sobre fons/col·leccions privats, ja que s'entén com una restricció injustificable sobre la propietat privada; les empreses no tenen responsabilitats arxivístiques excepte les dictades pels codis comercials. Finalment, la peculiaritat més notòria dels arxius públics suïssos a tots els nivells des del punt de vista català és que no tenen una política activa d'adquisició de fons/col·leccions privats excepte en el cas dels de les grans famílies de l'aristocràcia d'antic règim o del patriciat urbà, sovint

Mapa del soterrani, ala oest. El dipòsit de CDELI és el nº 5.

²⁰: Aquesta comparació és deliberadament irònica i vol demostrar de manera pràctica com tota apel·lació a la Natura, malgrat el seu poder legitimador, és un pur artifici retòric.

molt relacionats amb els de les institucions públiques que aquestes nissagues van dominar, mentre que deixen tota la resta a altres institucions: «Els arxius privats de natura literària o artística són recollits per les biblioteques i llurs departaments de manuscrits més que no pels serveis d'arxiu» (Burgy i Roth-Lochner 2002, 58). Això s'entén bé si considerem la crònica falta d'espai dels arxius públics i la comparativa facilitat perquè les biblioteques i museus, més populars, vegin les seves ampliacions aprovades en referèndum.

La implicació dels bibliotecaris suïssos en la conservació del patrimoni arxivístic és molt més gran del que estem acostumats a Catalunya, començant pel fet que els arxivers suïssos no tenen una revista pròpia sinó que des del 1986 en publiquen una de comuna i bilingüe amb bibliotecaris i documentalistes: *ARBIDO (ARchives, Bibliothèques, DOcumentation)*; des del 1984 també hi ha congressos conjunts. Segons Burgy (arxivera) i Roth Lochner (bibliotecària), «el país és massa petit perquè s'hi pugui editar una revista d'arxivística; els arxivers suïssos satisfan la seva curiositat consultant revistes estrangeres»—és a dir, en francès, alemany o italià (ibid. 53); *ARBIDO*, per tant, es concentra en temes transversals d'interès comú més que no en les diferències entre professionals. L'associació de bibliotecaris suïssos inclou un grup de treball sobre «manuscrits» dedicat a problemes de conservació de fons/col·leccions personals, familiars i associatius custodiats per les grans biblioteques patrimonials suïsses (ibid. 54). Una bona mostra de la col·laboració entre l'associació d'arxivers suïssos i la de bibliotecaris és la publicació conjunta el 1967 del *Repertori de fons manuscrits conservats a les biblioteques i arxius de Suïssa*, una guia completa de fons/col·leccions personals i familiars consultables en tot dos tipus d'institucions (ibid. 59). Encara el 2002 la formació per a arxivers, bibliotecaris i documentalistes suïssos era conjunta (ibid. 64-69).

El marc legal ajuda a aquesta cooperació ecumènica del sector patrimonial, ja que no fa una distinció essencialista entre documents d'arxiu i bibliogràfics. La Llei federal 520.3 del 2014 sobre la protecció dels béns culturals adopta la definició de «béns culturals» de la Convenció de la Haia del 1954 sobre la protecció dels béns culturals en cas de conflicte armat, que no distingeix entre manuscrits, llibres i arxius, i en delega la designació als cantons; de fet, a Suïssa els cantons tenen competències exclusives i absolutes en cultura. Neuchatel va ser pionera a Suïssa en la promulgació d'una llei d'arxius el 1989, que només de passada esmentava la possibilitat que els arxius cantonals continguessin «altres fons d'origen públic o privat» a banda dels produïts pel mateix govern; la Llei d'arxius (*Loi sur l'archivage*) 442.20 del 2011 per fi ha autoritzat expressament els arxius públics a recollir «arxius privats d'interès històric, econòmic, social i cultural» (art. 10). El Reglament 442.23 del 2013 d'execució de la llei d'arxius ha precisat que els fons privats són acceptables si presenten «un interès cantonal o regional suficient» i només a títol gratuït com a donacions,

excepcionalment com a dipòsits (art. 17). El Reglament també especifica que l'oficina dels arxius de l'Estat «gestiona una sala de consulta i una biblioteca especialitzada obertes al públic» (art. 21), i li encomana la missió de «posar en valor» els arxius amb «publicacions, dossiers documentals, exposicions, visites guiades o altres manifestacions» (art. 26); per tant, els arxius estatals interactuen amb el públic en la forma de centres de documentació híbrids amb funcions museístiques.

D'altra banda, la llei cantonal 442.41 sobre lectura pública del 1981 ja atorgava a les biblioteques públiques la missió de «reunir, conservar i posar en valor els arxius intel·lectuals del cantó» (art. 4). La Llei cantonal de protecció dels béns culturals 461.30 del 1995 definia els béns culturals segons el seu valor com a «testimonis de la vida artística, social i religiosa», i encomanava al Consell d'Estat (màxim òrgan executiu) el nomenament d'una «comissió cantonal dels fons culturals arxivístics, iconogràfics i audiovisuals» presidida pel cap dels arxius cantonals (art. 10^a); aquesta llei tractava els «béns culturals mobles» en conjunt sense definir fons arxivístics ni bibliogràfics, i va ser reformada el 2003 per «reconèixer el departament audiovisual de la biblioteca de La Chaux-de-Fonds com a centre de competència cantonal en el domini dels documents audiovisuals», oficialitzant així el rol d'arxiu especialitzat d'abast cantonal que ja tenia des del 1983. La Llei 461.30 del 2018 sobre la salvaguarda del patrimoni cultural finalment ha distingit dins del patrimoni cultural material entre «objectes immobles o mobles, fons documentals, i fons d'arxius públics» (art. 2), precisant encara més: «Els fons documentals són constituïts per documents manuscrits, impresos, audiovisuals, iconogràfics o digitals. Els fons d'arxius públics es gestionen segons la Llei d'arxius del 2011» (art. 4). També ha dividit l'antiga comissió cantonal en dues, una per a «béns culturals» i l'altra «dels fons documentals». L'Inventari Suís dels Béns Culturals d'Importància Nacional i Regional, que el govern federal confegeix amb la informació proporcionada pels cantons, distingeix entre edificis, arqueologia i «col·leccions»; en el cas de Neuchâtel aquesta darrera categoria inclou la biblioteca de La Chaux-de-Fonds i la biblioteca pública i universitària de Neuchâtel junt amb els arxius cantonals i municipals i tot un seguit de museus; cal recordar, d'altra banda, que la Llei d'arxius distingeix entre documents en general i «arxius», que són definits com «documents que, per llur valor arxivístic, són conservats definitivament» (art. 3).

En resum, des del punt de vista dels legisladors de Neuchâtel, el concepte de «document d'arxiu» no existeix excepte en el sentit tautològic i pragmàtic de document produït pel govern i custodiat en un arxiu públic encara que el seu valor cultural sigui equiparable al d'un document bibliogràfic o «imprès». Tots els béns documentals que no siguin documents d'arxiu en aquest sentit restrictiu han estat fins ara el domini de les biblioteques, que són vistes com a institucions d'arxiu al mateix nivell que els arxius públics. Tanmateix la nova llei

d'arxius marca una inflexió i el principi d'una política més activa de captació de fons/col·leccions privats per part dels arxius públics. També ha causat un canvi terminològic en el sentit que el que allò que la llei de patrimoni cultural anomena «fons documentals», per la llei d'arxius és anomenat cada vegada més sovint «arxius privats». En qualsevol cas, la web de l'arxiu municipal de La Chaux-de-Fonds confirma que encara ara només entén d'«arxius públics» i que els «arxius privats» són competència de la biblioteca.²¹ Per tant, la reunió de materials tant bibliogràfics com pròpiament arxivístics, que semblaria caracteritzar CDELI com a arxiu comunitari, és de fet la norma legal i institucional en el seu entorn.

En el marc de la cooperació general entre arxius i biblioteques i del buit legal pel que fa als arxius privats, els arxius empresarials han acabat gravitant cap a arxius 'temàtics' com ara l'Arxiu Econòmic Suís, fundat el 1918 i avui dia dependent de la biblioteca de la Universitat de Basilea, o l'Arxiu d'Història Contemporània de l'institut d'història de l'escola politècnica federal a Zuric, fundat el 1974, que conserva els arxius de la patronal suïssa i molta documentació de la comunitat jueva. També a Zuric hi ha l'Institut Suís per a l'Estudi de l'Art, fundat el 1951 i molt actiu en l'adquisició de fons/col·leccions d'artistes. La Biblioteca Nacional Suïssa, per la seva banda, va crear el 1991 l'Arxiu Literari Suís amb fons/col·leccions d'escriptors.

Una altra peculiaritat suïssa són les associacions d'amics dels arxius, formades sobretot per historiadors professionals i aficionats que donen suport als arxius cantonals i municipals com a voluntaris o proveïnt finançament addicional (Burgy i Roth-Lochner 2002, 55). També museus i biblioteques recorren a aquesta estratègia davant la prohibició que institucions públiques rebin finançament privat. D'altra banda algunes d'aquestes associacions, cada vegada més interessades en la història social escrita 'des de baix' i en la vida dels ciutadans anònims, han fet el pas de fundar arxius independents amb aquest focus, com ara l'Arxiu de la Vida Privada fundat el 1994 a Carouge (Ginebra) o l'Arxiu de la Vida Ordinària creat el 2003 a Neuchatel (Roth-Lochner 2022).

Aquesta vista panoràmica dels arxius suïssos seria incompleta sense els arxius que Roth-Lochner anomena «militants», centrats en un tema però des d'un punt de vista més activista. D'aquests el degà és clarament l'Arxiu Social Suís de Zuric, que aplega documentació sobre moviments socials de tot tipus i és mantingut per una associació fundada el 1906. El segueixen el Centre Internacional de Recerques sobre l'Anarquisme (CIRA), fundat el 1957 a Ginebra i actualment radicat a Lausana, i el Col·legi del Treball fundat el 1978 per un sindicalista ginebrí. L'Associació per l'Estudi de la Història del Moviment Obrer establerta a Lausana el 1979 deposita els fons/col·leccions que recull a la biblioteca cantonal i universitària però els gestiona de manera autònoma. A Worblaufen (Berna), la Fundació

21: <https://www.chaux-de-fonds.ch/histoire-patrimoine/archives-ville>

Gosteli gestiona des del 1982 l'Arxiu de la Història del Moviment de les Dones a Suïssa, i a Sankt-Gallen hi ha un altre arxiu feminista des del 1999. L'activisme d'aquests arxius és cada vegada més explícit, com es veu en el nom de l'Arxiu Contestatari fundat el 2007 a Carouge. Aquests arxius reuneixen moltes de les característiques d'un arxiu comunitari: controlats per associacions o fundacions de dret privat encara que rebin subvencions públiques, es presenten com a centres de documentació que combinen una biblioteca i un arxiu (i sovint també funcions museístiques mitjançant exposicions). Sense recórrer al concepte d'arxius comunitaris, l'excol·laborador del CIRA Frédéric Deshusses ha advocat pel concepte d'arxius «d'utilitat pública» per qüestionar la dicotomia 'públic/privat', alhora que en defensa la independència davant les polítiques d'adquisició dels arxius públics: «Com podria un moviment que ha sofert la vigilància o la repressió de l'Estat a causa de les seves activitats polítiques, socials o culturals, confiar els vestigis d'aquestes activitats al mateix Estat?» (2021). En resum, el cas suís sembla desmentir la hipòtesi d'Anne Gilliland i Tamara Štefanac: també en jurisdiccions de dret civil podem trobar arxius amb les característiques típiques descrites en la bibliografia sobre arxius comunitaris, excepte per dues absències notòries: el focus en identitats locals, racials, diaspòriques o ètniques tan evident en països anglosaxons, i l'ús dels termes 'comunitat' i 'arxiu comunitari'.

Tornant a La Chaux-de-Fonds, és fàcil constatar que el caràcter híbrid de CDELI com a biblioteca-arxiu reflecteix la doble missió de la institució amfitriona. Al 1996 la biblioteca va crear una plaça fixa d'arxiver-conservador per fundar el departament de «*fonds spéciaux*», que el 2002 va incorporar una altra plaça d'arxiver-bibliotecari i al 2006 ja custodiava dos quilòmetres de papers (Béguelin i Zaslavsky 2006). En la seva web, la Biblioteca emfasitza la seva missió patrimonial, que integra diversos aspectes: l'arxiu audiovisual, d'abast cantonal, la secció «*imprimés neuchâtelois*» que preserva tota la producció bibliogràfica del districte de La Chaux-de-Fonds i Locle, la col·laboració en la redacció de la bibliografia, filmografia i discografia cantonals, i sobretot el sector d'«arxius privats» o «fons especials»²², que conserva tot tipus de fons/col·leccions personals, familiars, empresarials i associatius d'origen local o relacionats amb la regió. La web presenta un quadre de 60 fons/col·leccions personals (entre els quals el de Le Corbussier), 52 d'empresarials o associatius i 51 «manuscrits o peces aïllades», gairebé tots enllaçats a la corresponent descripció en ISAD(G).

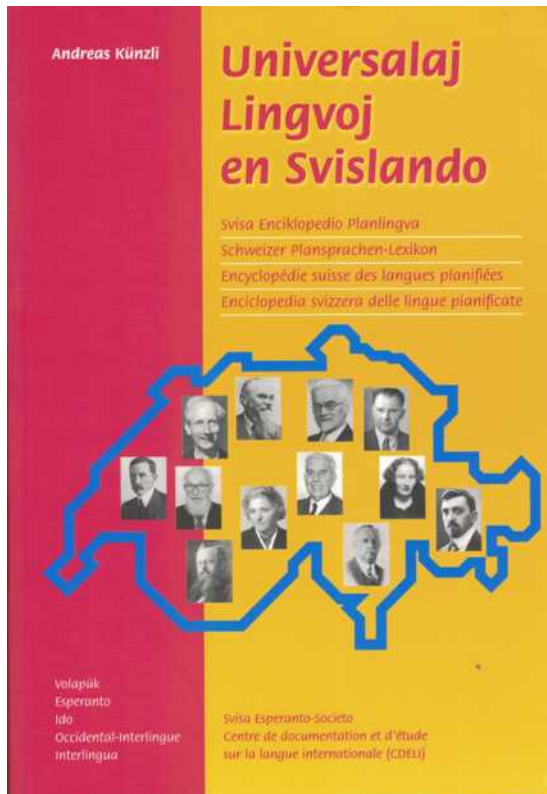
22: La denominació «fons especials» tradicional a la biblioteca va sent substituïda progressivament per la d'«arxius privats» introduïda per la llei d'arxius del 2011.

CDELI com a arxiu disciplinari i arxiu comunitari

CDELI apareix entre els fons/col·leccions associatius, enllaçat a una pàgina pròpia amb una descripció detallada en francès.²³ La web no aclareix l'estatus legal del centre excepte que va ser fundat el 1967 per Claude Gacond i Fernand Donzé, llavors director de la biblioteca; sí que informa que els seus objectius són «la recerca, conservació, classificació i estudi dels llibres, prospectes, periòdics i altres documents impresos o manuscrits relacionats amb qualsevol llengua internacional». També en detalla l'abast i el contingut: 180 metres lineals de llibres i prospectes, més 130 ml de 2784 capçaleres de periòdics diferents, 1900 de les quals en o sobre l'esperanto, i la resta sobre altres llengües planificades. Aquest conjunt abasta uns 20.000 registres bibliogràfics, gran part dels quals estan inclosos al catàleg en línia de la biblioteca; uns 60 ml del volum catalogat corresponen a duplicats que es poden treure en préstec com qualsevol llibre de la biblioteca. La resta només es pot consultar in situ prèvia cita amb l'arxiver, igual que els 140 ml de materials d'arxiu no catalogats.

El nom de CDELI és també la seva definició. En tots els documents en qualsevol llengua CDELI és anomenat per les sigles del seu nom oficial en francès, que no inclou cap referència a l'esperanto. De vegades les sigles són desenvolupades erròniament en plural ('de les llengües internacionals') com si es referís al conjunt de llengües auxiliars planificades. Tanmateix el nom de CDELI és en singular i apunta al camp més vast de la interlingüística com a branca de la planificació lingüística. La peculiaritat de CDELI «resulta de la col·lecció de tot allò lligat a la noció mateixa de llengua internacional, tant si es tracta d'obres en favor d'un llatí modernitzat com d'arguments en favor de l'ús de certes llengües nacionals privilegiades en el si d'organitzacions internacionals» (Gacond 2015, 13) i no sols sobre llengües planificades. Aquests objectius van ser definits ja el 1961, quan tanmateix Gacond ja era un esperantista actiu, amb la intenció explícita de conferir a CDELI una imatge d'«objectivitat científica» i d'evitar la competència amb el Museu Internacional d'Esperanto de la Biblioteca Nacional Austríaca a Viena en adoptar una «neutralitat interlingüística» que s'adeia amb la tradicional neutralitat política suïssa (Gacond 2003, pt. 3). En conseqüència, encara que els documents en i sobre l'esperanto són els més abundants, CDELI no és un centre de documentació temàtic en el sentit de limitar-se a aquesta llengua, ni es presenta com a arxiu d'una comunitat lingüística determinada, sinó com a arxiu d'una disciplina científica i, en veritat, a CDELI hi trobem no sols arxius d'organitzacions esperantistes i llibres de literatura en esperanto, sinó també els estudis acadèmics que investiguen tant els uns com els altres. Per tant, CDELI encaixa en la tesi derridiana que un arxiu disciplinari és inseparable del seu metaarxiu.

23: <https://biblio.chaux-de-fonds.ch/bvcf/patrimoine/archives-fonds-speciaux/archives-associations/Pages/cdeli.aspx>

Künzli, Andreas. 2006. *Universalaj lingvoj en Svislando: Svisa enciklopedio planlingva (Volapük, Esperanto, Ido, Occidental-Interlingue, Interlingua)*. La Chaux-de-Fonds: Svisa Esperanto-Societo.

comentades per especialistes (Gacond 2003, pt. 40; Russell i Couturat 2001). La família del pintor esperantista Alfred Alexander Gloor (1892-1978) també va donar una notable col·lecció d'aiguaforts amb escàs contingut lingüístic. Nogensmenys semblen tractar-se d'excepcions de la regla.

Pel que fa al funcionament i finançament de CDELI, la web informa que Claude Gacond i la seva dona Andrée sempre han treballat «sense cap retribució, envoltats d'un equip eficaç de voluntaris fidels», i que la biblioteca hi contribueix aportant els locals i donant suport tècnic. A més, del 2002 al 2015 una bibliotecària en terç de jornada va catalogar els llibres a RERO (*Réseau Romand*, el catàleg col·lectiu en línia de les biblioteques francòfones suïsses).²⁴ D'altra banda, la tasca de catalogació professional sembla haver-se limitat a llibres i revistes, que són els materials publicats per RERO, sense incloure els materials d'arxiu; de fet, la web afegeix que «els voluntaris orienten els seus esforços a la selecció dels arxius, perquè siguin consultables més fàcilment pels investigadors». La web de la biblioteca no explica com contactar l'arxiver per obtenir més informació i es limita a donar un enllaç a la web pròpia de

24: <https://bib.rero.ch/rbnj/>

CDELI.²⁵ Podem confirmar l'estat de la descripció arxivística dels fons/col·leccions visitant Flora,²⁶ el portal col·lectiu dels arxius de Neuchatel que en publica els inventaris en línia. La visita revela que tots els fons/col·leccions de la Biblioteca de La Chaux-de-Fonds hi són descrits en ISAD(G) i navegables sovint fins al nivell d'unitat documental, excepte els de CDELI, que no hi apareixen enlloc; l'absència és remarcable considerant que, a més dels arxius públics, universitaris i de biblioteques patrimonials, Flora també publica els fons/col·leccions de l'Arxiu de la Vida Ordinària, que com hem vist són propietat d'una associació.

Segons la web de la biblioteca, la catalogació professional de CDELI va travessar una crisi el 2008, quan la bibliotecària encarregada es va jubilar, moment en què es va constituir una Associació d'Amics de CDELI (d'ara endavant AACDELI) «per tal de continuar assalariant-la, perquè la catalogació no s'interrompés». Confirma i detalla aquesta notícia un text que encara es troba a la web de CDELI, signat per Claude Gacond i Nancy Fontannaz el novembre del 2008: *Convocatòria: existim de debò! Creació dels Amics Esperantistes de CDELI.*²⁷ La bibliotecària Martine Schneller havia estat prejubilada obligatòriament per una nova política d'austeritat cantonal que obligava els empleats públics a fer-ho en arribar als 62 anys. Per continuar pagant-li el salari, els signants convocaven a la fundació d'una associació de suport sota el model de l'Associació d'Amics de la Biblioteca (creada el 2007 també per donar suport a la biblioteca davant els talls pressupostaris i de personal, i rebatejada el 2022 com a Associació de Suport de la Biblioteca o ASB).

A més de recollir contribucions per a la catalogació, la nova associació tenia un objectiu addicional: «En discussions amb les autoritats sobre l'activitat i la situació de CDELI, hem constatat que els polítics tendeixen a dubtar sobre l'existència del públic esperantista, ja que fins ara no se n'ha pogut mesurar el suport més que per la donació d'arxius». AACDELI havia de donar visibilitat a la comunitat esperantista amb contribucions econòmiques, però també publicant els noms i països dels donants a la nova web cdeli.org que s'estava creant: «Aquesta llista provarà l'existència del públic esperantista i el seu suport a CDELI.» Aquest caràcter de manifest amb signatures no s'ha arribat a realitzar, ja que la web no publica els noms dels membres de l'associació. D'altra banda, el manifest deixava clar que les donacions es destinarien només a la catalogació professional, preservant el principi de voluntarietat no remunerada implícit fins llavors: «Totes les altres activitats menys especialitzades CDELI les continuarà efectuant amb l'ajut de voluntaris com s'ha fet fins ara. L'incansable suport dels voluntaris constitueix una força molt original, que les autoritats

25: <https://www.cdeli.org/fr/>

26: <https://www.archivesne.ch/>

27: https://www.cdeli.org/Amis_esperantophones_du_CDELI.html. També copiat a Gacond (2010)

consideren positivament i és molt útil a CDELI mateix.» El text deixa clar que el grup de voluntaris encapçalat per Gacond ja existia força abans de donar-se entitat jurídica el 2008.

Vaig poder informar-me més sobre AACDELI entrevistant Sébastien Moret, professor d'eslavística a la Universitat de Lausana, on viu, i president d'AACDELI des del febrer el 2023 en substitució del dimissionari Gacond. L'entrevista va tenir lloc per Microsoft Teams el 14 de juny. Moret va confirmar que tots els membres actuals del comitè executiu de l'associació són de fet els jubilats voluntaris que cada setmana han anat a CDELI a donar suport a Gacond en el funcionament normal del centre (per bé que només una viu directament a La Chaux-de-Fonds, i dels altres alguns viuen fora del cantó de Neuchâtel). També va aclarir que el seu cas era excepcional ja que abans que el comitè li oferís la presidència, ell era soci de l'associació com a membre pagant la quota sense ser membre del comitè, que només havia participat en les activitats del CDELI com a investigador i conferenciant i que mai no hi ha treballat com a voluntari en les tasques habituals de cada setmana. Més enllà de les estructures formals esbossades als seus estatuts, l'associació sembla existir sobretot per finançar les tasques efectuades per aquest nucli dur de voluntaris i sobretot la catalogació, més que no per donar serveis als seus membres, molts dels quals deuen viure molt lluny de La Chaux-de-Fonds. De fet, una de les poques diferències entre els seus estatuts i el de l'ASB són les categories de «membres d'honor» i «membres donants». La primera categoria és una pràctica habitual en les associacions esperantistes de retribuir molts anys de dedicació a l'esperanto d'activistes destacats dintre de la comunitat no amb diners sinó amb prestigi, donant-los veu i vot sense que hagin de pagar quotes. Inversament, els «membres donants» semblen ser els qui volen contribuir monetàriament a AACDELI de manera regular o esporàdica sense necessitar drets de vot que els obligarien a viatjar a La Chaux-de-Fonds per a les assemblees i que complicarien enormement l'administració de l'associació. Queda clar que el servei proveït per l'AACDELI és la permanència de CDELI i que els beneficiaris són tota la comunitat esperantista i la societat en general. Atesa aquesta funció indiscriminada i la feina no remunerada dels membres del comitè no sorprèn, doncs, que el 2015 el govern cantonal la reconegués com associació d'utilitat pública, amb els beneficis fiscals subsequents per als donants suïssos.²⁸

L'abast geogràfic d'AACDELI és molt més gran que el l'ASB, però aquesta no és la diferència més important. Mentre que l'ASB es limita a executar projectes de difusió i animació proposats per la biblioteca o a captar fons per als projectes editorials d'aquesta, sobretot mitjançant subvencions de la Loteria Romanda, els voluntaris de l'AACDELI fan tasques estructurals que correspondrien a professionals com ara l'adquisició de nous materials, la catalogació i l'atenció al públic. Més que les tasques, però, és el grau de

28: <https://www.cdeli.org/Asocio-Amikoj-de-CDELI/Association-des-Amis-du-CDELI-Division-d-exoneration-fiscale-des-2014.pdf>

dedicació allò que no té parió, sobretot en el cas dels Gacond. Mireille Grosjean, en entrevista feta en esperanto el 26 d'abril del 2023 a casa seva a La Chaux-de-Fonds, va explicar que des del 1974 tant Claude com Andrée van treballar com a mestres només a mitja jornada per poder dedicar temps, esforços i vida a l'esperanto i a CDELI, arribant a mantenir-se tan sols perquè no tenen fills ni una família pròpia; no hi ha per tant ni una unça de metàfora en dir que CDELI és el seu fill i la seva família. També els altres voluntaris de CDELI que s'han succeït al llarg dels anys han fet sacrificis importants en servei a la comunitat, i és aquest grau de devoció allò que ha convertit CDELI en un arxiu comunitari. Aquesta característica clau, tanmateix, no la trobem gaire destacada en l'extensa bibliografia sobre arxius comunitaris, que en canvi dedica moltes pàgines a discutir el grau d'independència i «militància» requerit perquè un arxiu sigui considerat comunitari.

A més de les webs de la biblioteca i de CDELI, hi ha una altra font d'informació cabdal sobre CDELI: els informes oficials que la comissió de la biblioteca presenta cada any per explicar la seva gestió durant l'exercici anterior a les autoritats. La web de la biblioteca publica tots els presentats des de l'exercici de 2006 fins a l'actualitat,²⁹ i tots contenen una rúbrica dedicada a CDELI i escrita, aparentment, pel mateix Gacond. Gacond també ha extractat les rúbriques sobre CDELI dels informes del 1970 fins al 2003 i les ha publicat en el seu *Rapport historique* (Gacond 2003), que es pot descarregar de la web de CDELI.³⁰ Per tal de comparar-les amb els impresos originals, i com que aquests són de consulta pública a la biblioteca, durant la meua visita vaig dedicar un matí a consultar tots els informes de la comissió de la biblioteca del 1963 al 2005 i copiar les seccions rellevants.

La consulta dels informes permet resseguir l'evolució de CDELI durant més de mig segle. L'informe del 2017, que és el darrer a esmentar AACDELI, aclareix que tenia llavors 49 membres i un capital de 7071 francs suïssos (p. 26). L'informe de l'exercici 1972-1973 (p. 18) confirma que el grup de voluntaris ja existia dècades abans d'AACDELI, ja dona una descripció força detallada de les tasques acomplertes per cada un, i afegeix la dada interessant que la catalogació bibliogràfica ja la feia una treballadora de la biblioteca, única excepció del voluntariat:

L'activitat de CDELI depèn sobretot de la devoció dels col·laboradors voluntaris. L'equip del dilluns al matí, que vé a secundar Suzanne Boichat per al treball de catalogació, s'ha enriquit amb dos membres més. Agrupa actualment Hélène Berger, que s'ocupa dels periòdics, Andrée Gacond que s'ocupa dels llibres i opuscles, Mathilde Luthi que tria els arxius, Alphonse Matejka que classifica la documentació pertanyent a l'escola naturalista [Occidental i Interlingua] i finalment Claude Gacond que dirigeix el treball acomplint les funcions més diverses: correspondència, relacions

29: <https://biblio.chaux-de-fonds.ch/bvcf/a-propos/Pages/rapports-de-gestion.aspx>

30: <https://www.cdeli.org/histoire/>

Le_Centre_de_documentation_et_d_etude_sur_la_langue_internationale_de_la_Bibliotheque_de_la_Ville_La_Chaux_de_Fonds_1954_2003_Rapport_historique_Claude_Gacond.pdf

exterior, recerca de donants, etc. En aquesta tasca complexa que esdevé més i més pesada, l'ajuden molt activament Tazio Carlevaro i Reinhard Haupenthal, professor, de Dudweiler (Sarre).

L'arxivament d'una comunitat

La descripció de tasques de l'informe de l'exercici 2006 (p. 37) revela que a la catalogació assalariada dels llibres i a les tasques ja existents dels voluntaris s'hi havia afegit el manteniment d'una web i també, significativament, la descripció i l'inventari de fons/col·leccions arxivístics:

El treball dels voluntaris es reparteix així: Claude Gacond s'ocupa dels contactes amb els investigadors, els editors i els donants, de la inserció dels voluntaris, de l'organització dels cursos i seminaris per al públic que estudia l'esperanto, de retornar als compactus les obres tretes i consultades, del treball de redacció i de l'administració. Andrée Gacond enregistra els periòdics. Monika Molnar tracta els arxius en el sistema Archibase, utilitzat per la biblioteca municipal i adaptat al CDELI. Nancy Fontannaz s'ocupa del servei de llibreria i dels contactes amb els aprenents. Stefano Keller s'ocupa de la informàtica: entre d'altres de la web www.esperantogacond.ch que dona a conèixer les col·leccions del CDELI. El 2006, ha posat a punt l'enregistrament informàtic dels periòdics, que així ja són consultables per Internet.

Sylvie Béguelin, arxivera-conservadora, i Sandrine Zaslowsky, arxivera-bibliotecària, expliquen a *ARBIDO* que Archibase era una base de dades creada en Microsoft Access 97 per tal de catalogar els continguts dels fons/col·leccions a nivell de «lot» i document, adaptada a la pràctica de delegar la catalogació arxivística a persones sense formació específica:

En elaborar Archibase, una de les limitacions ha estat crear una eina de treball d'utilització simple per tal de permetre a personal auxiliar no especialitzat, com ara objectors,³¹ alumnes en pràctiques, persones en la primera feina, d'introduir dades sota la supervisió de responsables. Per això el nombre de camps a omplir no podia ser gaire gran ni fer l'entrada feixuga. (2006).

Archibase era d'ús intern però permetia fer cerques molt precises i enviar-ne el resultat als investigadors en forma de llistes. En aquell moment l'ús de la norma ISAD(G) es limitava als registres de fons/col·leccions publicats a la web de la biblioteca i en forma de llibre imprès. La catalogació d'arxius de CDELI va començar el 2003 segons l'informe corresponent, però en un fitxer separat de la base de dades principal, ja que Access 97 no utilitzava Unicode ni permetia per tant combinar francès i esperanto (que utilitzaven les codificacions ISO 8859-1 i 8859-3, respectivament): «L'aplicació Archibase ha estat adaptada a les especificitats lingüístiques del CDELI, cosa que permet el tractament dels arxius de CDELI independentment dels de la biblioteca.» Tanmateix l'informe del 2007 és el darrer en què Molnar apareix ocupada amb Archibase, sense que ningú la substituís després, i l'any 2011 va

31: A Suïssa els objectors del servei militar obligatori o «civilistes» poden fer tasques molt diverses durant la prestació social substitutòria o «servei civil».

finalitzar la migració a portal Flora, que implementa ISAD(G) a tots els nivells, sense incorporar cap fons/col·lecció de CDELI, com hem vist. D'altra banda, segons l'informe del 2010 un nou voluntari, Richard Schneller, marit de la catalogadora Martine, havia començat a catalogar el fons/col·lecció d'Alfred Gloor «sota els consells de Sylvie Béguelin» (p. 25); al de 2014 consta que hi anava cada dimarts i dijous a «avaluar, posar topogràfics, descriure documents, posar en camises, ordenar per temes en dossiers i caixes» (p. 26).

En aquesta nova fase, el tractament d'arxius va seguir el mateix procediment que el de periòdics: en comptes d'intentar treballar directament sobre el catàleg/portal en línia de la biblioteca, fos RERO o Flora, els inventaris resultants en format PDF s'han anat penjant a una pàgina de la web de CDELI.³² La llista de fitxers PDF és diversa i una mica sorprenent, tenint poc a veure amb un quadre de fons usual. Hi ha algunes entrades que revelen una intuïció pròxima al concepte arxivístic de productor i corresponen a fons/col·leccions personals («Alfred Alexander Gloor, pintor») o associatius («Associació Esperantista Suïssa», «Organització Juvenil Esperantista Mundial»), mentre que d'altres aparentment agrupen diverses associacions («Ferroviaris») o diversos fons/col·leccions personals («Esperantistes suïssos»). N'hi ha de clarament temàtics («Turisme»), i alguns per tipus documental («Cartells», «Prospectes comercials»), però els més típicament esperantistes són els corresponents a congressos i trobades periòdiques («Cursos Universitaris d'Estiu», «Congressos d'organitzacions nacionals»). En general, el quadre reflecteix el fet que la funció principal i sovint única de les associacions esperantistes, a banda de publicar revistes i butlletins, és organitzar trobades i congressos, el nom dels quals pot ser més conegut que no el de les entitats organitzadores³³, i que en un moviment internacional com l'esperantista la nacionalitat i la geografia són criteris vàlids per agrupar fons/col·leccions petits.

Per entendre plenament les particularitats arxivístiques de l'esperantisme cal analitzar a fons un dels fitxers PDF, per exemple el de ferroviaris.³⁴ Salta immediatament a la vista la falta de descripció pròpiament arxivística, tant pel que fa a productor i fons/col·lecció com a qualsevol altre nivell. El segon tret destacable és que encara que es tracti d'associacions no hi trobem allò que normalment s'entendria com a 'document d'arxiu', és a dir, original, únic i amb algun valor probatori, sinó impresos produïts de manera múltiple, gairebé tots relacionats amb congressos i trobades; encara que no es pugui excloure la possibilitat que CDELI custodii certificats, convenis, documents fundacionals, escriptures de propietat, actes de reunions, etc., els inventaris publicats no en mostren cap. En el cas dels fons/col·leccions

32: <https://www.cdeli.org/diversaj-arkivajhoj.html>

33: Pot donar-se el cas que l'organització d'una trobada internacional vagi passant d'una associació i país a un altre, fins després de llargues pauses, sense que el nom canviï. N'és un bon exemple Kultura Esperanto-Festivalo (https://eo.wikipedia.org/wiki/Kultura_Esperanto-Festivalo).

34: <http://www.cdeli.org/diversajhoj/Fervojistoj-diversaj-IFE-BEF-DEF-SAM-FFA-GFA-IFA-IFS-JAF-SAF.pdf>

personals,³⁵ els inventaris semblen incloure tant manuscrits originals i esborranys com mecanoscrits, impresos, separates, retalls de premsa, i fotocòpies, sovint sense aclarir la natura del document. En general, a CDELI allò que fa que un document sigui arxivable sembla ser paradoxalment el seu caràcter efímer, passatger, circumstancial i perible; aquest sembla el criteri utilitzat a l'hora de considerar un imprès com a material d'arxiu i no catalogar-lo a RERO com a bibliogràfic. Tercer, tanmateix els PDFs són catàlegs més que inventaris, ja que cada document està descrit a la manera d'una fitxa bibliogràfica que segueix de prop la norma ISBD. Quart, hi ha una comprensió intuïtiva del concepte de fons i subfons, encara que l'arranjament pla del document no expliciti les relacions jeràrquiques: els documents de la Federació Internacional de Ferroviaris Esperantistes (IFEFE) i dels seus congressos apareixen abans que els de les seves seccions nacionals. Finalment, també hi ha una percepció intuïtiva de la sèrie, en el sentit que per exemple els documents de les Setmanes de Vacances Europees que organitzava l'Associació Suïssa de Ferroviaris Esperantistes van agrupats després dels altres documents d'aquesta secció nacional; també sembla clara la idea d'unitat documental composta en els dossiers dividits segons l'any i lloc de cada congrés. Vegem-ne un exemple en aquest extracte (p. 8):

IFE/104/26	1974 — Tarragona: 26e Congrés d'IFEFE
IFE/104/26-1	Butlleta d'inscripció. Tarragona : Comitè Congressual Local, 1974. 4 p. 23 x 17 cm
IFE/104/26-2	Llibre de congrés. Tarragona : Comitè Congressual Local, 1974. 26 p. 22 x 15 cm
IFE/104/26-3	Lista de congressistes. Tarragona : Comitè Congressual Local, 1974. 18 p. 32 x 23 cm
IFE/104/26-4	Programa oficial, ordre del dia. Tarragona : Comitè Congressual Local, 1974. 8 p. 20 x 15 cm
IFE/104/26-5	Targeta de congressista nº 117: Hans Hunkeler. Tarragona : Comitè Congressual Local, 1974. 8 x 12 cm

Amb el darrer element d'aquesta llista abandonem el terreny familiar i comencen les incerteses. La targeta de congressista de Hans Hunkeler (1920-2000), president durant molts anys de l'Associació Suïssa de Ferroviaris Esperantistes, significa que també va donar els altres documents del dossier? Si ho va fer, n'hauria de ser considerat el productor al mateix nivell que IFEFE? Més encara, fins a quin punt ha estat respectat l'ordre original en aquests inventaris, si és que hi havia cap ordre original per començar? El dossier del 26e congrés d'IFEFE ha estat reconstruït amb documents de provinences diverses? En aquest cas, quina informació s'ha perdut en desobeir el '*respect des fonds*'? L'examen d'altres inventaris deixa ben clar que l'ordre cronològic de les unitats documentals simples que trobem dins totes les agrupacions documentals deu ser factici en la majoria dels casos, ja que hi apareix arreu, i no podem ni especular com devia ser en origen. Abunden les indicacions de data, lloc i autoria desconegudes ([s.d.], [s.l.], [s.n.]), però de tant en tant la informació apareix reconstruïda entre claudàtors, sense que puguem saber si el catalogador

35: Per exemple «Esperantistes suïssos»: <http://www.cdeli.org/diversajhoj/Svisaj-esperantistoj-SVE.pdf>

l'ha deduïda a partir d'indicis textuais del mateix document o per la seva relació amb altres documents que l'acompanyaven abans. En qualsevol cas, encara que no coneguem la història arxivística ni la transmissió dels documents, l'ordre reconstruït vol ser certament l'ordre originari que reflecteixi la història dels productors d'aquests documents públics que han circulat per rutes diverses, i no pas l'ordre secundari donat per custodis intermediaris com Hunkeler. El principi tradicional de '*respect des fonds*' es fonamenta en la identitat de productor i custodi, que rarament es dona en aquests materials.

Aquests exemples podrien suggerir que malgrat tot els productors arxivístics tradicionals (persona, família, organització) són reconeixibles dins l'esperantisme i per tant no caldria postular la «comunitat» com a productor de ple dret, però una inspecció més detallada revela la gran abundància de documents de parentiu múltiple o dubtós, i de productors testimoniats per molt pocs documents sense que sapiguem si són fragments de fons perduts més grans o si mai no van produir més. És l'abundor d'aquests casos liminars els que han impedit la formació d'un quadre de fons reconeixible. En l'inventari «Trobadés suïsses»,³⁶ per exemple, trobem aquests dos casos:

- SVI/104/9-1987.1 Trobada de preparació per als congressos esperantistes del 1987 a Polònia. La Chaux-de-Fonds : Lliga Esperantista Bahai : Comitè Esperantista de l'Assemblea Espiritual Nacional de Suïssa, 1984. [1] p. 30 x 22 cm
- SVI/104/10-1970.1 Programa per a la Trobada Italo-Suïssa. Lucerna : Grup d'Esperanto de Lucerna : Associació Esperantista de Zurich, 1970. [1] f. 30 x 22 cm

Les trobades organitzades per més d'un col·lectiu esperantista són força comunes. El primer cas apareix sota la rúbrica «La Chaux-de-Fonds» (p. 35), però també podria haver aparegut sota «KCE» o «CDELI» si el document especificués que algun d'aquests va cedir-hi el seu local. La manera més habitual de dirimir aquests casos és crear categories geogràfiques, que tendeixen a desestabilitzar els altres fons/col·leccions en atreure molts altres casos dubtosos. El segon cas apareix atribuït a l'Associació Esperantista de Lucerna (p. 36), però només en raó de la ubicació.

- SVI/104/13-1967-1 Cap de Setmana d'Esquí a Chausseron. La Sagne : Claude Gacond : [Associació Esperantista Suïssa], 1967. [1] f. 30 x 21 cm
- SVI/104/13-1967-2 Celebració solemne del 80^è aniversari de la llengua internacional del Doctor Esperanto. La Sagne : Claude Gacond : Associació Esperantista Suïssa, 1967. [4] f. 30 x 21 cm

36: <http://www.cdéli.org/diversajhoj/Svislando-Aranghoj-SVI.pdf>

Aquests documents (p. 42) mostren la dificultat de separar fons/col·leccions personals i associatius. Molts esperantistes són extremadament independents, organitzen les seves pròpies activitats i sovint arriben a entrar en conflicte amb l'associació que els serveix de sostre. Tots dos documents remeten a La Sagne, el poblet on Claude Gacond vivia en aquesta època, i es poden atribuir a l'Associació Esperantista Suïssa només pel fet que ell n'era membre: és ben simptomàtic que en el primer cas la relació amb l'associació sembli purament conjectural. Gacond mateix, en la seva entrevista, va expressar també la idea que els fons/col·leccions personals i associatius són una i la mateixa cosa en parlar del fons/col·lecció de Hans Jakob Notz (1891-1967), que havia estat director de l'oficina d'UEA a Ginebra i custodi de l'arxiu i biblioteca de l'associació fins a la seva mort, quan va cedir el seu arxiu personal a CDELI: «D'UEA va venir Lapenna³⁷ i ja se'n va emportar molt. I després Lapenna em va visitar i li vaig dir: 'mira, ens vas robar'. ... UEA era Hans Jakob ... perquè com sempre eren individus els qui treballaven.»

SVI/104/14-2009-1 2ª Trobada Suïssa de Famílies Esperantistes (SFERO) : Lenk im Simmental. Zuric : Nelida Weidmann, 2009. [1] p. 30 x 21 cm

Aquest darrer cas figura sota la seva pròpia sèrie a l'inventari (SFERO, p. 46) com a entrada única, i és un exemple de trobada esperantista organitzada aparentment per una sola persona resident a Zuric (de fet per una coneguda família d'esperantistes). No sabem quanta documentació més va produir aquesta trobada, ni si se'n van fer més edicions ni sota quina responsabilitat. En l'esperantisme aquestes iniciatives poden marcar-se aviat o bé prosperar, crear la seva pròpia associació o passar a la responsabilitat d'una altra, romanent al mateix lloc o bé migrant d'un lloc a un altre, però sembla exagerat parlar d'un fons per només un document, igual que considerar-lo un 'fragment' en una 'col·lecció'. Tots aquests exemples mostren per què un quadre de fons de l'esperantisme és difícil de fer i poc útil per organitzar-ne els documents, i per què recórrer a l'arxivescriptura derridiana amb el terme 'fons/col·lecció' és totalment rellevant. Més que no un mosaic d'entitats autònomes, l'esperantisme és un fenomen en xarxa, ja des dels orígens i molt abans d'Internet, i descriure'l adequadament requeriria un llenguatge de xarxa com ara Records in Context més que no les estructures jeràrquiques de l'ISAD(G) i l'arxivística tradicional.

L'arxiu com a cartografia en el temps

Per tal de confirmar aquestes impressions extretes del catàleg en línia, l'abril del 2023 vaig aprofitar la meua segona visita a La Chaux-de-Fonds per al Col·loqui Lingüístic de KCE per tornar a visitar CDELI i aquesta vegada examinar l'arxiu directament. Des de la meua visita un any abans, però, CDELI havia experimentat més canvis que en diverses dècades. En un

37: Ivo Lapenna (1909-1987), líder d'UEA del 1938 al 1974 sota diversos càrrecs.

acte públic davant una cinquantena de persones, el 19 de novembre del 2022 el nonagenari Gacond havia dimitit de totes les seves responsabilitats incloent-hi la presidència de l'AACDELI, i una assemblea general de membres el 4 de febrer del 2023 havia nomenat president Moret. Mentre que Gacond obria CDELI gairebé cada dia, ara les visites sense anunci previ només són possibles els divendres, dia que la bibliotecària i els voluntaris hi treballen. Des del 2018 els informes de gestió de la biblioteca ja no donen detalls sobre les diferents tasques del voluntaris, i els meus intents de contactar els Schneller només van servir per confirmar que ja no van a La Chaux-de-Fonds ni fan cap tasca a CDELI, ni podria parlar amb Richard sobre els seus criteris d'arxivament.

Divendres 28 d'abril, de bon matí, em van rebre a CDELI el mateix Gacond, a qui vaig entrevistar abans que marxés, Nancy Fontannaz, secretària de l'associació i voluntària, i Caroline Huguenin, la bibliotecària no esperantista; com la primera vegada vam prendre un te a la mateixa sala. Amb la retirada dels Schneller i d'Andrée Gacond, la tasca dels divendres per a Fontannaz era inventariar els números de revistes en documents Word que després Stefano Keller converteix en pàgines web i puja a la web de CDELI. Vaig demanar a Fontannaz d'examinar un dels arxivadors triat gairebé a l'atzar: TANEF o Associació Turística 'Els Amics de la Natura'—Secció d'Esperanto,³⁸ amb documents de la secció esperantista dels Amics de la Natura; aquesta organització, *Naturfreunde International*, fundada a Àustria el 1895, no és esperantista però sempre ha afavorit les activitats esperantistes en el seu si. Com en la majoria dels casos, estava en ordre cronològic, i una agrupació particular del 1990 va cridar la meua atenció (vegeu fotos):

TAN/104/1990-1.1	Setmana de Vacances Pre-congressuals a Maria Alm. Viena : TANEF : Max Finkenzeller, 1990. 1 p. 30 x 22 cm
TAN/104/1990-1.2	Targeta postal a Claude Gacond (KCE). Maria Alm : Setmana de Vacances de TANEF, 1990. 11 x 15 cm
TAN/104/1990-2	Estada Vacacional Internacional a Viena. Viena : TANEF : Max Finkenzeller, 1990. Desplegable 6 p. 22 x 16 cm
TAN/104/1990-3	Trobada Internacional dels Amics de la Natura a Königsutter. Basilea : TANEF : Erna Döring, 1989. 3 p. 30 x 22 cm

Els dos primers documents corresponien a una trobada organitzada per TANEF a Maria Alm (Àustria) del 28 de juliol al 4 d'agost de 1990, just abans del congrés de l'Associació Anacional Mundial o SAT (l'associació internacional d'esperantistes esquerrans més important), que aquell any se celebrava a Linz (Àustria) del 4 a l'11 d'agost, i donaven un exemple típic d'esperantisme 'en xarxa', difícil d'encaixar en la descripció arxivística ortodoxa. D'entrada, costaria dir si la targeta postal, enviada a Gacond des de Maria Alm i signada per diversos amics com a record, s'hauria d'assignar al fons personal de Gacond o

38: <http://www.cdeli.org/diversajhoj/Naturamikoj-TANEF-TAN.pdf>

El dossier TAN/104/1990

a l'associatiu de KCE (llavors dirigit per Gacond); d'altra banda, la butlleta d'inscripció només pot ser atribuïda al productor, ja que ignorem la seva història arxivística. En qualsevol cas, Richard Schneller va decidir ajuntar-les.

El darrer document és del 1989 però apareix en aquest dossier perquè anuncia una altra setmana de vacances organitzades per TANEF del 24 al 30 de setembre del 1990, aquesta vegada abans o després del congrés de Naturfreunde Internacional a Königsutter (Baixa Saxònia). Més sorprenent és la butlleta d'inscripció a l'Estada Vacacional Internacional a Viena de l'11 al 18 d'agost, ja que no l'organitza TANEF sinó Monda Turismo, una altra associació. Podríem considerar que Richard Schneller es va equivocar aquí i que aquest document hauria d'anar al fons/col·lecció separat que ell mateix va crear per a Monda Turismo.³⁹ El principi de la butlleta, en esmentar TANEF i SAT, facilita aquesta confusió:

Després de les trobades esperantistes internacionals a Àustria de TANEF (setmana festiva a Maria Alm 28.07-4.8 i Congrés de SAT a Linz 4-11.8.1990) Monda Turismo a Viena ha convidat a l'estada postcongressual a Viena, per conèixer la ciutat i el seu entorn.

39: <http://www.cdeli.org/diversajhoj/Monda-Turismo-MT.pdf>

Els arxivadors grocs

Hi ha, però, una manera alternativa de llegir tot aquest dossier: és una cartografia d'Esperantia (*Esperantujo*)⁴⁰, el país d'esperanto, un país virtual que no es pot materialitzar en l'espai però sí en el temps, si l'arxiu mostra la continuïtat immediata d'aquestes trobades des de l'experiència del viatger que va d'una a una altra durant tot l'estiu, travessant fronteres nacionals però sense deixar mai de parlar la mateixa llengua. Aquesta unitat fa irrellevant la identitat de l'entitat organitzadora, ja que en últim terme totes es componen de '*samideanoj*', camarades de la mateixa idea: la 'idea interna'. Avui dia aquesta cartografia diacrònica es materialitza també en webs com Eventa Servo,⁴¹ que permet a esperantistes de tot el món anunciar les seves trobades: qui tingués prou temps i diners podria passar tot l'any saltant d'una trobada a una altra sense abandonar mai Esperantia. CDELI permet reconstruir aquesta continuïtat cap enrere, en el passat, mitjançant materials efímers que en altres

casos serien descartats perquè només testimoniarien el temps 'perdut', no productiu, de lleure escapista i egoista, mentre que per als esperantistes és temps esmerçat a produir i mantenir viva una comunitat de pràctica de la justícia lingüística i una llengua que materialitza aquesta pràctica. L'arxivació del 'lleure' esperantista i no sols de la interlingüística fa que CDELI depassi les funcions de l'arxiu disciplinari tal com Derrida l'intueix i que adquireixi també les típiques dels arxius comunitaris descrits per Andrew Flinn. El valor de l'arxiu comunitari no rau tant a preservar documents que garanteixin drets i deures d'individus o corporacions, com a donar fe d'una existència sovint negada; testimoniant malgrat tot aquest passat, l'arxiu permet també imaginar-ne un futur.

L'ordenació cronològica dels documents és sens dubte una intervenció arxivística molt intensa i profunda, i podem preguntar-nos quin és l'estat previ d'aquesta intervenció. En vaig veure un exemple quan Fontannaz em va oferir un dels arxivadors grocs que va dir que em podia interessar, amb l'etiqueta «T. Turis-Turist». Em va dir que els arxivadors grocs, etiquetats alfabèticament amb lletres, contenien documentació sense processar. Tanmateix l'arxivador ja mostrava un cert grau de processament, ja que contenia dossiers separats per

40: El terme *Esperantujo* o *Esperantio* no és cap invenció d'aquest autor sinó una expressió d'ús molt comú, interpretada metafòricament pels esperantistes¹ i literalment pels esperantistes².

41: <https://eventaservo.org/>

camises amb notes escrites com ara «Associació Turística 'Els Amics de la Natura, Secció d'Esperanto, TANEF, Suïssa».⁴² Aquest, particularment, contenia un gruixut feix d'un centenar de documents, tots en alemany excepte quatre en esperanto, que devien provenir d'un membre de Naturfreunde a Zuric que havia tingut algun càrrec en l'organització i que semblaven conservar el seu ordre original. No vaig preguntar a Fontannaz qui substituïa ara Richard Schneller en el tractament dels arxius, ni si el tractament consistiria a llençar els documents en alemany, cosa probable atès que els catàlegs existents a la web només mostren documents en esperanto. En qualsevol cas, encara que Naturfreunde Internacional utilitzi l'esperanto, no és pròpiament una associació esperantista, i sembla lògic que CDELI es limiti a conservar les traces de la seva interacció amb la comunitat esperantista més que no intentar documentar totes les activitats de l'organització.

L'anàlisi anterior no significa que una descripció arxivística més tradicional, que comencés jeràrquicament per les agrupacions documentals més grans, no podria fer servei a CDELI. A banda dels arxivadors 'blancs' catalogats per Schneller i dels arxivadors grocs que semblen contenir els darrers ingressos, CDELI també conté arxivadors més antics i diversos. D'aquests arxivadors només existeixen dos inventaris en format PDF, un en ordre topogràfic⁴³ i un altre en ordre alfabètic.⁴⁴ El primer, produït el 2014 segons les metadades, llista 451 caixes, mentre que el segon, del 2019, en té 190 més, donant testimoni de l'activitat arxivística dels darrers anys. Encara que es tracti només d'unitats d'instal·lació, sovint els títols de les caixes deixen entreveure l'existència d'un fons/col·lecció que pot abastar més d'una caixa:

Kreis-Schneeberger – Correspondance + Lienhardt Albert – Optimuma esperanto-ortografio	318
Kreis-Schneeberger – Correspondance et documents à trier	309
Kreis-Schneeberger – Documents	89
Kreis-Schneeberger – Documents (Nancy)	155
Kultura Centro Esperantista, KCE – Documents	63
Künzli Andreas – Documents, Correspondance. (NF)	358
Künzli Andreas – Korespondaĵoj SES.	427
Kvinpetalo Bouresse – Documents	106
Lausanne – Documents	127
Lausanne – Esperanto	125
Lausanne – Esperanto-Grupo (Nancy)	164
Lausanne – Grupo Laborista Zamenhof	126
Lauzana Esperanto-Societo, LES – Documents	15
Lecucq Pierre – Manuscrits, traductions	246

42: *Turista Asocio La Naturamikoj, Esperanto-Fako, TANEF, Svislando.*

43: http://www.cdéli.org/diversajhoj/Skatoloj_de_dokumentoj_CG_numera.pdf

44: http://www.cdéli.org/diversajhoj/Skatoloj_de_dokumentoj_CG_alfabeta.pdf

Evidentment el nivell de detall perseguit per Richard Schneller, per bé que tingui més sentit des del punt de vista esperantista, si s'hagués d'aplicar a tots els fons/col·leccions de CDELI requeriria una inversió en temps i recursos humans inassequible per a una associació de voluntaris. En canvi, publicar una descripció provisional de les diferents donacions ajudaria l'investigador a orientar-se, encara que més endavant es revelés que no en tots els casos cada donació correspon pròpiament a un fons arxivístic. Tanmateix, de seguida es planteja una qüestió paralitzant: en quina llengua s'hauria de fer aquesta descripció? Més endavant revisarem el problema lingüístic.

Per acabar de detallar les peculiaritats arxivístiques de CDELI, mereix menció l'actitud cap als documents digitals. En examinar un arxivador sobre UEA, hi vaig trobar cartells i prospectes informatius impresos en qualitat fotogràfica que per l'any (2016) sens dubte derivaven d'originals digitals probablement accessibles per internet. No vaig obrir més arxivadors per comprovar si això és una pràctica habitual, però si ho fos podria conduir a dues conclusions; primer, els membres de CDELI semblen pessimistes respecte a la capacitat de les associacions esperantistes de conservar els seus propis arxius, pessimisme que, havent format part del comitè executiu de KEA, comparteixo plenament. Segon, també són pessimistes respecte a la durabilitat dels materials digitals i confien més en el paper. Grosjean, que a més de presidir SES també ha presidit la Lliga Internacional de Docents Esperantistes (ILEI) durant gairebé una dècada i és delegada d'UEA davant les Nacions Unides a Ginebra, va explicar que enviava còpies impreses de tots els seus informes com a presidenta d'ILEI a Herzberg-am-Harz, on hi ha la seu de la filial alemanya d'ILEI i l'arxiu actual de l'associació, encara que alguns materials antics es trobin a CDELI. Pel que fa als documents de SES, sempre té cura que els més importants existeixin en més d'un ordinador i després els imprimeix per transferir-los a CDELI. Arxivar per a la posteritat, per tant, significa imprimir en paper, i els documents digitals serien sempre documents de treball més que no originals. Els esperantistes de més edat, que són els més actius en associacions, han viscut l'arribada i la posterior decadència de molts formats i tecnologies i són suspicçosos respecte a la durabilitat de moltes eines actuals.

Aquesta actitud no és exclusiva de CDELI, SES o ILEI. També LF-Koop publica només en paper, en gran part perquè el medi virtual sembla el domini de la pirateria on les regles tradicionals sobre propietat intel·lectual són inaplicables; més encara, no va tenir cap presència a Internet fins al juny del 2023, quan va registrar el domini literaturafoiro.com. En entrevista feta en esperanto a KCE el 28 d'abril del 2023, Giorgio Silber em va explicar que veu Internet com una economia especulativa basada en el risc i oposada a la tradicional que es fonamenta en la propietat immoble i que en el món de la cultura equivaldria al paper; a més, les còpies són manipulades de manera incontrolada per transcriptors/editors incultes

que modifiquen la llengua al seu arbitri, i des d'aquest punt de vista, seria impossible garantir l'autenticitat del document electrònic. Davant d'aquesta desconfiança autorial, només l'autogestió de la publicació electrònica seria acceptable, però la frena la limitació de temps material que hi poden dedicar els escriptors: «No tinc molt de temps per això, i si ho comencés encara tindria menys temps per produir novetats, o sigui que prefereixo produir novetats en paper, i si després de la meua mort algú ho troba útil, que ho faci». D'altra banda, a CDELI també són conscients que molts dels materials produïts per aquestes tecnologies no tenen una traducció automàtica al paper i són realment originals, com per exemple les webs. En aquest sentit, és ben significativa l'observació a l'informe de gestió del 2017 que la web de CDELI «és arxivada regularment per la Biblioteca Nacional Suïssa per a la col·lecció d'Arxius Web Suïssos». La web inclou versions digitals de les transmissions en esperanto que Ràdio Suïssa Internacional va fer del 1977 al 1991,⁴⁵ encara que segons Grosjean els originals en cinta es conserven a CDELI. D'altra banda, Gacond també va redactar i presentar molts episodis de Ràdio Suïssa Internacional del 1962 al 1992; les versions digitals i/o transcripcions es conserven a la web personal de Gacond.⁴⁶ Aquesta web, que no sabem si també és arxivada, és també una font de primer ordre per a l'estudi històric de CDELI a banda de la web pròpia de CDELI.

Gacond i Bellotti al dipòsit dels compactus

Serveis a la comunitat: les virtuts del materialisme

Com hem vist, les pràctiques arxivístiques de CDELI difereixen significativament de les habituals en un arxiu tradicional, tal com preveia la teoria dels arxius comunitaris. Hi ha un aspecte d'aquesta teoria que mereix ser revisitat a la llum de dades sobre CDELI. Com ja hem vist, Gilliland i Flinn (2013) qualifiquen els arxius comunitaris com 'arxius vivents' i postcustodials en el sentit de donar suport a les lluites contemporànies de la comunitat que

45: <https://www.cdeli.org/Archives-sonores.html>

46: <https://www.esperanto-gacond.ch/radioprelegoj.html>

Vista parcial del saló principal de CDELI amb els 'brokantaĵoj' al fons

els ha fundat i enfortir la seva solidaritat interna, sense limitar-se a preservar el passat per mor d'un petit nombre d'investigadors futurs, però no són gaire explícits sobre com s'acompleixen aquestes funcions. Els estudis de cas inspirats per la seva teoria també són força parcs en l'elaboració d'aquest aspecte. El model del cicle vital dels arxius comunitaris com a 'estructures de pausa' i la visió que molts esperantistes tenen de les seves biblioteques i arxius com 'arques de Noè' capaces de ressuscitar la llengua en un futur llunyà tampoc no suggereixen que els arxius esperantistes hagin de ser gaire actius en l'aprofitament contemporani dels seus fons/col·leccions. Per tant, cal ara examinar CDELI de prop per cercar indicis d'aquestes activitats.

El primer que cal definir és quina mena de serveis dona CDELI a la comunitat esperantista actual, i la primera és, òbviament, la simple materialització del patrimoni cultural en un espai físic real, experiència que he volgut reflectir en l'inici d'aquesta aproximació a CDELI, i de fet Gacond mateix la va intentar reproduir en una emissió radiofònica (Gacond 1979a). «La corporeïtat de l'arxiu com a edifici, com a espai, és sovint molt important en un context

Amb Claude Gacond examinant el llibre de visites

i celebrar la cultura que contenen» (Lansky 2005, 277), malgrat que per als jueus els llibres siguin «una pàtria portàtil» (ibid., 37). Igual d'important que la corporeïtat és la profunditat històrica que el focus interlingüístic confereix a l'esperanto, i la teatralitat dels retrats que comencen amb Descartes, una mica a la manera de capitells sobre temes d'història sagrada al voltant d'un claustre medieval. Acceptant com a propi el llegat d'altres llengües construïdes i dels antics projectes de llengües filosòfiques, CDELI ens recorda que el moviment per la llengua internacional neutral és molt més antic que l'esperanto mateix i que és animat per un anhel multiseular: la 'idea interna'. En aquest sentit CDELI aconsegueix paradoxalment una funció semblant a la dels monuments nacionals: despertar orgull en l'antiguitat i creativitat d'un col·lectiu sovint menyspreat, incrementant la seva autoestima i fidelitat a la causa. Vist així, no estranya que la rúbrica de CDELI als informes de gestió de la biblioteca, escrita per Gacond, sovint no discrimini gaire entre investigadors i simples visitants.

A més a més, el valor propagandístic de CDELI va més enllà del consum intern. És cert que en general tota propaganda cultural (més clarament que la política) persegueix també impressionar els no-membres per tal d'incrementar el prestigi extern del grup, però no és tan habitual que pugui tenir l'efecte extrem de persuadir el no-membre perquè salti la barrera i entri a formar part de la comunitat. Sens dubte no són casos majoritaris, però sí prou importants per la manera com han enriquit les files de l'esperantisme amb membres molt

comunitari. En alguns casos, l'arxiu físic representa una expressió concreta i irrefutable de l'existència de la comunitat i una afirmació de la seva història i identitat» (Gilliland i Flinn 2013, 9). Aquesta funció és encara més important en una comunitat diaspòrica com l'esperantista, mancada de 'monuments' en el sentit arquitectònic del mot, i és la que impulsa els esperantistes a fundar arxius propis i concentrar-hi el seu patrimoni, més que no suplir les mancances d'arxius públics que encara que acceptin fons/col·leccions esperantistes els invisibilitzen i dilueixen, amagant-los en dipòsits entre molts altres. Per això l'entrada en el dipòsit forma part de la visita habitual de CDELI. Un cas comparable és l'YBC: «una adreça, una presència física, una destinació on la gent d'arreu pogués venir a veure els llibres que havien ajudat a salvar

actius. Grosjean va explicar-me com ella i tota la seva família van aprendre esperanto després de tornar frustrats d'un viatge al Japó on l'anglès els havia servit de ben poc:

Una vegada vaig visitar CDELI pel primer cop, hi vaig trobar en Gacond, qui amb molta destresa em va ensenyar el centre i m'hi va ensenyar, aquí hi ha un llibre del Japó, aquí n'hi ha un altre, durant tota la visita va seguir el fil conductor 'Japó' que em motivava, això ho va fer amb brillantor, i llavors el 1985, vaig començar a aprendre esperanto.

Cal afegir que Gacond també va ser el mestre de Grosjean i de moltíssims altres esperantistes, incloent-hi personalitats destacades en el moviment, gràcies al seu curs per correspondència. També Moret, en l'entrevista que vam tenir el 14 de juny per Microsoft Teams, va explicar la seva primera visita quan encara no parlava esperanto per participar en un seminari, força abans de consultar materials de CDELI com a estudiant de doctorat que investigava sobre l'esperantisme soviètic per encàrrec del seu tutor, qui «té la culpa» del seu esperantisme. En el seu cas, l'entrada en l'esperantisme ha resultat també de la interacció amb CDELI. El seminari apareix descrit a l'informe de la biblioteca de 2002 en els termes de Gacond: «Durant tot l'any n'han resultat contactes interessants amb lingüistes de Suïssa i França que en la seva visita han quedat impressionats per la importància de les col·leccions de CDELI». Com les nacions, també la comunitat esperantista és una 'comunitat imaginada' en el sentit que els seus membres no es coneixen tots personalment encara que se sentin solidaris, i aquesta identitat i solidaritat és construïda en gran part per institucions que pretenen només representar una realitat preexistent, com ara els arxius, biblioteques i museus nacionals. L'única diferència dels arxius esperantistes és que aquest efecte proselitista és més evident en el cas de l'adhesió a una comunitat caracteritzada tan sols per la llengua i no pas per la ciutadania política, la raça, la religió, la ideologia o el lloc de naixement. El seu potencial proselitista exemplifica i ratifica fins a l'extrem la tesi derridiana que l'arxiu constitueix la comunitat, i no sols la comunitat l'arxiu. Recordem-ho: «Tot arxiu ... és alhora instituïdor i conservador. Revolucionari i tradicional» (Derrida 1995, 20).

Serveis a la comunitat: mausoleu familiar i torre de guaita

El proselitisme retrospectiu, però, és tan sols una forma derivativa del poder constitutiu de l'arxiu, que es manifesta més clarament en el moment mateix de la seva institució. Precisament en el cas de CDELI aquest poder és més evident que en arxius d'abast estatal com el HEM, que significativament solen portar el títol de 'nacionals' i per tant apliquen a l'esperantisme uns límits nacionals preexistents. El focus interlingüístic de CDELI, en canvi, va obligar un conjunt de comunitats lingüístiques mútuament hostils a col·laborar en una empresa comuna i crear una 'comunitat de comunitats' a imatge i semblança de Suïssa mateix i de les organitzacions internacionals que hi tenen seu com la Creu Roja i les Nacions

Unides. Ara que Ido, Occidental i Interlingua pràcticament han desaparegut, resulta difícil imaginar fins a quin punt rivalitzaven encara amb l'esperanto als anys 50. La neutral Suïssa, per haver passat la Segona Guerra Mundial sense grans sotrats, havia esdevingut el centre mundial d'aquests moviments. Mentre que l'esperanto era l'obra d'un oculista jueu diletant, les altres llengües gaudien del prestigi de ser obres de filòsofs, matemàtics, aristòcrats, o el resultat de dècades de deliberacions de comissions senceres de lingüistes, en el cas d'Interlingua. A sobre els seus adeptes tenien més mitjans i contactes que l'esperanto, més proletari i popular, fins al punt que quan Gacond es va interessar per l'esperanto i el va voler aprendre, el que va trobar van ser manuals d'Ido i Occidental: «Mentre que els esperantistes es des preocupaven de difondre la seva llengua pel canal de les biblioteques, en canvi els idistes i occidentalistes feien això hàbilment» (Gacond 2017). L'actitud d'aquests cap a l'esperanto era tan hostil, que només es dedicaven a criticar l'esperanto, com en el cas dels idistes Kreis-Schneeberger:

Abans de deixar aquests ginebrins, que m'havien rebut tan amablement, amb certa descortesia juvenil els vaig remarcar que havia acudit a ells per informar-me sobre l'Ido, més que no sobre l'esperanto. Per això em van convidar a tornar per a una altra trobada, que aquesta vegada va ser dedicada realment a la llengua de Louis Couturat. (Gacond 2015, 16)

Un cop après l'esperanto, Gacond va mantenir les seves relacions d'amistat amb els partidaris d'altres llengües internacionals i més tard els va convidar a participar en el seu projecte arxivístic. La seva experiència personal i els estudis d'etnologia a la universitat l'havien convençut que es tractava en essència d'una mateixa comunitat: «Vaig adonar-me que el que dividia els adeptes d'aquests projectes de llengües internacionals era més teòric i filosòfic que no realment lingüístic» (Gacond 2015, 17). De fet, interlingüistes com Ric Berger, que presumia d'haver migrat del Volapük a Interlingua passant per l'esperanto, l'Ido i l'Occidental, sempre a la recerca de la millor llengua, podien vantar-se de ser més esperantistes¹ que els esperantistes², és a dir, més lleials a l'ideal de llengua internacional que no els parlants de la llengua esperanto. Al mateix temps, però, Gacond va percebre diferències ideològiques importants; val la pena reproduir les seves paraules en extens perquè il·luminen tant les causes de la supervivència de l'esperanto com les necessitats culturals de l'esperantisme:

Mentre que els esperantistes volien construir un món on tots els pobles i llengües fossin respectats a nivell cultural i lingüístic gràcies a la pràctica d'una llengua considerada neutral, de fet els adeptes de l'Ido i l'Occidental no cultivaven aquesta utopia. Simplement volien una llengua auxiliar, que pogués facilitar les relacions internacionals. No tenien els mateixos objectius que els esperantistes. Per a ells l'Ido o l'Occidental havien de satisfer el rol de llengua **auxiliar** en les relacions internacionals polítiques i comercials.

De fet retreien als esperantistes el seu **comunitarisme**, és a dir la pràctica d'esperanto en una multitud de grups, associacions i congressos considerats sense utilitat real. Els esperantistes es proposaven un bilingüisme real entre l'esperanto i la seva llengua ètnica fins al nivell de la vida familiar. De part dels idistes i occidentalistes, quantes burles he sentit sobre aquestes estranyes famílies esperantistes, i també contra la traducció a l'esperanto d'obres mestres literàries, i contra el desenvolupament d'una literatura original en esperanto. Pensaven que la llengua internacional s'havia de limitar a prestar serveis en el camp de la vida internacional, sense començar a ser cultivada com a llengua autònoma igual a les altres llengües. (ibid, p. 17; negreta en l'original)

Gacond (2017) va remarcar també una altra diferència: davant l'optimisme dels esperantistes, reforçat per la declaració de reconeixement de la UNESCO del 1954, els seus rivals ja es mostraven pessimistes. Potser per això i pensant en el futur van ser prou receptius a la proposta d'un arxiu que, paradoxalment, els donava oportunitats de socialització 'sense utilitat real' a la manera dels esperantistes. Gacond, citat per Künzli, explica les trobades d'André Schild, secretari general d'Unió Mundial per Interlingua, amb Alphonse Matejka, redactor de la revista occidentalista *Cosmoglotta* a CDELI: «Després del congrés de Basilea [1957] [Schild] dubtava més i més sobre el futur d'Interlingua, i les seves relacions amb Matejka, que també dubtava més i més sobre el futur d'Occidental, es van fer amistoses. Amb Matejka Schild parlava respectuosament en Occidental» («André Philippe Schild» 2006). Gacond afegeix en canvi que la pràctica activa d'Interlingua i el vici de Schild de corregir els altres parlants d'Interlingua sense prou tacte van tenir efectes negatius: «No hi havia cap sentiment d'amistat entre els adeptes suïssos d'Interlingua, i el fet és, que de mica en mica les seves úniques trobades van tenir lloc a CDELI» (ibid.). Per a aquestes llengües, per tant, CDELI només ha pogut acomplir una funció custodial, de mausoleu més que 'arca de Noè' i tot, una funció que encara desenvolupa adquirint nous fons/col·leccions que abans de la seva creació eren destruïts regularment, com l'arxiu de Volapük a Zuric:

Des que les direccions d'altres biblioteques van conèixer la feina de CDELI, aquestes destruccions han cessat fins fora de Suïssa. Les institucions que desitjaven eliminar del seu fons arxius interlingüistes els van començar a regalar a CDELI. Així, un dipòsit important de llibres i revistes sobre Ido i Occidental de la Biblioteca Universitària de Basilea ha trobat refugi a CDELI. (Gacond 2015, 28)

Segons Gacond, ell i Donzé van redactar l'estatut de CDELI ja el 1961, però el projecte no arrencava perquè els esperantistes es resistien a col·laborar-hi, en particular SES, que refusava tenir res a veure amb els rivals de l'esperanto. Tanmateix l'arxiu de SES va arribar a CDELI abans que se signés cap convenció de cessió. Per escrit, Gacond s'ha limitat a informar que el 1965 el butlletí *Svisa Espero* de SES va anunciar la dimissió de Fritz Schwartz, arxiver de SES a Thun, i que el nº 6 de 1966 ja anunciava que de juliol l'arxiu de SES es trobava a La Chaux-de-Fonds (Gacond 2003, pt. 7; 2010, pt. 2.7), per bé que el

conveni no es va signar fins el 4 d'octubre del 1967 (com vaig confirmar inspeccionant l'original). En entrevista Gacond va ser més explícit:

A Thun aquest senyor Schwartz va crear l'arxiu, i quan no va poder més va escriure a SES que calia trobar arxiver, i SES al número següent va dir, 'hem de trobar arxiver, i si no en trobem ho cremarem tot!' Llavors Schwartz es va enfurismar i va fer que tot fos enviat aquí, i vaig haver d'anar-hi amb una camioneta. ... Mai no hi va haver cap lligam autèntic entre SES i CDELI perquè rebutjaven que ens ocupéssim d'altres llengües construïdes excepte esperanto, eren molt sectaris.

Encara avui alguns esperantistes no veuen amb bons ulls la conservació de les restes d'aquests rivals i detractors de l'esperanto, i Gacond s'ha de justificar remarcant que atreuen molts investigadors a CDELI i poden ajudar a entendre per què l'esperanto no ha rebut més reconeixements oficials: «Aquest material il·lumina la desinformació que la Lliga de Nacions i la Unesco van rebre als anys vint i cinquanta en ocasió de debats sobre l'esperanto» (Gacond 2006). Negant la identitat completa i el solapament d'esperantistes¹ i esperantistes², distingint el component ideològic i la pràctica lingüística, al CDELI l'arxiu disciplinari subsumeix i absorbeix l'arxiu comunitari. La seva fundació sobre el principi de neutralitat interlingüística és un exemple palmari d'autoritat arcòntica, com diria Derrida. Exercint el poder de consignació, l'arxiver/arcont conjura una nova entitat, la comunitat interlingüística, que unifica comunitats lingüístiques disperses fins i tot contra la voluntat d'aquestes darreres:

El vocable remet a l'*arkhé* en el sentit *físic, històric o ontològic*, és a dir a allò originari, primer, principal, primitiu, en suma al començament. Però encara més, i *més aviat*, 'arxiu' remet a l'*arkhé* en el sentit *nomològic*, a l'*arkhé* del comandament. (Derrida 1995, 12)

Una font important de l'autoritat de l'arcont pot ser la capacitat de protegir la comunitat que constitueix i comanda contra atacs externs. A la sala principal de CDELI hi ha una mostra prou interessant d'una altra manera com un arxiu comunitari pot contribuir a les lluites dels seus usuaris. Un grup d'arxivadors de color marró, tots iguals, destaca a primera vista, amb rètols que comencen per «*Articles de journaux*», un any, i altres indicadors. En obrir-ne un, vaig veure que contenia retalls de diaris en francès amb articles, notícies, cartes de lectors i altres textos periodístics relacionats amb l'esperanto. A partir de fotos, vaig calcular posteriorment que hi havia potser nou metres lineals d'aquelles caixes. Grosjean va aclarir que els retalls procedien d'un servei d'alerta anomenat Argus que CDELI abonava a través de la biblioteca, pel qual rebia qualsevol article de premsa suïssa i francesa que esmentés el terme 'esperanto', i el va comparar a Google Alerts. La recollida d'articles servia per organitzar reaccions a representacions negatives de l'esperanto (Fontannaz 2011, 149). Segons Künzli, del 1975 al 2003 aquesta recollida va permetre a les millors plomes de la comunitat esperantista escriure cartes de protesta a publicacions que havien calumniat o

ridiculitzat la llengua i els seus parlants, aconseguint sovint la publicació de les seves reaccions o d'una retractació. En altres casos, quan les accions d'un propagandista ben conegut de la premsa local per les seves excentricitats podien enterbolir la imatge de l'esperanto, els dirigents de SES i d'altres associacions podien reaccionar distanciant-se'n. Molts altres articles van ser afegits retrospectivament als retalls d'Argus, arribant fins al 1909, i ara el conjunt, alimentat per noves tecnologies, documenta l'evolució de la imatge pública de l'esperanto, incloent-hi l'ús metafòric del terme, amb prou exhaustivitat per merèixer un article enciclopèdic propi («Gazetaro nacilingva» 2006). Les sèries d'articles sobre l'esperanto i les reaccions publicades per esperantistes són una altra mostra de poder arcòntic, capaç d'absorbir i digerir elements externs cap a l'interior de l'arxiu.

Amb Claude Gacond examinant articles d'Argus

Serveis a la comunitat: biblioteca, llibreria, ràdio

A finals de 1978, el catàleg de CDELI ja comptava amb 5.953 fitxes, de les quals 488 corresponien a cartes i 447 a altres «peces d'arxiu». El mateix any va començar el servei de préstec de duplicats amb 306 ítems.⁴⁷ Així CDELI proveïa un altre servei als seus usuaris, més semblant al d'una biblioteca, permetent la consulta dels documents també fora del recinte. La posada en circulació de les obres, però, no va comportar el trasllat dels volums duplicats fora del dipòsit subterrani per ubicar-los als prestatges de la col·lecció general entre els llibres en francès, cosa que hauria disminuït l'impacte visual de CDELI—aquesta funció continuava sent prioritària. De fet, els volums en préstec eren triplicats i es tractava d'un tercer servei a la comunitat, ja que el 26 d'octubre del 1974 l'assemblea de CDELI havia aprovat el reglament del 'servei de llibreria' (*libroservo*) que des del 1972 venia a particulars els llibres sobrers que abans només s'intercanviaven amb altres centres, a fi de recaptar fons per comprar obres noves, però també per donar més oportunitats d'adquirir llibres en esperanto.⁴⁸ Gacond havia constatat que la difusió de l'esperanto estava estancada perquè els distribuïdors esperantistes no poden proveir manuals i diccionaris a les llibreries comercials a un preu competitiu en el mercat lliure, ja que no tenen afany de lucre i accepten preus massa alts dels editors; en conseqüència, els llibres en esperanto

47: Informe de gestió del Comité de la Biblioteca, exercici 1978, p.10.

48: Informe de gestió del Comité de la Biblioteca, exercici 1974, p.15.

circulen al marge del mercat editorial normal i només es poden comprar dintre de la comunitat esperantista. Se n'havia queixat en una emissió de ràdio:

Ens trobem en un cercle viciós. Com que les tirades dels llibres en esperanto són baixes, els editors miren de baixar el preu dels llibres reduint la rebaixa que ofereixen als distribuïdors. Com que aquesta rebaixa no correspon a la rebaixa normal, el mercat editorial públic ens està vedat. Com que el mercat editorial públic ens està vedat, venem llibres només a un cercle tancat de gent informada de l'existència dels serveis d'esperanto. En conseqüència, venem pocs llibres. (Gacond 1971)

Incapaç de trencar aquest cercle, Gacond només el podia mitigar creant un nou punt de venda de llibres d'esperanto per als visitants de CDELI, encara que hagués de funcionar amb les limitacions econòmiques del típic servei de llibreria esperantista. L'estratègia no és gaire diferent de la seguida per l'YBC: «El nostre magatzem no estava destinat a esdevenir una guenizà, un mausoleu de patracols decrepits, sinó un centre de distribució amb el qual podríem posar llibres vells en les mans de nous lectors» (Lansky 2005, 160).

Van ser potser els serveis de préstec i llibreria allò que va impulsar Gacond a començar a parlar de CDELI als seus programes a Ràdio Suïssa Internacional (RSI). Aquesta emissora en ona curta, destinada a l'estranger, va afegir breus programes en esperanto al seu repertori de llengües el 1946 per insistència d'Edmond Privat. El ginebrí Edmond Privat (1889-1962), professor de filologia anglesa a la Universitat de Neuchatel, va ser també periodista, escriptor, locutor radiofònic, creador d'opinió, viatger, pacifista, amic i divulgador de Gandhi i del moviment d'alliberament nacional indi, i sobretot esperantista destacadíssim i bon amic del seu jove alumne Gacond, a més d'haver estat un factor cabdal en la creació de CDELI abans i després de la seva mort com veurem tot seguit. Gacond i la seva esposa van substituir Privat com a locutors a la mort d'aquest el 1962. L'emissora donava molta llibertat als seus redactors i Gacond va dividir la feina amb l'altre redactor-locutor d'esperanto: mentre que Arthur Baur informava sobre la vida i la cultura suïsses en esperanto, els episodis de Gacond se centraven de manera gairebé exclusiva en notícies i fets específics d'Esperàntia, un terme que ell mateix utilitzava en l'emissió; a partir del 1967 l'emissora també es va poder sentir dins de Suïssa. Des del principi molts dels seus programes, de 10 minuts de durada màxima, van incloure ressenyes literàries i estudis històrics d'ell mateix o d'altres autors, sovint basats en les riqueses de CDELI i amb lectures d'extensos fragments. En el món anterior a Internet, les emissions de ràdio van ser la cara visible de CDELI amb què es va donar a conèixer internacionalment i un canal per posar en contacte els esperantistes amb la seva llengua, història i literatura. També permetien un diàleg amb el públic, ja que per exemple el 1988 la correspondència enviada al servei d'esperanto de RSI era un 3% del total encara que el temps de programació només era un 1%, i molts episodis consistien en reaccions a cartes del públic («Radio» 2006; Münger

2011). Podem veure l'abast de l'acció cultural de Gacond i CDELI amb els títols d'alguns dels programes emesos el 1975:⁴⁹

- a. Ressenya del llibre còmic *El la vivo de Bervalta sentaŭgulo* de Louis Beaucaire.
- b. Ressenya de l'assaig informatiu *L'Espéranto* de Pierre Janton.
- c. Ressenya del recull de cançons de cabaret originals *La Verdkata Testamento* de Raymond Schwartz.
- d. Ressenya de l'assaig enciclopèdic *Esperanto en Perspektivo, Faktoj kaj Analizoj pri la Internacia Lingvo*, d'Ivo Lapenna, Ulrich Lins i Tazio Carlevaro.

Prestatgeries del 'libroservo' o servei de llibreria

49: ht

- e. Sèrie d'episodis sobre la història de les persecucions de l'esperanto basada en l'estudi *La danĝera lingvo*, d'Ulrich Lins.
- f. Ressenya d'un recull de contes de l'esperantista xinès Lusin.
- g. Sèrie de lectures d'articles de *Literatura Mondo*, la revista literària en esperanto més important del període d'entreguerres.

En aquesta labor de difusió, Gacond aviat va topar amb el repte dels llibres exhaurits i descatalogats, massa rars per ser venuts o prestats, que havien esdevingut documents d'arxiu. El 1982 va dedicar un episodi a aquest problema, fent una lectura del llibre descatalogat *Bakŝis*,⁵⁰ del qual se n'havia fet un extracte en una antologia també esgotada⁵¹ antologia que Gacond va lloar per la seva utilitat en cursos superiors d'esperanto. Va acabar la lectura amb un plany sobre el «hàndicap» causat per aquella situació i una condemna de les organitzacions que només s'ocupaven de fer «propaganda» sense preocupar-se de les «manques culturals» que mantenien el moviment en la insignificància: «Mentre les nostres obres mestres no siguin accessibles, l'ensenyament d'esperanto restarà un tasca només factible en institucions privilegiades que solucionen elles mateixes el problema amb l'edició de material provisional» (Gacond 1982b).

En molts casos, si les editorials encara existien i els autors no havien mort, tanmateix era força habitual que no conservessin els originals necessaris per emprendre una reimpressió, que llavors havia de partir d'un exemplar de l'edició antiga. Com que la reimpressió o fotocòpia de llibres per al seu ús pedagògic o per a la reedició podia malmetre o destruir el volum, Donzé va decidir que CDELI conservaria almenys dos exemplars no prestables de cada obra «perquè CDELI és un arxiu» (Gacond 2015, 27). En conseqüència, encara avui per cada volum a la venda en el servei de llibreria CDELI conserva tres exemplars més—un en préstec i els altres dos d'arxiu.⁵² Els fons/col·leccions de CDELI, com la literatura clàssica en les biblioteques medievals, han ajudat a salvar molts llibres de la destrucció provocada per la guerra i la negligència. L'interlingüista alemany Reinhard Haupenthal (1945-2016), que ja al 1968 havia començat a reimprimir llibres rars sota el segell editorial 'Ittis', el 1972 va esdevenir un col·laborador habitual que passava cada estiu a CDELI investigant i ajudant en la catalogació, i que es va encarregar del servei de llibreria des de la seva creació fins al 1978.⁵³ Amb l'editorial Ittis, ell i la seva dona Irmi van tornar a posar en circulació moltes joies exhaurides sovint a partir d'exemplars de CDELI, incloent-hi *Bakŝis*.⁵⁴

50: Newell, Leonard Noel. 1938. *Bakŝis, skizoj el la vivo de Egiptoj: novelaro*. Budapest: Literatura Mondo.

51: Szilágyi, Ferenc, Reto Rossetti, i Ivo Rotkvič, ed. 1964. *33 rakontoj: la esperanta novelarto*. Stafeto. Belliteratura serio 22. La Laguna: J. Régulo.

52: Ho confirma l'Informe de gestió de l'exercici 2006 (p. 37): «... essent la política del nostre centre d'arxius de conservar, sempre que sigui possible, tres exemplars de cada obra. El tercer es destina al préstec (in situ o entre biblioteques).»

53: Informe de gestió de la Comissió de la Biblioteca, exercici 1978, p. 11.

Serveis a la comunitat: ensenyament

Totes les diferències entre CDELI com a arxiu comunitari i els arxius típics es poden potser resumir en el fet que el producte final que justifica la seva existència no és tan sols la recerca acadèmica dels historiadors sinó també l'educació popular de la comunitat implicada. Gacond ha estat un educador abans que un arxiver, o arxiver en tant que educador, i la missió que ha motivat la seva activitat arxivística ha estat crear nous esperantistes ensenyant-los la llengua i la seva cultura. Per això CDELI sempre ha estat íntimament lligat a l'ensenyament, tant si es feia en el seu mateix recinte com en algun altre lloc de La Chaux-de-Fonds. Podem extreure un tast de la seva feina amb el relat entusiasta i eloqüent d'una exalumna:

Jo mateixa participo en els seus cursos des del 1982, per tant puc dir que mai no s'acontenta amb exercicis gramaticals sinó que es preocupa per textos interessants, d'obres importants n'extreu bons exemples de detalls gramaticals, etc. Presenta escriptors perquè vingui de gust llegir-ne els llibres. Per exemple un llegeix *La verda koro* de Baghy, *Interpopola konduto* d'Edmond Privat, i després tothom compra el llibre! Els més avançats els encoratja a acabar els llibres a casa i després presentar-los a la classe. Per evitar que ens quedem ancorats en un nivell mitjà, ens incita a millorar amb un contacte més íntim amb l'autor. Per exemple el 2001 ens va presentar *La Litomiŝla tombejo* de Karolo Piĉ. Jo mateixa m'hi vaig entusiasmar i vaig decidir estiuajar a la ciutat esmentada. M'ho vaig passar molt bé, passejant amb el llibre a la mà pels diferents barris, i vaig fer moltes fotos que després vaig posar en un àlbum amb una còpia del paràgraf rellevant. Aquesta experiència no l'oblidaré mai i l'aconsello a tothom! També em va motivar a llegir amb goig altres obres de Piĉ! (Fontannaz 2011, 150)

Cal aclarir aquí que per la lectura triada es tracta d'un curs avançat: Karel Piĉ és un escriptor difícil i controvertit per les seves innovacions lingüístiques i els seus neologismes, a més de la seva moral decadent. Més important encara és comprendre que l'impacte d'aquesta immersió en la cultura esperantista va més enllà de la visita turística a una petita ciutat txeca. Fontannaz ha esdevingut un dels motors de CDELI des de la seva jubilació el 2001, anant un cop a la setmana des del cantó de Vaud i rellevant el ja ancià Gacond de més i més tasques, incloent-hi les arxivístiques, i és ara la secretària d'AACDELI. Només despertant passió per la cultura com Gacond ha sabut fer es pot aconseguir la implicació sostinguda de voluntaris que dona vida a CDELI i a la gran majoria d'arxius comunitaris.

A dia d'avui, l'activitat educativa de CDELI s'articula primordialment mitjançant els 'dissabtes d'estudi' (*studsabatoj*), cursos d'esperanto que es fan el darrer dissabte de cada mes (excepte juliol i agost). Tenen lloc des del 1999 a la mateixa sala de treball de CDELI i a les aules adjacents dins mateix de l'edifici, de les quals CDELI pot fer ús gràcies a un acord amb la biblioteca i l'escola. Ensenyats al principi directament per Gacond, a partir del 2002

54: Newell, Leonard Noel. 1983. *Bakŝis, skizoj el la vivo de Egiptoj: novelaro*. Jubilea eldon-serio. Beletro originala 2. Saarbrücken: A. E. Iltis.

es van afegir a la docència els voluntaris de CDELI com Keller i Fontannaz, exvoluntaris com Molnar i altres esperantistes locals, cosa que va permetre diversificar l'ensenyament fins a tres nivells diferents; del 2003 al 2010 109 alumnes van assistir a 48 dissabtes (Fontannaz 2011, 151). Els dissabtes d'estudi duren tot el dia i són també esdeveniments socials on aprenents disseminats d'esperanto es poden conèixer, dinar plegats i familiaritzar-se amb el CDELI, a la sala del qual a darrera hora «s'hi pot quedar per prendre el te i comprar llibres».⁵⁵ A l'inici molts dels principiants també seguien el curs per correspondència de Gacond, que aquest va iniciar el 1958 i va perfeccionar fins a la tercera i darrera versió del 1997; amb aquest sistema en francès

Découvrez
l'**ESPERANTO** ★
la langue internationale,
facile et équitable pour
la communication entre les peuples.

Introduction pour débutants,
pratique pour avancés

2023:
21 janvier - 18 février - 18 mars
29 avril - 13 mai - 17 juin - 9 septembre
21 octobre - 18 novembre - 16 décembre

Bibliothèque de la Ville, La Chaux-de-Fonds.
Centre de documentation et d'étude
sur la langue internationale - CDELI.
Tél.: 032 967 68 42, www.cdéli.org/cours

Samedis d'étude 10h30-16h30
Infos et inscription 4 jours avant au 021 728 31 27
ou par courriel: esperanto@cdéli.org

Cours gratuit
www.lernu.net

Informations
www.esperanto.net

Association mondiale
d'espéranto (UEA)
www.uea.org

Cours au CDELI:
www.cdéli.org/cours

Cartell d'un 'studsabato' al tauler d'anuncis de la biblioteca

Gacond va ensenyar esperanto a suïssos, francesos, belgues i africans. Encara el 2002 n'hi havia 37 aprenents, i el nombre no va decaure fins al 2006 per la competència d'Internet (ibid. 152-153). Del 1997 al 2008 una altra activitat regular van ser els 'vespres d'estudi' (*studvespero*), en què dos cops al mes, dimarts o dimecres, Gacond tractava obres literàries, documents històrics o altres temes en profunditat utilitzant materials de CDELI (ibid. 151). Aquests cursets es poden considerar una continuació dels seus programes radiofòniques, que ja llavors destil·laven la seva activitat docent.

Les activitats culturals educatives de CDELI impliquen també altres conferenciants i no es limiten a l'ensenyament de la llengua i la literatura; gairebé tots els investigadors visitants més o menys regulars són convidats a fer-hi conferències o cursos, normalment els caps de setmana en què visiten La Chaux-de-Fonds. Al 2005 aquests 'seminaris culturals' eren tan habituals que es van regularitzar al primer dissabte de cada mes (ibid. 152). Lògicament, l'especialitat dels visitants de CDELI fa que la majoria de les aportacions versin sobre interlingüística i esperantologia però no sempre, ja que molts visitants tenen altres

55: <https://www.cdéli.org/samedis/>

especialitats; el 6 i 7 de setembre del 2014, per exemple, el mateix conferenciant va disertar sobre lingüística, esperantologia i religions maniquees.⁵⁶ Aquesta varietat facilita el desenvolupament del vocabulari d'especialitat en esperanto, i moltes d'aquestes conferències són publicades després en revistes o reculls. Així, gràcies a la 'reutilització' dels investigadors visitants, el poder d'irradiació cultural de l'arxiu es multiplica exponencialment, ja que en molts casos les conferències són divulgació de les recerques que hi fan els especialistes.

Cal remarcar que, malgrat les dates recents, la vinculació de CDELI a l'ensenyament comença ja als seus orígens. Segons Künzli, la idea original de CDELI prové no de Gacond sinó d'Edmond Privat, qui abans de morir hauria somniat amb un centre cultural permanent d'esperanto que funcionés més enllà dels congressos. Aquest centre educatiu constaria de dues parts:

- a) un centre de documentació o arxiu, consultable pels estudiants interessats en interlingüística; b) un centre cultural o escola de secundària, que permeti als alumnes aprendre esperanto i que estigui obert a activitats culturals. Totes dues institucions preferiblement es trobarien al mateix lloc. («Kultura Centro Esperantista (KCE)» 2006)

Gacond va assumir com a missió pròpia realitzar el somni de Privat. El 1968, només un any després de la fundació formal de CDELI, va dirigir la fundació de KCE a Biel, amb ell mateix com a secretari-director. Quan el 1974 Gacond es va traslladar definitivament del poble de La Sagne a La Chaux-de-Fonds per treballar-hi com a mestre a mitja jornada, va crear una fundació amb el nom *Hostal Edmond Privat (Gastejo Edmond Privat o GEP)* amb l'objectiu de trobar una seu a la ciutat per a KCE; les autoritats municipals afavorien el projecte pel seu potencial turístic i van donar a la fundació dret de compra preferent de set cases que distaven de la biblioteca menys de deu minuts amb autobús («Gastejo Edmond Privat (GEP)» 2006). El 1978 KCE es va instal·lar com a llogater en les primeres cases comprades per GEP, i CDELI li va cedir el seu servei de llibreria.⁵⁷ A partir de llavors la cooperació entre totes dues institucions va ser constant. El 1979 KCE, que tenia l'estatus legal d'escola privada, va organitzar la primera Escola Vacacional Internacional (*Internacia FERIA Altlernejo*), amb professors remunerats i dirigida per Giorgio Silfer.

En els límits d'aquest estudi no podem resseguir la història d'aquest ambiciós projecte de professionalitzar l'esperantisme i crear una 'ciutat esperantista'. N'hi ha prou a dir que les dificultats financeres de GEP van fer naufragar el projecte, i Gacond el 1991 va abandonar la seva funció de director sense sou de KCE, que el 1994 va passar a les mans de LF-Koop amb Silfer al capdavant. Sota la nova direcció, però, la sinergia entre KCE i CDELI va continuar: «Diverses vegades, els hostes de KCE, durant les seves estades d'estudi, han

56: André Cherpillod: <https://www.cdeli.org/Eventoj-de-CDELI.html#2014>

57: Informe de gestió de la Comissió de la Biblioteca, exercici 1978, p. 11.

vingut al vespre a CDELI, per veure vídeos en esperanto o consultar les obres esmentades en els seus cursos.»⁵⁸ El refredament de les relacions no sembla haver-se produït fins després del llançament del Pacte per la Ciutadania Esperanta (que va tenir lloc el 10 d'agost de 1998 a CDELI mateix), quan CDELI va reprendre activitats educatives i culturals que havia anat delegant a KCE.

La connexió raumista

Per bé que la qüestió de les relacions entre Gacond i Silfer tampoc no pot ser revisada aquí, un cop vistes les múltiples activitats culturals de CDELI és oportú de reprendre la pregunta plantejada al final de la revisió de la teoria sobre arxius comunitaris: si l'esperantisme tradicional, guiat pels objectius originaris (*'praceloj'*) i orientat tan sols cap al futur, en principi no és propici al desenvolupament d'arxius comunitaris, fins a quin punt el raumisme ha guiat el desenvolupament de CDELI? La idea que els esperantistes formen una comunitat comparable a les nacions ha impulsat CDELI? Hi ha exemples ocasionals de Gacond utilitzant terminologia raumista: «El públic general esperantista⁵⁹ no consisteix només d'aficionats a la lectura. Els esperantistes⁶⁰, com totes les altres ètnies (*'etnoj'*), consisteix de gent amb les aficions més diverses.» (Gacond 2017). Lògicament aquestes expressions només poden provar una afinitat ideològica actual, però essent CDELI molt anterior al Manifest de Rauma, semblaria que inevitablement la resposta a les preguntes anteriors seria negativa.

Tanmateix, disposem d'un document extraordinari que desplega una mena de raumisme *avant-la-lettre*: una emissió radiofònica del desembre del 1969 per anunciar la fundació de KCE i convidar a la col·laboració de tots els esperantistes.⁶¹ En ella, els Gacond analitzen la paràlisi de l'esperantisme i diagnostiquen que el problema és la falta de professionalització, però el marc de referències en què ho fan és molt notable. L'emissió mereix una citació extensa:

Ens molts aspectes ens trobem en una situació que s'assembla molt a la dels països subdesenvolupats. Som un poble sense escoles, sense puixança i sense prestigi. Som un poble d'autodidactes. La nostra llengua és divulgada només mitjançant cursos molt bàsics. La nostra pròpia cultura esperanta⁶², molt difícilment la podem estudiar. No n'hi ha cursos. Durant dècades els pobles subdesenvolupats ignoren la seva autèntica situació. De cop, però, se n'adonen. Llavors actuen per adquirir la seva autonomia i prendre un paper en el concert de les nacions. El poble esperant probablement es troba en aquesta etapa de la seva història. Ens adonem que tenim una cultura original i que tenim dret a tenir un paper. Ens adonem de la grandesa del nostre rol. A les

58: Informe de gestió de la Comissió de la Biblioteca, exercici 1998, p. 38.

59: En l'original '*esperanta*' en comptes d'*'esperantista*', desemfasitzant el component ideològic.

60: En l'original '*esperantistaro*', amb el sufix '*aro*' emfasitzant un col·lectiu.

61: https://www.esperanto-gacond.ch/Claude_Gacond_Radioprelego_0280.pdf

62: Per no traïr el significat de l'adjectiu original traduïnt-lo per '*esperantista*', em veig obligat a traduir-lo literalment encunyant el neologisme '*esperant/-a*'.

nostres revistes apareixen estudis sobre la nostra història, els nostres escriptors, els nostres pioners, fins sobre la nostra llengua. (Gacond 1969)

Els temps ajudaven i s'hi senten ecos de la descolonització africana, però cal no passar per alt el fet que els Gacond s'expressessin en aquests termes a la ràdio sense por d'escandalitzar ni ser titllats d'heretges o defetistes, i sobretot la referència a la «grandesa» de la missió esperantista. El proto-raumisme de Gacond, com el de Zamenhof de la carta a Kofman, no es formulava com un premi de consolació ni com una renúncia a l'objectiu de difondre l'esperanto i per tant no provocava cap reacció negativa. Al contrari, consistia en una presa de consciència del potencial inexplorat de l'esperanto. Pel que fa al creixement de l'esperantisme, la solució aquí proposada és crear una institució que pagui un sou al seus treballadors, el treball dels quals no serà fer campanyes propagandístiques adreçades a la premsa ni organitzar cursos elementals per a complets neòfits, sinó més aviat educar els esperantistes en la seva cultura. Així explicaven la reunió fundadora de KCE l'any anterior:

Discutint primer el principi mateix de la creació d'un centre cultural, tothom va constatar l'absoluta necessitat de tenir una mena d'escola superior, que pugui ser un centre d'estudi on els esperantistes i els no esperantistes es puguin reunir no sols per aprendre les beceroles de la nostra llengua, sinó per familiaritzar-nos sistemàticament amb la nostra cultura. (ibid.)

La professionalització de l'esperantisme es presenta així com una manera d'harmonitzar els interessos d'una comunitat diversa i evitar els antagonismes socials dels anys trenta expressats en la polèmica lingüística entre els escriptors adelerats per introduir neologismes en la llengua i els puristes que la volien mantenir senzilla. Convertit en docent assalariat, l'intel·lectual es reconciliaria amb la massa. Així es referia Gacond en una altra emissió⁶³ a aquests conflictes d'entreguerres «entre el poble esperant i la seva elit»:

El poble, que és la gran majoria d'eterns principiants, de propagandistes i de dirigents sovint no gaire cultes, no reconeixia el dret a l'existència d'una intel·ligència esperanta, de l'activitat de la qual, però, depenia el progrés de la llengua. Aquest conflicte no ha desaparegut del tot. En molts països sempre hi ha una profunda fossa entre els esperantistes i la intel·ligència esperanta, però aquestes dues capes de practicants d'esperanto ja no estan en conflicte. (Gacond 1975)

Silfer i LF-Koop han heretat el projecte de professionalitat encetat per Gacond amb KCE, i precisament en nom de la professionalització⁶⁴ defensen amb fermesa els drets d'autor i rebutgen el principi de gratuïtat total que impera en el món digital d'Internet, evitant deliberadament la publicació virtual. L'anàlisi sociològica de Gacond, la precedència en el

63: <https://www.esperanto-gacond.ch/SRI/Radiokasedo1975/Radioprelego-636-1975-12-17-20-Claude-kaj-Andree-GACOND-Literatura-Mondo-10-Kontrau-literatura-fak-vortaro-Rezolucio-de-JEK-respondoj-silento-Kalocsay.pdf>

64: Revisant la versió final d'aquest text, Grosjean ha criticat que «Silfer no treballa professionalment. Si només el fet que els serveis són de pagament porta a la professionalitat, això és una consideració estúpida». Nogensmenys, als efectes del present estudi, 'professionalitat' denota tan sols una transacció econòmica; ni més ni menys.

temps de CDELI respecte al Manifest de Rauma, la fundació del Pacte per la Ciutadania Esperanta a CDELI mateix i sobretot les estretes relacions entre CDELI, KCE i Silfer, que viu permanentment a La Chaux-de-Fonds des del 1979, confirmen la proposició inicial sobre la relació entre raumisme i arxius esperantistes però en certa manera obliguen a invertir la relació causal: és l'existència de CDELI i KCE allò que va possibilitar la consolidació del raumisme. En cert sentit, tindríem aquí un altre aspecte de la manera com l'arxiu constitueix la comunitat més que al revés, tal com suggeria Derrida. La revelació és gairebé un cop de teatre, si es considera que els detractors de Ciutadania Esperanta, en un exercici d'antisemitisme, solen atribuir el raumisme a l'origen jueu de Silfer, i hi veuen una transposició del sionisme en l'esperantisme, gairebé un intent de crear-hi 'una pàtria portàtil'. En canvi, Gacond prové d'una família cristiana evangèlica dels Germans de Plymouth (Keller 2011, 18).

El problema de la (in)dependència

La descripció feta fins ara dona una idea prou clara de com s'organitza CDELI i fins a quin punt té funcions més variades que un arxiu tradicional. Arribats a aquest punt, convé refrescar la memòria sobre els trets que s'han utilitzat per definir els arxius comunitaris, a base de llegir els principis del Lesbian Herstory Archives de Nova York. Aquest arxiu ha estat vist sovint com a prototip i vara d'amidar, atès que és potser el més antic, el primer en què es van combinar els conceptes 'arxiu' i 'comunitat', i alhora un cas extrem d'independència:

L'arxiu s'hauria d'ubicar dins la comunitat, i no en un campus universitari que per definició és inaccessible a moltes dones. ... Cal mantenir intacta la col·lecció sense bescanviar-la ni vendre-la. L'arxiu s'ha d'implicar en les lluites de la gent lesbiana. S'ensenyaran habilitats arxivístiques, d'una generació de lesbianes a una altra, trencant l'elitisme dels arxius tradicionals. La feina de l'arxiu s'ha de compartir amb la comunitat. L'arxiu recollirà els vestigis de totes les nostres vides, no només conservarà els documents de les famoses o les que publiquen. (Thistlethwaite 1991)

CDELI sembla seguir bastants d'aquests principis. Ubicat en una biblioteca pública urbana sense tanmateix haver d'obeir-ne els horaris, resulta prou accessible a la comunitat; de fet, el problema pot ser que només s'hi pot accedir si ja tenim contactes previs dins la comunitat. Pel que fa a reflectir la vida quotidiana dels tots els esperantistes, ja hem constatat que la 'cartografia arxivística' de CDELI no cau en el vici habitual dels arxius públics d'adquirir només fons/col·leccions de celebritats. Reciclant els investigadors com a conferenciants, també comparteix la feina de l'arxiu amb la comunitat. Malgrat tot, en el cas de CDELI la independència és un tret problemàtic. Certament el marge d'autonomia i llibertat reconegut per la biblioteca fins ara ha estat molt gran, potser fregant el desinterès i tot, i amb la fundació d'AACDELI l'arxiu també s'ha dotat de personalitat jurídica. Fins en textos de

Claude Gacond, CDELI apareix múltiples vegades com a subjecte gramatical i manifesta una agència pròpia i autònoma que ell no vol assumir en primera persona, ni que sigui plural, com si els llibres i documents tinguessin voluntat pròpia.⁶⁵ De fet, tant en els textos com en la parla dels implicats es revela d'una banda una resistència sorprenent a identificar CDELI amb el grup de voluntaris i comitè executiu d'AACDELI, i de l'altra una dificultat a definir CDELI de manera congruent i precisa. En l'entrevista, Grosjean va minimitzar la importància d'AACDELI remarcant que tots els museus de la regió tenen associacions semblants de suport i ella és membre de totes, i va insistir que CDELI és una «secció» (*fako*) de la biblioteca. L'ús d'aquest terme en esperanto és consistent amb el que en fa Gacond ja a l'emissió del 1974 i també a la convocatòria de fundació d'AACDELI; tanmateix, els documents en francès mai no defineixen CDELI ni el seu estatus, ni sembla que les conseqüències legals del terme «*fako*» siguin clares als esperantistes i encara menys al personal de la biblioteca. En tot cas, els esperantistes mai no han fet gala de la independència de CDELI, més aviat al contrari, han subratllat que és una secció de la biblioteca, cosa que impediria identificar-lo com arxiu comunitari en sentit estricte. Des del punt de vista pràctic, la qüestió es pot resumir en dues simples preguntes. Primer, qui té la propietat legal dels documents de CDELI i en pot disposar? Segon, si CDELI és propietat pública, quines responsabilitats patrimonials té el titular?

Grosjean va evidenciar l'abast de la indefinició en la seva presentació del 29 d'octubre de 2022 al seminari en línia de la Lliga Filatelistà Esperantista⁶⁶ quan va citar la seva conversa amb membres de l'ajuntament: «Si la biblioteca necessités espai, podria decidir llençar-ho tot? ... Vaig parlar amb el regidor de cultura de la ciutat ... i em va dir, 'és clar que no, allò que Gacond va reunir no pertany físicament a la biblioteca.' ... De cap manera la biblioteca podria llençar-ho. La biblioteca podria dir: 'Necessito l'espai.'»⁶⁷ Grosjean va confirmar aquesta impressió durant l'entrevista en descriure la situació al Museu Nacional d'Esperanto de Gray (França): «Però la ciutat posa a la seva disposició la superfície, igual que la biblioteca posa l'espai de franc a CDELI.» Per als esperantistes, per tant, tenir la propietat dels documents és una espasa de doble tall, ja que n'impedeix la destrucció incontrolada, però també els deixa sense llar permanent, sempre exposats a un desnonament.

Grosjean pensa aquí en un perill real i concret exemplificat en el cas del Fons d'Esperanto Cesar Vanbiervliet, que va explicar tot seguit en el seminari en línia. D'acord amb l'*Anuari* de 2018 d'UEA es tractava d'una «secció de la biblioteca pública municipal de Kortrijk», ciutat

65: Per exemple: «Des dels anys 90 la preocupació de CDELI ha estat que la seva documentació sigui consultable a Internet» (Gacond 2015, 26).

66: Grosjean, Mireille. 2022. «Homoj forpasas, institucioj pluvivu». Presentat a AMO-Seminario 94 - Kolektado kaj arkivado de Esperantaĵoj, Triesto, octubre 29. <https://eventaservo.org/e/d70dd7>.

67: Grosjean Mireille, dir. 2022. 2022. 1. *Kiel fartas CDELI, arkivejo en La Chaux-de-Fonds, Svislando? Unua parto*. <https://www.youtube.com/watch?v=r6rFNM5BhHI>.

flamenca d'uns 75.000 habitants, i també «una col·lecció protegida legalment amb uns 8.500 llibres i uns 10.000 volums de revistes» (p. 76). Tanmateix, la Viquipèdia en esperanto informa que el 2011 el consistori va decidir desfer-se del fons/col·lecció, decisió executada el 2020, sense que els esperantistes poguessin trovar cap prova documental del compromís de protecció.⁶⁸ Segons Grosjean va dir al seminari «això també podria passar a La Chaux-de-Fonds», ja que entenia que la biblioteca es desentén de la propietat legal dels materials igual que a Kortrijk i Gray. En resum, sembla assumir que la propietat legal dels documents de CDELI és dels esperantistes. D'altra banda, durant l'entrevista, en parlar del reagrupament dels arxius dispersos d'ILEI, va emergir la possibilitat contrària de la propietat pública de l'arxiu: «Hi ha arxius d'ILEI a Massa, a Itàlia, on pertanyen a l'estat, un no se'ls pot emportar.»

La menció es referia a la Biblioteca Nacional d'Esperanto, situada a la ciutat toscana de Massa dins de l'*Archivio di Stato* o arxiu provincial, sota el patronatge del grup esperantista local i de la Federació Esperantista Italiana.⁶⁹ Encara que Grosjean no va poder donar una resposta clara a una pregunta directa sobre les diferències entre biblioteques, arxius i museus, el contrast establert entre CDELI i Massa suggereix que associa el terme 'arxiu' amb 'conservació permanent' i 'propietat pública' més que no el de 'biblioteca', però també podria ser que l'associació hagi estat conjurada pel qualificatiu 'arxiu d'Estat'. Encara que el fons/col·lecció italià pugui ser tan híbrid com CDELI malgrat el seu nom de 'biblioteca', el nom de la institució hoste canviaria les regles del joc.

Convé fer una ullada a les pràctiques d'expurgació de les biblioteques per fer-se una idea de quin grau de raó pot tenir Grosjean aquí per desconfiar de la biblioteca. Mentre que els arxius estan acostumats a documentar tant donacions i dipòsits com eliminacions, les pràctiques equivalents de les biblioteques són desconcertants des de fora per la poca claredat de l'especialització entre biblioteques circulants i biblioteques patrimonials. Sembla que sovint els mateixos bibliotecaris no poden seguir normes legals clares en l'expurgació de fons bibliogràfics⁷⁰. En el cas de Neuchatel, la nova llei de patrimoni cultural que va entrar en vigor el novembre del 2018 ha posat els fons patrimonials de la biblioteca sota la jurisdicció del Consell d'Estat, que designa els «fons documentals d'interès cantonal» dignes

68: https://eo.wikipedia.org/wiki/Esperanto-Fonda%C4%B5o_Cesar_Vanbiervliet. Sembla que la protecció de fet es reduïa a una definició *ad hoc* i sense base legal del terme 'fons', un estrangerisme en flamenc. La confusió va créixer pel fet que aquest gal·licisme sempre era traduït a l'esperanto com a 'fondaĵo', terme que en realitat significa 'fundació' i feia creure que el fons tenia entitat jurídica. En esperanto el terme habitual per referir-se a un fons arxivístic és 'dokumentaro' i més rarament el tecnicisme 'fonduso'.

69: https://archiviostatodimassa.cultura.gov.it/?page_id=235

70: Utilitzant el terme 'fons' per referir-me a biblioteques segueixo aquí la terminologia dels bibliotecaris, encara que l'arxivística tradicional en digui 'col·leccions'. Des del punt de vista semiològic un 'fons' bibliogràfic i un fons/col·lecció arxivístic són fenòmens del mateix ordre, diferenciats només per l'entitat de la qual depenen: biblioteca en un cas i arxiu en l'altre.

de protecció per proposició d'una comissió (art. 44); a hores d'ara encara no està clar com s'interpretarà «interès cantonal». No tenint accés a les normes que s'aplicarien a la biblioteca de La Chaux-de-Fonds i davant l'escassetat de bibliografia sobre el tema, ens hem d'acontentar amb les observacions del professor francès de dret Henri Compte (2000) traduïdes al castellà i molt populars en el món francòfon (Gaudet i Lieber 2013). Segons Compte, les col·leccions de les biblioteques públiques són part del domini públic i per tant no poden ser alienades ni eliminades sense passar abans per un procés legal de desafectació. D'altra banda, la donació d'un particular no esdevindria domini públic sense una cessió explícita i escrita del títol de propietat, sinó tan sols un dipòsit del qual la biblioteca només tindria un usdefruit i que podria retornar fàcilment o bé expurgar sense que calgués desafectació. En el cas de donacions d'associacions com AACDELI la incertesa és encara més gran: «Calen algunes verificacions per assegurar l'estatus de propietat de les obres adquirides per al funcionament de les biblioteques per les 'associacions d'amics' constituïdes per reforçar els seus mitjans d'actuació» (p. 193).

Tanmateix, i malgrat la confiança que sembla inspirar a Grosjean l'arxiu de Massa, en darrer terme el que compta són els compromisos legals documentats més que no el nom que tenen les institucions. En entrevistar-lo, Moret va confessar desconèixer totalment el nom mateix del Fons Vanbiervliet i no haver visitat cap institució d'arxiu esperantista fora de CDELI excepte el museu de Viena i, precisament, l'arxiu de Massa, visita que va descriure en aquests termes:

Si no m'equivoco, aquesta biblioteca d'esperanto és a l'edifici de l'Arxiu d'Estat, però penso que se n'ocupen esperantistes locals, i quan vaig parlar amb la directora de l'Arxiu d'Estat em va dir, si troba res d'interès, si us plau emporti-s'ho, perquè l'Arxiu d'Estat no té prou espai, però penso que la directora podria enviar els llibres d'esperanto, ho faria de bon grat, penso, i hi ha un problema d'espai, l'Arxiu d'Estat necessita espai i sembla que els llibres d'esperanto n'ocupen massa, és un problema també a Massa.

Les paraules de la directora de l'arxiu suggereixen que l'estatus de la col·lecció italiana no és gaire més ferm que el de CDELI. Pel que sembla, tant CDELI com els museus de Gray i Massa són arxius comunitaris hostatjats en centres públics i exposats a patir la mateixa sort que el Fons Vanbiervliet, però quan vaig preguntar directament si CDELI és públic o privat, al contrari que Grosjean, Moret va negar que la biblioteca se'n pogués desentendre: «Penso que CDELI és públic en el sentit que és part de la biblioteca. ... Segons el primer estatut els llibres pertanyen a la biblioteca.»

Compromisos legals

L'estatut que Moret esmenta no és el d'AACDELI del 2008, sinó l'estatut mateix de CDELI signat el 2 d'octubre del 1967 per Claude Gacond i el director de la biblioteca de llavors,

Fernand Donzé, text reproduït a la web de CDELI (i a l'Annex VI).⁷¹ L'estatut confirma que CDELI no és només AACDELI ni és el conjunt inert de materials recollits, sinó que «resulta de la col·laboració de voluntaris i de la biblioteca municipal» (Gacond 2010). El CDELI dissenyat al 1967 no era un associació típica sinó una xarxa de convenis en cadena, primer entre Gacond i la biblioteca, i després d'aquests amb els individus que disposarien els seus arxius, els donarien en vida o els llegarien, i finalment amb les organitzacions que «alimentarien» CDELI amb transferències periòdiques de documents. Ni l'assemblea ni el comitè consultiu de CDELI semblen haver-se reunit en molts anys, nogensmenys: la convocatòria de fundació d'AACDELI no els esmenta en absolut. Als informes de gestió el comitè consultiu és esmentat un darrer cop el 2004, però sembla un anacronisme: mentre que Grosjean hi apareix com a membre, en l'entrevista va expressar la seva perplexitat davant els qui parlen d'un «comitè de CDELI» com si no fos el d'AACDELI. Grosjean aparentment també desconeixia el document fins que l'hi vaig ensenyar durant l'entrevista, i en llegir-lo el va qualificar de «conveni i no estatut». En tot cas, el text justifica la interpretació de Moret amb el seu article 10, segons el qual tota la documentació, tant dipositada com donada, passaria a la propietat de la biblioteca en cas de dissolució de CDELI. Aquesta interpretació seria corroborada per l'Informe de gestió de 1970-1971, el primer dels extractats per Gacond al seu *Rapport historique*. Aquest extracte de l'informe, potser redactat per Donzé mateix, és més taxatiu: «Els estatuts d'aquest centre, ratificats el 2 d'octubre de 1967, fan la nostra biblioteca propietària de la documentació del CDELI.»

D'altra banda, com que els textos publicats a la web de CDELI són tan sols còpies digitals sense prou garanties d'autenticitat, vaig consultar els originals a la biblioteca. Va resultar que realment CDELI hi feia la seva primera aparició als informes només al 1970, sense que els anteriors l'esmentessin ni reproduïssin l'estatut del 1967. D'altra banda, l'esperanto emergeix ja a l'informe 1963-1964 amb aquesta breu menció: «El grup esperantista de La Chau-de-Fonds ha començat el dipòsit de la seva biblioteca als nostres locals» (p. 5). La versió de Gacond (2003) difereix en la data, ja que Donzé, excompany seu de la universitat i camarada al partit socialista, li hauria donat permís extraoficial per començar el dipòsit ja el 1954:

Al passadís que connectava el modest despatx del director amb la sala de lectura, vaig rebre un nombre molt delimitat de prestatges per al dipòsit dels llibres i revistes del grup esperantista, amb la condició precisa que jo estigués a la disposició de la bibliotecària que s'encarregaria més endavant de catalogar-los. Però faltava mentrestant definir una base estatutària a la meva col·laboració voluntària. Vaig rebre una clau que em permetia frequentar la biblioteca per complir la meva funció d'arxiver del grup esperantista. (p. 2)

71: https://www.cdéli.org/Statuts_du_CDELI.html

Sobta que la contrapartida per a la biblioteca fos la catalogació d'una col·lecció tinguda només en dipòsit, com si els llibres s'haguessin de posar en circulació en préstec públic, i ens podem preguntar si de fet no es tractava de catalogar el fons/col·lecció del pioner esperantista local Jules Wolf (1887-1944), donat el 1944 segons la citació que Donzé mateix va fer a Gacond: «Jules Wolf ha llegat a la biblioteca la major part de la seva biblioteca esperantista, així com diversos altres documents d'interès variat» (ibid.). En tot cas, els serveis de Gacond com a catalogador i arxiver de documents en esperanto van adquirir més valor el 1963 amb l'ingrés del fons/col·lecció d'Edmond Privat després de la mort d'aquest en accident el 1962. En tots els seus textos Gacond afirma haver portat la iniciativa de convèncer Donzé d'acceptar en la seva totalitat aquest fons/col·lecció personal compost de «llibres, manuscrits, notes, dossiers, correspondència», i de convèncer la vídua d'acceptar l'oferta; si és així, i no hi ha raons per dubtar-ho, Gacond té tot el mèrit d'haver convertit la biblioteca en una institució d'arxiu, ja que abans del 1963 els informes només esmenten «donacions de manuscrits»; el Fons Edmond Privat, per la seva importància i volum, va merèixer una rúbrica pròpia als informes des del seu ingrés i va ser el primer dels anomenats 'fons especials' que després proliferarien en els informes de gestió. És precisament l'any de la donació del Fons Edmond Privat que, com de passada, l'informe esmenta el dipòsit dels esperantistes locals i afegeix: «Aquestes publicacions seran un útil complement del Fons Edmond Privat.» És llavors doncs que es confirma i consolida la relació simbiòtica entre la biblioteca i el que aviat s'anomenaria CDELI.

Restava localitzar els originals de l'estatut de 1967 i els convenis dels donants. Per fer-ho, el divendres de la meua visita a CDELI vaig localitzar l'arxiu de CDELI mateix i a la caixa 0281 («CDELI – Rapports et documents historiques») vaig trobar el que semblava l'estatut original i signat, amb una llista datada de convenis amb donants. També hi havia les actes de l'assemblea de CDELI; la segona assemblea es va fer el 26 d'octubre del 1974, i l'acta incloïa una llista de donants de CDELI en aquell moment. Els donants individuals eren, per ordre d'antiguitat, Hans Jacob (1891-1967), Paul Bouvier (1889-1974), Philippe André Schild (1910-1981), Edouard Waterkotte, Tazio Carlevaro (*1945), Ferdinand Haller (†1990), Alphonse Matejka (1902-1999), Claude Piron (1931-2008), Clara Kreis-Schneeberger (1907-2007), i Henri Meier-Heucké (†1972).⁷² Els donants associatius eren, també per antiguitat, SES, el grup esperantista de La Chaux-de-Fonds, l'Associació d'Educadors Esperantistes de Suïssa, el grup La Stelo (Ginebra), KCE (La Chaux-de-Fonds), la *Ligue Saaroise d'Esperanto*, i l'Institut per Interlingua. Resulta interessant constatar que Grosjean continua

72: Dates de naixement i mort segons Künzli (2006), en la majoria de casos. Dates de Clara Kreis-Schneeberger citades de l'Informe de gestió del 2007. Data de mort de Henri Meier a l'Informe 1972-1973 segons Gacond (2003).

fent transferències de l'arxiu de SES a CDELI, però tant sols perquè ara CDELI n'és l'adreça legal, perdut tot record d'aquest conveni.⁷³

Encara més interessants eren els convenis mateixos. Segons el de SES, les actes de l'associació passarien a la propietat de la biblioteca després de 30 anys però només serien consultables amb permís de SES per protegir la reputació dels esmentats; també estipulava que els documents s'havien de conservar com un «corpus separatum». Hi vaig trobar també els convenis de Tazio Carlevaro (10/abril/1972) i Alphonse Matejka (2/juny/1972); tots dos incloïen una donació d'una banda i de l'altra un llegat testamentari, i la condició que es conservessin com a «corpus separatum». És digne de menció que els textos, en francès, revelessin una intuïció força precisa del concepte de fons arxivístic però sota un títol llatí en comptes del terme comú francès '*fonds*', potser per distingir el sentit arxivístic del bibliotecari, més habitual. No hi ha indicis, però, que el matís depengués del caràcter bibliogràfic/públic o no-bibliogràfic/privat dels materials.

Pel que fa a l'assemblea de donants, els informes indiquen que es va reunir només tres cops, l'1 d'octubre del 1972, el 26 d'octubre del 1974 i el 4 de desembre del 1976, i a CDELI vaig trobar les actes de les dues darreres. El comitè consultiu, presidit per Carlevaro, sembla que es va reunir més temps i en vaig trobar dues actes del febrer del 1977. Tanmateix, a partir de llavors l'assemblea i el comitè desapareixen del registre escrit, cosa que indica un canvi de rumb. L'estatut original de CDELI estava pensat per afavorir les donacions en vida, els llegats i la implicació activa dels donants en la gestió de CDELI. Tanmateix, des dels inicis van sovintejar les operacions de rescat de fons/col·leccions abandonats i en perill de desaparició i a més, com més creixia la nomenada del centre més sovintejaven les petites donacions ocasionals d'esperantistes que difícilment s'involucrarien en el CDELI de forma permanent, sobretot els estrangers: l'informe del 1975, per exemple, entre molts donants esmenta també una Rosa Buscato de Barcelona.

La darrera referència a un nou conveni de donació, el 14^è, apareix a l'informe del 1982, i a partir d'aquest any el terme «donant» ja no sembla indicar la signatura de cap conveni. Mentre no apareguin documents de cessió d'aquesta infinitud de dons posteriors a la fundació, cosa altament improbable, no podem excloure que es tracti de dipòsits i per tant la propietat legal de la gran majoria de documents de CDELI restarà en uns llimbs legals. La solució més satisfactòria seria considerar CDELI com a dissolt, atès que ni l'assemblea ni el comitè s'han reunit des del 1977 i que dels donants individuals amb conveni només sobreviu Carlevaro, també primer i únic president del comitè del CDELI segons els informes, que va marxar de Neuchatel el 1978 per tornar al seu cantó natal de Ticino. En aquest cas, l'article

73: O, com ella mateixa ha comentat en revisar la versió final, «perquè CDELI és la seu legal de SES. Punt. Res més.»

10 permetria atribuir la propietat a la biblioteca; en teoria, la biblioteca podria prendre 1978 com a data de la dissolució i refusar la responsabilitat sobre els fons/col·leccions ingressats amb posterioritat, però a la pràctica la majoria d'elements bibliogràfics estan inextricablement barrejats i no sembla que se n'hagi conservat la història arxivística. Només la data de creació dels documents permetria aplicar un tall més o menys arbitrari. En tot cas, l'estatus legal dels materials de CDELI és tan confús, que en efecte només un jurista el podria entendre i per tant resta a la mercè de la bona voluntat de la biblioteca.

Podríem pensar que aquesta inseguretats exemplifica una de les raons perquè els arxius comunitaris haurien d'aspirar a la independència total, i que els esperantistes a La Chaux-de-Fonds, Kortrijk i Massa han pecat d'ingenuïtat. Cal tenir en compte, però, que l'impuls arxivístic esperantista no prové del sentiment d'haver estat exclosos dels arxius públics típic d'altres arxius comunitaris, sinó de la urgència de rescatar el seu patrimoni precisament posant-lo en el domini públic, que els mereix més confiança que no el privat i familiar. Al contrari que la comunitat LGTBI+, els membres de la qual solen dedicar tots els seus recursos a la comunitat i a les seves organitzacions, la majoria dels esperantistes tenen fills que hereten els béns dels progenitors però rarament hereten també l'esperantisme; en canvi aquesta discontinuïtat generacional no es dona en les minories ètniques, en què la família es el vector de la identitat—excepte quan la identitat mateixa és abandonada en massa, com ha passat amb la llengua ídix. Com que l'esperantisme sempre està en conflicte potencial amb la vida familiar, la transmissió familiar de la propietat privada és la gran amenaça que els arxius esperantistes proven de contrarestar. Claude Gacond ha escrit com l'impuls original de fundar CDELI li va venir de la destrucció del fons/col·lecció del seu mestre i amic Jules Gilliard (1901-1962), que posseïa col·leccions completes de les primeres revistes esperantistes a més de moltes cartes originals de Zamenhof i dels pioners de l'esperantisme parisenc adquirides en llibreries de vell de París. Gacond (2003) explica així les conseqüències de la seva mort accidental el 28 d'abril del 1962:

Una dotzena de dies després, tot visitant la seva família, vaig descobrir amb horror que el conjunt de la seva documentació havia estat lliurat a un drapaire. ... Quan vaig explicar el valor de les revistes i la correspondència llençades, es va decidir de trucar al drapaire per intentar recuperar-les. Ens van respondre que tot s'havia convertit ja en pasta de cartró! Aquest desastre em va fer parar esment del perill que amenaça els arxius privats, quan resulten d'un interès no compartit pels familiars del col·leccionista. I em vaig jurar d'impedir més destruccions de documents relatius a tot projecte de llengua internacional. (p. 4)

Amb la lliçó apresada, Gacond es va esmerçar a evitar la destrucció o dissolució de l'arxiu del seu mentor Privat, que va morir el 28 d'agost següent també per accident. Gacond i Donzé van excloure el Fons Edmond Privat del projecte de CDELI, encara immadur, perquè «la fusió dels dos fons, encara que complementaris, hauria desnaturalitzat els seus objectius

respectius ben diferents» (ibid.). Es va constituir un comitè de gestió del fons/col·lecció amb Gacond com a vicepresident, i a dia d'avui el Fons Edmond Privat apareix catalogat al portal Flora.

Un altre exemple de la fragilitat del patrimoni privat és el rescat del llegat de Hans Jacob, que havia mort sense signar el seu conveni amb CDELI. Com que Jacob havia estat objecte d'un plet per part d'UEA, la seva filla temia heretar un gran deute i va rebutjar l'herència, de manera que Gacond va anar a rescatar el fons/col·lecció Jacob de la subhasta pública *in extremis* armat d'una carta de Donzé i la seva autoritat com a diputat del Parlament de Neuchatel, càrrec que va ostentar 4 anys. La vinyeta que Gacond mateix anomena «l'aventura ginebrina» i explica amb tocs novel·lescós (vegeu Annex VII) esdevé una paràbola de la superioritat del domini públic sobre el privat: «Si he narrat aquests fets amb precisió, és perquè han contribuït al renom de CDELI en el món esperantòfon» (ibid, p. 7).⁷⁴ Vistos així, els arxius esperantistes serien 'independents' paradoxalment en el sentit de no dependre del suport familiar, i no pas en el que s'ha entès més habitualment de no dependre del sector públic. També serien 'postcustodials' des del punt de vista dels esperantistes i no pas dels arxivers públics com normalment s'entén, com si travesséssim el mirall per mirar des de l'altra banda, ja que intenten persuadir els propietaris de fons/col·leccions importants a vèncer el caràcter possessiu del seu col·leccionisme i renunciar al control i/o la propietat dels seus béns.

El preu de la dependència i el jou de la professionalitat

Malgrat tot, no es pot negar el fet objectiu que els arxius esperantistes, definits així, queden sotmesos al control d'institucions que ni entenen les seves funcions ni comparteixen les seves prioritats. Un exemple de conflicte de prioritats pot ser la gran importància donada a la catalogació bibliogràfica a nivell 'professional'. Aquesta tasca era la contrapartida requerida per Donzé ja el 1954, encara que al principi només en un llibre inventari o registre d'entrada (que Gacond em va ensenyar a CDELI). La creació d'un catàleg sistemàtic en fitxes no va començar fins el 21 de gener del 1965. Des del principi la catalogació va ser un treball cooperatiu entre la bibliotecària Suzanne Boichat, com a part del seu treball normal, i els voluntaris que coordinava:

Gràcies al seu entusiasme i al seu talent pedagògic, la meva col·laboració aviat va conduir a la formació d'un grup de treball que es va acostumar a reunir-se els dilluns al matí. ... Cada dilluns al matí, en una atmosfera de bona voluntat, va començar un treball fructuós. Suzanne Boichat ensenyava a cadascú com a complir eficaçment una tasca precisa que la podia descarregar de treballs repetitius i així fer més eficaç el seu treball de catalogació que feia normalment en un altre moment de la setmana, normalment els dijous a la tarda. (Gacond 2003, pt. 6)

74: Encara ara l'anècdota de la llibretera ginebrina forma una part important de la mitologia fundacional de CDELI, fins al punt que Gacond la va repetir durant l'entrevista.

Pel que esmenta Gacond a la ràdio, les tasques que només Boichat podia efectuar eren «escriure les fitxes» i enviar una còpia de cada fitxa d'autor a la Biblioteca Nacional Suïssa (Gacond 1974). D'altra banda, la biblioteca també reconeixia Gacond com a expert necessari en l'empresa encara que no l'assalariés ni adaptés l'horari de Boichat al seu:

Com que els dilluns al matí la biblioteca estava tancada al públic, només en aquell moment de la setmana CDELI podia aprofitar els serveis de la bibliotecària, però amb la condició dràstica, que com a expert hi assistís i ajudés. Informada sobre aquesta obligació extraordinària, la comissió escolar del meu poble La Sagne magnànimament va adaptar el meu horari d'ensenyament alliberant-me de tot deure presencial els dilluns al matí. (Gacond 2010, pt. 2.5)

Considerant el títol d'«arxiver» que l'estatut de CDELI conferia a Gacond, en la cooperació desigual amb els bibliotecaris veiem reflectida la subordinació de l'arxivística a la biblioteconomia en aquella època. Cal recordar que fins al 1996 la biblioteca no va crear una plaça específica d'arxiver ni va començar a unificar els inventaris dels diferents fons/col·leccions fins llavors descrits per objectors i practicants (Béguelin i Zaslowsky 2006) i que a més fins al 1998 no va existir a Suïssa formació acadèmica en arxivística (Burgy i Roth-Lochner 2002, 67). La mateixa Béguelin no va obtenir un certificat de formació contínua en arxivística fins al 2004.⁷⁵ Mentre que la ISAD(G) estava dècades en el futur, la catalogació bibliogràfica ja aplicava normes internacionals molt formalitzades, com ara la ISBD, publicada del 1971 al 1974, que requerien formació especialitzada. En contrapartida, la nul·la professionalitat de l'arxivística facilitava als esperantistes la intervenció en fons/col·leccions d'esperanto fora de CDELI: el 1969 Gacond va prendre un any sabàtic de la feina a l'escola de La Sagne per tal de «generosament ... ordenar els documents esperantistes del Fons Edmond Privat».⁷⁶ L'hivern 1979-1980 Giorgio Silfer també va «ordenar» els documents d'Edmond Privat, segons em va explicar en entrevista. Llavors un jove professor d'idiomes, Silfer, elegit pel seu coneixement d'anglès a més d'esperanto i francès, va narrar com classificava els documents per temes sense mostrar familiaritat amb el concepte de '*respect des fonds*' i va confessar que «llavors hi havia un sistema relativament senzill», treballant amb força llibertat i sense gaire control directe. D'altra banda, aquesta vegada el treball va ser remunerat directament per la biblioteca.

Es conserva la gravació d'una entrevista de Gacond a Silfer el novembre del 1979, en què Gacond es refereix al Fons Edmond Privat dubtant entre usar el terme francès, traduir-lo com a '*dokumentejo*' o definir-lo com a «secció (*fako*) de la biblioteca» mentre que Silfer intenta explicar el terme francès '*fonds*' als esperantistes utilitzant el sentit econòmic de '*fonduso*': «És un fons, per tant un tresor, i també una secció específica, en què es recullen documents, llibres, correspondència valuosa, revistes, etc» (Gacond 1979b), definició que

75: Informe de gestió de la Comissió de la Biblioteca, exercici 2004.

76: Informe de gestió del Comitè de la Biblioteca, exercici 1968-69, p. 6.

potser convindria més a CDELI mateix. 43 anys després, Silfer va tornar a denominar el fons ('*fonduso*') «secció específica de la biblioteca, paral·lela a moltes altres seccions específiques, una de les quals és CDELI», sense identificar-lo amb un productor individual. En tot cas, també la biblioteca mateix, en la rúbrica «Fons especials» dels informes, posava CDELI a continuació del Fons Edmond Privat: els esperantistes es limitaven a reproduir aquest ús del terme bibliotecari '*fonds*'.

Si comparem la falta de professionalització del treball arxivístic en aquest període amb la intervenció de bibliotecaris professionals des dels orígens de CDELI, podem treure conclusions interessants respecte a les conseqüències de la dependència en la capacitat dels arxius comunitaris de trencar l'elitisme de les institucions tradicionals com recomanava l'LHA. Mentre que Silfer podia ser contractat com a arxiver per al Fons Privat, CDELI no es va alliberar mai del control dels bibliotecaris, que imposaven els seus estàndards inassequibles. Obligats a crear hiperprecises fitxes de catàleg i depenent de la revisió constant dels bibliotecaris, Gacond i els altres voluntaris no estaven en la millor situació per democratitzar el coneixement i educar els estudiants esperantistes hongaresos i polonesos que a partir del 1975 van començar a fer estades d'intercanvi a CDELI. Una radioemissió del 1982 intenta explicar l'experiència d'aquests estudiants en termes que potser es podien aplicar també als col·laboradors habituals de CDELI:

Els arxius privats prenen importància només quan biblioteques públiques els han catalogat. I això representa una feina enorme, molt més especialitzada que no el que s'imaginen els qui consultaran el fitxer resultant. Al nostre centre de recerca hem donat feina auxiliar a alguns estudiants. Sempre s'han meravellat, descobrint per primer cop com és de difícil la feina de bibliotecari. La catalogació de llibres, prospectes, revistes, manuscrits, fotos, discos, cintes, circulars, opuscles, etc, és una cosa molt difícil, que només es pot fer satisfactòriament, quan es tenen coneixements molt especialitzats. Un ajudant només pot fer-hi una tasca ben simple. ... Quan l'estada de dos o tres mesos acaba, aquests ajudants queden una mica descoratjats de veure que la feina feta és més petita del que preveïen, i sobretot s'adonen que la feina de bibliotecari és molt més difícil que no pensaven. (Gacond 1982a)

La mateixa emissió dona a entendre que documents d'arxiu com ara cartes i manuscrits eren objecte del mateix nivell de catalogació detallista per crear fitxes d'autor, títol i matèria de cada document. No estranyen doncs les freqüents queixes de Gacond en antena i als informes de la biblioteca sobre la falta de recursos humans per reduir la sempre creixent pila de documents sense tractar. En tot cas, aparentment ningú no va qüestionar la sostenibilitat d'aquest nivell de precisió catalogràfica en una organització composta només de voluntaris i, encara que sens dubte calgui un nivell mínim de descripció perquè un fons/col·lecció sigui usable, la impossibilitat de negociar un compromís sembla conseqüència directa de la dependència de CDELI sota la biblioteca. Sabem que el fitxer del catàleg es conservava a la

sala de CDELI⁷⁷ però ignorem si s'intercalaven còpies de les fitxes al catàleg general de la biblioteca i si això era una condició de Donzé, encara que l'exigència de catalogació professional només té sentit si efectivament s'intercalaven al catàleg públic.

En darrer terme, però, no està clar si l'ús actual de RERO continua sent una obligació dictada per la biblioteca com al 1954 i per tant un efecte de la dependència de CDELI, o més aviat una decisió deliberada dels esperantistes o bé una simple rutina perpetuada per la falta d'actualització dels objectius. De fet hi ha certs indicis que el personal de la biblioteca actualment veu CDELI com un arxiu més que no com una col·lecció bibliogràfica adreçada al gran públic i prestable. En entrevista, Silfer es va queixar que el butlletí bilingüe *Transalpa Esperantisto* que LF-Koop publicava per informar sobre esperanto en francès i que enviava a la biblioteca municipal no apareixia a l'hemeroteca, que tanmateix ofereix molta premsa estrangera i en altres llengües i tot; preguntant al personal va esbrinar que redirigien tots els exemplars a CDELI. Malgrat el declarat objectiu de visibilització, segons Silfer «Gacond va estimular aquesta actitud, la va enfortir». Podem interpretar aquesta contradicció com la tensió entre les dues cares de CDELI: biblioteca (difusió) i arxiu (conservació). També reflecteix el fet que l'impuls centrífug de difusió virtual a través del catàleg pot coexistir amb la tendència centrípeta contrària de concentrar els fons/col·leccions físics; més encara, la visibilitat virtual justificaria i compensaria la invisibilitat física.

Concentrar o escampar?

Topem aquí amb el que sembla ser un dilema constant dels arxius comunitaris, per bé que és especialment agut en els arxius esperantistes, que necessiten guanyar nous membres per a la comunitat i per tant tenen més necessitat de ser visibles que no altres arxius comunitaris. Precisament en nom de la visibilitat, Silfer critica la separació física actual de tot CDELI, assenyalant que la biblioteca municipal és multilingüe i té un bon nombre de llibres i revistes en llengües diverses a les sales de lectura pública: «CDELI ha de deixar de ser un gueto. ... No té sentit que els llibres prestables no hi siguin, juntament amb els d'altres llengües.»⁷⁸ La dispersió, però, no satisfà la necessitat emocional de crear una 'llar' alhora física i espiritual per a la comunitat, que ja hem discutit abans; a més, la concentració té molts avantatges pràctics per als usuaris de la comunitat, avantatges i necessitats que són la raó mateixa de l'existència d'arxius comunitaris. Més encara, al capdavant ningú no ha provat que un fons/col·lecció esperantista 'engolit' per un arxiu públic i inaccessible a la comunitat fins al punt de ser oblidat sigui gaire més accessible per als no esperantistes que un arxiu comunitari.

77: Per una descripció del mateix Gacond (1979a).

78: Entrevista (28-04-2023).

El dilema entre concentració i dispersió pel que fa a l'arranjament físic dels fons/col·leccions d'esperanto a les biblioteques es reproduïx en l'elecció entre utilitzar un catàleg propi o el d'una institució pública, elecció que al seu torn determina el grau de professionalitat necessari. ¿Cal aspirar a incloure els continguts de l'arxiu en catàlegs i inventaris col·lectius d'ús general com RERO i Flora, i seguir per tant normes professionals de descripció, o bé és millor fer-ne només una descripció succinta i adhoc per a l'ús de la comunitat, bo i estalviant els esforços dels voluntaris per a les altres múltiples funcions dels arxius comunitaris? Parlant precisament sobre la catalogació, Grosjean afirma que l'esforç d'integració és necessari per mor de la visibilitat:

Lògicament hem de fer efectiu el nostre treball entre nosaltres, però tenint un peu en el moviment (*movado*) i un peu en les estructures públiques, perquè no ens podem quedar entre nosaltres, el públic ens ha de conèixer. ... Les estructures que cal explorar en el futur, segons la meua comprensió d'aficionada, no professional, han de tenir en compte la feina eficaç entre nosaltres i l'aparició dels nostres béns al públic. (Grosjean Mireille 2022)

L'avantatge de treballar en catàlegs col·lectius és en principi informatiu: visibilitzar l'esperanto fora de la comunitat. Per la seva banda, la separació catalogràfica té els seus propis avantatges. En primer lloc, sense l'obligació de contribuir a un catàleg aliè, la pressió d'aplicar normes professionals fil per randa es relaxa considerablement. Segonament, la consulta dels fons/col·leccions és més fàcil per a usuaris especialitzats com els esperantistes quan estan catalogats i/o arranjats separadament.

En nom de la usabilitat, el croat Marinko Gjivoje era partidari dels catàlegs esperantistes separats. El 1980 Gjivoje va publicar una obra pionera, el primer cens de grans biblioteques en esperanto de tot el món, 9 de públiques, 11 d'associacions i 10 de privades. Les públiques que va poder ressenyar eren precisament aquelles que disposaven de catàlegs separats per a obres en esperanto, i CDELI hi apareixia en tercer lloc després de Viena i Kortrijk, cosa que va contribuir a fer-lo més conegut internacionalment. Gjivoje va referir-se explícitament al repte d'identificar col·leccions de llibres en esperanto que sabia que existien diluïdes dins els catàlegs de grans biblioteques generals:

Només en algunes biblioteques públiques els llibres i revistes en esperanto estan a part, i per tant es poden trobar en un lloc. En altres biblioteques al catàleg de matèries només es poden trobar manuals, diccionaris i opuscles informatius sobre esperanto; la literatura original i traduïda i també les obres tècniques, científiques, polítiques i altres llibres en esperanto es troben al catàleg general alfabètic d'autors. Per trobar-los cal fullejar centenars de fitxes. ... En conclusió, nosaltres, els usuaris, hem d'insistir, que les col·leccions en esperanto es trobin apartades en un lloc. (1980 «Antaŭparolo»)

Només quan els registres d'esperanto es troben duplicats i agrupats en un catàleg paral·lel com es feia a CDELI en l'època dels catàlegs de fitxes un pot tenir el millor de tots dos móns. Val a dir que el catàleg agrupat és encara més necessari quan els llibres o documents

en esperanto no es troben físicament agrupats. La llarga història de CDELI ens hauria de permetre resoldre aquest dilema revelant si l'opció imposada per la biblioteca va valdre la pena a la llarga. Dues mesures poden fer servei per avaluar el resultat: la trobabilitat dels documents d'una banda, i de l'altra la professionalització dels voluntaris, entesa com la capacitat de trencar l'elitisme dels professionals adquirint el seu coneixement, transmetent-lo a altres voluntaris o fins i tot guanyant una remuneració per aquest coneixement. Vegem doncs com es va descabdellar el procés.

Encara que des del 1965 el personal de la biblioteca va portar la iniciativa en la catalogació, la darrera menció d'un bibliotecari catalogador és de l'informe del 1993. El del 1994 ens diu que la catalogació estava «provisionalment aturada a fi de trobar un programa informàtic adequat» (p. 27). Sens dubte la biblioteca havia començat la informatització del seu catàleg de fitxes, mentre que els registres multilingües de CDELI no es prestaven gaire a aquest procés. Si bé no és habitual que arxivers o bibliotecaris hagin de descriure documents escrits en dotzenes de llengües diferents, CDELI no recull sols documents en esperanto i francès sinó també en altres llengües construïdes i contribucions a la interlingüística en moltes llengües diferents, incloent-ne d'inusuals com ara el xinès. Aquest multilingüisme només pot ser dominat recurrent a recursos dintre de la mateixa comunitat esperantista. L'informe de gestió del 2008 (p. 22), per exemple, explica que una visitant japonesa ocasional del CDELI estava ajudant a catalogar llibres en japonès, i el del 2017 consigna una col·laboració semblant per part d'una esperantista xinesa resident a Interlaken. D'altra banda, aconseguir la traducció d'un títol no serveix de gaire si el sistema informàtic destinatari no pot reproduir el títol original. L'informe del 1996 explica que la catalogació s'havia reprès provisionalment en fitxes manuscrites, però cap professional assalariat ja no ajudava. Els informes del 1997 al 2000 repeteixen tots la mateixa frase: «Tot el treball de CDELI el continua fent un equip de voluntaris.» De fet, sota un pretext tècnic la biblioteca estava conculcant l'article 9 de l'estatut de CDELI del 1967 pel qual s'havia obligat a posar el seu personal al servei de CDELI

Ja hem vist que el sistema Archibase abandonat el 2010 en favor del portal Flora no va ser mai multilingüe. Per la seva banda el catàleg bibliogràfic RERO no va adoptar fins al 2001 la norma tècnica Unicode que permet utilitzar qualsevol sistema d'escriptura i per tant combinar els caràcters francesos amb els d'esperanto i qualsevol altra llengua. Segons l'informe d'aquell any (p. 39),⁷⁹ el canvi va coincidir providencialment amb l'arribada de Martine Schneller, que ja hem anomenat abans però sense aclarir que no va arribar a CDELI com a assalariada de la biblioteca sinó com a voluntària esperantista que, casualment, era també bibliotecària per formació. Després d'un voluntariat de dos mesos i esperonada pel

79: Reproduït per Gacond (2003, 28)

mateix director de la biblioteca Schneller va aprendre l'ús de RERO durant la segona meitat de l'any amb remuneració de CDELI i de SES i al gener de 2002 es va incorporar a la plantilla de la biblioteca fent un terç de jornada amb la sola tasca de catalogar el fons/col·lecció de CDELI.

A la pràctica, el requisit que el catalogador assalariat sabés esperanto era una invenció nova sense precedents en els primers 30 anys de CDELI, però la solució era satisfactòria per tothom i, amb l'excepció del breu treball de Silfer al Fons Edmond Privat, marca l'únic moment en què la biblioteca ha remunerat un esperantista. Tanmateix la remuneració es va interrompre el 2008 com hem vist; malgrat que en efecte la biblioteca tornava

a desatendre l'estatut de CDELI, el cercle

Amb Claude Gacond al dipòsit

de voluntaris no va invocar l'antic estatut i va preferir fundar AACDELI perquè la mateixa comunitat financés la catalogació. Des del punt de vista de la cohesió del grup de voluntaris, el resultat s'ha d'entendre netament negatiu, ja que la 'professionalitat' la va dividir separant el treball remunerat d'una elit del treball voluntari de la majoria, incloent-hi el mateix marit de Schneller, Richard, que s'encarregava de la descripció arxivística. Martine Schneller tampoc no sembla haver transmès els seus coneixements abans de jubilar-se el 2015, atès que Stefano Keller va haver d'apuntar-se a cursos de formació en RERO organitzats per la biblioteca a fi de substituir-la.⁸⁰ Keller, però, no va poder reprendre el ritme, de manera que el 2020 AACDELI va pagar 12 hores setmanals de feina d'una catalogadora diplomada no esperantista, reduïdes a 6 hores a partir del 2021. En definitiva, l'intent de professionalitzar una de les tasques de CDELI s'ha saldat amb efectes perniciosos: la biblioteca es desentén de la catalogació i AACDELI ha de pagar de la seva caixa una no-esperantista perquè la faci.

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
409	476	627	670	657	0	32	36	122	163	547	315	391

Taula 1: Registres bibliogràfics creats a RERO. (Font: informes anuals)

80: Informe de gestió de la Comissió de la Biblioteca, exercici 2016, p. 24.

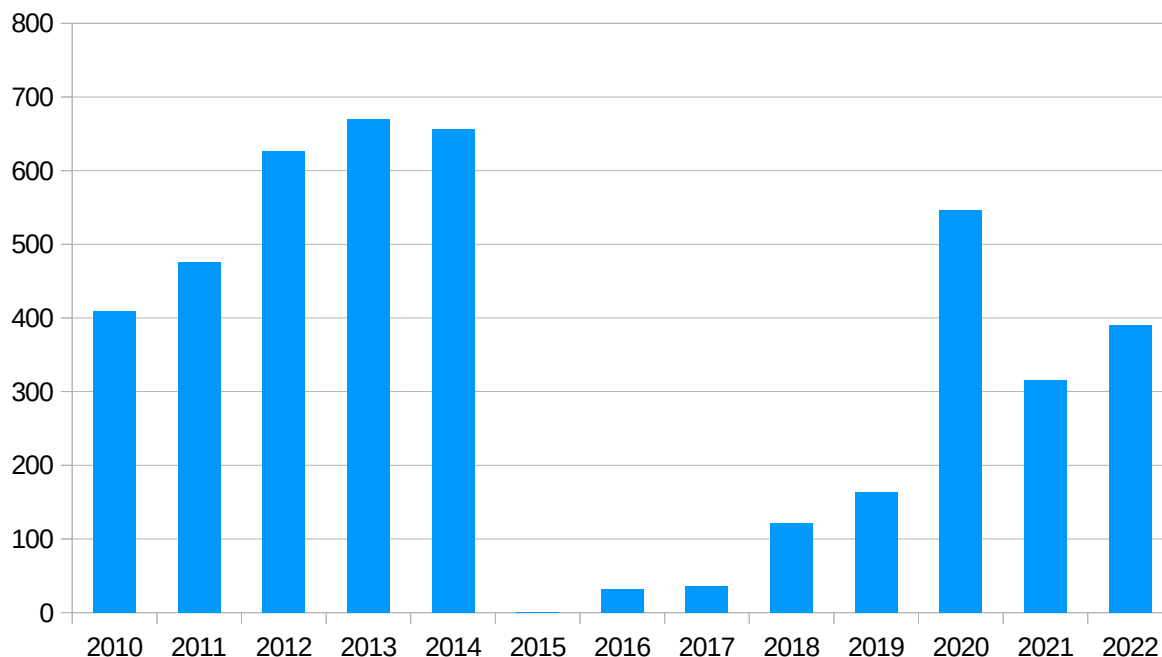

Figura 1: Registres bibliogràfics creats a RERO (Font: informes anuals)

Encara que els intents per contactar i entrevistar Keller no van donar fruit, és possible conjecturar les causes del fracàs. La primera és legal: mentre que Keller era tresorer i secretari d'AACDELI fins al 2023 i ara és vicepresident, una condició de la declaració d'utilitat pública assolida el 2015 és que les places al comitè executiu no siguin remunerades. La segona causa és psicològica; 70 anys de subordinació als bibliotecaris han deixat una empremta indeleble, i Grosjean ha declarat en públic: «La catalogació és una professió, hem de respectar això; l'ha de fer un professional» (2022). En el mateix acte Keller, tot i anunciar que ja té un diploma de catalogador, va confessar que fa revisar tots els seus registres pels professionals. La tercera causa, tècnica, és la més difícil d'evitar: el domini de la catalogació professional és un objectiu en moviment que cal anar perseguint amb cursos de reciclatge i no s'està quiet mai: tota expertesa professional porta la seva data de caducitat. El 2021 RERO va canviar el seu programari a un nou sistema:

El 12 de juliol, l'antic SIGB ha cedit el lloc a RERO ILS, un repte notable per als col·laboradors que s'han hagut de formar sobre els mòduls nous i adaptar les pràctiques de treball en només unes setmanes. RERO ILS és un programari de darrera generació *open source* que inclou l'aplicació de normes de catalogació RDA. En constant evolució, requereix una gran capacitat d'adaptació i una bona dosi de paciència.⁸¹

81: Informe de gestió de la Comissió de la Biblioteca, exercici 2021, p. 20.

Val a dir que la transició vers les normes catalogràfiques RDA és un salt comparable al pas d'ISAD(G) a Records in Context. A més, el canvi ha coincidit amb el desplegament d'una altra novetat: IdRef, un diccionari d'autoritats de noms de persona, organització i lloc gestionat des de França. En definitiva, si trencar l'elitisme professional de les institucions patrimonials i democratitzar el coneixement tècnic és una missió dels arxius comunitaris, CDELI ha fallat clarament en aquest respecte, i per tal d'utilitzar el catàleg de la biblioteca paga un preu molt alt que es podria haver invertit en altres tasques que, per raons històriques, no han semblat igual de professionals, com ara la descripció arxivística o el disseny de la seva web. Només resta esbrinar si s'ho ha valgut.

L'agulla al paller

En principi, per mesurar l'efecte de la publicació de registres bibliogràfics al catàleg col·lectiu només caldria compilar una estadística del nombre de préstecs in situ o entre biblioteques. Cada informe de gestió anual inclou aquesta estadística, sovint amb els països d'origen desglossats en el cas de peticions internacionals, però no hi ha mai cap menció dels préstecs de CDELI. En canvi, sí que s'hi detallen separadament les peticions de préstec rebudes i el nombre de fotocòpies enviades per la biblioteca de l'Associació Espeleològica Suïssa, que la biblioteca municipal té en dipòsit i que també conté l'arxiu de l'associació. Cal remarcar aquí que aquesta biblioteca és catalogada per voluntaris en Bibliomaker i no pas en RERO, i té un catàleg en línia propi,⁸² de manera que la biblioteca municipal li ha de demanar explícitament les dades de préstec. En el cas de CDELI, però, no sabem en absolut quantes peticions de préstec rep ni qui les atén: els informes no en parlen mai, ni a les estadístiques generals ni a la rúbrica sobre CDELI redactada per Gacond o Keller. Sens dubte la biblioteca té accés a les dades, ja que les peticions s'han de fer a través del seu catàleg encara que es derivin immediatament als voluntaris de CDELI com sembla més probable, però el tema no apareix espontàniament en les converses i publicacions dels membres d'AACDELI. Tan sols Silber, en entrevista, es refereix al control estadístic del préstec, per bé que la dada només li sembla rellevant en el cas hipotètic que s'intercalessin els exemplars prestables en la col·lecció pública, sense referir-se al catàleg. Tampoc no semblen existir testimonis de gent que hagi descobert l'esperanto prenent llibres de CDELI en préstec. Encara que la falta d'interès d'AACDELI pel resultat de tants esforços és sorprenent, s'adiu molt amb la tradició 'finvenkista' de propaganda indiscriminada sense cap esment pel resultat.⁸³ Podríem argumentar fins i tot que l'ús de RERO és contraproduent, ja que dona a la biblioteca un índex quantitatiu per mesurar el valor de CDELI i comparar-lo

82: <http://catalogue.ssslib.ch:8080>.

83: La indiferència als resultats va ser codificada per Zamenhof mateix al poema 'La vojo': «Sembrem i sembrem, mai no ens cansem, / pensant en el temps futur. / Cent llavors es perden, mil llavors es perden, / sembrem i sembrem constantment.»

amb altres fons de la biblioteca, índex que no deu mostrar resultats gaire afalagadors ni reflectiria el seu valor qualitatiu.

Tancada la via estadística de les dades efectives, només podem examinar la qüestió si RERO possibilita almenys la descoberta dels fons/col·leccions de CDELI ni que sigui hipotèticament. Cal remarcar que l'objectiu no és determinar si un esperantista hi sabrà trobar un document específic pel títol o nom d'autor. Sabem que els esperantistes i sobretot els interlingüistes experts consulten el catàleg i demanen préstecs de tant en tant: Moret va confirmar que abans de visitar CDELI sol fer-hi cerques i n'ha arribat a treure llibres en préstec, o els hi han enviat per correu. Més aviat, cal esbrinar les possibilitats que un altre usuari topi amb documents en esperanto o sobre l'esperanto de manera casual fent altres tipus de cerca; la justificació fonamental de la catalogació en RERO és la premissa hipotètica que bolcar els registres de CDELI en RERO equival a intercalar-ne els documents entre tots els llibres de la biblioteca en les sales d'accés públic. Les troballes casuals, però— el que en anglès en dirien '*serendipity*'—només són possibles si els registres s'ordenen per temes de manera anàloga als prestatges d'una biblioteca, per a la qual cosa calen descriptors de matèria d'algun tipus. El principi val tant per als catàlegs informàtics com els de fitxes, i Gacond (1982a) el va emfasitzar en una emissió radiofònica:

És molt bon criteri de comparació entre els centres de documentació d'esperanto si hi ha o no un fitxer analític, que completi els fitxers d'autors i títols. De fet molt pocs centres de documentació d'esperanto en tenen. Els qui n'han fet tenen una enorme superioritat sobre els simples dipòsits de llibres amb contingut no analitzat. Els qui cerquen necessiten els serveis d'un fitxer analític detallat, que s'ha de perfeccionar constantment segons els consells dels usuaris mateixos.

Alguna forma de catàleg temàtic amb anàlisi de contingut és gairebé imprescindible per a documents que, com en el cas de CDELI, no són de lliure accés i es troben en un dipòsit, i de fet, segons Gjivoje (ibid. 43), CDELI disposava d'aquest tercer fitxer ja l'any 1980. En canvi, qualsevol intent de classificació sembla haver-se perdut en el salt a RERO. Havent notat que poquíssims documents de CDELI tenen descriptors temàtics, vaig voler comprovar-ho en la meua visita presencial. Aquest és un extracte literal del meu diari de recerca (28-04-2023):

Parlo amb la Caroline, la bibliotecària no esperantista, Thérèse interpreta i diu que no ha volgut aprendre Esperanto al curs de CDELI. Viu a La Chaux-de-Fonds i treballa a la Biblioteca Pública i Universitària de Neuchâtel, però ve els divendres a catalogar els llibres de CDELI directament a RERO. Utilitza els registres d'autoritats francesos (en un domini .fr, no .ch), però no fa servir cap classificació ja que els llibres són al dipòsit i en qualsevol cas «tot és de tema Esperanto». Tampoc no utilitza encapçalaments de matèria; quan li ho pregunto es posa una mica defensiva: «Ningú no m'ho ha demanat.»

Probablement la decisió de prescindir de la descripció temàtica no va venir de Caroline Huguenin. Disposem d'un text en què Martine Schneller (2016) explica l'ús del catàleg RERO, del qual se'n poden deduir els principis de catalogació. Schneller revela que tots els registres de CDELI existents a RERO es poden recuperar amb el mot clau 'cdeli'; l'agost de 2023 aquesta cerca lliurava 9786 registres. El truc permet recrear virtualment l'antic catàleg de fitxes de CDELI, aïllant els seus fons/col·leccions de tota la resta. Al gener del 2016 el nombre era de 8350, i Schneller afegia tot seguit: «Naturalment, la majoria de les vegades quan consultem un catàleg no és per admirar o inspeccionar 8350 registres sinó per aconseguir alguna informació precisa» (p. 13). Seguidament Schneller demostra com fer cerques per nom d'autor, que és precisament el que faria un esperantista o investigador ja bon coneixedor de l'esperantologia o de la literatura en esperanto, però en cap moment no s'evidencia com un complet neòfit de l'esperanto podria descobrir per casualitat un registre de CDELI buscant-ne un altre, o utilitzar el catàleg informàtic per explorar les seves riqueses com si estigués recorrent prestatgeries amb la vista. Justament en aquests moments és quan tot curiós realment vol 'admirar o inspeccionar' sinòpticament tot el que una biblioteca o un arxiu li pot oferir sobre un tema o en una llengua. Dissortadament, sense descriptors de matèria ni podem apreciar la varietat del contingut ni subdividir l'enorme llista de resultats en seccions més manejables. De fet, un neòfit ni tan sols no arribarà a aquesta llista, ja que el truc del mot clau 'cdeli' només està explicat en esperanto a la web de CDELI. Per tant, els registres fets fins ara no permeten l'exploració sistemàtica.

El problema s'ha agreujat en la darrera encarnació del catàleg, RERO ILS. La nova interfície de cerca, suposadament més 'intuïtiva', prescindeix totalment dels antics índexs d'autor i matèria i ofereix un sol camp 'a la Google', sense poder especificar si volem el mot clau 'esperanto' al títol, la llengua, o una altra part del registre. Per filtrar la llarga llista de resultats esdevenen imprescindibles els descriptors de tot tipus, sobretot els de matèria, que els registres de CDELI no tenen. En conclusió, RERO tampoc no permet la visibilitat per atzar. La inversió de temps i diners de CDELI en la catalogació en RERO per tal que visibilitzi l'esperanto sembla doncs injustificada. El creixement del nombre total de registres, reportat en cada informe, no és cap mesura d'èxit, i l'admiració que provoca tan sols serveix per al consum intern, igual que l'acumulació material dels fons/col·leccions. A més, no hem tractat encara la qüestió de fins a quin punt RERO serveix com a catàleg per als mateixos esperantistes, ara que l'antic catàleg de fitxes ja no existeix. Per bé que el mot clau 'cdeli' permet agrupar els registres propis si es coneix el truc, la interfície no és fàcil d'utilitzar. Durant la meua visita en vaig veure un exemple quan Gacond i Fontannaz durant gairebé una hora van intentar identificar tots els llibres escrits per Gacond sobre la història de CDELI, sense èxit i discutint acaloradament. En definitiva, no ha quedat provat en absolut

que tant els neòfits com els experts no estiguessin més ben servits amb un catàleg separat a la web de CDELI com fa l'Associació Espeleològica a la seva, ni que fos en la forma més rudimentària de fulls de càlcul o dossiers PDF com fa CDELI amb els fons d'arxius.

La descripció arxivística i el problema de la llengua

La llarga discussió precedent sobre catalogació bibliogràfica, que pot semblar irrellevant en un treball de recerca arxivística, ha tingut tres propòsits. Primer, cal recordar que els arxius comunitaris són per definició híbrids, de manera que per entendre'ls hem d'abandonar el xovinisme professional i els còmodes límits de la nostra especialitat. La nostra professió necessita fer més exercicis de relativisme lingüístic i deconstrucció conceptual per evitar aproximar-nos als arxius comunitaris des d'una posició de superioritat que ens impediria aprendre maneres alternatives de veure i fer les coses, maneres que només poden redundar en favor d'una millor comunicació amb el públic general i no sols amb aquests col·lectius. Segon, hem pogut veure com en un arxiu comunitari mantingut per voluntaris la 'professionalitat' pot acabar consumint els recursos de l'arxiu en temps i/o diners, tant si entenem professionalitat com a remuneració o com l'aplicació de coneixement especialitzat. La professionalitat no és un valor absolut en el camp pràctic, i mal aplicada pot tenir efectes perniciosos; cal recordar que 'amateur' vol dir 'el qui estima', i respectar les virtuts d'aquesta relació afectiva. Finalment, els migrats resultats del tractament de la part bibliogràfica de CDELI serveixen d'antimodel per evitar repetir els errors en el tractament de la part arxivística. Amb la professionalització, la proliferació de normes nacionals i internacionals de descripció, i la creixent interconnectivitat dels arxius, els arxiviers fan front ara a reptes que els bibliotecaris van entomar ja fa trenta anys o més, de manera que aprendre dels seus encerts i errors és l'estratègia adequada. Per als arxius comunitaris, la tensió entre qualitat professional i usabilitat es manifesta ja a nivell local, en el dubte sobre l'aplicació d'eines i normes arxivístiques en inventaris d'ús intern. N'és un bon exemple l'arxiu de Maison d'Haïti, que va renunciar a l'ús de programari especialitzat perquè no compensava l'esforç dels voluntaris:

L'inventari és actualment un full de càlcul pla en Microsoft Excel que transformem constantment. Hi va haver discussions sobre introduir programari arxivístic especialitzat com ara Access to Memory (AtOM). Tanmateix, es va decidir que requeriria massa manteniment i recursos de l'organització. Excel també és de fàcil navegació per a usuaris potencials. (Rochat et al. 2018, 119)

El dilema s'accentua amb el salt a portals consorciats en línia com Flora, que ni tan sols donen l'opció de triar: un ha de seguir les normes tècniques i descriptives generals. Per tant, la falta d'atenció que ha patit Flora a CDELI en comparació a RERO pot haver estat en el fons la millor opció. En el cas d'arxius comunitaris lingüístics, a més, la complicació és doble

perquè els catàlegs col·lectius també obliguen a una tria lingüística. Ja hem vist els problemes lingüístics de la descripció bibliogràfica i els reptes tècnics causats pel multilingüisme de CDELI durant els anys 90. Mentre que la generalització d'Unicode en tots els sistemes informàtics ha facilitat la combinació de llengües diferents i ja no cal témer entrebancs tècnics, els arxius topen amb un problema intrínsec de la descripció arxivística. La barrera ja no és tant la reproducció de les llengües originals dels documents com la tria de les llengües dels usuaris finals, que en el cas de fons/col·leccions esperantistes són necessàriament un públic internacional.

Normes bibliogràfiques internacionals com ISBD van ser creades precisament per suplir la falta d'una llengua internacional, formalitzant la presentació i reduint el component lingüístic al mínim. En darrer terme, moltes normes internacionals aprovades o en procés de desenvolupament com les ontologies de Records in Context tenen l'objectiu de formalitzar les relacions semàntiques que les llengües humanes expressen amb tota naturalitat però que preferim ensenyar a les màquines per tal que tradueixin per a nosaltres de manera automàtica i ens estalviïn l'alternativa d'haver d'aprendre una llengua neutral com ara l'esperanto: només cal recordar la queixa de Duchein sobre la falta d'un 'esperanto arxivístic' i l'artificialitat de definicions de l'ISAD(G) com ara 'fons'. Aquesta formalització lingüísticament agnòstica està molt avançada en la catalogació bibliogràfica. En canvi, la descripció arxivística actual encara requereix llargues narratives en format lliure sobre la història i el context de producció en grau molt superior a la descripció bibliogràfica. De fet, l'arxivística sembla operar tothora i arreu sota el principi del monolingüisme. La mateixa norma ISAD(G) no aclareix com s'haurien de combinar diferents llengües en un mateix element de descripció, i fins i tot en un país multilingüe com Suïssa eines arxivístiques com ara el portal Flora són totalment monolingües i el treball arxivístic està compartimentalitzat en llengües. L'obligació de triar una llengua provoca dubtes paralitzants. En els orígens de CDELI l'única elecció lògica hauria estat el francès; actualment això ja no està tan clar:

En les darreres dècades del segle passat ... el francès va perdre el seu prestigi i l'anglès l'ha substituït com a llengua internacional oficial real per a les relacions internacionals. Fa 50 anys tots els visitants de CDELI més o menys sabien francès, però entre les noves generacions són més i més rars els coneixedors d'aquesta llengua, que de fet era el mitjà de comunicació neutral de CDELI davant la pluralitat d'interllengües. I al mateix temps resulta, que tot investigador d'interlingüística adepte de l'esperanto o no, tanmateix coneix bé la llengua de Zamenhof. Això vulgues-no-vulgues enforteix el caràcter esperantista de CDELI a la biblioteca i a nivell públic. (Gacond 2010, pt. 3.3)

L'estudi bibliomètric de Blanke (2015) i la meva pròpia experiència bibliogràfica reportada abans confirmen la impressió de Gacond que l'esperanto és ara la llengua comuna de la interlingüística. En conseqüència, seria també la millor elecció per redactar descripcions

arxivístiques per a un públic internacional, sol o en combinació amb l'anglès, especialment considerant que els usuaris d'arxius solen ser més especialitzats que els de biblioteques i que la catalogació en RERO sembla més adreçada al públic local que a l'internacional. Mentre que descripcions en esperanto i/o anglès farien més servei als usuaris potencials que no en francès, Gacond i els altres voluntaris, però, semblen suposar que estan obligats a utilitzar el francès perquè és «la llengua oficial de la biblioteca».⁸⁴

En darrer terme, però, l'autèntic obstacle a la descripció arxivística multilingüe no és una obligació normativa real o percebuda d'utilitzar una llengua oficial, ni tan sols el pes del costum i el fet que no està prevista en les normes descriptives, tant com la inversió en temps i esforços que requeriria: fer descripcions bilingües i mantenir-les sincronitzades amb traduccions constants duplicaria el treball dels arxiviers (o el triplicaria, si s'hi afegís l'anglès al costat del francès i l'esperanto). Tenim un exemple del cost de manteniment en la web de CDELI, on moltes parts només es troben en esperanto malgrat que sembli superficialment bilingüe. Per això, malgrat que l'informe del 2014 afirmi que «l'enregistrament dels arxius de CDELI pels col·laboradors del CDELI es fa en francès i en esperanto, la llengua generalment més coneguda dels interlingüistes», tanmateix gairebé tots els inventaris dels arxius de CDELI són en esperanto o l'alternen amb el francès de manera arbitrària. Aquesta deu ser una de les raons que, malgrat que CDELI estigui lliure del monolingüisme de Flora, ningú no ha provat mai de fer descripcions més elaborades dels seus fons/col·leccions. El coneixement detallat del contingut d'aquests arxivadors que tant ajudaria els investigadors sembla existir només en la ment de Claude Gacond i a hores d'ara sembla que cal donar-lo per perdut.

La percepció d'una obligació d'utilitzar el francès es manifesta en altres casos. Si es comparen els estatuts de l'AACDELI⁸⁵ (vegeu Annex V) amb els de l'ASB,⁸⁶ salta a la vista en el primer cas la provisió estatutària d'«òrgans especialitzats» i en particular de l'òrgan «Amics Esperantòfons de CDELI» (art. 16), que s'encarrega de totes les activitats que tinguin a veure amb la promoció i l'ensenyament de l'esperanto i els contactes amb editorials esperantistes. La creació d'òrgans especials pot haver estat el procediment triat per continuar la neutralitat interlingüística de CDELI i mantenir el francès com a llengua administrativa interna i externa, però sembla exagerada des del punt de vista legal. Encara que la llei suïssa doni validesa només als estatuts redactats en la llengua local, les associacions esperantistes no necessiten normalment cap subterfugi com aquest per fer activitats en esperanto. Més aviat sembla una romanalla de l'antic comitè consultiu de

84: Informe de gestió de la Comissió de la Biblioteca, exercici 2014, p. 26-27.

85: <http://www.cdeli.org/statuts/>

Association_des_amis_du_CDELI_Bibliotheque_de_la_Ville_La_Chaux_de_Fonds_Statuts.pdf

86: https://biblio.chaux-de-fonds.ch/bvcf/a-propos/Documents/2022_Statuts_ASBV.pdf

CDELI, on Tazio Carlevaro representava l'Ido, Claude Piron l'esperanto i André Schild Interlingua.⁸⁷ Per acabar d'aclarir aquest punt vaig plantejar la qüestió a Moret, qui va confirmar que les reunions del comitè i l'assemblea es fan en francès encara que tots els membres sàpiguen esperanto i que només hi hagi un membre del comitè que es declari adepte de l'Occidental. En tot cas, la divisió entre l'AACDELI i els 'Amics Esperantòfons' no és efectiva, ja que segons Moret ningú no hi participa com a representant d'una llengua particular, i sembla introduïda als estatuts tan sols per respectar el caràcter «oficial» de la llengua francesa. En resum, la marginació formal de l'esperanto es pot interpretar com un altre efecte psicològic de la subordinació de CDELI a la biblioteca com a 'secció', igual que l'imperialisme professional dels catalogadors, factors tots dos que han interferit en el seu desenvolupament com a arxiu comunitari.

L'altre costat de la dependència

Si bé ha quedat clar que els esperantistes veuen CDELI com una dependència o 'secció' de la biblioteca, falta investigar com la biblioteca veu CDELI al seu torn, i més en general com són les relacions entre tots dos més enllà de la qüestió de la propietat legal dels fons/col·leccions. Desafortunadament no vaig poder arranjar una entrevista amb el director de la biblioteca, degut en part a la barrera lingüística creada per la creixent deriva de CDELI cap a l'esperanto: Grosjean, que coneix personalment el director com a exalumne seu, em va advertir que l'anglès no m'hi serviria de res. Aquesta dificultat de comunicació directa dels investigadors estrangers amb la biblioteca invisibilitza i aïlla CDELI i li dificulta desplegar els seus mèrits davant les autoritats locals. D'altra banda, tenim indicis indirectes i fets que poden ser més il·lustratius que no paraules, com per exemple el fet ja esmentat que des del 2008 la biblioteca no inverteix ni un cèntim ni una hora en la catalogació de CDELI malgrat el compromís de l'estatut del 1967.

Un altre indicador poden ser els contactes entre el director i AACDELI. Segons l'article 14 del seu estatut (copiat de l'article 12 del de l'ASB) «la direcció de la Biblioteca seu amb una veu consultativa» a les reunions del comitè executiu d'AACDELI, i de fet aquesta pot ser una de les raons per privilegiar el francès dins l'associació. Moret tan sols va poder explicar que en els quatre mesos des de la seva elecció el comitè executiu només s'havia reunit una vegada i sense el director, i que no sabia si els directors hi havien participat mai. Tanmateix, l'examen dels informes de gestió des del 2008 revela que els successius directors mai no s'han reunit amb AACDELI, mentre que sí que hi consten les reunions amb l'ASB o fins i tot amb l'Associació Família Jacot-Guillarmod (una associació adreçada a promoure la catalogació i difusió d'un fons/col·lecció familiar, constituïda pels mateixos membres de la

87: Informe de gestió del Comitè de la Biblioteca, exercici 1972-1973, p. 18.

Placa a la porta d'entrada de CDELI

família). L'informe de l'exercici 2010, per exemple, informa que el director es va reunir 12 cops amb l'ASB, 7 amb l'Associació Família Jacot-Guillarmod, i 0 amb l'AACDELI (p. 4).

També podem treure conclusions de la presentació de CDELI en els informes de gestió de la biblioteca, on s'hi percep un tall molt evident entre els informes publicats fins al 2017 i els posteriors. Fins al 2017, la rúbrica sobre CDELI als informes era força llarga i detallada (3 pàgines de 50 el 2006) i seguia directament la secció sobre «fons especials» (és a dir, fons arxivístics i no bibliogràfics), secció que va ser inaugurada pel Fons Edmond Privat en l'exercici 1962-1963. En canvi, des de l'informe per a l'exercici 2018, CDELI hi apareix a la secció final «Altres biblioteques» molt reduït en extensió (0,3 pàgines de 39 el 2019) i acompanyat de tres entrades més: els anomenats «centres de documentació» dels instituts d'ensenyament secundari, la biblioteca de l'Associació Suïssa d'Espeleologia, i els arxius del Servei Civil Internacional. La companyia és ben heterogènia: mentre que els centres de documentació escolars són gestionats per la biblioteca municipal encara que se situïn dins dels mateixos centres escolars, les altres col·leccions són una biblioteca i un arxiu dipositats dins el recinte de la Biblioteca de La Chaux-de-Fonds per sengles associacions, gestionats i catalogats per voluntaris d'aquestes associacions i amb webs i catàlegs en línia propis separats de RERO.⁸⁸ En canvi, a diferència de les associacions amb què ara apareix

⁸⁸: El del Servei Civil Internacional és <https://archives.sci.ngo/>. Cal remarcar que l'entrada de SCI a Flora és un mer enllaç al catàleg propi de SCI. Un cas semblant és el fons del Centre per l'Acció No Violenta, també dipositat a la Biblioteca i ressenyat a Flora però com a simple enllaç a <https://www.non-violence.ch/catalogue/index.php>. Aquests catàlegs independents apareixen

Arxivadors d'Argus

associada, CDELI cataloga els seus llibres i revistes directament en RERO a fi de fer-los trobables i prestables als usuaris normals de la xarxa bibliotecària. Per tant l'únic tret comú

enllaçats també a la web de la biblioteca (https://biblio.chaux-de-fonds.ch/bvcf/lectures-musique-numeriques/Pages/catalogues_PA.aspx).

sembla ser una certa separació de la biblioteca, sigui física o jurídica, amb la connotació implícita que CDELI seria una mena de 'cos estrany'.

Altres senyals també apunten a una desconexió gairebé completa entre CDELI i la biblioteca. Ja hem vist que els fons/col·leccions de CDELI no consten en absolut al portal Flora. El 20 d'abril del 2023, amb l'ajut d'un traductor automàtic, vaig escriure un correu electrònic en francès a Antoine Monnier, l'arxiver responsable dels «fons especials» segons la web de la biblioteca, anunciant la meua visita al cap d'una setmana i el meu interès a consultar els documents de Naturfreunde Internacional; el correu, a més de seguir el protocol de consulta dels arxius requerit per la biblioteca, perseguia explorar el grau de familiaritat de Monnier amb els fons/col·leccions custodiats a CDELI. Va resultar que Monnier havia deixat la seva feina d'arxiver de La Chaux-de-Fonds feia només uns dies, i després de reenviar el missatge a altres adreces electròniques el 25 d'abril vaig rebre una resposta en anglès: «Unfortunately, as a service of the library of La Chaux-de-Fonds, the Private Archives Service isn't in charge of the CDELI and we don't have any access to their documents»; el correu era enviat en còpia a Stefano Keller, vicepresident de l'associació.

La redirecció va confirmar les experiències narrades per telèfon el 24 d'abril per la Laura Robert, investigadora que va visitar CDELI el 2016 cercant informació per a la seva recerca sobre la política lingüística en una organització internacional. El seu contacte i guia exclusiu a CDELI va ser Mireille Grosjean, sense arribar a parlar en cap moment amb Gacond ni amb cap treballador de la biblioteca. Grosjean va confirmar la seva trobada amb Robert durant la nostra entrevista. Segons Grosjean, Robert era representativa dels investigadors que visiten CDELI, ja que la meitat no són esperantistes. També va confirmar que la biblioteca deriva totes les consultes a l'associació, fins i tot les peticions de préstec interbibliotecari de llibres que apareixen al catàleg RERO, però de vegades les consultes per CDELI s'adrecen a SES. El contacte a través de SES és comprensible perquè la web de CDELI no publica cap adreça de correu electrònic sinó tan sols el número de telèfon del mateix saló de CDELI, on mai no hi ha ningú excepte els divendres. Grosjean va admetre que ella no ha fet mai de voluntària a CDELI ni forma part del comitè executiu d'AACDELI, que només n'és membre perquè paga la quota i que sap «un centèsim del que sap Claude»; de fet, es va sorprendre que segons Robert ella l'ajudés a trobar els documents, ja que es veuria incapaç de localitzar-los.

La versió de Grosjean no coincideix amb la de Robert però ajuda a explicar les impressions de la investigadora, que va trobar el centre «desorganitzat» en no trobar-hi quadres de fons ni catàleg ni instruments de cerca, ni tenir l'opció de consultar els documents directament com en altres arxius: ella havia d'explicar els temes que li interessaven i esperar de rebre fotocòpies de documents rellevants. Segons Robert, CDELI no escaneja documents i és

molt lent a reaccionar per correu, fins al punt que en diverses ocasions, tot i viure en aquell moment a Suïssa, demanava documents al Museu d'Esperanto de Viena perquè la resposta era més ràpida. Sembla evident que l'accés a CDELI i els seus recursos és difícil per a investigadors que no tinguin un contacte personal previ amb la comunitat esperantista, i que l'assistència personal de Gacond és imprescindible. De fet, millorar l'accessibilitat per exemple publicant una adreça web seria contraproduent davant la dificultat de satisfer demandes d'usuaris: «El fet que la feina depèn de voluntaris necessàriament limita els serveis de CDELI. Molt material recollit queda per catalogar en caixes provisionals. ... No hi ha un funcionari assalariat que pugui dedicar temps a satisfer les peticions per Internet més o menys serioses, que tendeixen a créixer» (Gacond 2010). El temps dedicat a atendre investigadors és temps robat al tractament de nous materials, que semblen estar arribant a ritme accelerat. Durant l'entrevista, Grosjean va explicar que el nou director de la biblioteca se li ha queixat personalment que cada vegada més famílies d'esperantistes difunts hi porten grans donacions sense cap tractament previ com si fos «una deixalleria» en comptes d'un arxiu, i que CDELI haurà de començar a rebutjar aquestes donacions. En qualsevol cas, la biblioteca no sembla voler assumir cap responsabilitat en aquesta situació ni considerar que els investigadors interessats en els fons/col·leccions de CDELI mereixin atenció professional.

El repte del futur

Com tots els arxius comunitaris, CDELI ha crescut gràcies a la implicació de tota una comunitat interlingüística però sobretot pel lideratge del seu fundador, que ja té 92 anys. La retirada de Gacond i l'elecció d'un nou president d'AACDELI entre la meua primera visita i la segona marquen una crisi sense precedents en la seva història, també típica dels arxius comunitaris:

Intentar trobar un mecanisme i una estructura que puguin sostenir l'organització més enllà de la participació de l'individu fundador clau és una responsabilitat molt important i complicada. Sembla que un dels moments més perillosos per a la sostenibilitat a la llarga d'un arxiu comunitari és en el període després que la seva força motora original se'n va o fina. (Flinn, Stevens, i Shepherd 2009, 80)

Encara que AACDELI té un nou president, Moret, ningú no pot substituir Gacond com a «arxiver» en el sentit de cap de CDELI; ningú no té la seva autoritat ni sobretot la visió completa de les diverses tasques i funcions de CDELI. D'entre els successors Keller, el vicepresident i webmàster, sembla tenir la visió més àmplia i en entrevista Grosjean va referir la seva impressió que voldria ser «un segon Gacond» però que «té el costum de desaparèixer», ja que és autònom i no té un sou fix que li permeti dedicar tant temps com Gacond a l'esperanto. Grosjean, guiada per Keller, ha redactat una llista de tasques que cal

fer a CDELI (vegeu Annex VII) però troba que calen més detalls per poder fer una crida demanant voluntaris, detalls que AACDELI sembla incapaç de donar ja que les operacions tècniques de CDELI no han estat mai protocolitzades per escrit, i tota formació de voluntaris s'ha fet sempre de forma empírica.

Per la seva banda, Moret va confirmar que el comitè el va elegir president perquè aprofiti la seva autoritat com a professor universitari i els seus contactes acadèmics per capitanejar CDELI en aquesta etapa perillosa, i va esmentar els seus plans perquè deixi de ser només una biblioteca i es converteixi en un «centre científic» que torni a publicar llibres i organitzar conferències com en el passat. La seva feina a la universitat de Lausana, però, limita enormement el temps que pot dedicar a CDELI. El problema més greu és en efecte geogràfic: primer, amb excepció d'una, tots els voluntaris del comitè d'AACDELI viuen fora de La Chaux-de-Fonds i no poden anar cada dia a CDELI com feia Gacond; i segon, la seva relació amb els esperantistes locals centrats a KCE al voltant de Silfer i LF-Koop no és amistosa. Tampoc no ho sembla ser amb Grosjean, també resident, malgrat que sigui sòcia d'AACDELI. Part d'aquestes suspicàcies es basa en la divisió ideològica entre el raumisme i finvenkisme, part en el paper que Grosjean va tenir en la liquidació de GEP a principis dels anys noranta com a presidenta del seu patronat, part en la competència en activitats culturals que es va establir entre CDELI i KCE un cop van prendre camins separats sota direccions diferents, i un darrera part (potser la més gran) en incompatibilitats purament personals i l'acumulació de velles enemistats. Malgrat la retòrica pacifista i humanista, els esperantistes són humans.

Al repte de la transició (o falta) de lideratge s'hi suma un repte extern: l'imminent trasllat de CDELI. Com a efecte secundari de la nova llei cantonal de protecció del patrimoni, des del 2019 el sector patrimonial de la biblioteca, l'arxiu municipal i els arxius cantonals col·laboren en el projecte d'un nou gran «centre d'arxius i patrimoni» que reunirà per fi els fons/col·leccions públics i privats escampats fins ara per la ciutat i per tot el cantó en diversos dipòsits antiquats i insegurs per falta d'espai. El nou edifici acollirà dipòsits de conservació, sales de tractament arxivístic, oficines administratives i espais d'acollida i consulta; ja s'ha designat una ubicació prop de l'estació i el desembre del 2022⁸⁹ es va anunciar el projecte guanyador del concurs. El projecte arquitectònic⁹⁰ preveu el trasllat de CDELI a la nova ubicació: s'hi marca una sala de conservació de 170 m² compartida entre CDELI i els arxius audiovisuals de la biblioteca, i fins una sala per als «col·laboradors de CDELI» de 45 m² adjunta a una sala de reunió per a 12 persones de 30 m².

89: https://www.ne.ch/medias/Pages/20221212_ConcoursCAP.aspx

90: <https://www.ne.ch/autorites/DESC/SCNE/archives-etat/nca/Documents/Papyrifera.pdf>

Estranyament, ningú a CDELI no sembla informat d'això. Grosjean va declarar que se'n va assabentar per la premsa la tardor del 2022; en una reunió posterior el director de la biblioteca, conegut seu, li va confirmar el trasllat de CDELI però no va poder precisar quin serà l'espai disponible per als fons/col·leccions de CDELI al nou edifici, ni si el trasllat afectarà només els fons arxivístics. En canvi, la va informar sense circumloquis que no hi ha més espai per al creixement de CDELI, i que el pes de les prestatgeries del servei de llibreria al mig de la sala és un perill. No sabem Gacond i AACDELI ja estaven informats d'aquests plans i exigències, però segons Grosjean subestimen el repte del trasllat, que obligaria a avaluar i seleccionar tots els fons/col·leccions de CDELI. Moret va informar-me que, efectivament, els dipòsits de CDELI ja estan plens, però no recordava res de les advertències fetes per Grosjean en la darrera assemblea, confirmant que no gaudeix de la confiança dels voluntaris d'AACDELI. El dia de la meua visita de recerca a CDELI vaig corroborar que hi ha membres del comitè d'AACDELI que no en saben res:

Dino amb Thérèse i parlo d'arxivística; ella s'ocupa d'arxivar revistes i em comenta el dubte sobre si les revistes "mortes" haurien d'anar a un arxiu o a una biblioteca. Parlem del pla del nou arxiu cantonal i se sorprèn que en sàpiga tant, em pregunta on es pot trobar la informació pública sobre el tema.⁹¹

Grosjean, per escrit i en entrevista, ha emfasitzat que hi ha d'haver un sol interlocutor entre la biblioteca i CDELI. Vista la divisió actual, per a la biblioteca aquesta estratègia podria fàcilment esdevenir un carreró sense sortida, ja que tots els implicats desitgen aquest rol privilegiat i excloent, mentre que ni AACDELI ni SES tenen per separat prou recursos econòmics i sobretot humans a La Chaux-de-Fonds per mantenir viu CDELI com a arxiu comunitari. Els plans de futur tampoc no permeten l'optimisme. El desig de Moret de privilegiar l'activitat acadèmica més prestigiosa i l'edició no sembla tenir en compte les altres funcions tradicionals de CDELI ni la fusió de rols típica d'un arxiu comunitari. Moret, relativament nou en l'esperanto i encara perifèric en la comunitat esperantista, no ha col·laborat mai amb CDELI com a voluntari ni coneix altres arxius comunitaris, i per tant té una perspectiva molt parcial. Elegit per representar AACDELI, encara que el seu prestigi acadèmic sigui un bon atot en la negociació amb la biblioteca, les decisions que prengui podrien allunyar CDELI de la seva missió tradicional i accentuar la fixació en una professionalitat impossible que en darrer terme el destruiria.

KCE i els esperantistes de La Chaux-de-Fonds que orbiten al voltant de Silber podrien proveir el voluntariat local imprescindible per vivificar CDELI, però paradoxalment Silber ha criticat precisament els aspectes de CDELI més característics dels arxius comunitaris:

CDELI ha de ser biblioteca, hemeroteca, arxiu, i no un petit centre cultural. El servei de llibreria, els cursos d'esperanto, totes aquestes coses han de parar. ... Cal eliminar tot

91: Diari de recerca, 28 d'abril de 2023.

allò que no pertoca a l'autèntica funció de biblioteca, hemeroteca, arxiu, prou de servei de llibreria, prou de cursos, i cal desguetoïtzar almenys la part en esperanto perquè se'n puguin veure els llibres i prendre'ls en préstec.⁹²

Les paraules del màxim ideòleg del raumisme poden xocar contra l'expectativa que algú que veu l'esperanto com una minoria nacional emfasitzaria precisament les funcions comunitàries de CDELI. Nogensmenys, la proposta de reduir CDELI a la seva mínima expressió es pot entendre com un retorn a la situació dels anys 80, quan Gacond dirigia tant KCE com CDELI, i entenent tots dos com a institucions complementàries gràcies a la proximitat física, en comptes de competidores en el camp de l'educació. Com que el futur arxiu cantonal no dista de KCE gaire més que la biblioteca, la sinergia després del trasllat encara és possible. En aquesta relació simbiòtica, CDELI no hauria de duplicar funcions que ja aconsegueix KCE, quedant reduït a un servei proveït als participants de trobades i convencions de KCE i alhora un pol d'atracció d'interlingüistes, mentre que KCE aportaria els recursos humans per al funcionament normal de CDELI i allotjament per als visitants. Aquesta via sembla la més realista, atès que segons Grosjean el mateix director ja ha demanat eliminar les prestatgeries del servei de llibreria, i que el nou arxiu difícilment hostatjarà cursos o cap activitat que no sigui purament arxivística. Resta l'escull de la gran enemistat que concita Silfer en molts membres d'AACDELI, i el problema de la cooperació dels voluntaris amb un intel·lectual que ha fet de l'esperanto la seva professió. En resum, la política no intervencionista practicada fins ara per les autoritats és inviable perquè ja no hi ha un sol interlocutor sinó diferents faccions que només cooperaran si es veuen obligades; en certa manera, només una tal col·laboració forçosa convertiria CDELI en una institució pública. Davant de tantes divisions, només sobreviurà si la seva gestió es professionalitza, però la qualitat clau de la professionalitat en aquest cas no és tant la remuneració o el coneixement especialitzat com la imparcialitat i neutralitat: només algú que depengui directament de l'estat pot garantir l'accés a documents públics amb independència de simpaties personals i afinitats ideològiques:

Per a un arxiu institucional, incorporar un arxiu comunitari en declivi o amb problemes significa també incorporar una població de donants nova, diferent i estratificada per generacions o ideologies, activistes que desconfien d'institucions, i divisions polítiques intra- i inter-comunitàries. Això requerirà una orientació pluralística a la gestió, descripció i difusió dels materials d'arxius comunitaris, la negociació de polítiques noves i potser el desenvolupament de protocols comunitaris, i molta sensibilitat. Vist això, pot caldre recalibrar les habilitats i l'ètica professionals. (Gilliland i Flinn 2013, 17)

92: Entrevista amb Giorgio Silfer (28 d'abril de 2023).

Conclusions

Característiques dels arxius lingüístics

L'anàlisi precedent ha evidenciat que els arxius esperantistes, com a arxius lingüístics, tenen la majoria de les característiques descrites per als arxius comunitaris, però també tenen certes característiques pròpies que convé revisar. Els arxius lingüístics encaixen més clarament que els típics arxius comunitaris en la noció d'arxiu de Derrida—noció que aquí he batejat com 'arxius disciplinaris'. CDELI arxiva les activitats socials, culturals i polítiques d'una determinada comunitat de llengua, però també la literatura acadèmica produïda per analitzar totes aquestes activitats, i és per tant l'arxiu d'una disciplina acadèmica, la interlingüística. Tanmateix la coincidència no és extraordinària ni estranya si tenim en compte que la branca més important i activa de la interlingüística és l'esperantologia, és a dir, la filologia de l'esperanto. Mentre que la tesi de Yerushalmi d'un nexa genètic o estructural entre psicoanàlisi i judaisme ens posa instintivament en guàrdia, la relació privilegiada d'una determinada comunitat amb una disciplina o projecte de ciència és molt més lògica i gairebé inevitable en el cas de les filologies. Precisament aquest nexa, vist com a defecte i com a manca d'universalitat, ha esperonat el desenvolupament de la lingüística general, que reivindica amb molta més fermesa l'estatus de ciència. No sorprèn doncs que la relació de cada filologia amb el seu arxiu, amb la seva tradició, amb els seus textos fundacionals, sigui molt diferent de la que hi té la lingüística, en què es considera de mal to citar textos de més de deu anys. Recordem que l'arxiu permet traçar la història de la disciplina en el temps i l'espai i per tant en revela el caràcter contingent i la dependència d'altres factors, soscant la seva pretensió d'universalitat:

Una ciència, una filosofia, una teoria, un teorema, en l'estructura *clàssica* del seu concepte, són o haurien de ser *intrínsecament* independents de l'arxiu singular de llur història ... No n'hi ha pas cap necessitat, en la seva relació o la seva pretensió de veritat, en el sentit clàssic del terme. (ibid., 73)

YBC també és un doble arxiu, comunitari i disciplinari, i fins i tot té un segell editorial propi que edita estudis sobre els clàssics de la literatura ídix, però aquests estudis són exclusivament en anglès. Dins de YBC la llengua marca una cessura molt clara entre un arxiu tancat, que ja no creix excepte per l'edició d'alguns poemaris bilingües, i un metaarxiu modern, que continua creixent però ja no pot ser contingut més que en una petita part per l'arxiu físic entès en el seu sentit topològic, com a espai. En efecte, els estudis ídix, com a branca dels estudis jueus, tendeixen a materialitzar-se en la manera habitual de les filologies, dins de les universitats i dels arxius públics. Potser per això els arxius filològics en

tant que arxius disciplinaris adopten la forma d'arxius comunitaris només quan són exclosos i marginats per la cultura oficial.

Altres característiques dels arxius esperantistes coincideixen més clarament amb les de l'YBC i són per tant generalitzables als arxius lingüístics. En primer lloc cal destacar el valor donat a l'ensenyament. Encara que tots els arxius comunitaris fan activitats educatives i de difusió per a la seva comunitat i per al públic general, només els lingüístics tenen la responsabilitat d'ensenyar també tota una llengua i una literatura. El 1986 l'YBC, amb només sis anys en actiu, va obrir el seu primer programa de cursos d'estiu per a estudiants universitaris de pregrau que ajudessin a processar els llibres que arribaven:

Com que era gairebé impossible trobar jovent amb coneixement previ d'ídix, vam decidir atreure estudiants amb una combinació de feina i estudi: classes intensives d'ídix de bon matí, seguides de tot un dia de *shlepping* [desencaixar i classificar llibres] i seminaris vespertins en història jueva i literatura ídix en traducció. ... Gairebé cada estudiant que vam acceptar va ser inspirat per l'experiència, i un nombre remarcable va continuar estudiant, fins que avui alguns dels nostres exalumnes estan entre els líders més prometedors de l'especialitat. (Lansky 2005, 211-12)

Encara que avui l'YBC continua gestionant una gran varietat de programes educatius a tots els nivells, la seva missió principal segueix sent proveir material de lectura per a programes de llengua, història i cultura jueves en universitats de tot el món, molts dels quals ja existien en el moment de la seva fundació. En canvi, els esperantistes van haver de crear el seu propi centre d'estudis superiors (KCE) adjacent a CDELI, i en darrer terme fins i tot fer cursos elementals a CDELI mateix.

Una altra característica notable dels arxius lingüístics estretament lligada a l'anterior és la gran importància, de fet el predomini, de materials bibliogràfics, que pot dificultar reconèixer-los com a arxius, encara més que en el cas d'altres arxius comunitaris. A més, els arxius esperantistes solen iniciar-se com a biblioteques abans de començar a aplegar documents d'arxiu. Aquesta riquesa bibliogràfica no és sinó el resultat inevitable del fet que les comunitats fundadores, a diferència d'altres arxius comunitaris, no tenen tan sols una història particular per preservar i difondre sinó també una llengua pròpia i per tant tota una literatura. En el cas ídix, la preservació de la història i de la literatura han seguit camins separats, obligant a la partició de fons/col·leccions personals: «Algunes caixes contenien còpies sense vendre dels llibres de la mateixa Aliza, i d'altres contenien les seves cartes i manuscrits personals, que, com que no manteníem un arxiu propi, vam acordar de donar a la Societat Històrica Jueva Americana» (Lansky 2005, 98). L'existència d'institucions jueves que actuaven com arxius abans de la fundació de l'YBC és un mer accident històric que no invalida l'equivalència del ídix i l'esperanto, i el fet és que no conec cap arxiu esperantista que no sigui també biblioteca, hemeroteca i sovint museu.

Precisament la potència bibliogràfica i literària dels arxius esperantistes causa els escrúpols de molts arxivers professionals, que preferirien no tenir-hi res a veure. El fet és, però, que les biblioteques mostren un interès escàs en la conservació d'aquest patrimoni, en gran part perquè les biblioteques patrimonials i de conservació solen ser 'nacionals', característica que xoca amb l'esperit internacionalista i l'origen divers d'aquests fons/col·leccions.⁹³ D'altra banda, la deconstrucció de la terminologia professional que ha encetat aquest estudi demostra que els escrúpols resulten de l'arbitrarietat conceptual de termes com ara 'fons' i 'col·lecció'. Les dades empíriques dels arxius esperantistes avalen i permeten aprofundir la crítica de les definicions dogmàtiques i circulars, en concret pel que fa al caràcter 'artificial' dels fons/col·leccions esperantistes si es considera el seu rol equivalent a les biblioteques de dipòsit legal. A causa dels límits nacionals de les lleis de dipòsit legal de publicacions i de la falta d'una biblioteca que reunís tota la literatura en esperanto, des del 1980 CDELI, HEM i tots els altres centres esmentats per Gjivoje es van convertir en biblioteques de conservació, on els editors i escriptors de tot el món enviaven exemplars de franc per a la seva conservació permanent; encara avui, vint anys després de la mort del fundador del HEM, l'Ajuntament de Subirats rep revistes sense que ningú en pagui les subscripcions. Per tant, no es pot pretextar que aquestes agrupacions bibliogràfiques siguin 'reunides' de manera 'artificial' o 'factícia'. Els suposats 'col·leccionistes' no ho són pas sinó dipositaris, perquè en comptes de recollir selectivament reben allò que els altres jutgen digne de conservació permanent i que els transfereixen. Per tant, fins i tot les biblioteques esperantistes sense documents d'arxiu poden ser considerades arxius que creixen orgànicament i amb què la comunitat, com a productor, s'arxiva ella mateixa.

Peculiaritats dels arxius esperantistes i preguntes obertes

Passant a les particularitats dels arxius esperantistes *per se*, la primera que destaca és que no encaixen gaire en la caracterització dels arxius comunitaris com arxius 'independents'. Des del seu article seminal que va llençar al món el concepte d'arxius comunitaris, Flinn ha dit que «la participació, el control i la propietat del projecte per la comunitat és essencial» (2007, 153). L'YBC s'adiu més que els arxius esperantistes amb aquesta descripció, i el 1991 no es va accontentar a arrendar un terreny per 99 anys a un dòlar per any, sinó que va insistir a comprar: «El ídix ja ha conegut prou impermanència; no tenim més elecció que posseir» (Lansky 2005, 278). També en el cas d'arxius jueus no lingüístics «el desig de mantenir el control dels documents és fort» potser en reacció a «l'abús dels documents d'arxiu en l'època nazi» (Flinn 2007, 167). De fet, segons Flinn una característica típica dels arxius comunitaris pròpiament dits seria «l'actitud ambivalent o fins antagonista d'algunes

93: Jo mateix el 16 de febrer del 2018 vaig participar en una reunió entre l'hereu del HEM i el cap del Servei de Biblioteques del Departament de Cultura de la Generalitat, que va palesar l'escàs interès a integrar el HEM en la Biblioteca de Catalunya.

comunitats vers les institucions arxivístiques i patrimonials formals i una extrema resistència a cedir no sols la propietat legal sinó també la custòdia física de les seves col·leccions» (ibid.). Per contra, els arxius esperantistes poden ser descrits com optimistes i confiats, per tal com valoren la tutela de les institucions públiques per sobre de la propietat privada de familiars massa proclius a la destrucció unilateral; fins ara no hi havia tampoc cap sentiment d'haver estat esborrats del registre històric oficial, en comparació amb l'anorreament simbòlic rebut per part dels mitjans de comunicació i els medis acadèmics.

L'actitud positiva vers les institucions de l'estat resulta doncs de la set de reconeixement i també d'un desig de proselititzar molt marcat fins i tot en comparació amb arxius de comunitats religioses o moviments polítics; en aquest sentit un altre qualificatiu que escau als arxius esperantistes és 'extravertits', tot i la barrera causada per la llengua mateixa. Malgrat la seva predisposició a col·laborar amb les autoritats públiques, els arxius esperantistes són més clarament contraarxius o arxius activistes que no l'YBC, ja que vehiculen un projecte de reforma de tota la societat que no es circumscriu a un grup ètnico-religiós determinat; en aquest sentit, són comparables als arxius del feminisme i d'altres moviments socials. D'altra banda, el trauma col·lectiu de l'expulsió del Fons Cesar Vanbiervliet podria marcar un canvi d'actitud i ja hem vist com plana sobre el futur de CDELI. El mateix exemple belga suscita la pregunta, si aquesta actitud confiada i el desig de reconeixement oficial exposen els esperantistes a situacions de manipulació i explotació en el tracte amb arxius públics que justificarien preferir més independència respecte a aquests. A CDELI ja hem vist efectes negatius en l'imperialisme professional dels catalogadors i la dificultat de defensar l'esperanto com a llengua normal de l'arxiu. L'evolució ulterior d'aquest arxiu suís podria furnir més exemples.

Un altre fil que aquest estudi no ha pogut descabdellar són les actituds dels esperantistes joves vers els documents digitals i el que entenen com a 'arxiu'. Mentre que els esperantistes veterans, com ja hem vist, veuen en Internet un reialme d'impermanència i arriben a resistir-se activament a fer-s'hi presents, la nova generació mostra la tendència contrària. N'és un bon exemple Bitarkivo,⁹⁴ la web que recull revistes esperantistes escanejades mantinguda per Iván García, tresorer del grup esperantista de València. Es tracta d'un arxiu postcustodial que només recull i ordena enllaços a les còpies digitals hostatjades en els servidors d'Internet Archive, una organització estatunidenca sense afany de lucre que les publica també a la seva web archive.org. Curiosament, l'estratègia d'escanejar i cedir la custòdia a Internet Archive també la segueix l'YBC amb la Col·lecció Digital Steven Spielberg.⁹⁵ Ara bé, aquesta col·lecció és més un mitjà de publicació que no un arxiu de conservació permanent, mentre que en el cas de Bitarkivo la relació amb els

94: <https://bitarkivo.org/>.

95: <https://www.yiddishbookcenter.org/collections/digital-yiddish-library>.

originals físics no està clara. La meua experiència en mitjans juvenils esperantistes m'ha fet percebre certa aversió al paper i a la materialitat en general, sovint justificada amb l'ecologisme. La relació d'aquesta actitud amb un possible conflicte generacional en l'esperantisme respecte a la definició de 'conservació' i 'arxiu' resta per explorar.

Retorn a Subirats

Una pregunta de recerca addicional ens porta de nou on va començar aquest estudi, a Subirats, i a les seves aplicacions pràctiques immediates. Recordem que a l'arxiu municipal de Subirats hi ha ara tot un gran fons/col·lecció sense catalogar que sens dubte hauria de ser tractat i descrit d'acord amb el marc teòric dels arxius comunitaris. Al seu torn, l'estudi del HEM ajudaria a refinar la teoria, que no delimita amb prou claredat la frontera entre els arxius comunitaris i els personals o familiars. Malgrat que tots els arxius comunitaris emergeixen a l'entorn de la iniciativa d'un o dos individus, el requisit d'implicació de voluntaris de la comunitat és en principi la principal diferència amb els fons/col·leccions personals, encara que el CAHG ha suggerit dubitativament que un arxiu personal podria ser comunitari «si estava obert a la comunitat i aquesta mostrava un sentiment d'implicació i propietat sobre la col·lecció» (Gilliland i Flinn 2013, 7). El HEM seria un cas liminar d'aquest tipus, però no pas l'únic: recordem que de la trentena de biblioteques-arxius llistats per Gjivoje, una desena eren privats. Encara no existeix cap estudi històric del HEM que ajudi a determinar quines característiques compartia amb un arxiu comunitari més prototípic com CDELI.

Més que el passat del HEM, però, és el seu futur que reclama més aplicacions de la teoria aquí esbossada, alhora que obre noves línies de recerca. Fins ara, els arxius comunitaris i les mateixes comunitats han estat estudiats de manera aïllada, contra el fons d'una 'majoria' indiferenciada o de les institucions de l'estat. El HEM, en canvi, és un fons/col·lecció produït per una comunitat lingüística i cultural, i custodiat per una altra comunitat, aquesta d'ordre geogràfic i local. El consistori té un mandat de potenciar les funcions socials del HEM, sense que ningú hagi explicitat quines serien les funcions per als uns o per als altres. Hi ha indicis que el consistori reconeix el repte de formalitzar i engegar la relació amb la comunitat esperantista, ja que el 9 de març del 2023 va signar un acord de col·laboració amb KEA com a prolegomen d'un futur conveni (Anson 2023), però la història dels contactes més o menys formals entre Subirats i KEA es remunta al 2010, quan van començar els esforços al voltant d'una biblioteca pública amb fons d'esperanto, que al final van descarrilar. Què va passar llavors exactament i per què les expectatives no es van acomplir? Com es poden evitar els malentesos que hi vagi haver, i fer que la col·laboració entre ajuntament i esperantistes doni

millors fruits? Tenim doncs una oportunitat única d'estudiar les relacions entre dues comunitats al voltant d'un arxiu i potser fins i tot l'efecte de l'arxiu comunitari en totes dues.

Segons la premsa, el consistori vol incorporar l'esperanto en la identitat local amb un «centre d'interpretació de la tradició esperantista del municipi» i senyalització en esperanto en un projecte que sigui «un estímul per a l'esperantisme català i una via d'internacionalització de la vila de Subirats mitjançant la llengua internacional» (ibid.) sense concretar quina relació real tindrà tot plegat amb el fons/col·lecció del HEM. KEA, per la seva banda, ha identificat una fórmula que satisfaria les aspiracions de tots dos col·lectius: precisament un arxiu comunitari. L'abril del 2023 *Esperanto*, la revista d'UEA, va publicar un article sobre el HEM titulat «Cap a una nova Ciutat d'Esperanto?»⁹⁶. El títol era una picada d'ullet a Herzberg-am-Harz, ciutat d'uns 13.000 habitants al centre d'Alemanya que el 2006 es va declarar 'Ciutat d'Esperanto' (*Esperanto-Stadt*). En entrevista l'11 de juliol, l'autor de l'article, Alfons Tur, representant delegat per KEA davant l'ajuntament de Subirats, va confirmar l'al·lusió, confessant que no ha visitat mai Herzberg i que l'entrebanc principal és l'absència d'esperantistes residents a Subirats. Jo, que he visitat Herzberg i he vist que el Centre Intercultural amb la seva biblioteca i arxiu és també la residència personal dels activistes Zsófia Kóródy i Peter Zilvar, puc corroborar que, igual que a CDELI, l'arxiver resident ha estat sempre la peça fonamental de tot arxiu comunitari. La pregunta sense resposta és si les noves tecnologies poden ajudar a salvar l'abisme de la distància, i en cas contrari quines alternatives hi ha. Això, però, serà tema d'una altra investigació.

Rellevància de l'estudi

Per tancar aquest estudi, convé recapitular com contribueix l'anàlisi dels arxius esperantistes a una teoria general dels arxius comunitaris. La revisió bibliogràfica ja va demostrar una certa contradicció fonamental en l'arrel mateix d'aquesta teoria. D'una banda les dades empíriques mostren inequívocament que els iniciadors d'aquests arxius els valoren com a vectors d'identitat; de l'altra, el focus identitari incomoda les autoritats públiques i els acadèmics, que preferirien fer-los a encaixar en un esquema teòric i financer de caire vagament marxista que reinterpreta la identitat com a classe social reprimida. Els arxius lingüístics, però, no poden ser domesticats fàcilment, ja que posen en relleu la llengua, *conditio sine qua non* de l'existència de la nació i del funcionament de la democràcia. Porten a la llum allò que tothom preferiria deixar en l'ombra: la identitat nacional majoritària, l'U que pel simple fet d'arreglar-se en si mateix conjura també l'existència de l'Altre, que es guarda de l'Altre i es fa violència arcòntica, violència de la inclusió d'allò que ha de restar a dins i de l'exclusió d'allò que ha de restar fora.

96: Tur Garcia, Alfons. «Çu survoje al nova Esperanto-Urbo?» *Esperanto*, abril 2023.

El paper revelador de l'esperantisme és especialment evident en ser una identitat diaspòrica que ignora, traspassa i subverteix els límits nacionals, i es fa especialment transgressor amb el raumisme, que porta a les seves darreres conseqüències lògiques la premissa nacionalista que la llengua determina l'existència de les nacions. Tanmateix, cap equiparació de raumisme i sionisme no pot ignorar el fet que els raumistes fan de la diàspora una virtut i no reclamen cap territori propi. Per tant, els nacionalistes que satiritzen el raumisme (entre els quals no pocs esperantistes¹ catalans, o més aviat catalans esperantistes¹) farien millor a entendre'l com una paròdia del mateix procés de constitució de les nacions i un mirall sincer i cruel, una dissolució deliberada del guionet entre els components de la nació-estat. El raumisme, precisament pel seu caràcter voluntari i arbitrari, pel seu menyspreu de tota justificació genètica, històrica, geogràfica o religiosa, ajuda a desnaturalitzar i relativitzar les identitats excloents i monolítiques, tal com proposa Flinn:

Una manera de sospesar l'ús del terme és el grau en què la designació de 'comunitat' és externa en oposició a quelcom que ve de dins, i fins a quin punt la pertinença en la comunitat es concep com a fluida, inclusiva i mitjançant elecció en oposició a quelcom definit més estrictament i més essencialitzat. (Flinn 2011, 7)

Fent evident l'arbitrarietat del logocentrisme, els arxius esperantistes faciliten adoptar una perspectiva postmoderna en què el suposat defecte dels arxius comunitaris—el focus en la identitat—esdevé la seva principal virtut. Flinn i Sexton (2019, 184) han reconegut que una de les funcions dels arxius comunitaris és «activar un essencialisme estratègic», concepte especialment important en el treball de Caswell (2014a) al voltant del SAADA. El raumisme pot ser descrit com l'essentialisme estratègic esperantista, i el seu lligam amb CDELI ha quedat demostrat; de fet, es podria argumentar que l'establiment de CDELI i KCE va ser la condició prèvia del desenvolupament del raumisme i la Ciutadania Esperanta a partir del 1980. Tanmateix, no és un essencialisme estratègic de segon ordre, imposat per la majoria i reciclat per la minoria, sinó de primer ordre, exercit per membres de la majoria sobre la seva identitat majoritària per tal de deconstruir-la. Si la identitat és realment una necessitat fatal, una estructura cognitiva de la qual no podem escapar, almenys podem reduir el poder que té sobre nosaltres adoptant noves identitats i mediatitzant la d'origen, com fan els raumistes. Fomentar l'empatia i la capacitat de posar-se en el lloc de l'altre, de dubtar i preguntar-se 'i si no tinc la raó absoluta?' és llavors l'aportació que poden fer a la societat els arxius comunitaris, sovint suspectes de servir només una minoria i mancar d'interès general. El seu valor ja no dependria de l'efecte que tenen en els membres de la comunitat que identifiquen com del que tenen en l'observador 'extern'.

Fins i tot la crítica del mateix terme 'comunitat' pot ser reaprofitada per emfasitzar la rellevància política i el valor pedagògic dels arxius comunitaris. Quan Drake (2018) cita la definició d'«Estat» segons Max Weber («una comunitat humana que reclama amb èxit el

monopoli de la força física en un territori») i la compara amb la definició de comunitat de Flinn, ho fa per argumentar que tots els arxius, incloent-hi els públics, són en definitiva 'comunitaris' i que el terme és massa ampli, però també podríem entendre que la 'nació' mateixa és una comunitat i que per exemple l'Arxiu Nacional de Catalunya és un arxiu comunitari, ja que agrupa fons/col·leccions diversos tan sols pel criteri de la seva pertinença a un territori/comunitat/nació. En aquest sentit, l'arxiu habitualment denominat 'comunitari' ho seria tan sols pel fet de no coincidir en la seva delimitació amb les fronteres d'un estat o subestat, i de representar una identitat en certa manera competidora amb la de l'estat-nació. Si una llengua és un dialecte amb exèrcit i flota, les nacions serien tan sols comunitats amb autogovern, un subconjunt de les comunitats. Entesa així, la missió dels arxius comunitaris no seria enfortir el sentit de pertinença a la Gran Bretanya de les minories com pretenien el CAHG i les autoritats britàniques o el sentiment d'americanitat com defensa Caswell per al SAADA, tractant les comunitats com a meres subdivisions de la nació, sinó més aviat descentrar la identitat de la majoria i prevenir la seva petrificació.

D'altra banda, i paradoxalment, tot i vehicular una identitat, els arxius esperantistes no poden tan sols tancar-se en la preservació d'una puresa originària, ni es poden permetre el luxe de ser conservadors. Mancats de justificació en un mític passat comú, la seva inevitable orientació cap al futur encaixa molt bé amb la missió revolucionària i activista que els teòrics han volgut atribuir a tots els arxius comunitaris de manera més prescriptiva que descriptiva. Segons aquesta ortodòxia, tot bon arxiu comunitari/independent/activista hauria de convidar a imaginar futurs alternatius:

Mentre que els arxius participatius activistes s'ocupen de la recuperació i el salvament, i empenen el passat com a recurs i eina per intervenir en el present, aquests arxius també són un recurs per imaginar i aspirar a futurs diferents de les realitats presents i passades. Si «un altre món és possible», llavors l'«arxiu imaginatiu» pot ser un lloc per «intentar escoltar les veus que no han estat escoltades mai, les afinitats que no troben significat, i el desig utòpic d'un altre futur fonamentat en un passat diferent». ... Aquests arxius ocupats amb els vestigis del passat però sempre compromesos amb «la llum del present i del futur» poden ser llocs d'aspiracions utòpiques i imaginació a més de subversió i desafiament. (Flinn i Sexton 2019, 185)

En el cas de l'esperantisme, la invitació a imaginar futurs millors no és una lectura feta entre línies pels acadèmics sinó la característica més notòria i evident, fins al punt de provocar acusacions d'utopisme. Abans vaig esmentar l'«orientació gairebé messiànica cap al futur» de l'esperantisme 'finvenkista' sense cancel·lar les connotacions negatives del mot 'messiànic' ni la seva associació amb utopisme i religió. Tot i que els esperantistes¹ ataquen les premisses del raumisme com a cavall de Troia d'un cert sionisme, de fet el raumisme es limita a transposar en l'esperanto el nacionalisme lingüístic dels gentils, mentre que la messianicitat de l'esperantisme tradicional, vista des de fora, té una semblança estructural

molt més evident amb el judaisme i altres religions. Potser no és casual que, igual que Yerushalmi definia la psicoanàlisi fundada per Freud com a ciència jueva, també Adolf Hitler va caracteritzar l'esperanto creat pel jueu Zamenhof com a part d'una conxorxa per a la dominació jueva del món. De fet, Zamenhof va confessar en correspondència privada que «si no hagués estat un jueu del gueto, la idea de la unificació de la humanitat no m'hauria vingut mai al cap», bo i escrivint que la «missió històrica» del poble jueu «consisteix en la unificació de les nacions en l'aspiració a 'un Deu', ço és, uns ideals per a tota la humanitat» (Zamenhof 1948, 106-107).

Tanmateix el també jueu Derrida (1995, 60) ens recorda que «messianicitat no vol dir pas messianisme». Mentre que Yerushalmi entenia com a nucli de la particularitat jueva «l'anticipació d'una esperança específica en el futur» en la qual «l'ésser-jueu i l'ésser-obert-a-l'avenir serien el mateix, la mateixa cosa única, la mateixa cosa com a unicitat» (Derrida 1995, 118), Derrida, per la seva banda, qüestiona aquesta exclusivitat jueva, i detecta una messianicitat sense messianisme precisament en el marxisme—cap sorpresa aquí, considerant com Hitler també va titllar el marxisme de complot jueu. Tot i confessar la semblança estructural del marxisme amb l'escatologia messiànica de les religions, el filòsof postmodern, sovint acusat de relativisme i de dissoldre tota convicció i valor moral, es nega, però, a deconstruir aquesta experiència de la promesa, perquè hi veu el motor mateix de la deconstrucció i de tota acció política emancipadora, tant si el contingut particular de la promesa és realitzable com si no:

No pretendrem que aquesta escatologia messiànica comuna tant a les religions que critica com a la crítica marxista hagi de ser deconstruïda. Malgrat que sigui comuna a totes dues, excepte pel diferent contingut, ... la seva estructura formal de promesa les depassa o les precedeix. Bé doncs, allò que continua sent irreductible a tota deconstrucció, allò que roman tan indeconstruïble com la possibilitat mateixa de deconstrucció és potser una certa experiència de la promesa emancipatòria; pot ser, fins i tot, la formalitat d'un messianisme estructural, un messianisme sense religió, fins un messiànic sense messianisme, una idea de justícia—que distingim sempre del dret i fins dels drets humans—i una idea de la democràcia—que distingim del seu concepte actual i dels seus predicats tal com avui dia estan determinats. (Derrida 1998, 91-92)

En la seva crítica del «neo-evangelisme» liberal de Francis Fukuyama i de les seves tesis sobre la «Fi de la Història», Derrida emfasitza la diferència entre escatologia messiànica d'una banda i de l'altra la premissa teleològica d'una certa direcció «natural» de la història, d'una inevitabilitat que converteix l'anhel obert i gratuït d'un futur desitjat però imprevisible en la certitud d'un sentit particular i programat de la història, teleologia que recorre a fets empírics quan aquests fan costat a la seva interpretació—per exemple la caiguda dels règims comunistes—i els escamoteja quan no la justifiquen—com ara la claríssima imperfecció del règim liberal capitalista sota la llum de l'ideal de democràcia, igualtat i justícia que ell mateix pretén propugnar. En definitiva, l'utopisme de l'esperantisme gira al

voltant d'una altra qüestió, sobre la vigència d'un cert esperit del marxisme. La messianicitat de tots dos consisteix a refusar tant la inevitabilitat determinista d'una fi de la història com la de la mera llei del canvi arbitrari en què tot continuarà igual—no n'hi ha prou a preveure que l'imperi del capitalisme nord-americà i de la llengua anglesa serà substituït per un altre imperi, sigui d'arrel xinesa o qualsevol altre. Una escatologia messiànica, en canvi, es fonamenta en una fe en la capacitat de l'acció humana per moure la història vers un determinat ideal de justícia, encara que la meta final sigui inassequible: «Una promesa ha de prometre de ser acomplerta, és a dir, no limitar-se només a ser 'espiritual' o 'abstracta', sinó produir esdeveniments, noves formes d'acció, de pràctica, d'organització, etc» (Derrida 1998, 131). O també noves llengües.

En conclusió, l'experiència dels arxius esperantistes troba concomitàncies més enllà dels arxius identitaris, ja que es comparable també a les activitats de moviments socials entroncats en la visió marxista com ara l'anarquisme i el feminisme radical, per citar-ne només dos, en la mesura que aquests moviments són capaços d'arxivar-se malgrat la seva forta orientació messiànica. Prèviament, tot discutint el 'finvenkisme' vaig caracteritzar aquesta orientació com a «anarxívica», però no ha quedat demostrat que l'esperantisme tradicional no pugui també inspirar la constitució d'arxius propis igual que el raumisme.⁹⁷ En darrer terme, i en un sentit molt més general i difús d'allò 'messiànic', tot arxiu existeix per al futur, justificant la conservació del passat com a servei diferit per a les generacions a venir, i tot arxiver obligat a esporgar ha experimentat també la impredictibilitat fonamental del futur:

L'arxiu, si volem saber el que haurà volgut dir, només ho sabrem en el temps esdevenidor. Potser. No pas demà sinó en el temps a venir, de seguida o potser mai. Una messianicitat espectral treballa el concepte d'arxiu i el lliga, com la religió, com la història, com la ciència mateix, a una experiència molt singular de la promesa. (Derrida 1995, 60)

97: En tenim un possible exemple en la Biblioteca-Arxiu Petro Nuez establerta a Sabadell per KEA. La seva existència no s'explica amb l'estrident nacionalisme català de KEA, que afirma fomentar l'esperanto com a arma per defensar altres llengües i no com a identitat en si mateix. Queda pendent doncs un estudi d'aquest arxiu per esbrinar fins a quin punt s'assembla a CDELI i les característiques pròpies que pugui tenir a banda de la més evident i ja constatable: la independència total d'institucions públiques.

Bibliografia

- ABC News. 2009. «“Racism Not Art”: Anger at Truganini Bust Auction», 24 agost 2009. <https://www.abc.net.au/news/2009-08-24/racism-not-art-anger-at-truganini-bust-auction/1402242>.
- Ajuntament de Subirats. 2020. «Fons del Museu d'Esperanto. Contingut». BC6ER-QVR3T-JLORR. Fons: Ajuntament de Subirats. https://accede.diba.cat/verificador.jsp?codigo_entidad=subirats.
- . 2021. «Sessió extraordinària del Ple de l'Ajuntament de Subirats del dia 26 de maig del 2021». Ajuntament de Subirats/Govern obert i transparència/Acció de govern i normativa/Acció de govern i grups polítics/Actes de Ple/. Fons: Seu electrònica de l'Ajuntament de Subirats. https://media.seu-e.cat/acteca/827320002/2021/a2d96bb8-d9d2-4a5e-a638-2b99fd1f9889/ACTA%20PLE%20EXTRAORDINARI%2026%20DE%20MAIG%20DE%202021%20NUM.%204_2021.pdf.
- Alberch i Fugueras, Ramon, i Rocío P. Ponce Almeida. 2021. *Archivos y archiveros en la literatura y el cine*. Primera edició. Gijón: Ediciones Trea S.L.
- Anderson, Benedict R. O'G. 2005. *Comunitats imaginades: reflexions sobre l'origen i la propagació del nacionalisme*. Editat per Universitat de València. Traduït per Àngels M. Giménez. Edició revisada. El Món de les nacions 10. Catarroja: Afers.
- «André Philippe Schild». 2006. Dins *Universalaj lingvoj en Svislando: Svisa enciklopedio planlingva (Volapük, Esperanto, Ido, Occidental-Interlingue, Interlingua)*, 873-74. La Chaux-de-Fonds: Svisa Esperanto-Societo.
- Anson, Sergi. 2023. «Subirats i l'Associació Catalana d'Esperanto signen un acord per a la promoció de l'Esperanto». *RTVVilafranca* (blog). 10 març 2023. <https://www.rtvvilafranca.cat/2023/03/subirats-i-lassociacio-catalana-desperanto-signen-un-acord-per-a-la-promocio-de-lesperanto/>.
- Banat-Bergère, Françoise, i Christine Nougaret. 2015. «Archival Fonds». Dins *Encyclopedia of Archival Science*, editat per Luciana Duranti i Patricia C. Franks, 50-52. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Barriault, Marcel. 2009. «Archiving the Queer and Queering the Archives: A Case Study of the Canadian Lesbian and Gay Archives (CLGA)». Dins *Community Archives: The Shaping of Memory*, editat per Jeannette A. Bastian i Ben Alexander, 97-108. Principles and Practice in Records Management and Archives. Londres: Facet. <https://doi.org/10.29085/9781856049047>.
- Bastian, Jeannette Allis. 2006. «Reading Colonial Records Through an Archival Lens: The Provenance of Place, Space and Creation». *Archival Science* 6 (3-4): 267-84. <https://doi.org/10.1007/s10502-006-9019-1>.
- Béguelin, Sylvie, i Sandrine Zaslavsky. 2006. «Entre théorie archivistique et réalité des inventaires, quel usage...». *arbido*, 2006. <https://arbido.ch/fr/edition-article/2006/erschliessung-kernaufgabe-der-archive-und-wichtiges-thema-für-die-gesamte-i-d-welt/entre-théorie-archivistique-et-réalité-des-inventaires-quel-usage-des-normes-le-cas-de-la-bibliothèque-de-la-ville-de-la-chaux-de-fonds-1>.
- Beins, Agatha. 2015. «Making a Place for Lesbian Life at the Lesbian Herstory Archives». Dins *Out of the Closet, Into the Archives: Researching Sexual Histories*, editat per Amy L. Stone i Jaime Cantrell, 25-49. SUNY Series in Queer Politics and Cultures. Chapel Hill: State University of New York Press.

- Benoit III, Edward, i Ana Roeschley. 2019. «Degrees of mediation: a review of the intersectionality between community and participatory archives». Dins *Participatory Archives: Theory and Practice*, editat per Alexandra Eveleigh i III Benoit Edward, 159-72. Facet. <https://doi.org/10.29085/9781783303588.014>.
- Blanke, Detlev. 2003. «Interlinguistics and Esperanto Studies: Paths to the Scholarly Literature». *Language Problems and Language Planning* 27 (2): 155-92. <https://doi.org/10.1075/lplp.27.2.05bla>.
- . 2015. «How Not to Reinvent the Wheel ...: The Essential Scholarly Literature in Interlinguistics and Esperantology». *Interdisciplinary Description of Complex Systems* 13 (2): 200-215. <https://doi.org/10.7906/indecs.13.2.2>.
- Bloomfield, Leonard. (1933) 1978. *El llenguatge*. Traduït per Gabriel Ferrater. Biblioteca Victor Seix 2. Barcelona: Seix Barral. Primera edició en anglès: *Language*. Nova York: H. Holt and Company.
- Boix i Fuster, Emili, i F. Xavier Vila i Moreno. 1998. *Sociolingüística de la llengua catalana*. Ariel Lingüística. Barcelona: Ariel.
- Bromberg, Leora. 2020. «“Yiddish Has Magic”: The Yiddish Book Center (Amherst, MA)». *The IJournal: Student Journal of the University of Toronto's Faculty of Information* 5 (2). <https://doi.org/10.33137/ijournal.v5i2.34412>.
- Burgy, François, i Barbara Roth-Lochner. 2002. «Les archives en Suisse ou la fureur du particularisme». *Archives* 34 (1-2): 37-80.
- Caligaris, Irene. 2021. *Unu lingvo por ĉiuj, unu lingvo de neniu lando: surkampa esplorado pri la esperantaj identecoj*. [Pizo]: Edistudio.
- Carr, Edward Hallett. 2011. *Què és la història?* Traduït per Maria Josep Cuenca. Història. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Caswell, Michelle. 2012. «SAADA and the Community-Based Archives Model: What Is a Community-Based Archives Anyway?» Text. *Tides: South Asian American Digital Archive Blog* (blog). South Asian American Digital Archive (SAADA). 18 abril 2012. <https://www.saada.org/tides/article/20120418-704>.
- . 2014a. «Inventing New Archival Imaginaries: Theoretical Foundations for Identity-Based Community Archives». Dins *Identity Palimpsests: Archiving Ethnicity in the U.S. and Canada*, per Dominique Daniel i Amalia Levi, 35-55. Sacramento, UNITED STATES: Litwin Books. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/uab/detail.action?docID=3328245>.
- . 2014b. «Toward a Survivor-Centered Approach to Records Documenting Human Rights Abuse: Lessons from Community Archives». *Archival Science* 14 (3): 307-22. <https://doi.org/10.1007/s10502-014-9220-6>.
- . 2014c. «Seeing Yourself in History: Community Archives and the Fight Against Symbolic Annihilation». *The Public Historian* 36 (4): 26-37.
- Caswell, Michelle, Marika Cifor, i Mario H. Ramirez. 2016. «“To Suddenly Discover Yourself Existing”: Uncovering the Impact of Community Archives1». *The American Archivist* 79 (1): 56-81. <https://doi.org/10.17723/0360-9081.79.1.56>.
- Caswell, Michelle, Alda Allina Migoni, Noah Geraci, i Marika Cifor. 2017. «“To Be Able to Imagine Otherwise”: Community Archives and the Importance of Representation». *Archives and Records* 38 (1): 5-26. <https://doi.org/10.1080/23257962.2016.1260445>.
- Ceja Alcalá, Janet. 2018. «Community engaged scholarship in archival studies: documenting housing displacement and gentrification in a Latino community». Dins *Community Archives, Community Spaces: Heritage, Memory and Identity*, editat per Andrew Flinn i Jeannette A. Bastian, 149-64. Facet. <https://doi.org/10.29085/9781783303526.010>.

- Chomsky, Noam. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge (Mass.): MIT Press.
- . 2018. «Chomsky on Linguistics»: Stony Brook Interview #2 with Mark Aronoff Entrevistat per Mark Aronoff. <https://www.youtube.com/watch?v=C09jMAH6X18>.
- Compte, Henri. 2000. «Expurgo y patrimonio». Dins *El expurgo en la biblioteca*, per Françoise Gaudet i Claudine Lieber, traduït per Amanda Cabo Pan i Teresa Reyna Calatayud, 185-98. Madrid: ANABAD.
- Cook, Terry. 2001. «Fashionable Nonsense or Professional Rebirth: Postmodernism and the Practice of Archives». *Archivaria*, gener, 14-35.
- . 2013. «Evidence, Memory, Identity, and Community: Four Shifting Archival Paradigms». *Archival Science* 13 (2-3): 95-120. <https://doi.org/10.1007/s10502-012-9180-7>.
- Corsetti, Renato. 1996. «A Mother Tongue Spoken Mainly by Fathers». *Language Problems & Language Planning* 20 (3): 263-73. <https://doi.org/10.1075/lplp.20.3.05cor>.
- Cvetkovich, Ann. 2003. *An Archive of Feelings: Trauma, Sexuality, and Lesbian Public Cultures*. Series Q. Durham, NC: Duke University Press.
- Derrida, Jacques. 1967a. *De la grammatologie*. Paris: Éditions de Minuit.
- . 1967b. *L'écriture et la différence*. Paris: Éditions du Seuil.
- . 1972. *Marges de la philosophie*. Paris: Éditions de Minuit.
- . 1995. *Mal d'archive: une impression freudienne*. Paris: Éditions Galilée.
- . 1998. *Espectros de Marx: El Estado de la deuda, el trabajo del duelo y la nueva internacional*. Estructuras y Procesos. Filosofía Series. Madrid: Trotta, Editorial S.A.
- Deshusses, Frédéric. 2021. «Contestons les frontières entre archives privées et publiques !» *arbido*, 2021. <https://arbido.ch/fr/edition-article/2021/private-archive-und-bibliotheken-luxus-oder-notwendigkeit/contestons-les-frontieres-entre-archives-privées-et-publiques>.
- Drake, Jarrett M. 2018. «Seismic Shifts: On Archival Fact and Fictions». *Sustainable Futures* (blog). 20 agost 2018. <https://medium.com/community-archives/seismic-shifts-on-archival-fact-and-fictions-6db4d5c655ae>.
- Duchemin, Michel. 1985. «Les archives dans la Tour de Babel : problèmes de terminologie archivistique internationale». *Gazette des archives* 129 (1): 103-13. <https://doi.org/10.3406/gazar.1985.2934>.
- Duff, Wendy M., Andrew Flinn, Karen Emily Suurtamm, i David A. Wallace. 2013. «Social Justice Impact of Archives: A Preliminary Investigation». *Archival Science* 13 (4): 317-48. <https://doi.org/10.1007/s10502-012-9198-x>.
- Faulkhead, Shannon, i Kirsten Thorpe. 2016. «Dedication: Archives and Indigenous Communities». Dins *Research in the Archival Multiverse*, editat per Anne J. Gilliland, Sue McKemmish, i Andrew J. Lau, 2-15. Monash University Publishing. https://doi.org/10.26530/oapen_628143.
- Fernández Asensio, Rubén. 2014. «Language Policies in the Kingdom of Hawai'i: Reassessing Linguicism». *Language Problems and Language Planning* 38 (2): 128-48. <https://doi.org/10.1075/lplp.38.2.02fer>.
- Fernández Asensio, Rubèn. 2022. «L'esperanto i els arxius». *La Dada: el diari digital de l'Associació de Professionals de l'Arxivística i la Gestió de Documents a Catalunya*, 11 octubre 2022.
- Fians, Guilherme. 2019. «Of Revolutionaries and Geeks: Mediation, Space and Time among Esperanto Speakers». Manchester: University of Manchester.

- <https://research.manchester.ac.uk/en/studentTheses/of-revolutionaries-and-geeks-mediation-space-and-time-among-esper>.
- Flinn, Andrew. 2007. «Community Histories, Community Archives: Some Opportunities and Challenges». *Journal of the Society of Archivists* 28 (2): 151.
- . 2010. «The impact of independent and community archives on professional archival thinking and practice». Dins *The Future of Archives and Recordkeeping: A Reader*, editat per Jennie Hill, 149-74. Facet. <https://doi.org/10.29085/9781856048675.009>.
- . 2011. «Archival Activism: Independent and Community-Led Archives, Radical Public History and the Heritage Professions». *InterActions: UCLA Journal of Education and Information Studies* 7 (2). <https://doi.org/10.5070/D472000699>.
- . 2015. «Community Archives». Dins *Encyclopedia of Archival Science*, editat per Luciana Duranti i Patricia C. Franks, 145-49. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Flinn, Andrew, i Anna Sexton. 2019. «Activist participatory communities in archival contexts: theoretical perspectives». Dins *Participatory Archives: Theory and Practice*, editat per Alexandra Eveleigh i III Benoit Edward, 173-90. Facet. <https://doi.org/10.29085/9781783303588.015>.
- Flinn, Andrew, Mary Stevens, i Elizabeth Shepherd. 2009. «Whose Memories, Whose Archives? Independent Community Archives, Autonomy and the Mainstream». *Archival Science* 9 (1-2): 71-86. <https://doi.org/10.1007/s10502-009-9105-2>.
- Fontannaz, Nancy. 2011. «La kleriga rolo de CDELI: seminarioj kaj semajnfinaĵoj». Dins *Instrui dokumenti organizi: Fest-libro por la 80a naskiĝ-tago de Claude Gacond; 1931 - 20 aŭgusto - 2011*, 147-56. Bad Bellingen: Ed. Iltis. <https://d-nb.info/1014403979/04>.
- Fraser, Nancy. 2020. «From redistribution to recognition?: Dilemmas of justice in a "postsocialist" age». Dins *The new social theory reader*, 188-96. Routledge.
- Fullwood, Steven G. 2009. «Always Queer, Always Here: Creating the Black Gay and Lesbian Archive in the Schomburg Center for Research in Black Culture». Dins *Community Archives: The Shaping of Memory*, editat per Jeannette A. Bastian i Ben Alexander. Principles and Practice in Records Management and Archives. Londres: Facet. <https://doi.org/10.29085/9781856049047>.
- Gacond, Claude, dir. 1969. «Fondo de Kultura Centro Esperantista en Biel/Bienne la 15-an de decembro 1968». PDF. *Svisa Radio Internacia*. https://www.esperanto-gacond.ch/Claude_Gacond_Radioprelego_0280.pdf.
- , dir. 1971. «Esperanto-vivo en Svislando, 4-a parto: Librovendejoj». PDF. *Svisa Radio Internacia*. https://www.esperanto-gacond.ch/Claude_Gacond_Radioprelego_0393.pdf.
- , dir. 1974. «C.D.E.L.I Centre de documentation et d'étude sur la langue internationale Centro de Dokumentado kaj Esploro pri la Lingvo Internacia». PDF. *Svisa Radio Internacia*. <https://www.esperanto-gacond.ch/SRI/Radiokasedo1974/Radioprelego-549-1974-04-17-20-Claude-kaj-Andree-GACOND-CDELI-Centre-de-documentation-et-d-etude-sur-la-langue-internationale-Centro-de-Dokumentado-kaj-Esploro-pri-la-Lingvo-Internacia.pdf>.
- , dir. 1975. «Literatura Mondo, 10-a parto: Kontraŭ literatura fak-vortaro, Rezolucio de la Japana Esperanto-Kongreso, respondoj, silento de Kolomano Kalocsay». PDF. *Svisa Radio Internacia*. <https://www.esperanto-gacond.ch/SRI/Radiokasedo1975/Radioprelego-636-1975-12-17-20-Claude-kaj-Andree-GACOND-Literatura-Mondo-10-Kontrau-literatura-fak-vortaro-Rezolucio-de-JEK-respondoj-silento-Kalocsay.pdf>.

- , dir. 1979a. «CDELI ricevis belan laborsalonon». MP3. *Svisa Radio Internacia*. http://www.esperanto-gacond.ch/SRI/Radiokasedo-1979-49-/Radioprelego_840_SRI_323_1979_11_15_17_CDELI_ricevis_belan_laborsalonon.mp3.
- , dir. 1979b. «Giorgio Silfer, la nova arkivisto de la Dokumentejo Edmond Privat raportas pri sia laboro». MP3. *Svisa Radio Internacia*. http://www.esperanto-gacond.ch/SRI/Radiokasedo-1979-49-/Radioprelego_842_SRI_327_1979_11_29_12_01_Giorgio_Silfer_la_nova_arkivisto_de_la_Dokumentejo_Edmond_Privat_raportas_pri_sia_laboro.mp3.
- , dir. 1982a. «Pri la Esperanto-bibliotekoj». PDF. *Svisa Radio Internacia*. <http://www.esperanto-gacond.ch/SRI/Radiokasedo-1982-88/SRI-1982-88-2-559-Claude-kaj-Andree-GACOND-Pri-la-esperanto-bibliotekoj.mp3>.
- , dir. 1982b. «Elĉerpiĝo de bazaj verkoj - la handikapo de esperanto». MP3. *Svisa Radio Internacia*. <http://www.esperanto-gacond.ch/SRI/Radiokasedo-1982-101/SRI-1982-101-2-643-Claude-kaj-Andree-GACOND-Elĉerpigho-de-bazaj-verkoj-la-handikapo-de-esperanto.mp3>.
- . 2003. *Le Centre de documentation et d'étude sur la langue internationale de la Bibliothèque de la Ville de La Chaux-de-Fonds, 1954-2003 : bientôt un demi-siècle d'activité : rapport historique*. La Chaux-de-Fonds: CDELI. https://www.cdeli.org/histoire/Le_Centre_de_documentation_et_d_etude_sur_la_langue_internationale_de_la_Bibliotheque_de_la_Ville_La_Chaux_de_Fonds_1954_2003_Rapport_historique_Claude_Gacond.pdf.
- . 2006. «50 jaroj da persistemo kaj sindonemo por la prestiĝa planlingva arkivejo : intervjuis la arkiviston de CDELI Claude Gacond». *Esperanto*, oktobro 2006.
- . 2010. «Kreo de CDELI kaj ĝia nuna situacio». Dins *La arto labori kune: Festlibro por Humphrey Tonkin*, editat per Detlev Blanke i Ulrich Lins, 233-40. Rotterdam: Universala Esperanto Asocio. <https://www.cdeli.org/historio/Kreo-de-CDELI-kaj-ghia-nuna-situacio-Claude-Gacond-2008-en-La-arto-labori-kune-Festlibro-por-Humphrey-Tonkin-UEA-2010.pdf>.
- . 2015. «Le Centre de documentation et d'étude sur la langue internationale : lieu de collaboration interlinguistique et de culture de l'espéranto.» *Svisa Espero*, agost 2015.
- . 2017. «Ĉu Esperanto progresis?» *Kultura Kajero de la asocio Amikoj de CDELI*, gener 2017.
- «Gastejo Edmond Privat (GEP)». 2006. Dins *Universalaj lingvoj en Svislando: Svisa enciklopedio planlingva (Volapük, Esperanto, Ido, Occidental-Interlingue, Interlingua)*, 325-27. La Chaux-de-Fonds: Svisa Esperanto-Societo.
- Gasztold, Brygida. 2015. «The Continuing Story of the Yiddish Language: The Yiddish Book Center in Amherst, Massachusetts». *Text Matters: A Journal of Literature, Theory and Culture*, núm. 5 (novembre): 28-40. <https://doi.org/10.1515/texmat-2015-0003>.
- Gaudet, Françoise, i Claudine Lieber, ed. 2013. *Désherber en bibliothèque: manuel pratique de révision des collections*. Paris: Cercle de la librairie.
- «Gazetaro nacilingva». 2006. Dins *Universalaj lingvoj en Svislando: Svisa enciklopedio planlingva (Volapük, Esperanto, Ido, Occidental-Interlingue, Interlingua)*, 327-33. La Chaux-de-Fonds: Svisa Esperanto-Societo.
- Gilliland, Anne, i Andrew Flinn. 2013. «Community Archives: What Are We Really Talking About?» Dins *Keynote*. Monash Centre, Prato, Itàlia. https://www.monash.edu/__data/assets/pdf_file/0007/920626/gilliland_flinn_keynote.pdf.
- Gilliland, Anne J. 2018. *Conceptualizing 21st-Century Archives*. Chicago: ALA Editions.

- Gilliland, Anne J., i Sue McKemmish. 2018. «Chapter 4 - Archival and Recordkeeping Research: Past, Present and Future». Dins *Research Methods (Second Edition): Information, Systems and Contexts*, editat per Kirsty Williamson i Graeme Johanson, 2a ed., 85-125. Chandos Publishing. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-102220-7.00004-2>.
- Gilliland, Anne J., Sue McKemmish, i Andrew J. Lau. 2016. «Preface». Dins *Research in the Archival Multiverse*, 27-29. Monash University Publishing. https://doi.org/10.26530/open_628143.
- Gilliland, Anne J., i Tamara Štefanac. 2018a. «Independent Community Archives: Challenging the Status Quo of Private and Public Archives». *Atlanti* 28 (1): 207-15.
- . 2018b. «Post-x: Community-Based Archiving in Croatia». Dins *Community Archives, Community Spaces: Heritage, Memory and Identity*, editat per Andrew Flinn i Jeannette A. Bastian, 165-84. Facet. <https://doi.org/10.29085/9781783303526.011>.
- Gjivoje, Marinko. 1980. *Konsultlibro pri Esperantaj bibliotekoj kaj muzeoj*. Zagreb: propra eldono de la aŭtoro.
- Godoy, M. Dolors. 2016a. «Dossier - Lluís Batlle i Rosell». *Revista de Girona*, 2016.
- . 2016b. «Dossier - Pedro M. Martín Burutxaga». *Revista de Girona*, 2016.
- . 2016c. «Dossier - Una mirada al futur». *Revista de Girona*, 2016.
- Grau Ferrando, Dolors. 2016. «Dossier - El fons esperantista de l'Arxiu Municipal de Cassà de la Selva». *Revista de Girona*, 2016.
- Greene, Mark. 2015. «Archival Collection». Dins *Encyclopedia of Archival Science*, editat per Luciana Duranti i Patricia C. Franks, 32-35. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Grosjean Mireille, dir. 2022. 2022. 3. *Kiel fartas CDELI, arkivejo en La Chaux-de-Fonds? Demandoj kaj respondoj*. <https://www.youtube.com/watch?v=Y-ntpzX1Xz0>.
- Ham, F. Gerald. 1981. «Archival Strategies for the Post-Custodial Era». *The American Archivist* 44 (3): 207-16. <https://doi.org/10.17723/aarc.44.3.6228121p01m8k376>.
- Helpfenstein, Ulrich, i Ellie Weilenmann. 1974. «Swiss Archives». *The American Archivist* 37 (4): 565-71.
- Hernández Alòs, Carme. 2023. «Una biblioteca singular. El moviment esperantista a Subirats». Dins *Subirats. Capital de la vinya*, editat per Lluís Ràfols Bages i Ajuntament de Subirats, 1a ed., 250-60. Vilafranca del Penedès: Edicions i propostes culturals Andana. <https://www.andana.cat/Llibres/Subirats.php#gsc.tab=0>.
- Hurley, Chris. 2005. «Parallel Provenance». *Archives & Manuscripts*, maig, 110-45.
- Jenkinson, Hilary. 1937. *A manual of archival administration*. Londres: Percy Lund, Humphreys & Co.
- . 1948. *The English Archivist: A New Profession : Being an Inaugural Lecture for a New Course in Archive Administration Delivered at University College, London, 14 October, 1947*. London: H.K. Lewis. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/7159809.html>.
- Jespersen, Otto. 1922. *Language : Its Nature, Development and Origin*. London : G. Allen & Unwin.
- Keller, Stefano. 2011. «Enkonduke: Servoprete via». Dins *Instrui dokumenti organizi: Fest-libro por la 80a naskiĝ-tago de Claude Gacond ; 1931 - 20 aŭgusto - 2011*, 17-26. Bad Bellingen: Ed. Iltis.
- Kelly, Glen. 2009. «The Single Noongar Claim: Native Title, Archival Records and Aboriginal Community in Western Australia». Dins *Community Archives: The Shaping of Memory*,

- editat per Jeannette A. Bastian i Ben Alexander, 49-63. Principles and Practice in Records Management and Archives. Londres: Facet.
<https://doi.org/10.29085/9781856049047>.
- «Kultura Centro Esperantista (KCE)». 2006. Dins *Universalaj lingvoj en Svislando: Svisa enciklopedio planlingva (Volapük, Esperanto, Ido, Occidental-Interlingue, Interlingua)*, 446-54. La Chaux-de-Fonds: Svisa Esperanto-Societo.
- Künzli, Andreas. 2006. *Universalaj lingvoj en Svislando: Svisa enciklopedio planlingva (Volapük, Esperanto, Ido, Occidental-Interlingue, Interlingua)*. La Chaux-de-Fonds: Svisa Esperanto-Societo.
- «La Chaux-de-Fonds (urbo)». 2006. Dins *Universalaj lingvoj en Svislando: Svisa enciklopedio planlingva (Volapük, Esperanto, Ido, Occidental-Interlingue, Interlingua)*, 239-40. La Chaux-de-Fonds: Svisa Esperanto-Societo.
- Lansky, Aaron. 2005. *Outwitting History: The Amazing Adventures of a Man Who Rescued a Million Yiddish Books*. First paperback edition. Chapel Hill, N.C: Algonquin Books of Chapel Hill.
- Latimer, Jack. 2006. «What Is a Community Archive?» *Community Archives and Heritage Group* (blog). 3 juny 2006. <https://www.communityarchives.org.uk/content/about/what-is-a-community-archive>.
- Lau, Andrew J., Anne J. Gilliland, i Kimberly Anderson. 2012. «Naturalizing Community Engagement in Information Studies». *Information, Communication & Society* 15 (7): 991-1015. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2011.630404>.
- Lave, Jean, i Etienne Wenger. 1991. *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation. Learning in Doing*. Cambridge: University Press.
- Lévi-Strauss, Claude. 1949. *Les structures élémentaires de la parenté / par Claude Lévi-Strauss*. Bibliothèque de philosophie contemporaine. Psychologie et sociologie. Paris: Mouton.
- . (1962) 1971. *El Pensament salvatge / Claude Lévi-Strauss ; pròleg d'Eugeni Trias*. Traduït per Miquel Martí i Pol. Biblioteca bàsica de cultura contemporània 23. Barcelona: Edicions 62. Primera edició en francès: *La pensée sauvage*. París: Plon.
- Lindstedt, Jouko. 2009. «Esperanto—an East European Contact Language?» Dins *Die Europäizität Der Slawia Oder Die Slawizität Europas: Ein Beitrag Der Kultur- Und Sprachrelativistischen Linguistik*, editat per Christian Voss i Alicja Teresa Nagórko, 125-34. Studies on Language and Culture in Central and Eastern Europe. München: Sagner. <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb42463500s>.
- Lodolini, Elio. 1984. *Archivistica: principi e problemi*. Manuali professionali Franco Angeli 59. Milano: Franco Angeli.
- Loftin, Craig M. 2015. «Secrets in Boxes: The Historian as Archivist». Dins *Out of the Closet, Into the Archives: Researching Sexual Histories*, editat per Amy L. Stone i Jaime Cantrell, 51-63. SUNY Series in Queer Politics and Cultures. Chapel Hill: State University of New York Press.
- Long, Paul, Sarah Baker, Zelmarie Cantillon, Jez Collins, i Raphaël Nowak. 2018. «Popular music, community archives and public history online: cultural justice and the DIY approach to heritage». Dins *Community Archives, Community Spaces: Heritage, Memory and Identity*, editat per Andrew Flinn i Jeannette A. Bastian, 97-112. Facet. <https://doi.org/10.29085/9781783303526.007>.
- Maher, William. 1998. «Archives, Archivists, and Society». *The American Archivist* 61 (2): 252-65. <https://doi.org/10.17723/aarc.61.2.f1555w1738v134n2>.

- Mander, David. 2009. «Special, local and about us: the development of community archives in Britain». Dins *Community Archives: The Shaping of Memory*, editat per Ben Alexander i Jeannette A. Bastian, 29-46. Principles and practice in records management and archives. Londres: Facet.
<https://doi.org/10.29085/9781856049047.004>.
- MDLI. s.d. «tasmanià». Dins *Gran Enciclopèdia Catalana*, 2a edició. Grup Enciclopèdia. Consulta 19 juny 2023.
<https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/tasmania>.
- Miles, Robert. 1989. *Racism*. London; New York: Routledge.
- Muller, Samuel, Johan Adriaan Feith, i R. Fruin. (1898) 1940. *Manual for the Arrangement and Description of Archives*. Traduït per Arthur H. Leavitt. New York: The H.W. Wilson Company. Primera edició en neerlandès: *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven*.
- Münger, Marie-Louise. 2011. «La radio-prelegoj de Claude Gacond». Dins *Instrui dokumenti organizi: Fest-libro por la 80a naskiĝ-tago de Claude Gacond ; 1931 - 20 aŭgusto - 2011*, 257-76. Bad Bellingen: Ed. Iltis. <https://d-nb.info/1014403979/04>.
- Nesmith, Tom. 2006. «The Concept of Societal Provenance and Records of Nineteenth-Century Aboriginal-European Relations in Western Canada: Implications for Archival Theory and Practice». *Archival Science* 6 (3-4): 351-60.
<https://doi.org/10.1007/s10502-007-9043-9>.
- . 2015. «Principle of Provenance». Dins *Encyclopedia of Archival Science*, editat per Luciana Duranti i Patricia C. Franks, 284-87. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Neuman, W. Lawrence. 1997. *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. 3rd ed. Boston: Allyn and Bacon.
- Oficina del Patrimoni Cultural. 2014. «Informe sobre el Museu de l'Esperanto a Sant Pau d'Ordal (Subirats)». Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Perpinyà i Morera, Remei. 2020. «El llegat documental des de la perspectiva de gènere: igualtat, diversitat i inclusió». *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 44 (juny). <https://dx.doi.org/10.1344/BiD2020.44.17>.
- Phillipson, Robert. 1988. «Linguicism: structures and ideologies in linguistic imperialism». Dins *Minority education : from shame to struggle*, editat per Jim Cummins i Tove Skutnabb-Kangas, 339-58. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- . 1992. *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Pinker, Steven. 2000. *The Language Instinct: How the Mind Creates Language*. A Perennial Classic. New York: Perennial.
- Piron, Claude. 1995. *Psychological Reactions to Esperanto*. Traduït per William Auld. Esperanto Documents. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
<https://www.esperantic.org/wp-content/uploads/2015/09/Psychological-resistance-to-Esperanto.pdf>. Primera edició en esperanto: Psikologaj reagoj al Esperanto.
<http://claudepiron.free.fr/articlesenesperanto/reagoj.htm>.
- Piron, Claude. 1997. *La bona lingvo*. 2a ed. Vieno: IEM.
- Porta i Roigé, Robert, i Sergi Borralló Llauredó. 2021. «ArxiRuta: Arxiu Gavín. Centre de Documentació de Cultura Popular i Religiosa de Catalunya». *La Dada: el diari digital de l'Associació de Professionals de l'Arxivística i la Gestió de Documents a Catalunya*, 29 març 2021. <http://arxivrs.com/ladada/arxiruta-arxiu-gavin-centre-de-documentacio-de-cultura-popular-i-religiosa-de-catalunya/>.

- Punzalan, Ricardo L., i Michelle Caswell. 2016. «Critical Directions for Archival Approaches to Social Justice». *The Library Quarterly: Information, Community, Policy* 86 (1): 25-42.
- «Radio». 2006. Dins *Universalaj lingvoj en Svislando: Svisa enciklopedio planlingva (Volapük, Esperanto, Ido, Occidental-Interlingue, Interlingua)*, 613-17. La Chaux-de-Fonds: Svisa Esperanto-Societo.
- Rochat, Désirée, Kristen Young, Marjorie Villefranche, i Aziz Choudry. 2018. «Maison d'Haïti's collaborative archives project: archiving a community of records». Dins *Community Archives, Community Spaces: Heritage, Memory and Identity*, editat per Andrew Flinn i Jeannette A. Bastian, 113-28. Facet. <https://doi.org/10.29085/9781783303526.008>.
- Roth-Lochner, Barbara. 2022. «Archives en Suisse: un tour d'horizon». *arbido*, 2022. <https://www.arbido.ch/de/ausgaben-artikel/2022/auf-historischen-spuren/archives-en-suisse-un-tour-dhorizon>.
- Ruiz Gómez, Vicenç. 2016. «Arxivística comunitària? Un repte, més enllà de la moda». *empowering archives* (blog). 17 març 2016. <https://empoweringarchives.wordpress.com/2016/03/17/arxivistica-comunitaria-un-repte-mes-enlla-de-la-moda/>.
- . 2019. «L'arxiu com a eina de contrapoder ciutadà». *Lligall*, núm. 43: 20-49.
- Ruiz i San Pascual, Francesc, Rosa Sanz i Ribelles, i Jordi Solé i Camardons. 2001. *Diccionari de sociolingüística*. Diccionaris d'Enciclopèdia Catalana. Sèrie diccionaris temàtics. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Russell, Bertrand, i Louis Couturat. 2001. *Bertrand Russell, correspondance sur la philosophie, la logique et la politique avec Louis Couturat: 1897-1913. [1]*. 2 vol. Collection Philosophie, épistémologie (Paris). Paris: Éd. Kimé.
- Saussure, Ferdinand de. (1916) 1990. *Curs de lingüística general*. Traduït per Joan Casas. Barcelona: Edicions 62. Primera edició en francès: *Cours de linguistique générale / publié par Charles Bally & Albert Sechelraye; avec la collaboration d'Albert Riedlinger*.
- Schellenberg, Theodore R. 1951. «Principles of Arrangement». 18. Staff Information Paper. Washington, D.C: National Archives and Records Administration. <https://www.archives.gov/research/alic/reference/archives-resources/principles-of-arrangement.html>.
- Schneller, Martine. 2016. «Kiel trafe uzi la informadikan katalogon?» *Kultura Kajero de la asocio Amikoj de CDELI*, gener 2016.
- Shanks, Graeme, i Nargiza Bekmamedova. 2018. «Chapter 7 - Case Study Research in Information Systems». Dins *Research Methods (Second Edition)*, editat per Kirsty Williamson i Graeme Johanson, 193-208. Chandos Publishing. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-102220-7.00007-8>.
- Sheffield, Rebecka Taves. 2017. «Community Archives». Dins *Currents of Archival Thinking / Heather MacNeil and Terry Eastwood, Editors*, editat per Heather McNeil i Terry Eastwood, Second edition, 351-76. Santa Barbara, California: Libraries Unlimited. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/uab/detail.action?docID=4776509>.
- Simionica, Kanokporn Nasomtrug. 2018. «Self-documentation of Thai communities: reflective thoughts on the Western concept of community archives». Dins *Community Archives, Community Spaces: Heritage, Memory and Identity*, editat per Andrew Flinn i Jeannette A. Bastian, 79-96. Facet. <https://doi.org/10.29085/9781783303526.006>.
- Skutnabb-Kangas, Tove. 1988. «Multilingualism and the education of minority children». Dins *Minority Education: from shame to struggle*, editat per Jim Cummins i Tove Skutnabb-Kangas, 9-44. Clevedon, UK: Multilingual Matters.

- Skutnabb-Kangas, Tove, i Robert Phillipson. 1990. «Linguicism: A tool for analyzing linguistic inequality and promoting linguistic human rights». *International Journal of Group Tensions* 20 (2): 109-22.
- Soum-Paris, Pauline. 2021. «'La Tour de Babel,' 35 Years Later: Challenges and Tools Relating to the Translation of Archival Terminology from English to French». *Archives & Manuscripts* 49 (1-2): 8-36. <https://doi.org/10.1080/01576895.2020.1833226>.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. 1988. «Subaltern Studies: Deconstructing Historiography». Dins *Selected Subaltern Studies*, editat per Ranajit Guha i Gayatri Chakravorty Spivak. Nova York: Oxford University Press.
- Štefanac, Tamara, i Kelvin L. White. 2015. «Representation, Rights, and Identity of Croatia's Roma Community: Exploring Archival Implication». Dins *Records, Archives and Memory: Selected Papers from the Conference and School on Records, Archives and Memory Studies*, editat per Anne J. Gilliland, Mirna Willer, i Marijana Tomić, 3:163-80. Universitat de Zadar, Croàcia. <https://www.bib.irb.hr/1131980>.
- Stevens, Mary, i Andrew Flinn. 2009. «'It is noh mistri, wi mekin histri.' Telling our own story: independent and community archives in the UK, challenging and subverting the mainstream». Dins *Community Archives: The Shaping of Memory*, editat per Ben Alexander i Jeannette A. Bastian, 3-28. Principles and practice in records management and archives. Londres: Facet. <https://doi.org/10.29085/9781856049047.003>.
- Stone, Amy L., i Jaime Cantrell. 2015. «Introduction: Something Queer at the Archive». Dins *Out of the Closet, Into the Archives: Researching Sexual Histories*, 1-22. SUNY Series in Queer Politics and Cultures. Chapel Hill: State University of New York Press.
- «Tasmanian Aboriginal People». 2023. Dins *Encyclopaedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Tasmanian-Aboriginal-people>.
- Taulé Tello, Albert. s.d. «Arxiu Municipal de Subirats». Consulta 19 juny 2023. <https://xam.diba.cat/node/1062>.
- Taylor, Verta. 1989. «Social Movement Continuity: The Women's Movement in Abeyance». *American Sociological Review* 54 (5): 761-75. <https://doi.org/10.2307/2117752>.
- Thistlethwaite, Polly. 1991. «The lesbian Herstory archives». Dins *Gay and Lesbian Library Service*, editat per Ellen Greenblatt i Cal Goug. Cuny Academic Works. https://academicworks.cuny.edu/gc_pubs/100/.
- Tonkin, Humphrey, i Mark Fettes. 1996. *Esperanto Studies: An overview*. Esperanto Documents 43A. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio. https://www.esperantic.org/wp-content/uploads/2015/09/Tonkin_Fettes_Esperantic-Studies-Overview.pdf.
- Tuchman, Gaye. 1978. «Introduction: The Symbolic Annihilation of Women by the Mass Media». Dins *Hearth and Home: Images of Women in the Mass Media*, editat per Arlene Kaplan Daniels i James Walker Benet, 3-38. New York: Oxford University Press.
- . 1979. «Women's Depiction by the Mass Media». *Signs* 4 (3): 528-42.
- Wallace, David A. 2020. «Defining the relationship between archives and social justice». Dins *Archives, Recordkeeping and Social Justice*, editat per Wendy M. Duff, Renée Saucier, i Andrew Flinn, 22-51. Milton, UNITED KINGDOM: Taylor & Francis Group. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/uab/detail.action?docID=6195198>.
- Wallace, David A., i Renée Saucier. 2020. «Introduction». Dins *Archives, Recordkeeping and Social Justice*, editat per Wendy M. Duff i Andrew Flinn, 3-21. Milton, UNITED KINGDOM: Taylor & Francis Group. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/uab/detail.action?docID=6195198>.

- Walne, Peter i International Council on Archives. 1988. *Dictionary of Archival Terminology: English and French with Equivalents in Dutch, German, Italian, Russian and Spanish = Dictionnaire de Terminologie Archivistique / Edited by Peter Walne*. 2nd rev. ed. ICA Handbooks Series 7. München [etc: Saur.
- Wandel, Amri. 2015. «How Many People Speak Esperanto? Esperanto on the Web». *Interdisciplinary Description of Complex Systems* 13 (2): 318.
- Whitney, William Dwight. 1872. *Language and the Study of Language: Twelve Lectures on the Principles of Linguistic Science*. Editat per Samuel Hubbard Scudder i Boston Society of Natural History. 5a ed. New York: Scribner, Armstrong.
- Williams, Glyn. 1992. *Sociolinguistics: A Sociological Critique*. Taylor & Francis.
- Williamson, Kirsty. 2018. «Chapter 1 - Research Concepts». Dins *Research Methods (Second Edition)*, editat per Kirsty Williamson i Graeme Johanson, 3-25. Chandos Publishing. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-102220-7.00001-7>.
- Wilson, Lara, i Aaron H. Devor. 2015. «Putting Trans* History on the Shelves: The Transgender Archives at the University of Victoria, Canada». Dins *Out of the Closet, Into the Archives: Researching Sexual Histories*, editat per Amy L. Stone i Jaime Cantrell, 255-67. SUNY Series in Queer Politics and Cultures. Chapel Hill: State University of New York Press.
- «Wolf, familio». 2006. Dins *Universalaj lingvoj en Svislando: Svisa enciklopedio planlingva (Volapük, Esperanto, Ido, Occidental-Interlingue, Interlingua)*, 742-43. La Chaux-de-Fonds: Svisa Esperanto-Societo.
- Wurl, Joel. 2005. «Ethnicity as Provenance: In Search of Values and Principles for Documenting the Immigrant Experience». *Archival Issues* 29 (1): 65-76.
- «Yiddish Book Center». s.d. Consulta 7 juliol 2023. <https://www.yiddishbookcenter.org/home>.
- Yin, Robert K. 2014. *Case Study Research: Design and Methods / Robert K. Yin*. 5th ed. Los Angeles, Calif: Sage.
- Zamenhof, L. L. 1948. «Letero al Michaux (21/02/1905)». Dins *Leteroj de L.-L. Zamenhof: la tragedio de lia vivo rivelita de lia ĵus retrovita korespondo kun la francaj eminentuloj: 1 : 1901 - 1906*. Editat per Gaston Waringhien. Vol. 1. 2 vol. Paris: Sennacia Asocio Tutmonda.
- . 1991. *Fundamento de esperanto*. Editat per André Albault. 10a edició. Pisa, Itàlia: Edistudio.
- Zavala, Jimmy, Alda Allina Migoni, Michelle Caswell, Noah Geraci, i Marika Cifor. 2017. «‘A Process Where We’re All at the Table’: Community Archives Challenging Dominant Modes of Archival Practice». *Archives and Manuscripts* 45 (3): 202-15. <https://doi.org/10.1080/01576895.2017.1377088>.

Annexos

Annex I Inventari del fons del HEM

Annex al conveni de cessió del fons al municipi de Subirats, datat 5-11-2020

Fons del Museu de l'Esperanto CONTINGUT

1. Hemeroteca	566 capsos	
2. Biblioteca	352 capsos	
3. Correspondència	50 capsos	25 àlbums
4. Fotografies	3 capsos	1 àlbum
5. Fullets	52 capsos	
6. Audiovisuals	12 capsos	
7. Documents divers	86 capsos	
8. Segells	3 capsos	
1. Documents música	2 capsos	
2. Calendaris	2 capsos	
3. Fitxes (diccionaris)	12 capsos	
4. Cartells	1 capsos	
Aproximadament 1139 capsos		
5. Objectes	19 caixes	
6. Quadres	14 quadres	
7. Cartells	2 carpetes	
8. Dibuixos		
9. Donació Alfonso Tur	9 capsos	
10. Donació xxxx	6 capsos	
11. Base de dades amb 12.113 registres referents a la Biblioteca		

Annex II Declaracio sobre l'Essència de l'Esperantisme (Declaracio de Boulogne)

Ĉar pri la esenco de la Esperantismo multaj havas tre malveran ideon, tial ni subskribintoj, reprezentantoj de la Esperantismo en diversaj landoj de la mondo, kunvenintaj al la internacia Kongreso Esperantista en Boulogne-sur-Mer, trovis necesa laŭ la propono de la aŭtoro de la lingvo Esperanto doni la sekvantan klarigon:

1. La Esperantismo estas penado disvastigi en la tuta mondo la uzadon de lingvo neŭtrale homa, kiu "ne entrudante sin en la internan vivon de la popoloj kaj neniom celante elpuŝi la ekzistantajn lingvojn naciajn", donus al la homoj de malsamaj nacioj la eblon kompreniĝadi inter si, kiu povus servi kiel paciga lingvo de publikaj institucioj en tiuj landoj, kie diversaj nacioj batalas inter si pri la lingvo, kaj en kiu povus esti publikigataj tiuj verkoj, kiuj havas egalan intereson por ĉiuj popoloj.

Com que sobre l'essència de l'esperantisme molts tenen una idea molt falsa, els sotsignants, representants de l'esperantisme en diferents països del món, reunits al congrés internacional esperantista de Boulogne-sur-Mer, vam trobar necessari per la proposta de l'autor de la llengua esperanto donar l'aclariment següent:

1. L'esperantisme és l'activisme per la difusió a tot el món d'una llengua neutral que, sense entremetre's en la vida interna dels pobles ni provar de suplantar les llengües nacionals existents, donaria a la gent de nacions diferents la possibilitat de comprendre's, que podria servir com a llengua pacificadora de les institucions en els països on diverses nacions batallen per la llengua, i en què es podrien publicar totes les obres que interessin a tots els pobles. Tota altra idea o

- Ĉiu alia ideo aŭ espero, kiun tiu aŭ alia Esperantisto ligas kun la Esperantismo, estos lia afero pure privata, por kiu la Esperantismo ne respondas.
2. Ĉar en la nuna tempo neniu esploranto en la tuta mondo jam dubas pri tio, ke lingvo internacia povas esti nur lingvo arta, kaj ĉar el ĉiuj multegaj provoj, faritaj en la daŭro de la lastaj du centjaroj, ĉiuj prezentas nur teoriajn projektojn, kaj lingvo efektive finita, ĉiuflanke elprovita, perfekte vivipova kaj en ĉiuj rilatoj pleje taŭga montriĝis nur unu sola lingvo Esperanto, tial la amikoj de la ideo de lingvo internacia, konsciante ke teoria disputado kondukos al nenio kaj ke la celo povas esti atingata nur per laborado praktika, jam de longe ĉiuj grupiĝis ĉirkaŭ la sola lingvo Esperanto kaj laboras por ĝia disvastigado kaj riĉigado de ĝia literaturo.
 3. Ĉar la aŭtoro de la lingvo Esperanto tuj en la komenco rifuzis unu fojon por ĉiam ĉiujn personajn rajtojn kaj privilegiojn rilate tiun lingvon, tial Esperanto estas "nenies propraĵo", nek en rilato materiala, nek en rilato morala.
 4. Materiala mastro de tiu ĉi lingvo estas la tuta mondo kaj ĉiu deziranto povas eldonadi en aŭ pri tiu ĉi lingvo ĉiajn verkojn, kiajn li deziras, kaj uzadi la lingvon por ĉiaj eblaj celoj; kiel spiritaĵoj de tiu ĉi lingvo estos ĉiam rigardataj tiuj personoj, kiuj de la mondo Esperantista estos konfesataj kiel la plej bonaj kaj plej talentaj verkistoj en tiu ĉi lingvo.
 5. Esperanto havas neniun personan leĝdonanton kaj dependas de neniu aparta homo. Ĉiuj opinioj kaj verkoj de la kreinto de Esperanto havas, simile al la opinioj kaj verkoj de ĉiu alia Esperantisto, karakteron absolute privatan kaj por neniu devigan. La sola unu fojon por ĉiam deviga por ĉiuj Esperantistoj fundamento de la lingvo Esperanto estas la verketo «Fundamento de Esperanto», en kiu neniu havas la rajton fari ŝanĝon. Se iu dekliniĝas de la reguloj kaj modeloj donitaj en la dirita verko, li neniam povas pravigi sin per la vortoj "tiel deziras aŭ konsilas la aŭtoro de Esperanto". Ĉiun ideon, kiu ne povas esti oportune esprimata per tiu
- expectativa que un o altre esperantista vinculi a l'esperantisme serà el seu afer totalment privat, del qual l'esperantisme no és responsable.
2. Com que actualment cap investigador en tot el món ja no dubta que la llengua internacional només pot ser construïda, i atès que de les nombroses proves fetes durant els darrers doscents anys, tots presenten només projectes teòrics, i que només l'esperanto s'ha evidenciat com a llengua efectivament acabada, probada en tots els sentits, perfectament sostenible i totalment apta en tots els aspectes, per això els amics de la idea de llengua internacional, conscients que les disputes teòriques no portaran enlloc i que l'objectiu només es pot atènyer amb treball pràctic, ja de fa temps s'han agrupat tots al voltant només d de l'esperanto i treballen per a la seva difusió i l'enriquiment de la seva literatura.
 3. Com que l'autor de la llengua esperanto ja des de l'inici va rebutjar d'un cop per sempre tot dret personal i privilegi respecte a aquesta llengua, l'esperanto és propietat de ningú, tant en l'aspecte material com moral.
 4. El propietari moral de la llengua és tot el món i tothom qui vulgui pot editar en o sobre aquesta llengua qualsevol obra que vulgui, i utilitzar la llengua per qualsevol objectiu possible; com a amos espirituals d'aquesta llengua seran vistos sempre aquells que el món esperantista declari els escriptors millors i més talentosos en aquesta llengua.
 5. L'esperanto no té cap legislador personal i no depèn de cap individu. Totes les opinions i obres del creador de l'esperanto tenen caràcter totalment privat i obligatori per ningú, igual que les opinions i obres de tot altre esperantista. L'únic fonament de la llengua esperanto obligatori d'una vegada i per sempre per a tots els esperantistes és l'opuscle «Fundamento de Esperanto», en qui ningú té el dret de fer canvis. Si algú es desvia de les regles i models donats en la dita obra, no pot justificar-se mai amb les paraules «així ho desitja o aconsella l'autor de l'esperanto». Tota idea, que no es pot expressar còmodament amb el

materialo, kiu troviĝas en la "Fundamento de Esperanto", ĉiu Esperantisto havas la rajton esprimi en tia maniero, kiun li trovas la plej ĝusta, tiel same, kiel estas farate en ĉiu alia lingvo. Sed pro plena unueco de la lingvo al ĉiuj Esperantistoj estas rekomendate imitadi kiel eble plej multe tiun stilon, kiu troviĝas en la verko de la kreinto de Esperanto, kiu la plej multe laboris por kaj en Esperanto kaj la plej bone konas ĝian spiriton.

6. Esperantisto estas nomata ĉiu persono, kiu scias kaj uzas la lingvon Esperanto tute egale por kiaj celoj li ĝin uzas. Apartenado al ia aktiva societo Esperantista por ĉiu Esperantisto estas rekomendinda, sed ne deviga.

material que es troba al «Fundamento de Esperanto», tot esperantista té el dret de dir-la tal com trobi més apropiat, igual que es fa en totes les altres llengües. Però per la completa unitat de la llengua, es recomana a tots els esperantistes imitar tant com puguin l'estil que es troba en l'obra del creador de l'esperanto, que és el qui mé ha treballat per i en esperanto i coneix millor el seu esperit.

6. Esperantista és tota persona que coneix i usa la llengua Esperanto amb indiferència dels seus objectius. Pertànyer a una associació esperantista és recomanable però no obligatori

Font: Zamenhof, L. L. *Fundamento de esperanto*. Editat per André Albault. Deko eldono. (Pisa, Italujo: Edistudio, 1991), 33-37.

Annex III Manifest de Rauma

1. Krizo de identeco

La subskribintoj konstatis kontraŭdiron en la sinteno de la esperantistaro, kvazaŭ konflikton inter idea superego kaj ego: nia superego igas nin prediki al la aliaj homoj pri kelkaj mitoj – la dua lingvo por ĉiu / la angla lingvo estas nia malamiko / UN devas adopti Esperanton / ktp – kaj laŭdegi la lingvon eĉ neobjektive okaze de intervjuo; samtempe, inter ni, ni ĝuas kaj aplikas Esperanton laŭ tio kio ĝi efektive estas, sendepende de la prcelaj sloganoj. Tio ja estas krizo de identeco, kaj ni sentas la neceson motivi nian esperantistecon per io pli kohera.

2. Kritiko de prceloj

Ni kredas ke:

- la oficialigo de Esperanto estas nek verŝajna nek esenca dum la 80aj jaroj – oni havu alternativajn celojn;
- la faligo de la angla lingvo estas nek tasko nek zorgo de la esperantistoj: finfine la angla rolas nur kiel help-lingvo, analoge al la franca siatempe (eĉ malpli grave ol iam la franca mem);

1. Crisi d'identitat

Els qui subscriuen han constatat una contradicció en l'actitud dels esperantistes, com un conflicte entre un superego ideal i l'ego: el nostre superego ens fa predicar als altres certs mites – la segona llengua per a tothom / l'anglès és el nostre enemic / Nacions Unides ha d'adoptar l'esperanto / etc – i lloar la llengua fins subjectivament en entrevistes; al mateix temps, entre nosaltres, gaudim i apliquem l'esperanto com allò que és en efecte, independentment dels eslògans dels objectius originaris. Això és una crisi d'identitat, i sentim la necessitat de motivar el nostre esperantisme amb quelcom de més coherent.

2. Crítica dels objectius originaris

Creiem que:

- l'oficialització de l'esperanto no és probable ni essencial durant els anys 80 – calen objectius alternatius;
- fer caure l'anglès no és la tasca ni la preocupació dels esperantistes: al capdavant l'anglès té només rol de llengua auxiliar, com el francès al seu temps (fins menys important que el

Zamenhof neniam proponis al la Esperanto-movado kiel celon kontraŭstari la francan, ĉar por Esperanto li antaŭvidis pli valoran alternativan rolon.

3. Niaj celoj

Ni celas disvastigi Esperanton por pli kaj pli, iom post iom realigi ĝiajn pozitivajn valorojn:

- a) propedeŭtiko por lingvoinstruado;
- b) kontaktoj inter ordinaraj homoj;
- c) kontaktoj sendiskriminaciaj;
- d) novtipa internacia kulturo.

Lige kun la lasta valoro, ni emfazas ke la serĉado de propra identeco igis nin koncepti esperantistecon kvazaŭ la aparteno al mem elektita diaspora lingva minoritato. La kresko de niaj fortoj kaj la aliĝo de novaj homoj estas nepre kondiĉitaj de la konsciigo pri tiuj ĉi valoroj.

4. La kongresoj kiel vojo al kresko

Internaciaj kongresoj kaj renkontiĝoj estas esencaj por la asimiliĝo de homoj al nia lingva komunumo: necesas unuflanke kongresi pli ofte inter ni, kaj rezervi la kunsidadon de gvidorganoj al apartaj funkciulaj kunvenoj, laŭ la modelo de la TEJO-seminario en Strasburgo (junio 1980), kaj aliflanke necesas fortigi la uzon de Esperanto kiel laborlingvo en fakaj konferencoj internaciaj, laŭ la modelo de la Freinet-instruistoj.

5.

Ni kredas ke la unua jarcento de Esperanto pruvis la taŭgecon de la lingvo por esprimi ĉion; meze de la 80aj jaroj, komence de la dua jarcento, ni devos ekmontri al la mondo ke ni kapablas ankaŭ diri ion – ion kulture originalan kaj internacie valoran.

francès); Zamenhof mai no va proponar al moviment esperantista com a objectiu oposar-se al francès, ja que per a l'esperanto va preveure un rol alternatiu més valuós.

3. Els nostres objectius

Ens proposem difondre l'esperanto per acomplir de mica en mica els seus valors positius:

- a) propedèutica per a l'ensenyament d'idiomes;
- b) contactes entre gent ordinària;
- c) contactes sense discriminació;
- d) una cultura internacional d'un tipus nou.

En relació al darrer valor, emfasitzem que la cerca d'una identitat pròpia ens ha fet concebre l'esperantisme com a pertinença a una minoria lingüística diaspòrica elegida per un mateix. El creixement de les nostres forces i l'adhesió de més gent tenen com a codició la consciència d'aquests valors.

4. Els congressos com a camí al creixement

Els congressos i les trobades internacionals són essencials per a la incorporació de gent a la nostra comunitat lingüística: d'una banda cal fer-ne més, i reservar les sessions d'òrgans directius a convencions separades, segons el model del seminari de TEJO a Estrasburg (juny 1980) i d'altra banda enfortir l'ús de l'esperanto com a llengua de treball en convencions especialistes internacionals, sota el model dels docents Freinet.

5.

Creiem que el primer segle de l'esperanto ha provat la capacitat de la llengua d'expressar-ho tot; en els anys 80, a l'inici del segon segle, hem de demostrar al món que també podem dir quelcom – quelcom amb cultura original i amb valor internacional.

Annex IV Carta a Kofman

[...] Estas vero, ke Esperanto havas nun la plej bonajn kaj brilantajn esperojn por la estonteco: kaj tamen sufiĉe instruita de la sperto mi ne estas optimisto! Estis tempo, kiam Volapük staris ankoraŭ multe pli brilante, kaj tamen... rapide kiel fulmo Volapük falis kaj el ĉiuj ĝiaj plej brilantaj esperoj restis **nenio**! Se eĉ ĉiuj akademioj de la mondo akceptus Esperanton, se eĉ milionoj da personoj ĝin uzadus, nenio garantias, ke en la daŭro de unu jaro ĝi subite ne estos forĵetita kaj forgesita por eterne! Se ĝi unu fojon "eliros el la modo", ĝi plej rapide pereos por ĉiam. Lingvo Internacia fortikiĝos por ĉiam nur en tia okazo, se ekzistos ia grupo da homoj, kiuj akceptus ĝin kiel sian lingvon familian, **heredan**. Cento da tiaj homoj estas por la ideo de lingvo neŭtrala multege pli grava ol milionoj da aliaj homoj. Hereda lingvo de la plej malgranda kaj plej sensignifa popolo havas vivon multege pli garantiitan kaj neestingeban, ol senpopola lingvo, kiun uzus eĉ milionoj da homoj.

Jes, mi estas profunde konvinkita, ke nek solvo de la hebrea demando, nek enradikiĝo de lingvo neŭtrala estos iam ebla sen hilelismo, t. e. sen kreo de **neŭtrala popolo**. [...]

[...] És veritat, que l'esperanto ara té les expectatives millors i més brillants per al futur: i tanmateix, allisonat per l'experiència, no sóc optimista! Hi va haver un temps, quan el Volapük es dreçava encara més brillant, i nogensmenys... ràpid com el llamp va caure i de les seves esperances més brillants no en va quedar res! Fins si totes les acadèmies del món acceptessin l'esperanto, si l'utilitzessin milions de persones, res no garanteix, que en un sol any no seria rebutjat i oblidat per sempre! Si 'passa de moda' un sol cop, ben ràpid s'esvirà per sempre. La Llengua Internacional es consolidarà per sempre només si existeix algun grup de gent que l'adopti com la seva llengua familiar, hereditària. Una centena de persones així són molt més importants per a la idea d'una llengua neutral que no milions d'altra gent. La llengua hereditària del poblet més insignificant i petit té una vida molt més inextingible i garantida que no una llengua sense poble que fessin servir milions de persones i tot.

Sí, estic ben convençut que ni la solució del problema jueu ni la consolidació d'una llengua neutral no seran possible sense el hil·lelisme, és a dir, sense la creació d'un poble neutral. [...]

Font: Zamenhof, L. L. *Originala verkaro: antaŭparoloj, gazetartikoloj, traktaĵoj, paroladoj, leteroj, poemoj*. Editat per John Dietterle (Leipzig: Ferdinand Hirt & Sohn, 1929. Reimpresió [Osaka: Oriental-Libro, 1983]), 323.

Annex V Estatuts de l'Associació d'Amics de CDELI (AACDELI, 2008)

Association des amis du Centre de Documentation et d'Étude sur la Langue Internationale de la Bibliothèque de la Ville—Statuts

Article 1. Nom, siège, durée, constitution

Il existe, sous le nom « Association des amis du Centre de documentation et d'étude sur la langue internationale (CDELI) de la Bibliothèque de la Ville » ou plus simplement « Amis du CDELI » (ci-après « Association ») une association à but non lucratif au sens des articles 60 et suivants du Code civil suisse. Son siège est à La Chaux-de-Fonds. Sa durée est illimitée. L'Association est indépendante de la Bibliothèque de la Ville.

Article 2. Buts

L'Association a pour buts :

- de faire connaître les objectifs et les activités du CDELI ;
- de soutenir ses projets et ses manifestations culturelles ;

- d'aider l'institution dans l'accomplissement de ses tâches culturelles et patrimoniales qui consistent à :
 - rechercher, conserver, mettre en valeur et étudier les écrits se rapportant aux langues internationales ;
 - offrir des instruments de travail et de connaissance aux chercheurs du monde entier et de toutes les communautés interlinguistiques.

L'Association participe à la vie culturelle de la Ville et de la région.

Elle est neutre sur le plan politique, confessionnel et interlinguistique.

Article 3. Activités

Pour atteindre ces buts, l'Association s'efforce en particulier :

- de favoriser le rayonnement du CDELI ;
- de rechercher les fonds destinés à financer les projets et manifestations culturelles ;
- de concourir au développement de l'institution.

Article 4. Membres

L'Association est composée de :

1. Membres individuels ou en couple
2. Membres collectifs (institutions)
3. Membres donateurs
4. Membres d'honneur

Article 5. Membres individuels et membres collectifs

Toute personne physique ou morale qui approuve les buts et les statuts de l'Association peut devenir membre individuel ou membre collectif de celle-ci.

La qualité de membre ne s'acquiert qu'après paiement de la cotisation annuelle, sous réserve des dispositions contraires aux présents statuts.

Article 6. Membres donateurs

Toute personne physique ou morale qui soutient le CDELI par l'octroi d'un subside peut devenir membre donateur de l'Association pour l'année civile.

Article 7. Membres d'honneur

Le titre de membre d'honneur est décerné aux personnes physiques et morales qui se sont particulièrement distinguées par leurs activités en faveur du CDELI. Les membres d'honneur sont exempts de cotisations.

Article 8. Ressources

Les ressources de l'Association sont :

- les cotisations ;
- les recettes provenant des actions spéciales ou manifestations qu'elle organise ;
- les dons, les legs, les contributions publiques ou privées ;
- d'autres ressources éventuelles.

Les membres n'assument aucune responsabilité personnelle en ce qui concerne les dettes de l'Association. Celle-ci ne répond pas des dettes de ses membres.

Article 9. Admission

L'admission des membres incombe au Comité.

Article 10. Démission et exclusion

Les membres peuvent en tout temps notifier leur sortie de l'Association. La notification de sa sortie ne dispense pas le membre démissionnaire de ses obligations financières pour l'année courante.

L'Assemblée générale peut exclure de l'Association, sans indication de motif, les membres qui ne remplissent pas leurs obligations, ont un comportement non conforme aux buts de l'association ou exercent des activités contraires à ses intérêts.

Article 11. Organisation

L'Association est composée des organes suivants :

- l'Assemblée générale ;
- le Comité ;
- les Organes spécialisés ;
- les vérificateurs des comptes.

Article 12. Assemblée générale

L'Assemblée générale constitue le pouvoir suprême de l'Association. Ses compétences lui sont conférées par la loi et par l'article 13 des présents statuts. L'Assemblée générale se réunit au moins une fois par an. Une Assemblée extraordinaire peut être convoquée sur l'initiative du Comité ou à la demande des deux tiers des membres de l'Association. La convocation doit être adressée aux membres par le comité 20 jours avant la date de l'Assemblée générale. Dans le cas d'une séance extraordinaire demandée par une partie des membres, la date et l'ordre du jour seront arrêtés d'entente avec les représentants des demandeurs.

L'Assemblée générale siège valablement, quel que soit le nombre des membres présents. Ses décisions sont prises à la majorité simple des participants. Chaque membre dispose d'une voix, le suffrage du président départageant en cas d'égalité des voix. L'Assemblée générale ne statue que sur les objets désignés à l'ordre du jour. Elle peut toutefois statuer sur un objet ne figurant pas à l'ordre du jour si la majorité des membres présents l'admet.

Article 13. Compétences de l'Assemblée générale

Les compétences de l'Assemblée générale sont les suivantes :

- nomination du comité, du Président et du Vice-Président ;
- nomination des vérificateurs des comptes ;
- adoption des rapports, des comptes et du budget ;
- discussion des objets soumis à son examen par le Comité ;
- acceptation de la création d'Organes spécialisés dont le but est précisé statutairement et adoption de leurs rapports, de leurs comptes et de leur budget ;
- proposition d'actions ponctuelles au Comité ;
- nomination d'éventuels membres d'honneur ;
- adoption de toute modification ou révision des statuts ;
- fixation du montant des cotisations annuelles.

Article 14. Comité

Le comité est l'organe exécutif de l'Association. Il la représente vis-à-vis des tiers. Il est chargé de veiller à la bonne marche de l'Association.

Il est composé d'au moins cinq membres et peut coopter d'autres membres. Il se réunit au moins deux fois par an. La direction de la Bibliothèque de la Ville siège avec une voix

consultative. Les membres du Comité, désignés par l'Assemblée générale, sont élus pour une période de 4 ans.

Le Comité se constitue lui-même.

Article 15. Tâches du Comité

Le Comité a notamment les attributions suivantes :

- a) administre et anime l'Association ;
- b) prépare et convoque l'Assemblée générale et les autres séances de l'Association ;
- c) gère les finances ;
- d) représente l'Association auprès des tiers par la signature de deux de ses membres.

Les compétences résiduelles sont attribuées au Comité. Il peut s'adjoindre toutes les collaborations qu'il juge nécessaires à l'accomplissement de ses tâches.

Le Comité fixe d'entente avec les autorités les avantages dont peuvent bénéficier les membres de l'Association.

Article 16. Les Organes spécialisés

1. Les Amis espérantophones du CDELI (en espéranto : Esperanto-Amikaro de CDELI) apportent leur appui à l'Association en ce qui concerne l'espéranto. En relation avec les associations et maisons d'édition espérantophones et avec des correspondants, ils travaillent à l'enrichissement des collections du CDELI. Par un service de librairie et l'organisation de cours, séminaires et colloques, ils apportent un appui didactique au public étudiant et pratiquant l'espéranto et contribuent au rayonnement culturel du CDELI sur le plan local et dans le monde espérantophone. Ces activités se déroulent normalement en espéranto et souvent par le canal de l'Internet. Mais les rapports d'activité pour l'Assemblée générale sont tous présentés en français.

2. D'autres Organes spécialisés peuvent être constitués conformément à l'article 13 des présents statuts.

Article 17. Vérification des comptes

Les personnes chargées de réviser les comptes sont élues pour une durée de 4 ans. Elles peuvent accomplir un maximum de trois mandats successifs.

Article 18. Révision des statuts

Les présents statuts peuvent être révisés en tout temps par l'Assemblée générale.

Ce point doit figurer à l'ordre du jour et les sociétaires reçoivent le texte des statuts et les modifications proposées.

Une modification partielle peut être votée à la majorité simple. En revanche, la majorité des deux tiers des membres est requise pour une révision totale.

Article 19. Dissolution

La dissolution de l'Association peut être décidée par les deux tiers des membres présents. La dissolution doit être annoncée auparavant et figurer à l'ordre du jour. En cas de dissolution, les avoirs de l'Association seront versés à la Bibliothèque de la Ville.

Article 20. Année administrative

L'année administrative coïncide avec l'année civile.

Les présents statuts ont été adoptés par l'Assemblée constitutive tenue à La Vue-des-Alpes (près de La Chaux-de-Fonds), le 12 octobre 2008.

Ils entrent immédiatement en vigueur.

Pour l'assemblée constitutive :

Le président :

Le secrétaire :

Annex VI Estatuts de CDELI (1967)

Statuts du Centre de documentation et d'étude sur la langue internationale (CDELI)

Article 1. Sous l'autorité administrative de la Bibliothèque de La Chaux-de-Fonds et le patronage des Sociétés qui pratiquent une langue auxiliaire internationale et dont le siège est en Suisse, il est créé un Centre de Documentation et d'Etude sur la Langue Internationale (CDELI).

Article 2. Le Centre a pour but la recherche, la conservation, le classement et l'étude des livres, brochures, journaux et autres documents imprimés ou manuscrits se rapportant à toute langue internationale.

Article 3. La documentation du Centre est constituée par:

- a) les publications et documents appartenant à la Bibliothèque de La Chaux-de-Fonds;
- b) les dons et dépôts faits par les Sociétés qui pratiquent une langue auxiliaire internationale;
- c) les dons et dépôts faits par des tiers. (Les documents remis en don sont propriété de la Bibliothèque.)

Article 4. Le Centre est soumis, sauf disposition contraire des présents statuts, aux règlements de la Bibliothèque de La Chaux-de-Fonds, où il a son siège.

Article 5. Le Directeur de la Bibliothèque de La Chaux-de-Fonds est responsable de la gestion du Centre. Il est assisté d'un Archiviste et d'un Comité consultatif de trois membres qui s'organise lui-même. Le Directeur et l'Archiviste rendent compte de leur gestion devant le Comité consultatif au moins une fois l'an.

Article 6.

- a. L'Archiviste, sur préavis du Comité consultatif, est désigné par le Directeur de la Bibliothèque de La Chaux-de-Fonds.
- b. Le Comité consultatif est nommé par les Délégués des Sociétés qui alimentent le Centre et par les Donateurs, réunis en Assemblée générale. Cette Assemblée est réunie au moins une fois tous les deux ans.
- c. Toute personne intéressée par l'activité du Centre peut prendre part à l'Assemblée générale avec voix consultative. Seuls les Délégués et Donateurs ont le droit de vote.
- d. Le Président du Comité consultatif préside l'Assemblée générale et l'Archiviste en est le secrétaire.
- e. Chaque Société qui contribue à l'alimentation du Centre a droit au moins à un Délégué à l'Assemblée générale. Les sociétés qui ont fourni des contributions importantes se voient attribuer par le Comité consultatif un nombre supplémentaire de Délégués. Cette attribution est basée sur l'importance des contributions reçues par le Centre depuis la précédente Assemblée générale.
- f. Est considéré comme Donateur toute personne qui lègue au Centre sa documentation personnelle sur la Langue Internationale et qui est liée dans ce but par une Convention avec la Bibliothèque de La Chaux-de-Fonds.

Article 7.

- a. Le Centre dispose, si possible, de locaux spéciaux où seront regroupés toutes les publications et documents relatifs à son objet.

- b. L'accès direct aux rayons et la consultation des dépôts d'archives sont en principe autorisés pour les chercheurs appartenant à l'une des Sociétés qui contribuent à l'alimentation du Centre et les étudiants munis d'une recommandation écrite spéciale de leur Université.
- c. Le prêt à domicile se fait aux conditions ordinaires; les services de la Bibliothèque de La Chaux-de-Fonds sont les intermédiaires obligés entre le Centre et les emprunteurs.

Article 8.

- a. Les ouvrages rares et précieux et les collections de périodiques peuvent être soumis à des restrictions de prêt. Le Directeur de la Bibliothèque de La Chaux-de-Fonds est juge.
- b. Les manuscrits ne sont pas prêtés et leur consultation est subordonnée à une autorisation expresse du Directeur; les articles 6 et 7 du Règlement du Cabinet des manuscrits sont applicables.

Article 9. La Bibliothèque de La Chaux-de-Fonds met ses services et son personnel à la disposition du Centre.

Article 10.

- a. En cas de dissolution du Centre la documentation récoltée reste propriété de la Bibliothèque de La Chaux-de-Fonds.
- b. Toute révision des statuts doit être acceptée par le Directeur de la Bibliothèque de La Chaux-de-Fonds d'une part et l'Assemblée générale d'autre part.
- c. Seule la version française des statuts a autorité.

La Chaux-de-Fonds, le 2 octobre 1967

Signatures:

Le Directeur de la Bibliothèque de La Chaux-de-Fonds, Fernand Donzé.

L'archiviste du Centre, Claude Gacond.

Annex VII La desagradable i memorable aventura ginebrina (1967)

La donació de l'esperantista Paul Bouvier testimonia que ja havia començat a aplegar arxius [arkivaĵoj] sobre la base del projecte d'estatut redactat amb el director de la Biblioteca de La Chaux-de-Fonds. Però com que CDELI preveia la conservació i recerca de documents no sols sobre l'esperanto sinó també relacionats a llengües planificades competidores, ni el Comitè de SES (Societat Esperantista Suïssa), ni a Londres el professor Ivo Lapenna, president de l'Associació Esperantista Mundial (UEA) van consentir a discutir aquest estatut. Ben al contrari, el senyor Hans Jakob a Ginebra, l'exdirector d'UEA, que havia reunit un gran fons/col·lecció [dokumentaro] sobre els projectes més diversos de llengües internacionals, va donar suport a l'«ecumenisme» interlingüístic que jo practicava i va condicionar la donació dels seus arxius a l'acceptació de l'estatut de CDELI per SES. Per desgràcia de cop va emmalaltir greument. Llavors, amb presses, el senyor Werner Laederach de Zürich, president de SES, per fi va portar el 4 d'octubre de 1967 el suport del moviment esperantista amb la signatura del conveni que lligava SES a la biblioteca municipal de La Chaux-de-Fonds. Hans Jakob, víctima de gangrena, dissortadament, ja estava inconscient. Era massa tard, perquè pogués signar el seu conveni.

La falta de la seva signatura va tenir conseqüències catastròfiques. La seva filla estava disposada a obeir el desig del seu pare acabat de finir, però com que aquest havia estat víctima d'un plet del professor Ivo Lapenna per l'administració suposadament incompetent del capital d'UEA, la filla de Hans Jakob va refusar l'herència. Per tant, els arxius de Hans Jakob van ser barrejats al seu apartament mateix amb 5 altres fons/col·leccions per vendre

en pública subhasta. Calia doncs que sota els auspicis de la biblioteca jo anés a comprar-los en nom de CDELI. El dia abans de la subhasta, havent acabat les meves classes, de seguida vaig anar amb cotxe a Ginebra amb el meu sou mensual de mestre a la butxaca i una còpia de la carta signada del director Fernand Donzé que havia rebut el notari encarregat de la subhasta. Amb la filla de Hans Jakob vaig rebre el dret d'ajuntar en unes quaranta caixes per a plàtans els llibres i arxius que desitjava adquirir per CDELI. Els uixers ens van tancar tots dos a l'apartament d'Hans Jakob al començament del vespre, i tota la nit com somnàmbuls vam portar a terme la nostra recerca, emplenant les caixes. Al matí, quan el notari i els uixers van aparèixer, van venir amb ells també amics esperantistes, que ens van portar cafè i pastes per reanimar-nos.

La primera caixa es va subhasta per la suma de 300 francs, evaporant un quart dels meus diners. Per tant, quan el notari va anunciar la venda d'una altra caixa, em vaig posar dret cridant amb fúria que la carta de la biblioteca li anunciava l'adquisició del conjunt dels arxius de Hans Jakob. Vaig rebre una ordre peremptòria de callar. Llavors vaig marxar advertint sobre la meva pertinença al partit socialdemòcrata i a les meves funcions polítiques al Cantó de Neuchâtel, i vaig informar que de seguida m'adreçaria al meu camarada de partit, el ministre André Chavanne, director d'Instrucció Pública. Això va capgirar del tot la situació. El notari, en pànic, em va fer venir. Arran de la petició d'un antiquari present va haver de llegir en veu alta l'esmentada carta i unànimement els antiquaris i drapaires presents van anunciar, que no competirien amb una biblioteca pública. Així vaig rebre el conjunt de les caixes sense un increment del cost de venda. Després de portar en cotxe tot aquest material a la secretaria d'una cooperativa administrada pel meu col·laborador ginebrí Henri Vatré, el mateix dia vaig tornar per ajudar l'antiquària sense cotxe que havia comprat la major part dels altres documents. Durant la meva feina havia remarcat que ella era objecte de constants impertinències per part dels uixers. Cada cop que havia de travessar la sortida de l'apartament per anar a carregar la carreta amb què transportava els materials al seu magatzem al barri medieval, els uixers li feien la traveta dient: «Salta la barrera, puta!» Tot ocupant-me dels meus afers, els vaig sentir airejar el seu menyspreu a la infeliç llibretera indefensa. Però llavors es va descabdellar aquesta conversa:

«—Qui et paga?», li vaig preguntar. «—E... e... L'ajuntament!» «—Bé, llavors aniré a l'ajuntament per informar-los com us comporteu dient-li puta a una contribuent, i que li fèieu la traveta tota l'estona a la sortida de l'apartament!» I vaig sortir. Els dos uixers em van encalçar a l'escala suplicant que no els denunciés. Llavors vaig posar les meves condicions secament: «Si porteu tot el material al carrer i m'ajudeu a posar-lo al cotxe, callaré.» Em van obeir com robots i cada vegada, que em passaven al davant, amb gran respecte em deien «Perdó, senyor!» Durant els transports amb el meu cotxe la drapaire m'ho agraià sense parar i demanava què em devia. «No res! Però si trobeu cap llibre sobre lingüística o projectes de llengües internacionals, aviseu-me tot d'una, si us plau!» I li vaig donar l'adreça del meu col·laborador Henri Vatré. Unes setmanes més tard aquella llibretera va portar a Henri Vatré una trentena de llibres, un autèntic tresor! Es tractava d'obres antigues, que no havia notat durant l'exploració nocturna del material per adquirir. Entre ells vaig descobrir el diccionari *Thesaurus polyglottus vel dictionarium multilingue ex 40 linguis* de Hieronymus Megiserus, editat a Frankfurt el 1603. Va resultar una recompensa escaient a la meua inimaginable aventura ginebrina!

He contat tots aquests fets en detall, perquè van contribuir a la popularització de CDELI al món esperantista. Els esperantistes ginebrins, que van assistir a la subhasta i em van ajudar, després anaven contant a la seva manera l'extraordinària aventura d'aquest dia memorable als esperantistes que hostatjaven a Ginebra. I després vaig constatar durant un viatge de conferenciant a la Gran Bretanya el 1972, que fins al Club d'Esperanto de Londres havien arribat ecos dels seus informes. Llavors el professor Ivo Lapenna, el president d'UEA, em va expressar el seu pesar de no haver fet constar a la creació de CDELI i d'haver dubtat sobre l'honestetat de Hans Jakob. (Gacond 2010, 237-238)

Annex VIII Tasques de CDELI

1. Arxivament de documents, de llibres acabats d'editar, llibres de congrés, cartells, etc.
2. Arxivament de periòdics (uns 2500), anotació de canvis d'adreça i de redactor, adquisició de tots els números.
3. Intercanvi de números per tal d'adquirir col·leccions completes de revistes.
4. Registre d'arxius sonors, films, etc.
5. Ingrés i ordenació de llegats.
6. Servei bibliogràfic: si un investigador ve, aquesta persona podrà crear una bibliografia per a la investigació a CDELI. Servei??
7. Cura i venda de llibres de vell
8. Servei de llibreria, venda de llibres
9. Enregistrament de periòdics a la xarxa
10. Enregistrament de llibres, catalogació
11. Col·lecció de documents sobre congressos i trobades nacionals i internacionals, turisme
12. Creació de dossiers de materials (??), ubicació als compactus
13. Contacte amb investigadors, rebuda de visitants
14. Dissabtes d'estudi, ensenyament en diferents nivells, organització dels dissabtes
15. AACDELI (president, secretari, tresorer, junta de set persones, uns 70 membres)
16. Administració de la web de CDELI

Annex IX Sigles

AACDELI. Association d'Amis du CDELI (Associació d'Amics de CDELI).

ASB: Association de Soutien à la Bibliothèque de la Ville (Associació de Suport a la Biblioteca Municipal)

CAHG: Community Archives and Heritage Group (Grup de Patrimoni i Arxius Comunitaris)

CDELI: Centre de Documentation et d'Étude de la Langue Internationale (Centre de Documentació i Estudi de la Llengua Internacional).

HEM: Hispana Esperanto-Muzeo (Museu Espanyol d'Esperanto).

KCE: Kultura Centro Esperantista (Centre Cultural Esperantista).

KEA: Kataluna Esperanto-Asocio (Associació Catalana d'Esperanto).

LF-Koop: Kooperativo de *Literatura Foiro* (Cooperativa de *Fira Literària*).

LGTBI: Lèsbic, Gai, Transsexual, Bisexual, Intersexual.

LHA: Lesbian Herstory Archives.

RERO: Réseau Romand (Xarxa Romanda)

SAADA: South-Asian American Digital Archive (Arxiu Digital Sud-Asiàtic Americà).

SAT: Sennacieca Asocio Tutmonda (Associació Anacional Mundial)

SES: Svisa Esperanto-Societo (Associació Suïssa d'Esperanto).

TANEF: Turista Asocio 'La Naturamikoj' Esperanto-Fako (Associació Turística *Naturfreunde*.
Secció d'Esperanto).

UEA: Universala Esperanto-Asocio (Associació Universal d'Esperanto).

YBC: Yiddish Book Center (Centre de Llibres Ídix)

Annex X Elenc de personatges

Béguelin, Sylvie.....	68, 74, 75, 109, 140
Boichat, Suzanne.....	73, 108, 109
Carlevaro, Tazio.....	74, 93, 105, 106, 122
Couturat, Louis.....	54, 70, 88, 148
Donzé, Fernand.....	69, 89, 94, 104, 105, 107, 108, 111, 160, 161
Fontannaz, Nancy.....	71, 74, 79, 81, 82, 90, 95, 96, 118, 143
Gacond, Andrée.....	70, 73, 74, 79
Gacond, Claude.....	62, 63, 69-74, 77-80, 84-101, 103-105, 107-111, 116-118, 120, 121, 125-129, 143-145, 147, 160, 161
Grosjean, Mireille.....	61, 73, 83, 84, 87, 90, 101-105, 112, 115, 122, 125-129, 145
Hauptenthal, Reinhard.....	74, 94
Huguenin, Caroline.....	79, 118
Jakob Notz, Hans.....	51, 78, 160, 161
Keller, Stefano.....	74, 79, 96, 100, 114-116, 125, 126, 145
Lapenna, Ivo.....	58, 78, 93, 160, 161
Matejka, Alphonse.....	73, 89, 105, 106
Meier-Heucké, Henri.....	70, 105
Molnar, Monika.....	74, 96
Moret, Sébastien.....	72, 79, 87, 103, 104, 117, 122, 126-128
Piron, Claude.....	46, 105, 122, 147

Privat, Edmond.....	92, 95, 97, 105, 107-110, 114, 123, 144
Schild, André.....	89, 105, 122, 140
Schneller, Martine.....	71, 75, 113, 114, 118, 148
Schneller, Richard.....	75, 79, 80, 82, 83, 114
Silfer, Giorgio.....	61, 83, 97-100, 109-111, 114, 116, 127-129, 144

Annex XI Índex de fotografies

Façana de la biblioteca.....	60
Timbre de CDELI.....	62
Vista parcial del saló principal de CDELI.....	62
Amb Perla Martinelli, Claude Gacond i Lorena Bellotti.....	63
Mapa del soterrani de la biblioteca.....	64
Künzli 2006: Svisa enciklopedio planlingva.....	70
Dossier TAN/104/1990.....	80
Els arxivadors grocs.....	81
Compactus.....	84
Vista parcial del saló amb els brokantaĵoj.....	85
Amb Gacond i el llibre de visites.....	86
Amb Gacond examinant articles.....	91
Libroservo o servei de llibreria.....	93
Cartell de Studsabato.....	96
Amb Gacond al dipòsit.....	114
Registres bibliogràfics a RERO.....	115
Placa a la porta d'entrada de CDELI.....	123
Arxivadors d'Argus.....	124